

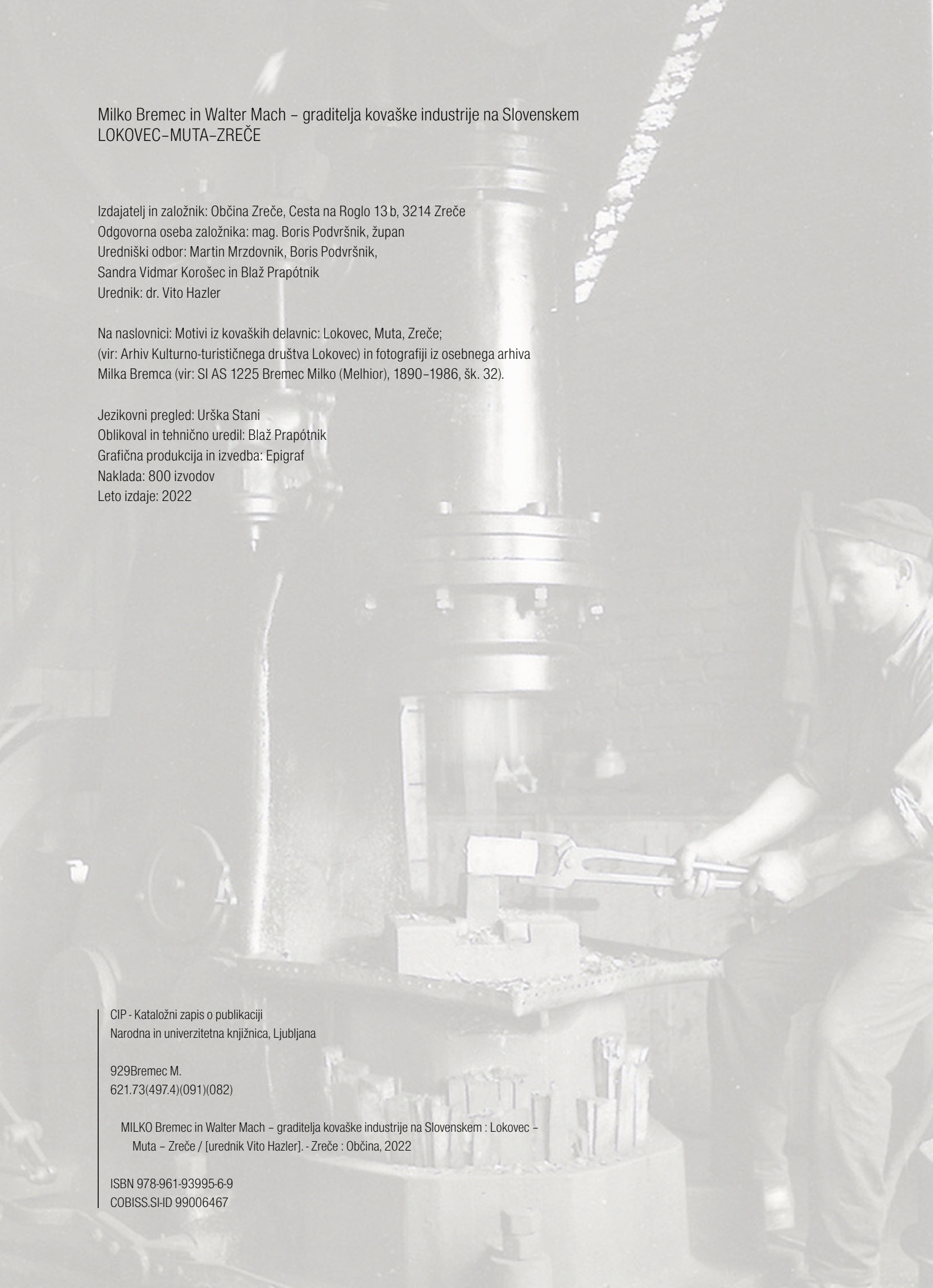
MILKO BREMIEC in WALTER MACH – graditelja kovaške industrije na Slovenskem

L O K O V E C – M U T A – Z R E Č E

OBČINA ZREČE

Milko Bremec in Walter Mach – graditelja kovaške industrije na Slovenskem LOKOVEC–MUTA–ZREČE

Izdajatelj in založnik: Občina Zreče, Cesta na Roglo 13 b, 3214 Zreče

Odgovorna oseba založnika: mag. Boris Podvršnik, župan

Uredniški odbor: Martin Mrzdovnik, Boris Podvršnik,
Sandra Vidmar Korošec in Blaž Prapočnik

Urednik: dr. Vito Hazler

Na naslovnici: Motivi iz kovaških delavnic: Lokovec, Muta, Zreče;

(vir: Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec) in fotografiji iz osebne arhiva
Milka Bremca (vir: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 32).

Jezikovni pregled: Urška Stani

Oblikoval in tehnično uredil: Blaž Prapočnik

Grafična produkcija in izvedba: Epigraf

Naklada: 800 izvodov

Leto izdaje: 2022

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Bremec M.
621.73(497.4)(091)(082)

MILKO Bremec in Walter Mach – graditelja kovaške industrije na Slovenskem : Lokovec –
Muta – Zreče / [urednik Vito Hazler]. - Zreče : Občina, 2022

ISBN 978-961-93995-6-9
COBISS.SI-ID 99006467

**MILKO
BREMIEC**
in **WALTER
MACH** – graditelja
kovaške industrije
na Slovenskem

L O K O V E C – M U T A – Z R E Č E

MILKO BREMEC IN VARNOSTI — GRADITELJA KOVASKE INDUSTRIJE

NA SLOVENSKEM

VSEBINA

Boris Podvršnik

- *Industrialca, ki sta odločilno zaznamovala našo gospodarsko pot* 7

Vito Hazler s sodelavci

- *Uvod* 9

RAZISKAVE

Miroslav Šuligoj Bremec

- *Milko Bremec* 11

Aleksandra Boldin

- *Življenjska in ustvarjalna pot je Milka Bremca popeljala tudi v Zreče* 19

Milko Mikola

- *Sodna procesa proti inž. Milku Bremcu leta 1946* 31

Damijana Žišt

- *Prelomni trenutek, ki je Milku Bremcu rešil življenje* 54

ODZIVI ČASA

Ludvik Jerčič

- *Inž. Milko Bremec na Muti med kapitalizmom in socializmom (1930-1971)* 63

Martin Mrzdovnik

- *Vse ima svoj začetek* 76

Martin Mrzdovnik

- *Milko Bremec in njegova vloga pri ustanavljanju podjetja Comet Zreče* 92

Martin Mrzdovnik

- *Walter Mach, soustanovitelj in solastnik Štajerske železoindustrijske družbe v Zrečah* 108

PRIČEVANJA

Robert Jedlovčnik ml.

- *Robert Jedlovčnik iz Maribora* 123

Martin Mrzdovnik

- *Pustili so sled* 128

- Seznam slik in dokumentov* 140

Industrialca, ki sta odločilno zaznamovala našo gospodarsko pot

Celoviti družbeno-gospodarski preboj zadnjih 100 let so (vzajemno) omogočile različne razvojne panoge. Pri tem se lahko sprašujemo, katera dejavnost je pri tem odigrala pomembnejšo vlogo. Zaslužne so prav vse, saj tega ne bi zmogli brez solidnega razvoja temeljnih področij, kot so šolstvo, zdravstvo, kultura, promet in druga infrastruktura. Sinergije in interakcije, ki potekajo med njimi, so sad mrežne narave. Gotovo pa predstavlja močnejša ekonomska podstat bazni, skupni pospeševalnik tipa *conditio sine qua non*¹ tudi za vse ostale družbene segmente.

Začetne zgodovinske korake preporoda smo začeli s tradicionalnimi panogami – kmetijstvom, gozdarstvom, žagarstvom in razvojem manufaktur ter prometa, rudarstva ter premogovništva.

Šele industrializacija kovaške proizvodnje, ki sta jo financirala ter organizirala Milko Bremec in Walter Mach, nam je omogočila korenitejši razvojni (pre)skok. Na teh odločilnih korakih temelji naša zgodba o uspehu v kovinski industriji, ki se zrcali v naših današnjih podjetjih: Uniorju in GKN.²

Glede na spoznanja avtorjev je inž. Bremec že med obema vojnama pri tem odigral ključno vlogo. Po drugi svetovni vojni pa je, kljub temu da je bil za novo oblast že odpisan, svoj primat še okrepil s sistematičnim organiziranjem kovaštva in fužinarstva na Slovenskem. Uspeli smo pojasniti in dokumentirati njegov trud pri ustanavljanju in zagonu novega podjetja umetnih brusov Comet v drugi polovici petdesetih let. Podjetje sedaj posluje v (združenem)³ podjetju Weiler Abrasives.

Inženir Bremec za časa svojega življenja pomembnejših priznanj za življenjsko delo, zaradi takratne narave oblasti, žal ni požel.

Naj nam bo vsem v uteho, da ga danes mlajši zgodovinarji upravičeno uvrščajo med deset najpomembnejših podjetnikov v Sloveniji med obema vojnoma in ga imajo za očeta kovaštva na Slovenskem.

V občini Zreče ga lahko na podlagi njegovih zgodovinskih zaslug objektivno postavljamo najvišje, v sam vrh najzaslužnejših, kot *primus inter pares*⁴, naših podjetniških osebnosti zadnjega stoletja.⁵

Namen te »portretne« monografije je poleg osvetlitve novih dejstev in spoznanj o pionirjih naše industrializacije tudi promocija in utrjevanje poznavanja njunih osebnosti v širši javnosti. S tem se jima želimo za njun prispevek simbolno zahvaliti, za storjene nepopravljive krivice (prejšnjega režima) pa vsaj skromno moralno oddolžiti.

Delo bo zaradi objave novih virov in spoznanj gotovo poželo širše zanimanje javnosti. Zaradi metodike in sistematične doslednosti pa lahko služi kot pomemben učbenik zgodovine industrijskega podjetništva in razsvetljevanja ključnih osebnosti naše gospodarske zgodovine. Veseli bomo, če bo kot osnovna platforma služil morebitnim prihodnjim raziskovalcem tovrstne tematike.

Hvaležni smo vsem, ki so pri tem projektu sodelovali. Še posebej se zahvaljujemo: za idejo in vzpodbujanje uredniškemu odboru, avtorjem za raziskovalno vnemo in urednikoma za odlično opravljeno delo. Čestitamo vam ob izidu.

Pa prijetno branje vam želimo.

Boris Podvršnik,
župan Občine Zreče

Slika: Nekdanji Kračunovi objekti – zadaj že delujoča tovarna, fotografija iz Bremčeve zapuščine je nastala med letoma 1935 in 1938 (vir: Fotografijo hrani Arhiv Republike Slovenije).

1 Temeljni, osnovni pogoj ali sestavina.

2 Posredno tudi precej ostalih, saj je matično podjetje predstavljalo vseskozi pomemben kadrovski inkubator, kjer so se kalili mnogi strokovnjaki, ki so kasneje ustanovili svoja podjetja.

3 Comet, nato SWATYCOMET, danes Weiler Abrasives znotraj Weiler Corporation.

4 Prvi med enakimi.

5 V takšno družbo gotovo spada še izjemni direktor Marjan Osolo, ki v takratnem sistemu ni bil lastniško vpet v podjetje, ga pa zaradi uspešnosti in vizionarstva lahko imamo za Bremčevega naslednika, očeta zreškega novodobnega kovaštva ter našega termalnega in gorskega turizma.

Uvod

Monografija o Milku Bremcu, Walterju Machu, začetkih industrijskega kovaštva v Lokovcu, na Muti in v Zrečah vsebuje deset člankov in je delo petih avtorjev. K sodelovanju jih je povabila delovna skupina pod vodstvom zreškega župana mag. Borisa Podvršnika in kulturnika Martina Mrzdovnika, ki sta raziskovalce uspela pridobiti k sodelovanju in jih usmeriti na doslej še ne povsem raziskano polje dejanskih začetkov kovaške industrije na Slovenskem. Kovaška industrija se je v treh krajih, geografsko dokaj oddaljenih območjih, razvijala skorajda sočasno, vendar z različnim obsegom delovanja in rasti. V vseh treh kovaških in zgodnjeindustrijskih središčih je bil vodilni pobudnik prehoda iz obrtniškega v industrijsko kovaštvo Milko Bremec, ki je s svojim vsestranskim delovanjem začrtal pot slovenske kovaške industrije. Ta se je z razvojem tržišč in povečanjem povpraševanja vsaj v Zrečah razvila v pomembnega proizvajalca kovinskih orodij in naprav, uveljavljenega tudi izven slovenskih in evropskih okvirov.

Povabljenim avtorjem so snovalci monografije predstavili raziskovalne cilje, s katerimi jim je uspelo pokriti večino tematskih področij. Že iz poslanih dispozicij je bilo mogoče razbrati razsežnosti raziskovane problematike, ki so se pri nekaterih avtorjih dotikale ali tematsko celo prekrivale, **toda oddani članki so upravičili pričakovanja**. Vsak avtor je s svojim pristopom izpostavil in osvetlil posamezne pojave in jih ustrezno strokovno utemeljil. S tem je bil dosežen cilj, saj smo dobili deset zanimivih besedilnih prispevkov, ki jih dopolnjuje obsežno slikovno gradivo, zlasti izvirni arhivski pisni viri, fotografski in likovni posnetki oseb ter krajinskih motivov, ki izkazujejo tematsko razsežnost obravnavane proble-

matike in strokovno zanesljivost besedil. Vsa besedila namreč temeljijo na pregledu in analizi gradiva, ki so ga avtorji črpali iz več arhivskih ustanov in drugih arhivov javnih zavodov.

Avtorjem so bila posredovana napotila za navajanje virov in literature ter usmeritve za podnapise k spremljajočemu slikovnemu gradivu. Nastala je avtorsko raznolika monografija, ki bo pustila sled na raziskovanju nastanka in razvoja industrializacije na Slovenskem.

Naslov monografije ***Milko Bremec in Walter Mach – graditelj kovaške industrije na Slovenskem, Lokovec-Muta-Zreče*** je izmed šestih predlogov izbrala večina avtorjev. Predlogi so se oblikovali, ko so bili na uredniški mizi vsi članki. Naslov namreč nakazuje raziskovalno polje, razporejeno v tri tematske sklope, in sicer v ***raziskave, odzive časa in pričevanja***.

Monografija sledi načelom objavljanja strokovne literature, saj večina člankov vsebuje na začetku izvlečke in ključne besede, prevedene tudi v angleščino, citiranje pod črto, uravnotežena pojasnila pod vsakim slikovnim gradivom ter navedbo virov in literature pod članki.

Uredniški odbor se je vseskozi zavedal zahtevnosti raziskovane tematike. Vrednost opravljenega dela bosta pokazala **čas in strokovna kritika oz. citiranje monografije** v prihodnjih sorodnih publikacijah.

Hvala vsem sodelujočim, predvsem pa Občini Zreče, ki je omogočila izdajo pričujoče monografije o začetkih in razvoju kovaške industrije na Slovenskem.

Vito Hazler s sodelavci

Slika: Pnevmatška kovaška kladiva v proizvodnih prostorih v Zrečah, fotografija je nastala po letu 1945 (vir: Fotografijo hrani Arhiv Republike Slovenije).

RAZISKAVE

Miroslav Šuligoj Bremec

Milko Bremec

Izvleček:

Prihod Milka Bremca v Lokovec na Banjško planoto je tamkajšnjim domačinom prinesel pravi preporod. V to razloženo vas na Goriškem ga je v začetku 50. let 20. stoletja pripeljalo iskanje njegovih korenin. Ob tem je spoznal tamkajšnje kovaštvo, ki se je skozi stoletja razvijalo domala na vseh domačijah in mu je predstavljalo pravi izziv pri iskanju gradiva za nastajajoči Tehniški muzej Slovenije. V kraju je v tistem času delovala kovaška zadruga, in ob nadaljnjem sodelovanju Milka Bremca z vodstvom zadruga in s priključitvijo Združenju kovaških in kovinskih podjetij v Ljudski republiki Sloveniji se je odprl trg za njihove izdelke na območju celotne Jugoslavije. Inž. Milko Bremec jim je izdelal nov proizvodni program, ki je bil osredotočen predvsem na izdelavo raznovrstnih svedrov.

Ključne besede:

Milko Bremec, Goriška, Banjška planota, Lokovec, lokovsko kovaštvo, kovaška zadruga, kovačije, svedri.

Abstract:

The arrival of Milko Bremec in Lokovec on the plateau Banjška planota brought a real renaissance to the locals. In the early 1950s, he came to this village in the Goriška region to search for his roots. At the same time, he got to know the blacksmithing there, which has developed over the centuries in almost all homesteads and presented him with a real challenge in finding material for the emerging Technical Museum of Slovenia. A blacksmith's cooperative was operating in the area at that time, and with Milko Bremec's further cooperation with the cooperative's management and joining the Association of Blacksmiths and Metal Companies in the People's Republic of Slovenia, a market for their products was opened throughout Yugoslavia. And ing. Milko Bremec created a new production program for them, which was mainly focused on the production of various drills.

Keywords:

Milko Bremec, Goriška, plateau Banjška planota, Lokovec, Lokovec blacksmithing, blacksmith's cooperative, blacksmiths, drills.

Če popotnika pripelje pot na Goriško in se z vrha Skalnice, znanega svetogorskega romarskega središča, zazre proti jugu, se mu razgrne pogled na Goriško ravnino z mestoma Nova Gorica in Gorica, na solkansko tromostovje, pod katerim se vije smaragdna Soča, na horizontu pa se mu zariše rob kraške planote z razglednim stolpom, pomnikom braniteljev zahodne meje. Prav s tega razglednega vrha, kjer je svetogorska bazilika stičišče romarskih poti Slovencev, Furlanov in Italijanov, je leta 1947 opazoval Solkansko polje Ivan Maček Matija, tedanji slovenski minister za gradnje, ki je določil lokacijo izgradnje novega mesta, ki danes diha v duhu sodobnega časa. Nekaj let kasneje, ko so se delovne brigade iz vse Jugoslavije zlile na ta prostor in so se že kazali obrisi nastajajočega mesta, je v te kraje prišel inž. Milko Bremec. Bolj kot gradnja novega upravnega središča so ga zanimali kraji v njegovem hribovskem zaledju, predvsem Banjška planota, ki se s svojo podobo visokega dinarskega krasa vzpenja na levem bregu Soče. Če bi se že iz prej omenjenega razgledišča na Skalnici obrnili proti severu, bi opazili ta predalpski svet z razgibanim reliefom ter globoko vrezano Čepovansko dolino, ki razmejuje Banjško planoto od Trnovske. Na vzhodnem delu Banjšic, kakor se je v času Milkovega prihoda imenovalo to področje, tik nad robom Čepovanske doline, se razprostira Lokovec, kraj, ki so ga v 17. in 18. stoletju naseljevali oglarji in mu dali značilno razloženo naseljitveno podobo. Poleg njih so na to zakraselo območje prihajali gozdarji z Avstrijskega, svoja skrivališča pa so tam našli tudi razni pribežniki in poraženi uporniki tolminskega punta. Naseljevanje je potekalo zelo intenzivno in že sredi 19. stoletja je na tej z vrtačami nagubani pokrajini našlo svoj dom več kot 1300 prebivalcev. Veliko več od starejših sosednjih naselij – Čepovana, Kala in Banjšic – pa tudi več od veliko starejšega in mestu dostopnejšega Grgarja. Tako je zrastle ena izmed najdaljših in najbolj prostranih slovenskih vasi z manjšimi zaselki in s samotnimi domačijami, ki so jih povezovale steze in kolovozi.¹

Prav v ta svet segajo družinske korenine inž. Milka Bremca, od tam je izhajal njegov ded. Septembra leta 1951 je Milko prvič prišel na planoto. Avtobusna povezava z Lokovcem je bila v tistem času zelo slaba, zato je za pot potreboval precej časa. Z avtobusom se je pripeljal do Solkana, tu se je presedel in pot nadaljeval do Čepovana. Naprej ga je peljal domačin Milan Šavle - Tesnarski, eden redkih, ki so v tistem času imeli avtomobil. Ko je prišel na planoto, je bil nad razmerami zelo presenečen in v svoj dnevnik je zapisal:

»V soboto, 22., nedeljo, 23., in ponedeljek, 24. septembra, sem se bavil s kovaško dejavnostjo na visoki planoti Banjšice, ki leži na Goriškem med Sv. Lucijo in Solkanom. Na tej planoti se razprostira vas Lokovec, ki šteje okoli 300, po celi planoti raztresenih bornih kajžarskih domov. Okoli 50 teh domov ima urejeno malo kovačnico za prostoročno kovanje raznega ročnega orodja, kakor žepni

Slika 1: Hiša prednikov Milka Bremca v Gorenjem Lokovcu je zanj postala mesto oddiha. Kamnite hiše s strmimi slamnatimi strehami po vzoru idrijsko-cerkljanske arhitekture so bile raztresene po vsej planoti, skoraj vsaka pa je imela svojo kovačijo (vir: Fotografijo iz leta 1953 hrani Arhiv Republike Slovenije).

in drugi noži, motičice, sekači, izvrtachi, svedri za les, dalje žebli za cokle in čevlje, lovske puške in razna druga komplicirana ročna kovaška dela. Neka posebna nadarjenost za kovaško delo oblikuje prebivalce te visoke planote. Z zunanjim svetom vzdržujejo ti kovači stik potem svoje zadrage, ki zanje nabavlja material in izdelke prodaja. Kovaška dejavnost na planoti je stara že stoletja.»²

Hiša prednikov Milka Bremca stoji v strmem bregu pod Senebikom (1046 m) v Gorenjem Lokovcu in velja za eno izmed prvih v tem delu. V neposredni bližini domačije je majhen izvir, ki je prava redkost tega brezvodnega kraškega sveta. Prav voda je najverjetneje botrovala temu, da se je na tem delu naselil avstrijski gozdar Sebastian Klanfer³, ki je s svojim priimkom pustil pečat domačiji, saj še danes nosi hišno ime *pri Klaufarju*. Zmotno je bilo namreč prepričanje domačinov, da so tam kovali *klaunfe* in da je po tem hiša dobila tudi ime. Prav Milko Bremec je bil tisti, ki je prišel do tega odkritja, saj je svoje počitniške dneve, ki jih je preživeljal v Lokovcu, pogosto izrabil za obisk cerkvenih arhivov in ustanov z arhivskim gradivom v Gorici.

Jože Rijavec - Klauferski, gospodar te domačije, je pripovedoval o tem, kako je Milko Bremec prvič prišel na prag rojstne hiše njegovega deda:

»Prej ga nismo poznali. Ko je prvič prišel na obisk, se je predstavil in nam povedal, da so bili njegovi predniki od tu doma in da so domačijo prodali in se odselili v Ljubljano. V Lokovec je večkrat prihajal. Spal je pri nas ali pa v župnišču. Bil je zelo preprost, najraje je imel domačo kmečko hrano. Bil pa je fajn vk`p zložen. (Bil je močnejše postave.) Rad se je pogovarjal z vsemi, tako z gospodi kot z reveži. Vsakozi je bil na terenu, večkrat tudi pri župniku v Lomu. Zanimalo ga je življenje njegovih prednikov.»

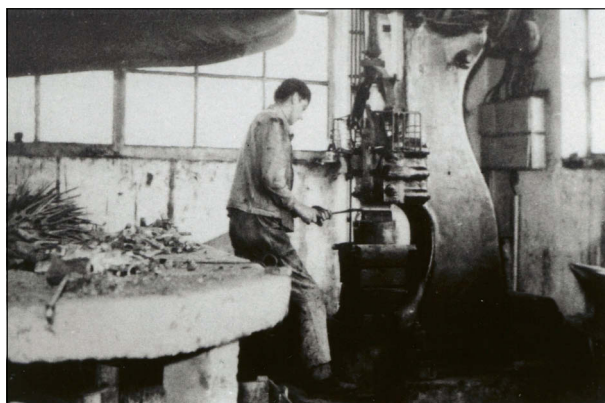
¹ Šuligoj Bremec, M. (ur.), *Krčme in gostilne na Trnovsko-Banjški planoti*. Lokovec: Kulturno-turistično društvo Lokovec, 2018, str. 190.

² Šuligoj Bremec, M., Portret ing. Milka Bremca. *Pro loko Lokovec*. Lokovec: Turistično društvo Lokovec, 2003, str. 18.

³ Pismo Milka Bremca, naslovljeno Albinu Humarju, 17. 10. 1959. Iz opisa ni moč razpoznati, ali gre za priimek avstrijskega ali nemškega rodu.

Slika 2: Inž. Milko Bremec (levo) v pogovoru z Viktorjem Ličerm in Mirom Plevnikom (desno) (vir: Družinski arhiv Mohorovih).

Slika 3: Novi prostori in prva strojna oprema so kovačem olajšali delo in izpolnjevanje naročil kovanih izdelkov, ki so pokrivali trg celotne takratne Jugoslavije (vir: Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec).

Njegova žena Ljudmila Rijavec je ob tem dodala: »Večkrat je prihajal z vlakom, do Sv. Lucije⁴. Tam pa je bil en taksist, ki ga je pripeljal do Lokovca. Po Lokovcu pa so ga vozili z vozom, s konjsko vprego. Vozila sta ga Muruču Lujze in Ščurkarsk Frence.«

Ob prvem obisku kraja se je srečal tudi s tajnikom takratne Kovaške produktivne zadruge Lokovec Jankom Murovcem, s katerim se je pogovarjal o razmerah v zadrugi. Inž. Bremec mu je izročil obrazce v obliki ankete in ga zaprosil za popis in seznam kovačev. Žal so ti listi ostali v predalu, dokler jih ni odkril Viktor Ličer, ko je prevzel mesto tajnika. Kmalu za tem, leta 1953, je že prišlo do prvega naročila. Sodelovanje z Bremcem je v nadaljevanju, leta 1955, pomenilo priključitev Kovaške produktivne zadruge Lokovec k takratnemu Združenju kovaških in kovinskih podjetij v Ljudski republiki Sloveniji, kasneje preimenovanem v Fužinar. V tem času sta se tudi uprava kovaške zadruge in skladišče preselila k Winklerju, kjer je bila vaška gostilna. Pod mentorstvom Milka Bremca se je položaj zadruge občutno izboljšal in naslednja leta so pomenila največji razcvet lokovškega kovaštva v vsej svoji zgodovini. Trg se je razširil na celotno območje takratne Jugoslavije, prodaja izdelkov in dobava surovin sta bili dobro organizirani. Bremec je izdelal nov proizvodni program, osredotočen na izdelavo raznovrstnih svedrov, iz programa pa je črtal žeblje. Vsa večja naročila in širjenje proizvodnje so zahtevali nove prostore. Za namen delovanja kovaške zadruge je Občinski ljudski odbor Nova Gorica leta 1955 odstopil bivšo hišo učitelja Vendramina, Lokovec 83, a je tudi ta kmalu postala pretesna. Tako so ob hiši rasli prizidki, ki so jih v naslednjih letih kovači postavljali z lastnim prostovoljnim delom. Poslopje je dobivalo obliko industrijskega obrata, katerega obrise lahko vidimo še danes.

Izdelava in obdelava izdelkov je bila vse do druge polovice 50. let 20. stoletja ročna, po letu 1952, ko je bila v vas napeljana elektrika, pa so lahko nabavili prve stroje. Na Muti in na Ravnah na Koroškem so kupili tri kovaška

kladiva (Ajax 1, Ajax 4 in ločno kladivo), na Popravilu voz in strojev Gorica (PPVS-u Gorica) težko kovaško kladivo, na Bledu skobeljni stroj Šeping, stiskalnico na Ravnah in dva nova vrtna stroja in stružnico v Batujah.⁵ Do leta 1967 so bili zgrajeni nova kovačnica, v kateri so začeli z delom leto prej, brusilnica in mehanična delavnica, skladišče za material in vodnjak z vodnim rezervoarjem, ki je bil ob pomanjkanju vode nepogrešljiv.⁶

Nov proizvodni program je lokovskim kovačem prinesel delo in odprl možnosti nadaljnjega razvoja. Članstvo zadruge se je iz leta v leto večalo. Če je bilo v začetku leta 1953 včlanjenih le 12, jih je bilo ob koncu leta že 30, v jeseni leta 1954 okoli 50, leta 1955 pa že 115.⁷ Dotlej so kovači delali na prosto, brez redne zaposlitve, brez socialnega in starostnega zavarovanja. Tudi s pomočjo Milka Bremca so status kovačev začeli urejati.

V investicijskem programu, ki ga je leta 1955 pripravil inž. Milko Bremec, zasledimo zapis:

»Samo izdelava novih artiklov, ki se potrebujejo v Jugoslaviji, je lahko prinesla ponovno zaposlitev lokovskim kovačem. Po temeljnem študiju domačih tržišč se je jeseni leta 1953 za lokovške kovače izdelal nov proizvodni program, ki zajema: vse vrste ročnih svedrov za les, škarje za striženje ovac, škarje za obrezovanje drevesnih vej, cepilni noži, čepovleki, odpiraki za konzerve, rezilniki za kolarje ter noži, fauči in renčelice iz starega programa. Novi proizvodni program pa bo vseboval še drevesne žage, lopatice za soboslikarje, dleta za les ...

Lokovski kovači imajo odjemalce za svoje izdelke po vsej FLRJ. Ni več kraja v državi, kjer bi danes ne poznali svedrov za les, škarij za ovce, škarij za drevesne veje, cepilne nože in druge izdelke. Lokovski kovači štejejo med svoje odjemalce JLA, vse železniške direkcije v državi, direkcije PTT, rudnike, gozdarske uprave in vsa mnogoštevilna železniška grosistična podjetja v državi.«⁸

5 Zapiski učitelja Mirka Šuligoja. Kopijo tipkopisa hrani KTD Lokovec.

6 Drašček, E., *Kovaštvo v Lokovcu*, str. 27.

7 Bremec, M., *Investicijski program in idejni projekt za Zadrugi kovaški dom v Lokovcu*, str. 2.

8 Prav tam.

4 Sv. Lucija se od leta 1952 imenuje Most na Soči.

Slika 4: Milko Bremec (sedi tretji z desne) v družbi lokovskih kovačev leta 1954 (vir: Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec).

Slika 5: Nov proizvodni program Kovaške zadruga Lokovec ob koncu 50. let 20. stoletja (vir: Pavšič Zavadlav).

Slika 6: Milko Bremec (stoji tretji z leve) v družbi vodstva Kovaške zadruga Lokovec in inž. Hamdija iz Egipta leta 1959 (vir: Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec).

Za svedre, ki so jih izdelovali, bi morali dobiti uradno licenco, vendar bi zanjo morali preveč plačati. Ko je na obisk prišel Milko Bremec, je s seboj prinesel vzorec svedra, lokovški kovači pa so napravili prototip. O dogajanjih v zvezi s svedri je Bremec zapisal:

»O svedrih Irwin ne bi hotel razpravljati na široko. Zamisel je prišla iz Zagreba, izvedena pa v Lokovcu. V rokah imam slični sveder (zgoraj razširjen), ki jih izdeluje že več let svedrač v Kosmetu za železnice v Srbiji in Makedoniji. Naj imajo lokovški kovači veselje, da so prvi. Takih slučajev je mnogo.«⁹

Med drugim so izdelovali tudi svedre za Egipt, s tem poslom pa je Milko imel kar nekaj težav:

»Sedaj sem končal težki posel z Egiptom. Šele potem tožbe sem dosegel popolno plačilo. Ta posel mi je vzel mnogo časa, saj je ves spis težak najmanj 1 kg.«¹⁰

Oblikovanje svedrov je bilo izključno ročno. Rezilo svedra so oblikovali s kovaškim kladivom na nakovalu. Za izdelovanje rezila so uporabljali posebne žlebaste modele, ki so jih vstavili v kvadratasto odprtino na nakovalu. Modele so napravili sami in vsaka vrsta svedra je

zahtevala drugačen model. Oblikovanje svedra je zahtevalo večkratno segrevanje obdelovanca. Po končani fazi kovanja so sveder še kalili in s pilo opilili vsak zavoj, da je dobil rezilnost. Ko je bil rok za oddajo pošiljke, je bilo navadno ob koncu vedno potrebno pohiteti. Da je bil izdelek tudi lep na pogled, ga je bilo potrebno še spolirati, pred rjo pa zaščititi z lakom. Omenjene faze obdelave niso potekale v kovačiji, ampak v drugih prostorih. Nekje so za to imeli posebno urejene delavnice, drugje pa so to delo opravljali kar v izbi. Ni bilo redko, da so pri piljenju svedrov in poliranju sodelovale ženske. O tem je Adela Podgornik povedala:

»Ko je bila sila, je še naša mat pomagala. Vsi smo pucal in zavijal. Vsak cveder je bilo potrebno zamotat.«¹¹

Izdelke lokovških kovačev so v tistem času začeli predstavljati tudi po raznih sejmihi. Na okrajni razstavi v Novi Gorici leta 1948 so prejeli diplomo in denarno nagrado. Na razstavi lokalne industrije in obrti v Ljubljani leta 1949 je zadruga dobila od Ministrstva za komunalne zadeve Ljudske republike Slovenije diplomo in 50.000 din nagrade za precizne kovaške izdelke. Leta 1952 pa je zadruga dobila od ljubljanske železniške uprave za pre-

⁹ Iz pisma Milka Bremca Albinu Humarju, Ljubljana, 3. 8. 1959.

Hrani KTD Lokovec.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Podgornik, Adela, informatorka.

Slika 7: Bremec (desno) je poskrbel, da so se izdelki Kovaške zadruge Lokovec predstavljali na različnih sejmih v tedanji Jugoslaviji (vir: Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec).

cizno izdelavo železniških svedrov 10 % več pri ceni, kot nagrado za kovače, ki so svedre izdelali.¹² V okviru Fužinarja so sodelovali tudi na IV. mednarodnem lesnem sejmu v Zagrebu.

Da so lokovski kovači uživali poseben sloves, priča tudi sledeča zgodba: Ko so Hrvati in Madžari pripravljali na Dravi pri Koprivnici lesen most, so morali dela ustaviti, ker nikjer v državi in izven nje niso našli svedra s primerno dolgim stebлом in spiralo, da bi prevrtali mostnice v globino meter in več. Na priporočilo Metalne Ljubljana so prišli zastopniki Koprivnice v Lokovec. Po dogovoru se je tega kovanja lotil Štefan Šuligoj. Po naročilu so bili svedri dolgi 160 cm, premera 5 cm, spirale pa so merile 90 cm.

Milko Bremec je sodeloval tudi pri pripravi vsebin Tehniškega muzeja Slovenije. Obiske Banjske planote je združeval z raziskovanjem terena in pripravljaj zgodovino razvoja banjskega kovaštva, tako ga je namreč poimenoval v svojem dnevniku, in ob tem zapisal:

»Prikaz kovaške dejavnosti na planoti bo spadal med najbolj zanimive razstavne objekte Tehniškega muzeja.«¹³

Prevzele so ga kovačije, ki so bile stisnjene v tesne in nizke prostore, s kovaškimi mehovi in ognjišči, v katerih je ogenj zadušljivo razbeljal železo. Merile so le nekaj kvadratnih metrov, tla so bila ilovnata, svetlobe pa je bilo

le toliko, kolikor je padalo skozi vrata ali kako okenško lino. Ker je bilo kovaštvo vezano na zimski čas, ko so bili dnevi kratki, je več ali manj svetloba prihajala le od ognjišča. Če je prostor dovoljeval, sta bili v kovačiji postavljeni še *žlajfnca* (brusilnica) z velikim lesenim ali kamnitim kolesom in stružnica za izdelavo lesenih ročajev. Na stenah je bilo nekaj polic s kladivi, modeli za kovanje in različne kovaške klešče. Te so visele tudi na mapi nad ognjiščem in na žeblih, ki so bili zataknjeni med razpoke med kamenje sten. Ob steni so bile postavljene najrazličnejše železne palice, nekatere še iz časa 1. svetovne vojne, prenesene iz območja linij soške fronte. V kotu kup oglja, ob strani tnala pa še voda za kaljenje.

Podobne kovačije so bile tudi na Vojskem in v Trebuši, zato je Milko Bremec svoje raziskovanje kovaštva in žebjarstva želel razširiti na širši prostor. Sestal se je z domačinom Albinom Humarjem, ki je takrat študiral v Ljubljani, in ga zaprosil, da razišče kraje na Tolminskem in preveri, kaj se najde v arhivih v Trstu. Nastala je obsežna korespondenca, iz katere lahko razberemo podatke, ki naj bi služili nastanku knjige, ki ni nikoli uzrla luči sveta:

»Da je žebjarstvo v Tribuši izumrlo, je razumljivo, saj je izumrlo žebjarstvo tudi v Lokovcu, le nekaj desetletij pozneje. Življenje v Lokovcu bi bilo danes enako onemu v Tribuši, če bi v Lokovcu ne bil v letu 1952 uveden drugi proizvodni program. Tako se je v Lokovcu razvila nova veja kovaštva na zadnjih zdihljajih starega žebjarstva.

¹² P. A. - Ogarev, »Mi, kar nas je kovačev, mi bomo vsi kovali ...«.

Slovenski Jadran, 12. 11. 1954, str. 7.

¹³ Bremec, osebni dnevnik, 22. 9. 1951.

Slika 8: V lokovški kovačiji pri Iluščku, od koder je bil doma Albin Humar, ki je za Milka Bremca zbiral gradivo (vir: Arhiv Republike Slovenije).

*Sreča za Lokovčane je, da se kovaški kader še ni razšel in se kovanje še ni pozabilo, ko smo prišli z novim proizvodnim programom.*¹⁴

Omenjeni zapis priča o tem, kaj je za Lokovec pomenil prihod Milka Bremca.

Pri njem v Ljubljani je nekaj časa stanovala tudi njegova daljna sorodnica Dragica Rijavec (1944–2020). Njena mati je izhajala iz domačije pri Klanfarji in tudi Dragica je v rojstni hiši Milkovega deda preživela del otroštva. O Inženirju, kot so Milka poimenovali domačini, je strnila nekaj misli:

*»Po prvih njegovih obiskih v Lokovcu smo si začeli dopisovati. Leta 1954 se mi je v pismu imenoval »Tvoj stric Milko«. Od tedaj je on zame postal moj zaščitnik, dobrotnik in iskreni svetovalec, skratka nepozabni stric Milko. Poznala sem ga kot izrednega človeka. Predvsem pa je bil ugleden poslovni človek, ki je neumorno delal do polnih nočnih ur, vse do svojega 77. leta starosti. Iz njegove obsežne korespondence je čutiti veliko navezanost na Klanfarje, na domačijo, od koder so prihajali njegovi predniki. Raziskoval je svoj rodovnik in prišel do ugotovitve, da izhaja iz starega lokovškega rodu, kjer se v teh hribih omenja priimek Bremec že okoli leta 1370¹⁵. Ni dvoma, da so mu bili lokovški kovači in njihovo tedanje vodstvo še posebej pri srcu. Zanje se je boril, celo prepiral pri tedanjih oblastnikih. To je vedno trdila tudi teta Milena Rojec, njegova življenjska sopotnica. Lokovčani se lahko s ponosom spominjajo svojega prednika.*¹⁶

In še danes se ga s ponosom spominjajo domačini, saj je kraju odprl delo in kovači so prišli do prepotrebnega

Slika 9: V spominsko knjigo Milku Bremcu so svoje slike prispevali tudi otroci, ki so rasli ob zvokih kladiv in so spoznavali kovaški poklic v očetovi delavnici. Takratni tajnik Kovaške zadruge Lokovec Viktor Ličer se spominja besed Milka Bremca, ko je otroke videl na dvorišču vaše gostilne: »Poglej, kako so ti otroci lepo oblečeni. Pravo zadovoljstvo jih je videti in kažejo na to, da njihovi očeti dobro zaslužijo.« (vir: Spominska knjiga Milku Bremcu, hrani Arhiv Republike Slovenije).

zaslužka v času, ko so se celile poveljne rane. Konec 50. let 20. stoletja so mu domačini podarili spominsko knjigo, v kateri so opisane življenjske zgodbe posameznikov, zbrane fotografije dogodkov in strnjene misli zahvale.

Domačin Bogomir Mokrin se je z inž. Milkom Bremcem srečal kar nekajkrat, bodisi na zborih kovačev bodisi še prej, v študentskih letih. Pravi, da so Bremca lokovški kovači poimenovali kar Lokovski tata, saj je domačinom prinesel zavidljiv standard. V 60. letih 20. stoletja je pomagal tudi pri gradnji kovačije, čeprav je bilo to mimo njegove dolžnosti. Delo kovačev je spoštoval, in nekoč je po koncu zbora kovačev dejal, da z lokovskim svedrom lahko gre po vsem svetu. Spominja se, da je lokovški cerkvi podaril svečnik, ki je delo kroparskih kovačev in še danes krasi oltar domače cerkve.

Milko Bremec je ostal domačinom v zavesti kot izobražen gospodarstvenik, ki je po drugi svetovni vojni v kraj prinesel pravi razcvet. S ponosom pravijo, da je njihov rojak, in ob slovesu, v ponedeljek, 29. novembra 1971, so se na ljubljanskih Žalah od njega poslovili predstavniki lokovških kovačev.

¹⁴ Iz pisma Milka Bremca Albinu Humarju, Ljubljana, 10. 3. 1959. Hrani KTD Lokovec.

¹⁵ Ta podatek, ki ga je Milko odkril nekeje v goriških arhivih, omenja tudi v svojih pismih. Sklicuje se na manjši zaselek Bremci, ki leži med Gorenjim Lokovcem in Kalom nad Kanalom, medtem ko Srednjeveški urbarji za Slovenijo (tretji zvezek, Ljubljana 1954) Lokovec uvršča med naselja mlajše kolonizacije in ga pred 16. stol. ne omenjajo.

¹⁶ Šuligoj Bremec, M., Pogovor z Dragico Rijavec. Solkan, jeseni 2003.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- **Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec.** Bremec, Milko, Pismo Albinu Humarju, Ljubljana, 10. 3. 1959 (tipkopis).
- **Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec.** Bremec, Milko in Albin Humar: Korespondenca (tipkopis).
- **Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec.** Rijavec, Milan, Razvoj Rijavčevih - Kladarjevih od leta 1689 do leta 1989.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225. Bremec, Milko, Osebni dnevnik, leto 1951.
- **Bremec, Milko:** *Investicijski program in idejni projekt za Zadrugi kovaški dom v Lokovcu*, maj 1955 (tipkopis).
- **Pokrajinski arhiv v Novi Gorici**, fond: PANG 414. Poročilo o delovanju Kovaške zadruge v mesecu septembru 1951.

PISNI VIRI

- **P. A. - Ogarev:** »Mi, kar nas je kovačev, mi bomo vsi kovali ...«. *Slovenski Jadran*, leto 3, štev. 47, Koper, petek, 12. novembra 1954, str. 7.
- **Šuligoj Bremec, Miroslav:** Portret ing. Milka Bremca. *Pro loko Lokovec*. Lokovec: Turistično društvo Lokovec, 2003, str. 16–18.
- **Šuligoj Bremec, Miroslav:** Pogovor z Dragico Rijavec. Solkan, jeseni 2003 (terenski zapiski).
- **Šuligoj Bremec, Miroslav:** *Lokovsko kovaštvo, LJUDEM - ljudska dediščina za muzeje na Trnovski in Banjški planoti*. Grgarske Ravne: Ustanova Fundacija BiT planota, 2009.
- **Šuligoj Bremec, Miroslav** (ur.), Petra Kolenc (et al.): *Krčme in gostilne na Trnovsko-Banjški planoti*. Lokovec: Kulturno-turistično društvo Lokovec, 2018.
- **Šuligoj, Mirko:** Zapiski (kopija tipkopisa), hrani Kulturno-turistično društvo Lokovec.

NEOBJAVLJENE RAZISKAVE

- **Drašček, Eda:** *Kovaštvo v Lokovcu* (diplomska naloga, mentor Janez Bogataj). Ljubljana: Pedagoško-znanstvena enota za etnologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 1985.

USTNI VIRI

- **Ličer Viktor**, (1925–2016), Lokovec, Nova Gorica
- **Mokrin Bogomir** (1942–2016), Lokovec, Nova Gorica
- **Podgornik Adela** - Runebška, roj. 1934
- **Rijavec Dragica** (1944–2020), Solkan
- **Rijavec Jože** - Klaufrski (1925–2012), Lokovec
- **Rijavec Ljudmila** - Klaufrska, roj. 1931, Lokovec

Aleksandra Boldin

Življenjska in ustvarjalna pot je Milka Bremca popeljala tudi v Zreče

Izvleček:

Prispevek obravnava življenjepisne podatke Milka Bremca (1890–1971), inženirja strojništva, projektanta in organizatorja kovaške in kovinske industrije. Zaradi svojega doprinosa in številnih zaslug k slovenskemu kovaštvu velja za nestorja slovenskega kovaštva. Kot industrialec je živel in ustvarjal v različnih prelomnih obdobjih slovenske družbe. Preživel je tegobe obeh svetovnih vojn, gospodarskih kriz in radikalnih sprememb družbenih sistemov. Njegova ustvarjalnost je v vseh obdobjih pripomogla k razvoju slovenskih industrijskih družb s področja kovaštva in kovinske industrije.

Ključne besede:

Milko Bremec, življenjepisni podatki, kovinska industrija, inovatorstvo, zgodovina.

Abstract:

The article deals with the biographical data of Milko Bremec (1890–1971), a mechanical engineer, designer and organizer of the blacksmith and metal industry. Due to his contribution and numerous merits to Slovene blacksmithing, he is considered a nestor of Slovene blacksmithing. As an industrialist, he lived and worked in various turning points in Slovenian society. He survived the hardships of both world wars, economic crises and radical changes in social systems. His creativity in all periods has contributed to the development of Slovenian industrial companies in the field of blacksmithing and the metal industry.

Keywords:

Milko Bremec, biographical data, metal industry, innovation, history.

Uvod

Med osebnostmi, ki so se z velikimi črkami zapisale v zgodovino slovenske industrije, posebno mesto pripada Milku Bremcu, ki velja za nestorja slovenskega kovaštva. Izhaja iz obrtniške družine. Študiral je na Dunaju, ukvarjal se je z inovatorstvom, deloval je v naftni in kovaški industriji. Bil je med začetniki kovaštva v Zrečah, zato velja njega in njegov doprinos osvetliti in ga ohraniti za naslednje generacije, čeprav je njegovo ime med domačini v Zrečah zelo spoštovano. V nadaljevanju je ob arhivskih virih, predvsem ob osebnih pismih, osvetljen njegov življenjepis.

Slika 1: Milko Bremec (vir: ARS, fond: SI AS, 1225, Milko Bremec, Gradivo iz zapuščine M. Bremca, šk. 1).

Kdo je bil Milko Bremec?

Sestaviti biografijo Milka Bremca zaradi pomanjkanja ustreznih virov ni lahko. V literaturi je o njem le nekaj skopih podatkov, ki se nanašajo na njegov pomemben prispevek pri ustanavljanju in vodenju industrijskih družb na Slovenskem. Bil je aktiven tudi pri Ciril-Metodovi družbi na Muti, kjer je deloval kot njen predsednik, in pri društvu Sokol. Nekaj gradiva je v Arhivu Republike Slovenije (ARS), ki ga je arhivu darovala Milena Rojec¹ iz Ljubljane med letoma 1986 in 1988. Tako njegovo biografijo sestavljamo počasi in postopoma, s pomočjo osebnih dokumentov, dostopnih v arhivu. O njem vsekakor več govori njegov prispevek k industrijskim družbam na Slovenskem. Njegov prispevek je tudi v inovatorstvu – patentiral je najrazličnejše izdelke.

Bremčev rod

V zapuščini Milka Bremca najdemo mnogo zapiskov, ki se nanašajo na rodovnik šestih generacij Bremcev. Milko Bremec je podatke zbral na podlagi izpisov iz matičnih župnijskih knjig. Kot prva znana prednika navaja Kristjana Bremca (tj. praprabad Milka Bremca), roj. okrog 1741, in Marino (praprabad Milka Bremca), roj. okrog 1765. Predniki so živeli na Primorskem, v Lokovcu. Hiša njegovega starega očeta Ivana (Janeza) Bremca, ki je bil rojen 6. 5. 1829, je bila v Lokovcu 107, v župniji Lom nad Kanalom.² Domačija je nosila ime pri Klaufarju. Njegova stara mama je bila Marija (roj. Krušič, 4. 11. 1832). Iz pisma župnika Stanislava Šarfa še izvemo, da se je Ivan Bremec z družino leta 1844 preselil na Kranjsko.³ V svojih zapisih Milko Bremec izrazi domnevo, da je na odločitev za selitev na Kranjsko vplivala družinska tragedija, saj so predtem umrli kar trije otroci v starosti 2–3 let. Družina začne novo življenje v Šentvidu pri Ljubljani.⁴

Otroška leta in šolanje

Milko Bremec izhaja iz obrtniške družine, njegov oče Melhior (Milko, roj. 1863) je bil po družinski tradiciji kovač in trgovec v Ljubljani, mama Jera (roj. Podlogar, 1858) pa kuharica.⁵ Iz prepisa rojstnega in krstnega lista še izvemo, da je bil Milko Bremec rojen 8. 11. 1890 v Ljubljani. Krščen je bil 16. novembra 1890 v župniji Trnovo v Ljubljani. Dobil je 3 krstna imena: Melhior, Leopold, Franc. Kot botra sta zapisana Leopold Verhovec (poštni oficir) in Frančiška Podlogar (zasebnica). Krstil ga je kaplan Ignacij Zupanc.⁶

Milku so se kot najstarejšemu otroku v družini pridružili leta 1892 brat Hugo, leta 1894 sestra Fabiola, 1896. sestra Pavla in kot najmlajša še sestra Kristina.⁷

Po podatkih v dokumentih ARS⁸ in literaturi je Milko Bremec obiskoval osnovno šolo v letih od 1897 do 1902 in realko od 1902 do 1910 v Ljubljani ter se nato vpisal na študij strojegradnje na dunajski tehniški univerzi. Po do sedaj znanih podatkih⁹ študija na tej univerzi ni zaključil. V t. i. strokovnem kartonu¹⁰ je podatek, da je študij zaključil leta 1915 v Ljubljani, na Oddelku za strojništvo Tehniške fakultete. Leta 1915 se je dodatno strokovno izobraževal v tovarni Daimler v Dunajskem Novem

¹ Milena Rojec je bila življenjska sopolnica Milka Bremca; bila je mati njegovega sina Rojka.

² ARS, fond: SI AS, 1225, Milko Bremec, Zapiski Milka Bremca (rodovniški podatki), šk. 1.

³ ARS, fond: SI AS, Milko Bremec, Pismo župnika Stanislava Šarfa, 7. 10. 1951, šk. 2.

⁴ ARS, fond: SI AS, 1225, Milko Bremec, Zapiski Milka Bremca (rodovniški podatki), šk. 2.

⁵ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Uslužbeni list, šk. 1.

⁶ ARD, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Rojstni in krstni list (prepis), šk. 1.

⁷ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Zapiski Milka Bremca (rodovniški podatki), šk. 1.

⁸ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Uslužbeni list, šk. 1.

⁹ Občina Zreče (arhiviran zapis sporočila). Uradni dopis na Tehniško fakulteto Univerze na Dunaju. Uradni odgovor je podala Alexandra Wieser.

¹⁰ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Strokovni karton, šk. 1.

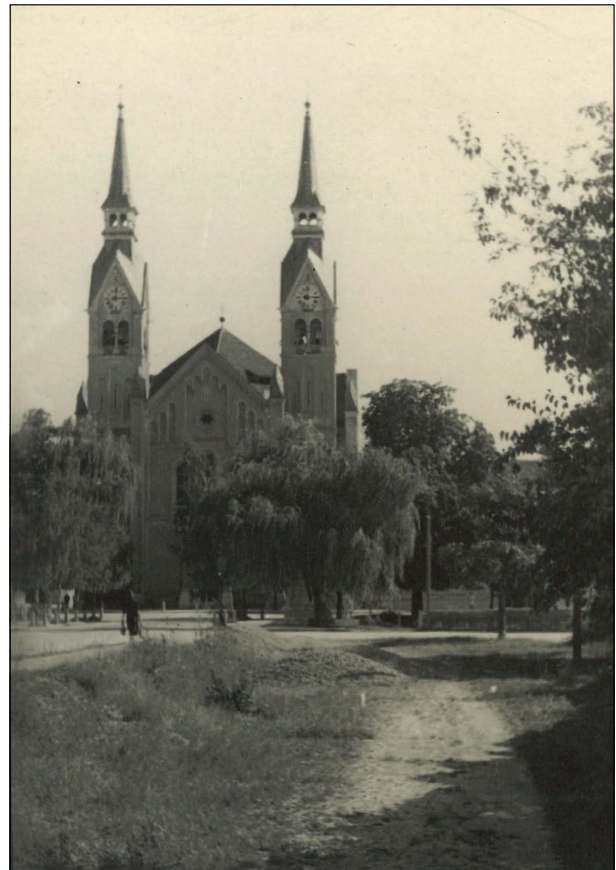
Slika 2: Milko Bremec z zreškimi Sokoli, 1935

Na sredini 2. vrste je starešina Milko Bremec, levo od njega je Robert Jedlovčnik, na njegovi desni pa si sledijo: Dušan Hus, Alojz Cotman, Ivo Rudolf; v 3. vrsti je drugi z leve Anton Podgrajšek, peta je Vida Cotman, nato si sledijo: France Kozjek, Anton Podvršnik, Alojz Oprešnik, Rudi Oplotnik, Dušan Medved; v 4. vrsti sta drugi in tretji z leve Jože Kovše in Jože Košir, peti je Gabriel Dereani, sedmi Albin Višner (vir: Zasebni arhiv Jožeta Barage).

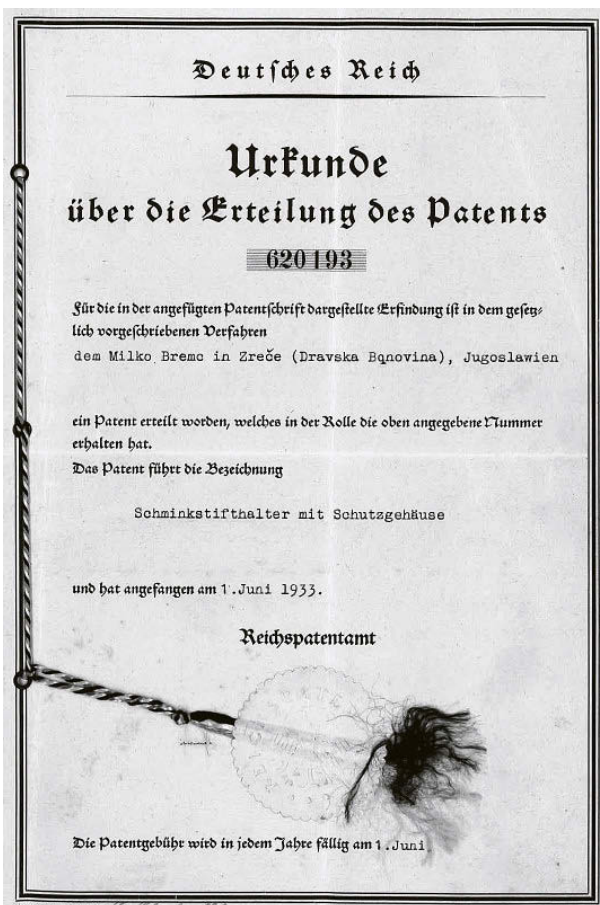
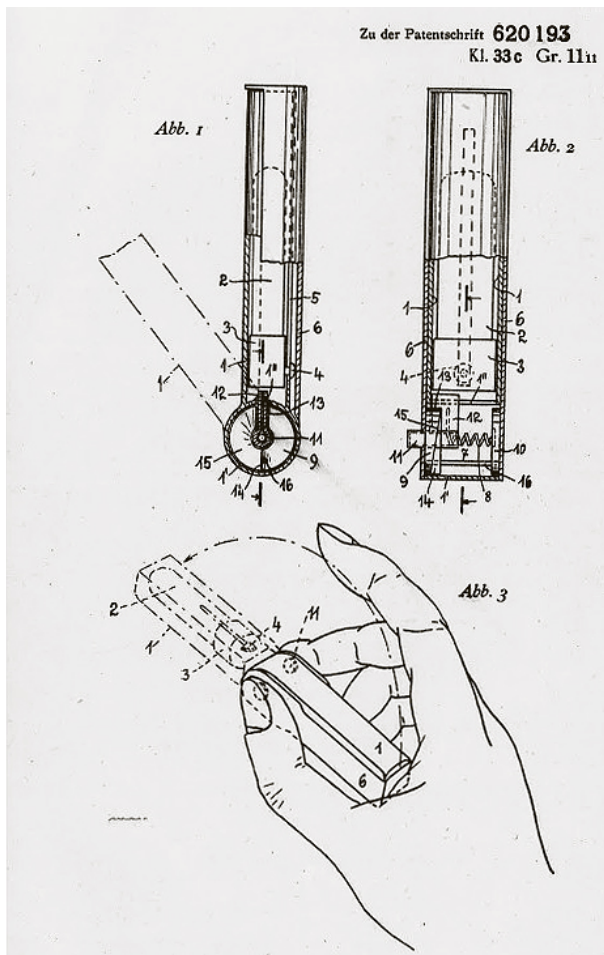
Slika 3: Rojstna hiša Milka Bremca in cerkev v Trnovem
(vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Gradivo iz albuma M. Bremca, šk. 32).

mestu, kjer je opravil tudi obratovodski tečaj.¹¹ Iz dokumentacije ARS je razvidno, da je aktivno obvladal nemški, srbski oz. hrvaški jezik ter pasivno francoskega.¹²

¹¹ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Uslužbeni list, šk. 1.

¹² ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Uslužbeni list, Strokovni karton, šk. 1.

Slika 4: Patentna listina, št. 620 193, inž. Milku Bremcu za patent šminke z zaščitnim ohišjem, 1933

(vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Patentna listina, št. 620 193, šk. 1).

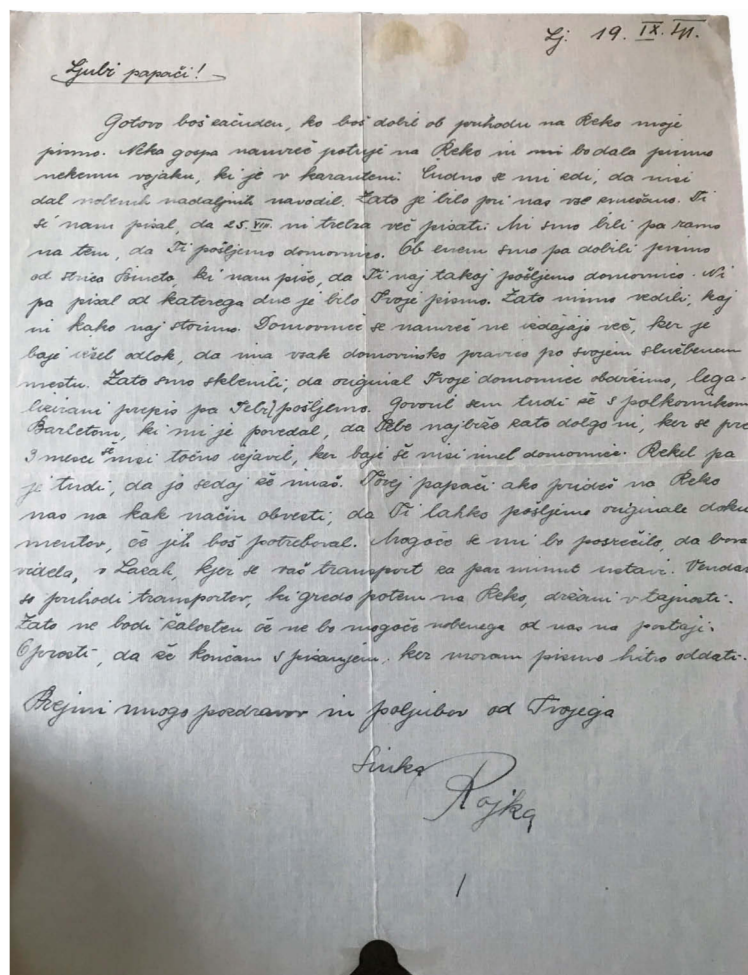
STROKOVNI KARTON		Datum prijave: 5. 11. 1947	
Vrsta stroja: Strojarski	Vrsta dela: F	Vrsta stroja: F	Vrsta dela: 51
Ime stroja: Strojarski - tehniški stroj		Slovoznika: Slovenija	
Specializacija: strojna kovarstvo		Številka mape: 	
1. Datum, mesto, leto, kraj in okraj rojstva 8. 11. 1890, Ljubljana		2. Ime stroja, leto, kraj in okraj rojstva 15. 11. 1947	
3. Mesto delovanja slovensko		4. Vrsta stroja furoslavansko	
5. Mesto delovanja Loben		6. Vrsta stroja 15. 11. 1947	
7. Vrsta stroja 15. 11. 1947		8. Vrsta stroja 15. 11. 1947	
9. Vrsta stroja 15. 11. 1947		10. Vrsta stroja 15. 11. 1947	

Slika 5: Strokovni karton

(vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Strokovni karton, šk. 1).

Slika 6: Potrdilo o zaključku šolanja na realki
(vir: ARS, fond SI AS 1225, Milko Bremec, Reifezeugnis, šk. 1).

Slika 7: Pismo sina Rojka očetu, rokopis (vir: ARS, fond SI AS 1225, Milko Bremec, Pismo sina Rojka očetu, šk. 1).

Družinsko življenje in rojstvo sina

V obdobju med obema vojnama se je Milku Bremcu 15. 7. 1923 na Dunaju rodil sin Rojko Milko¹³, ki ga je takoj po rojstvu priznal za sina.¹⁴ Čeprav sta se z otrokovo mamo, Mileno Rojec, nameravala poročiti še pred otrokovim rojstvom, so se življenjske okoliščine odvrtele drugače. 1. 1. 1929 se je Milko Bremec v cerkvi sv. Nikolaja v Beljaku poročil s Hani Weber, poslovodkinjo podjetja Zora. Iz tega zakona ni bilo otrok.¹⁵ Zakon s Hani ni bil srečen, o tem priča tudi obsežna dokumentacija njune ločitve in razveze, ki se je razpletala vse do smrti Milka Bremca in bila naposled dokončno rešena po njegovi smrti, s sklepom Občinskega sodišča v Ljubljani, 31. 5. 1972.¹⁶ Iz omenjenega sklepa izvemo nekaj podat-

kov o družinskem življenju Milka Bremca. S svojim sinom in njegovo mamo je živel družinsko življenje od leta 1948 do svoje smrti. Z Mileno Rojec sta se po vložitvi razveze s Hani Bremec želela poročiti, vendar se je zadeva razpletala tako dolgo, da je Milka Bremca prehitela smrt. Občinsko sodišče v Ljubljani je 31. 5. 1972 naposled sklenilo, da se njegov sin Milko Rojec izreče za zakonkega.

V Arhivu Republike Slovenije je ohranjenih nekaj pisem, ki jih je pisal sin očetu Milku Bremcu med 2. svetovno vojno, iz katerih je moč zaznati tople odnos med njima. Komunicirala sta v slovenskem in nemškem jeziku. Sin Milko je v teh zasebnih pismih podpisan kot Rojko, ki očeta naziva »ljubi papaci«.¹⁷

¹³ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Rojstni list Milka Rojka, šk. 1.

¹⁴ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Sklep Občinskega sodišča v Ljubljani, 31. 5. 1972, šk. 1.

¹⁵ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Ločitev od mize in postelje, Okrožno sodišče Ljubljana, 2. 1. 1942, šk. 1.

¹⁶ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Sklep Občinskega sodišča v Ljubljani, 31. 5. 1972, šk. 1.

¹⁷ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Pismi sina Rojka, 14. 8. in 19. 9. 1941, šk. 1.

Nemško ujetništvo in internacija med 2. svetovno vojno in težki časi po njej

Med 2. svetovno vojno je bil Milko Bremec v nemškem ujetništvu in italijanski internaciji. Leta 1941 so ga Nemci zaprli v Oflag in ga kmalu zatem izročili italijanskim oblastem v Ljubljanski pokrajini, ker je bil rojen v Ljubljani. Fašisti so ga pustili nekaj časa na svobodi, nato pa ga kot jugoslovanskega oficirja rezervista internirali v koncentracijsko taborišče Gonars.¹⁸ Ta kratek čas, ko so ga fašisti izpustili na svobodo, je preživel v Bičevju 19 (v Ljubljani) pri svojem sinu in Mileni Rojec.¹⁹

V času vojne s tovarnami v Zrečah in na Muti ni imel stikov in ni prejemal nobenih dohodkov. Po vojni se je za kratek čas vrnil v podjetje na Muti, a se je kmalu proti njemu začel sodni proces, ki mu je zaplenil premoženje.²⁰

Slika 8: Milko Bremec kot jugoslovanski rezervist leta 1941 (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Fotografija iz albuma M. Bremca, šk. 1.).

Slika 9: Dokumentacija o Milku Bremcu iz nemškega vojnega ujetništva Oflag; pošiljka sina Milka Rojca očetu (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Gradivo iz albuma M. Bremca, šk. 1.).

Milko Bremec je bil kot lastnik železarnice na Muti obsojen pred posebnim senatom Vrhovnega sodišča LRS za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže. Obtožen je bil, da je pri Okrajnem sodišču na Prevaljah 8. oktobra 1945 vložil zahtevo za vrnitev mizarskega podjetja na Muti, ki mu ga je okupator med vojno zaplenil, pri tem pa naj bi zamolčal, da je bila poleg njega že pred vojno solastnica 20.000 delnic omenjenega podjetja Štajerska železoindustrijska družba iz Zreč. Ker pa je bilo s sodbo Vojaškega sodišča mariborskega vojnega področja, senata v Celju in z odločbo okrajne zaplembe komisije Slovenske Konjice glavnemu družabniku Štajerske železoindustrijske družbe inž. Walterju Machu vse premoženje zaplenjeno, je bil zaplenjen in s tem podržavljen tudi njegov delež delnic železarnice na Muti. S tem, ko je Milko Bremec stvar zamolčal, si je – po mnenju javnega tožilca – poleg svojega deleža pri železarni hotel prilastiti tudi tistega, ki je bil Walterju Machu že zaplenjen in je že bil v državni lasti. S tem naj bi storil posebno hudo kaznivo dejanje po Zakonu o pobišanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže.²¹

Proces proti Bremcu je bil 31. januarja 1946 pred posebnim senatom pri Vrhovnem sodišču LRS, ki mu je predsedoval dr. Heli Modic. Milko Bremec je bil spoznan za krivega; izrekla se mu je smrtna kazen z ustrelitvijo, zaplembo vsega premoženja in izgubo državljskih pravic. Na sodbo se je Milko Bremec pritožil in uspelo mu je doseči, da je prišlo do obnove procesa, kar je bilo za tisti čas nekaj nepojmljivega, saj so se podobne usode posameznikov pred istim senatom končale z usmrtnitvijo.²²

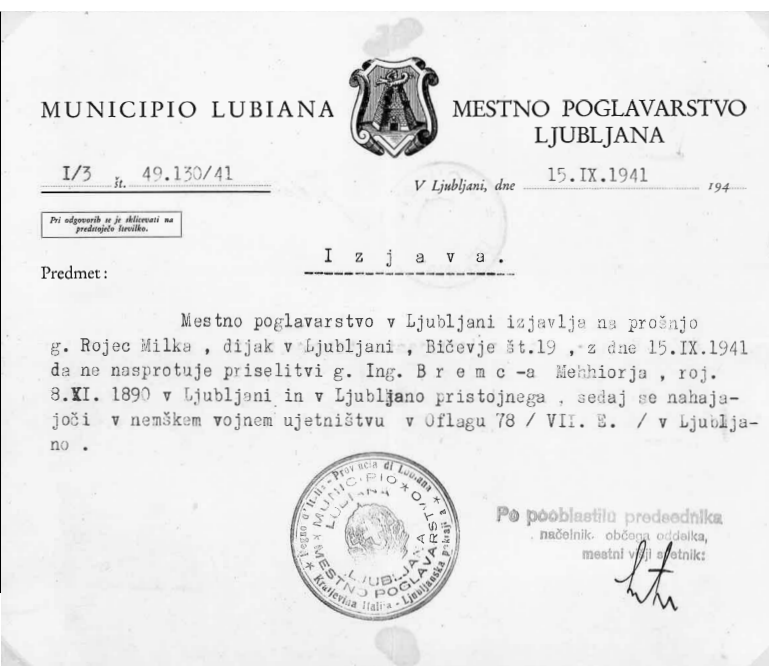
18 Čanji, V. (ur.), 100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje, Zreče, 2019, str. 34.

19 ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Izjava, Municipio Lubiana, Mestno poglavarstvo Ljubljana, 15. 9. 1941, šk. 1.

20 Čanji, V. (ur.), prav tam.

21 Mikola, M.: Zaplembe premoženja v Sloveniji v obdobju 1943–1952, str. 212.

22 Prav tam.

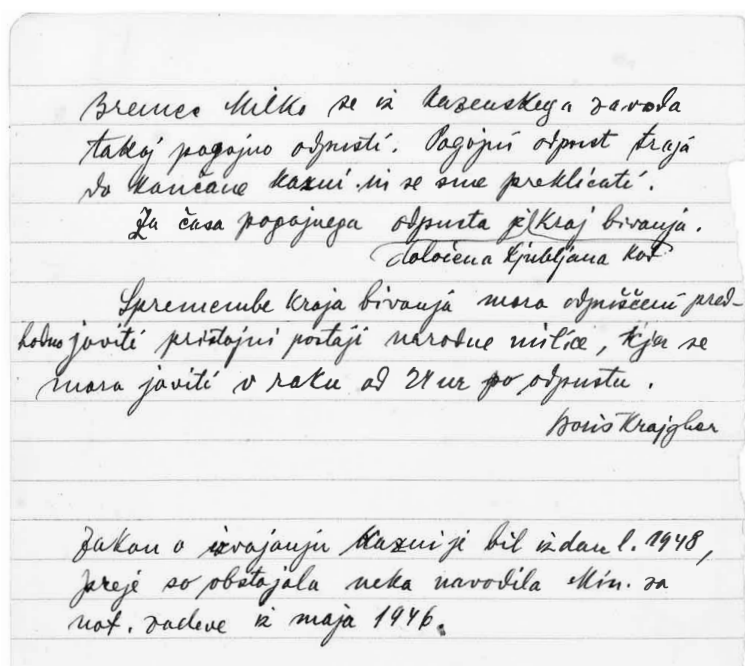

Slika 10: Izjava Mestnega poglavarstva Ljubljana o priselitvi na Bičevje 19, Ljubljana
(vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Izjava, Municipio Lubiana, Mestno poglavarstvo Ljubljana, 15. 9. 1941, šk. 1).

Slika 11: Pošiljka sestre Paule Kolenc bratu Milku v Oflag
(vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Gradivo iz albuma M. Bremca, šk. 1).

Kot navaja dr. Stojan Pretnar, ki je bil v tistem času načelnik splošnega upravnega oddelka na Ministrstvu za industrijo in rudarstvo LR Slovenije in je sodeloval pri nacionalizaciji industrije, je za Milka Bremca osebno posredoval pri Borisu Kidriču. Uspelo naj bi ga prepričati, da bi se smrti Milka Bremca »najbolj smejali nemčurji na Muti«²³. Bremec je namreč pred vojno veljal za zavednega Slovenca, zato ga je nemški okupator izgnal, njegovo opremo in premoženje pa zaplenil. Poleg tega je bil njegov sin v partizanih.²⁴

Slika 12: Rokopis ministra za industrijo FLRJ o pogojnem izpustu iz kazenskega zavoda
(vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Rokopis ministra za industrijo Ljudske republike Slovenije, šk. 1).

Ko so v januarju 1946 takratni časopisi objavili novico o obsodbi inženirja Milka Bremca, so se zanj zavzeli številni ljudje, ki so ga poznali kot zavednega in poštenega Slovenca. Istega leta je tudi krajevni ljudski odbor na Muti s sindikalno podružnico Železarne Muta in številnimi podpisi kovačev in livarjev zaprosil za revizijo sodnega procesa. Zahtevo so naslovili na republiške in zvezne organe v Beogradu.

Predsednik takratne vlade Boris Kidrič je osebno prisluhnil argumentom, ki mu jih je predstavil dr. Stojan Pretnar z Ministrstva za industrijo in rudarstvo LR Slovenije z namenom, da prepreči sodno justifikacijo. Prezidijski Ljudski skupščini FLRJ je smrtno kazen spremenil v deset let prisilnega dela. S tem so inženirja Milka Bremca rešili smrti.²⁵

Na ponovnem sojenju pred istim senatom, ki je bilo 6. novembra 1946, je bil Milko Bremec obsojen na milejšo kazen, in sicer na dve leti odvzema prostosti s prisilnim delom, popolno zaplembo premoženja in odvzemom vseh političnih pravic. Na izrek za tisti čas neprimerno milejše kazni je nedvomno v veliki meri vplivalo dejstvo, da sta na drugem procesu v korist Milka Bremca pričala dva pomembna funkcionarja, kot sta bila dr. Stojan Pretnar in dr. Makso Šnuderl.²⁶ Prisilno delo je Milko Bremec opravljal v kazenskem zavodu Kočevje in nato na Teharju pri Celju.²⁷

²⁵ Jerčič, L., Kako je inženir Bremec povezan s Kidričem?, Delo, 28. julij 2019 (dostopno na: <https://www.delo.si/mnenja/pisma-bralcev/kako-je-inzenir-bremec-povezan-s-kidricem/>, prevzeto: 10. 9. 2021).

²⁶ Mikola, M.: Zaplembe premoženja v Sloveniji v obdobju 1943-1952, str. 212-213.

²⁷ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Pismo sina Borisa Kraigerju, 18. 6. 1946, šk. 2.

²³ Puhar, A.: S Stojanom Pretnarjem skozi preteklost, str. 41.

²⁴ ARS, fond: SI AS, 1225, Milko Bremec, Pismo Stojana Pretnarja, 1. 2. 1946, šk. 2.

Bremčev prispevek h gospodarskemu razvoju na Slovenskem

Milko Bremec, inženir strojništva in projektant, velja za nestorja slovenskega kovaštva, saj je projektiral več tovarn za proizvodnjo poljedelskega, gozdarskega, rudarskega in drugega orodja s pomočjo kovanja in prešanja ter organiziral in vodil racionalizacijo in specializacijo te proizvodnje. S svojim inovatorskim delom je prispeval tudi k izboljšanju delovnih razmer brusačev v kovaških brusilnicah. Pri dotedanjem načinu brušenja z naravnimi brusi so delavci obolevali za silikozo in umirali mladi. Milko Bremec pa je izdelal študijo o izdelovanju in uporabi umetnih brusov.²⁸

Med prvo svetovno vojno je nabiral izkušnje v strojnih tovarnah v Dunajskem Novem mestu, Pragi in Lublinu. Ob koncu vojne je deloval v strojnih tovarnah in livarnah v Ljubljani. Leta 1919 je ustanovil kovaško podjetje v Zrečah, v tridesetih letih pa je od nemških lastnikov kupil železarno na Muti. Bil je med ustanovitelji Združenja jugoslovanskih železarn in prodajne organizacije Silorad v Zagrebu. Po drugi svetovni vojni se je državi oddolžil pri obnavljanju kovaške industrije v Ljudski republiki Sloveniji. Sodeloval je pri »graditvi« Litostroja, delal v Glavni direkciji kovinske industrije Ljudske republike Slovenije. Projektiral je več tovarn za proizvodnjo poljedelskega orodja ter prispeval k oživitvi kovaštva na Primorskem. Do upokojitve je bil direktor Fužinarja, tj. poslovnega združenja kovaške industrije Slovenije.²⁹ Potrebno je poudariti, da pot do teh funkcij, kljub sposobnostim in dolgoletnim strokovnim izkušnjam, za Milka Bremca po vojni ni bila enostavna. V več argumentiranih pismih in osebnih prizadevanjih pri oblasteh njega, njegovega sina in drugih ljudi,³⁰ ki so se zanj zavzeli, mu je vendarle uspelo, da se je ponovno izkazal in dal svoj doprinos slovenskemu povojnemu gospodarstvu.

Slika 13: Milko Bremec s svojim avtomobilom
(vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec,
Fotografija iz albuma M. Bremca, šk. 1).

Milko Bremec ustanovitelj kovaškega podjetja na Zreškem

Milko Bremec je imel tudi na Zreškem pomembno vlogo. Začetki segajo v čas prve svetovne vojne, v dogajanje, povezano z vse večjimi gospodarskimi problemi in vprašanjem odpuščenih rudarjev zaradi opuščanja rudnikov na Zreškem. Okrajni konjiški glavar naj bi skrb za te brezposelne naložil takratnemu zreškemu županu Martinu Kračunu. O tem, kako naj bi Milko Bremec ustanovil tovarno v Zrečah, obstaja več podobnih virov³¹. Županova hči Hana, ki je po poroki živela v Pulju na Hrvaškem, naj bi o pereči gospodarski situaciji pripovedovala svojima prijateljema, mehanskemu mojstru Hugu Bremcu z Jesenic in Zrečanu, kovaškemu mojstru Hlastecu, ki sta bila zaposlena v puljski ladjedelnici Uljanik. Hugo Bremec je pripoved Kračunove prenesel svojemu bratu, inž. Milku Bremcu, ki je v tem času iskal primeren kraj za ustanovitev tovarne kovanega orodja. Po nekaterih navedbah, v literaturi zasledimo, da naj bi se Bremec glede lokacije tovarne dogovarjal tudi s Konjičani in Vitanjčani, a se je po ogledu lokacije v Zrečah, odločil za slednjo. Bremec je tako od Martina Kračuna kupil mlin in ga dal preurediti. Iz začetne stavbe se je postopoma začela razvijati tovarna kovanega orodja.³²

Omenjeni nakup posestva z mlinom je opravil njegov brat Hugo Bremec.³³ Po zapisu v dokumentu, ki se hrani v ARS³⁴, Milko Bremec navaja, da z Walterjem Machom (poslovnim družabnikom)³⁵ nista želela nastopiti kot kupca, ker sta bila poslovodji pri ljubljanskem podjetju Komet (kjer sta imela vsak po tretjino deleža, tretji delež pa je pripadal Strojnim tovarnam in livarnam, d.d., Ljubljana), medtem ko je bil brat Milka Bremca, Hugo, samo uradnik pri tej firmi. Po nakupu posesti v Zrečah so začeli preurejati mlin v kovačijo.

Sedež podjetja je bil prva leta v Mariboru, kjer so bili direkcija, računovodstvo in komerciala, v Zrečah pa obratovodstvo in odprema izdelkov.³⁶ Podjetje je nosilo ime Štajerska industrijska družba (STID). Lastnika podjetja sta bila Milko Bremec in Walter Mach, vsak s 50-odstotnim deležem, brat Hugo pa je bil uradnik te firme, prav tako Albin Kolenc (svak Milka Bremca).

31 Prim.: Lajh, E., *Občina Zreče v času in prostoru*, str. 222–231; Kovačič, M., *Razvoj gospodarstva v Zrečah in njegov vpliv na razvoj mesta*, str. 125–159; Medved, D., *Začelo se je zares (1919–1938)*. V: 100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje, str. 18–33.

32 Prav tam.

33 ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Prepis kupne pogodbe, 11. 12. 1920, šk. 16.

34 ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Informacija o deležu ... 16. 1. 1942, šk. 16.

35 Milko Bremec navaja, da sta se z Walterjem Machom spoznala še v času Avstro-Ogrske. Poslovno sta začela sodelovati po prvi svetovni vojni v zvezi z izdelovanjem poljedelskega orodja. Bremec navaja, da je bilo tedaj strokovnjake zelo težko dobiti, Mach pa je bil konstruktor filiale angleške tovarne za poljedelske stroje Cla ton Shuleworth na Dunaju. Kot navaja Bremec, Mach takrat ni razpolagal z nikakršnim kapitalom (vir: ARS, fond: SI AS, 1225, Milko Bremec, Pismo dr. Stojanu Pretnarju, 21. 11. 1945, šk. 2).

36 Medved, D., *Začelo se je zares (1919–1938)*. V: 100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje, str. 21.

28 ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Izrezek iz časopisa: Inž. Milko Bremec, šk. 1.

29 Lorenčič, A., *Slovenska industrija od nastanka do danes*, str. 25–26.

30 ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Pisma funkcionarjev državnim oblastem, šk. 2.

Slika 14: Razglednica Zreč, ki jo je založil M. Kračun, odposlana l. 1934 (vir: Zasebni arhiv Iva Jančiča).

Novoustanovljeno podjetje je nujno potrebovalo investicije, ki so se v prvih letih pokrivalo iz kapitala oz. petrolejskih kupcij dravogradske rafinerije mineralnega olja, pozneje pa iz mariborske rafinerije mineralnega olja, katere lastnika sta bila Milko Bremec in Walter Mach.³⁷ V letu 1924 se je Mariborska rafinerija mineralnega olja znašla v kazenskih postopkih z oblastjo. Ker je obstajala nevarnost, da oblast poseže tudi po ostalem premoženju, sta Mach in Bremec likvidirala STID in leta 1925 ustanovila novo podjetje z imenom Štajerska železoindustrijska družba v Zrečah. Njena družabnika sta bila dr. Fero Miler, advokat iz Maribora, za W. Macha in Albin Kolenc za sina M. Bremca (Milka Rojca) in svojega sina (Rada Kolenca), ki sta bila oba mladoletna.³⁸ Med ljudmi se je za novoustanovljeno zreško podjetje uveljavilo ime »Štajerska«.

Po ustanovitvi tovarne so potrebovali ustrezne delavce z znanjem kovaštva, ki so jih pridobili večinoma iz Ruš in Oplotnice. Ti orodni kovači so tvorili prvo osnovno proizvodno jedro v Zrečah. Postopoma so prihajali tudi kovači iz drugih krajev, v uk pa so sprejemali veliko mladencev iz Zreč in okolice.³⁹ Za potrebe strokovnega izobraževanja so zaposlili tuje strokovnjake. V začetku leta 1923 je bilo v tovarni zaposlenih 50 delavcev, do leta 1941 pa se je njihovo število povečalo na 250.⁴⁰

Leta 1926 je podjetje zapustil Hugo Bremec, ki je prejel odpravnino in se osamosvojil v Varaždinu. Tega leta je v tujino odpotoval tudi Milko Bremec, ki je med bivanjem v tujini za tovarno nakupil moderne stroje, ki jih je sam financiral.⁴¹ Vodna turbina, ki je poganjala stroje, je bila kupljena v Avstriji, peresna kladiva Ajax, lažje torne stiskalnice, prebijalni stroji, stružnice, smirkalni stroji pa v Nemčiji, Češki in Avstriji. Doma v Zrečah so izde-

lali stojala in osi za naravne bruse ter enostavne kovaške peči, za katere so premog dobavljali s Stranic, kjer je imel Konjičan Hasenbchel svoj premogovnik. Naravne bruse je dobavljal Hermetter iz Rogatca. Ob ustanovitvi je začela obratovati tudi manjša elektrarna, ki je bila namenjena razsvetljavi delavnic in tovarniških stanovanj.⁴² Tovarna je proizvajala kovano orodje na industrijski način: sekire vseh vrst, tesla, rovnice, krampe, lopate, motike, lomilne drogovce, bate, cepilno in rudarsko orodje, kasneje pa tudi rezervne dele za železne pluge in pluzne glave.⁴³

Po vrnitvi je bilo nekaj nesoglasij z Walterjem Machom, ki je medtem večinoma sam upravljal podjetje. Po vrnitvi je Milko Bremec reorganiziral podjetje; drage bančne kredite so nadomestili z lastnimi denarnimi sredstvi. Ukinil je pasivne eksporte in skrčil delovni program tako, da so se omejili na gotove izdelke (kladiva, pluzne dele, sekire), ostale pa prepustili podjetju na Muti, ki je oddalo prvotno omenjene izdelke Zrečam. Tako se je preprečila konkurenca med Zrečami in Muto – omogočena je bila skupna prodaja izdelkov z ustanovitvijo firme Silorad v Zagrebu, ki je prodajala izdelke obeh tovarn ter jima omogočila velik napredek in rentabilnost.⁴⁴

Poleg Walterja Macha je Milko Bremec k sodelovanju povabil še enega strojnega inženirja, in sicer Leopolda Erlicha, ki je deloval v zagrebškem podjetju Silorad. Imel je nalogo organizirati prodajnopotniško službo in se boriti proti uvozni konkurenci, ki je postajala iz dneva v dan hujša. Za organizacijo knjigovodstva in komercialne je zaposlil Sofijo Schilhan iz Gradca, ki je po rodu izhajala iz Lovrenca na Pohorju in je odlično obvladala tudi slovenski jezik.⁴⁵

V 30. letih 20. stoletja je tudi slovenske dežele zajela svetovna gospodarska kriza; tudi na Konjiškem in v okolici se je kazala: konjiška tovarna usnja Laurich je odpustila delavce, vitanjska kovačnica je komaj shajala, kamnolom v Cezlaku je prenehal z delom, opekarna v Ločah je imela vedno manj naročil. Štajerska železoindustrijska družba pa se je dobro prilagodila novonastali situaciji, delala je neprekinjeno.⁴⁶ Med razlogi za dobro stanje zreške tovarne je bilo verjetno tudi pariško podjetje Milka Bremca, ki je rentabilno poslovalo in prinašalo lep zaslužek, da je s finančnimi sredstvi lahko pomagal »Štajerski«.⁴⁷

Štajersko industrijsko družbo je tik pred vojno obiskal lastnik Tovarne emajlirane posode v Celju Avgust Westen, ki je z vodstvom podjetja sklenil dogovor, da bo kreditiral valjarno železa za nemoteno proizvodnjo tudi v primeru morebitne vojne.⁴⁸ Tovarna je bila do zadnjega kotička napolnjena z valjanim jeklom, ki je bilo dostavljeno poleti 1940, aprila naslednjega leta pa se je začela 2.

37 ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Informacija o deležu ... 16. 1. 1942, šk. 16.

38 Prav tam.

39 Medved, D.: Začelo se je zares (1919–1938). V: 100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje, str. 22–28.

40 Reflektor, publikacija ČZP Komunist TOZD Ljubljana, Beethovnova 2, št. 6–7, letnik 5, 25. 6. 1975, str. 10.

41 ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Informacija o deležu ... 16. 1. 1942, šk. 16.

42 Medved, D., Začelo se je zares (1919–1938). V: 100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje, str. 21.

43 Reflektor, prav tam.

44 ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Izpisek iz trgovinskega registra pri Trg. sodišču Celje, šk. 16.

45 Medved, D., Začelo se je zares (1919–1938). V: 100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje, str. 23.

46 Lajh, E., Občina Zreče v času in prostoru, str. 225–226.

47 Medved, D., n. d., str. 27.

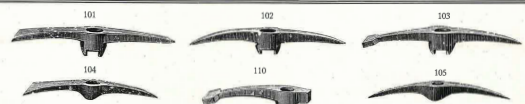
48 Lajh, E., n. d., str. 226.

ŠTAJERSKA INDUSTRIJSKA DRUŽBA

TOVARNA: **ZREČE** CENTRALA: **MARIBOR**

IZVLEČEK IZ GLAVNEGA CENIKA

Krampen: aus bestgeeignetem Gußstahl. Außer den angeführten Modellen erzeugen wir jedes Muster bei Aufgabe größerer Stückzahlen.

Doppelarmige: Spitzschneidkrampen 101, 104, Spitzkrampen 102, 105, Schlagkrampen 103
dkg 120 150 170 200 240 280 3-20 aufwärts
Preis per kg Din

Einarmige: Schlagkrampen 110
dkg 100 120 140 160 190 230 aufwärts
Preis per kg Din

Zeppine: In einzig erstklassiger Ausführung aus besterprobtem Material. Die Preise gelten für geschliffene Ware.

Musterzeppin 150, Pontafer 151, Gewöhnlicher steir. Zeppin 152
dkg 120 130 150 170 190 210
Preis per kg Din

ŠTAJERSKA INDUSTRIJSKA DRUŽBA - MARIBOR

Hauen: aus bestem Material. Aufträge unter 50 Stück in einer Gewichtslage übernehmen wir nicht. Ausser den angeführten Typen erzeugen wir jede Ausführung nach Zeichnung oder Muster jedoch nur bei Aufgabe größerer Bestellzahlen.

Gruppe I: Kolnauer 201, Belovarer 202, Gresser 203, Muster 204, St. Grother 205, Deutsche 206.
dkg 60 70 80 90 100 120 140 160 u. s. w.
Preis per kg Din
Schwarz abgemittelt
Halb geschliffen p. kg ———-%, mehr. — Ganz geschliffen p. kg ———-%, mehr.

Gruppe II: Serb. Belgrader 230, Zingelbauer 231, schmal 232, Littenberger 234, Feldbauer 235.
dkg 50 60 70 80 90 100 120 140 160 u. s. w.
Preis per kg Din
Schwarz abgemittelt
Halb geschliffen p. kg ———-%, mehr. — Ganz geschliffen p. kg ———-%, mehr.

Gruppe III: Sissener 251, Bonische Haue 252, Muster 253.
dkg 60 70 80 90 100 120 140
Preis per kg Din
Schwarz abgemittelt
Halb geschliffen p. kg ———-%, mehr. — Ganz geschliffen p. kg ———-%, mehr.

Gruppe IV: Polarewatter 280.
dkg 60 70 80 90 100 120 140 160 180 u. s. w.
Preis per kg Din
Schwarz abgemittelt
Halb geschliffen p. kg ———-%, mehr. — Ganz geschliffen p. kg ———-%, mehr.

ŠTAJERSKA INDUSTRIJSKA DRUŽBA - MARIBOR

Hacken: aus besten Gußstahl, nicht gestählt. Ausser der angegebenen Typen erzeugen wir auf Grund von Mustern jede Gattung, jedoch unter einer Stückzahl von 100 in einer Gewichtslage nicht. Für Nagelzieher, gerauhten Kopf, Zieraten, berechnen wir Sonderpreise.

Gruppe I: Holzhacke deutsch 301, Belovarer 302, slaven. Holzhacke 303, Gehirghacke 308, Janzer 309, Desrechner 310, 310 a, Spalthacke 311, slav. Klobhacke 312, Stahlenbürger 313, Krainerhacken 307.
dkg 50 60 70 80 90 100 120 130 150 180
Preis per kg Din
Halb geschliffen
Ganz geschliffen p. kg ———-%, mehr.

Gruppe II: Wagnerstock 304, Sprenghacke 306, bulg. Holzhacke 351.
dkg 60 70 80 90 100 120 130 150 180
Preis per kg Din
Halb geschliffen
Ganz geschliffen p. kg ———-%, mehr.

Gruppe III: Spannhacke kroat. 332, Spannhacke ung. 333.
dkg 70 80 90 100 120 140 170 200
Preis per kg Din
Halb geschliffen
Ganz geschliffen p. kg ———-%, mehr.

Gruppe IV: Bandhacke 305, Plankat 330, Binder Walzhacke 331, Zimmermannsbreitbeil 334.
dkg 100 130 150 200 220
Preis per kg Din
Halb geschliffen
Ganz geschliffen p. kg ———-%, mehr.

ŠTAJERSKA INDUSTRIJSKA DRUŽBA - MARIBOR

Schaufeln: Geschmiedete Schaufeln aus bestem Material, mit geschweißter Dülle. Die Schaufeln werden unter 15 Stück in einer Gewichtslage nicht in Auftrag genommen. Außer den angeführten Mustern übernehmen wir auch jede andere Ausführung.

Gruppe I: Gew. Fällschaufel spitz 401, Stücherhaufel 402, Koblischaufel 403.
dkg 80 90 100 120 140 160 200
Preis per kg Din
Schwarz abgemittelt
Halb geschliffen p. kg ———-%, mehr. — Drei Rippen Schaufel p. kg ———-%, mehr.
Magdeburger Koblenschaukel 421, Belgrader Koblenschaukel 422 um Din — p. kg mehr.

Dexel:
dkg 40 50 60 70 90 100 120 150
Preis per kg Din
Geschliffen
Deutsche Reithaue 501, ung. Reithaue 502, bulg. Dexel mit Nagelloch 503.

Hämmer u. Meißel: aus besten Stahlorten. Geschliffen und poliert.
Schotterschlägel 601, 602, Kreuzhammer 603, Vorschlaghammer 604, Handhammer 605, Kreuzmeißel 651, Flachmeißel 652.

dkg 30 40 50 60 70 80 100 130 160 200 250 300
Preis per kg Din

Slika 15: Izdelki tajerske železindustrijske družbe Zreče
(vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Katalog iz zapuščine M. Bremca, šk. 17).

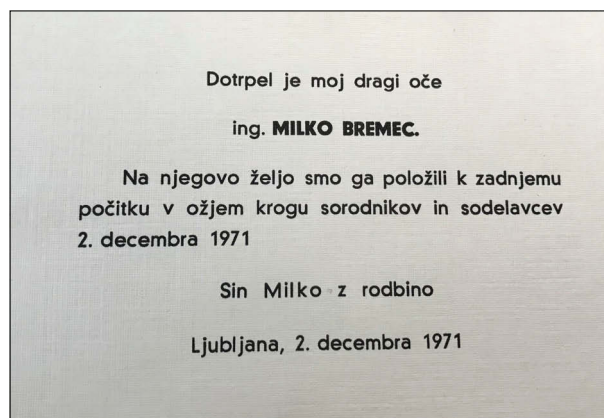
Slika 16: Robert Jedlovčnik – v sredini brez klobuka, inženir Milko Bremec (četrti z leve), obratovodja Dušan Hus in drugi pred tovarno v Zrečah (vir: Zasebni arhiv Jožeta Barage).

svetovna vojna. 10. aprila 1941 so Nemci prišli v Zreče, prevzeli tovarno, ki so ji nadeli novo ime: Steirische Eisenindustrie – Hohlenstein, in vzeli poslovanje v svoje roke.⁴⁹ Milka Bremca so nemške oblasti zaprle, medtem ko je Walter Mach v vojnem času ostal na delovnem mestu v zreški tovarni in med vojno pomagal domačinom pri težavah z nemškimi oblastniki. Mnogi so Machu še pred koncem vojne svetovali, naj se začasno umakne iz države, a je ostal in z družino vse do konca vojne živel v Mariboru, kjer so ga kmalu aretirali in zaprli. O njegovi nadaljnji usodi ni podatkov⁵⁰, zato obstaja domneva, da je bil žrtev izvensodnih pobojev.

Milko Bremec je bil med domačini Zreč zelo priljubljen; vključeval se je tudi v družabno življenje. Žal je to sodelovanje prekinila 2. svetovna vojna.

Zaključek

Milko Bremec je kot industrialec živel in ustvarjal v različnih prelomnih obdobjih slovenske družbe. Preživel je tegobe obeh svetovnih vojn, gospodarskih kriz in radikalnih sprememb družbenih sistemov. Ustvarjalnost Milka Bremca je v vseh obdobjih pripomogla k razvoju slovenskih industrijskih družb s področja kovaštva in kovinske industrije. Njegova življenjska zgodba se je sklenila v Ljubljani, 27. novembra 1971.

Slika 17: Milku Bremcu v slovo (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Nekrolog, šk. 1).

⁴⁹ Rebernak, M.: Štajerska železoindustrijska družba (1939–1945).

V: 100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje (ur. Čajni Veronika), str. 34.

⁵⁰ Prav tam (po zapisih D. Medveda).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Zapiski Milka Bremca (rodovniški podatki), šk. 2.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Pismo župnika Stanislava Šarfa, 7. 10. 1951, šk. 2.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Zapiski Milka Bremca (rodovniški podatki), šk. 2.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Uslužbenski list, šk. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Rojstni in krstni list (prepis), št. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Strokovni karton, šk. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Rojstni list Milka Rojka, šk. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Sklep Občinskega sodišča v Ljubljani, 31. 5. 1972, šk. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Ločitev od mize in postelje, Okrožno sodišče Ljubljana, 2. 1. 1942, šk. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Sklep Občinskega sodišča v Ljubljani, 31. 5. 1972, šk. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Pismo sina Rojka, 14. 8. 1941, šk. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Pismo sina Rojka, 19. 9. 1941, šk. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Izjava, Municipio Lubiana, Mestno poglavarstvo Ljubljana, 15. 9. 1941, šk. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Pismo Stojana Pretnarja, 1. 2. 1946, šk. 2.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Pismo sina Borisu Kraigerju, 18. 6. 1946, šk. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Izrezek iz časopisa: Inž. Milko Bremec, šk. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, pisma različnih funkcionarjev državnim oblastem, šk. 2.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Prepis kupne pogodbe, 11. 12. 1920, šk. 16.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Informacija o deležu ... 16. 1. 1942, šk. 16.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Pismo dr. Stojanu Pretnarju, 21. 11. 1945, šk. 2.

- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Izpisek iz trgovskega registra pri Trg. sodišču Celje, šk. 16.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Gradivo iz albuma M. Bremca, šk. 32.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Pismo sina Rojka očetu, 19. 9. 1941, šk. 1.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Rokopis ministra za industrijo Federativne ljudske republike Jugoslavije o pogojnem izpustu iz kazenskega zavoda, Milko Bremec, šk. 1.
- **Arhiv Občine Zreče**, Uradni dopis na Tehniško fakulteto Univerze na Dunaju; uradni odgovor je podala Alexandra Wieser (dopis sporočila).

ASNIŠKI VIRI

- **Puhar**, Alenka: S Stojanom Pretnarjem skozi preteklost. Sobotna priloga Dela, 30. oktober 1998, str. 41.

ASOPISNI VIRI

e lektor, publikacija ČZP Komunist TOZD Ljubljana, Beethovnova 2, št. 6-7, letnik 5, 25. 6. 1975, str. 10 (Časopis hrani: Arhiv Republike Slovenije, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, šk. 2.).

LITERATURA

- **anji**, Vanesa (ur.), Marjana Rebernak, et. al.: *100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje*. Zreče: Unior, 2019 (samozaložba).
- **Kovačič**, Mojca: Razvoj gospodarstva v Zrečah in njegov vpliv na razvoj mesta. V: *Zreški zbornik* (ur. Drago Medved). Zreče: Občina, 2006, str. 125-159.
- **Lajh**, Emil: *Občina Zreče v času in prostoru*. Zreče: Občina, 2002.
- **Lorenčič**, Aleksander, Prinčič, Jože: *Slovenska industrija od nastanka do danes*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- **Mikola**, Milko: *Zaplembe premoženja v Sloveniji v obdobju 1943-1952*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 1999.

SPLETNI VIRI

- **Jerčič**, Ludvik: Kako je inženir Bremec povezan s Kidričem?, *Delo*, 28. julij 2019. (spletni vir: <https://www.delo.si/mnenja/pisma-bralcev/kako-je-inzenir-bremec-povezan-s-kidricem> (prevzeto 10. 9. 2021)).

GRAFIČNI VIRI

Izdelki Štajerske železoindustrijske družbe Zreče (vir: Arhiv Republike Slovenije, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Katalog iz zapuščine M. Bremca, šk. 17).

Milko Mikola

Sodna procesa proti in ŠMilku Bremcu leta Ž

Izvleček:

Prispevek obravnava nasilje, ki ga je tako imenovana ljudska oblast v Sloveniji izvajala nad podjetnikom inž. Milkom Bremcem z Mute, ko ga je 31. januarja 1946 najprej obsodila na smrt, ga nato pomilostila, na ponovljenem sodnem procesu 6. novembra istega leta pa ga obsodila na odvzem prostosti s prisilnim delom ter na zaplembo vsega premoženja. Kot ugotavlja njegov avtor, sta bila oba sodna procesa politična in zrežirana z enim samim ciljem, da se država polasti Bremčevega podjetja Greinitz, industrija železa, d. d., na Muti in njegovega deleža pri podjetju Štajerska železoindustrijska družba z o. z. v Zrečah. Pravilnost takšne svoje trditve avtor utemeljuje predvsem s tem, da je Vrhovno sodišče Republike Slovenije leta 1994 inž. Milka Bremca oprostilo vseh obtožb, zaradi katerih je bil leta 1946 obsojen, in ga s tem posmrtno rehabilitiralo.

Ključne besede:

Milko Bremec, razredni sovražniki, politični in zrežirani sodni procesi, nasilne razlastitve, zaplembe premoženja.

Abstract:

The article deals with the violence perpetrated by the so-called people's government in Slovenia against the entrepreneur Eng. Milko Bremec from Muta, when he was first sentenced to death on 31 January 1946, then pardoned, and at a retrial on 6 November of the same year, he sentenced him to imprisonment by forced labor and confiscation of all property. As its author notes, both lawsuits were political and staged with the sole goal of taking over the state from Bremec's Greinitz Company, Iron Industry, d. d., in Muta and his share in the company Štajerska železoindustrijska družba z o. z. in Zreče. The author substantiates the correctness of his claim mainly by the fact that in 1994 the Supreme Court of the Republic of Slovenia, Eng. Milko Bremec was acquitted of all charges for which he was convicted in 1946, and thus posthumously rehabilitated.

Keywords:

Milko Bremec, class enemies, political and staged trials, violent expropriations, confiscations of property.

Odnos »ljudske oblasti« do podjetnikov

Da bi lahko razumeli nasilje, ki ga je po vojni od tako imenovane ljudske oblasti doživel podjetnik inž. Milko Bremec, je potrebno najprej povedati nekaj o njenem odnosu do podjetnikov. Ker je »ljudska oblast« temeljila na komunistični ideologiji, je podjetnike obravnavala kot »razredne sovražnike«, ki jih je treba uničiti. V skladu s takšnimi svojimi pogledi jih je nameravala nasilno razlastiti in njihova podjetja podržaviti, kar je izvedla z zaplembami (konfiskacijami), ki jih je množično izvajala leta 1945 in deloma še leta 1946, ter z nacionalizacijama decembra 1946 in aprila 1948.¹ Za uresničitev tega svojega cilja je zlorabila sodstvo, ki je leta 1945 izgubilo položaj tretje samostojne veje oblasti in je bilo v celoti podrejeno komunistični partiji, s čimer je postalo samo njena podaljšana roka.² To ji je omogočilo, da je zlasti v letih 1945 in 1946 proti industrijskim in drugim podjetnikom organizirala številne sodne procese, ki so bili politično motivirani s ciljem, da se jim zapleni njihova podjetja. Leta 1945 so množične zaplembe podjetij izrekala predvsem vojaška sodišča, ki so sodila izključno nemškim podjetnikom.³ Po ukinitvi področnih vojaških sodišč, ki so v Sloveniji kazensko sodstvo izvajala do konca avgusta 1945, so njihovo vlogo pri obračunavanju s podjetniki prevzela civilna (okrožna in okrajna) sodišča, pred katerimi so bili v letih 1945 in 1946 obsojeni številni slovenski podjetniki. Tako kot prej vojaška so tudi civilna sodišča podjetnikom izrekala kazni odvzema prostosti s prisilnim delom in zaplembo njihovih podjetij, v posameznih primerih pa so jim izrekla celo smrtno kazen, ki je bila večinoma tudi izvršena.

Eden tistih slovenskih podjetnikov, ki so po vojni zašli v kolesje tedanjega revolucionarnega sodstva, je bil tudi slovenski industrialec inž. Milko Bremec. Proti njemu sta bila leta 1946 organizirana kar dva sodna procesa, od katerih se je prvi končal ne le z izrekom zaplembe njegovega premoženja, ampak tudi z njegovo smrtno obsodbo, ki pa na srečo ni bila izvršena. Oba sodna procesa sta imela politično ozadje in sta bila vsaj v določeni meri tudi zrežirana, kar pomeni, da je bil Bremec obsojen po krivem.

To je leta 1994 prepoznalo tudi Vrhovno sodišče Republike Slovenije, ko je ugodilo zahtevi državnega tožilca za varstvo zakonitosti in ga na obnovljenem procesu oprostilo obtožbe, zaradi katere je bil obsojen na procesih januarja in novembra 1946, ter ga s tem posmrtno rehabilitiralo.

Inž. Milko Bremec kot podjetnik in njegov odnos do »ljudske oblasti«

Ker je inž. Milko Bremec kot podjetnik v tem zborniku že podrobneje prikazan, se bomo na tem mestu omejili samo na navedbo nekaterih tistih podatkov o njem kot podjetniku, ki so nujni za razumevanje obravnavane tematike. Bremec je bil pred vojno lastnik podjetja *Greinitz, industrija železa, d. d., na Muti* in skupaj z inž. Walterjem Machom solastnik podjetja *Štajerska železoindustrijska družba z o. z. v Zrečah*. Walter Mach, ki je bil avstrijski državljani, je bil 22. avgusta 1945 pred Vojaškim sodiščem mariborskega vojnega področja, senat v Celju v odsotnosti obsojen na dve leti odvzema prostosti s prisilnim delom in na zaplembo celotnega premoženja.⁴ Obtožen je bil članstva v nacistični stranki (NSDAP) in da je kot solastnik ter ravnatelj Štajerske železoindustrijske družbe z o. z. v Zrečah med okupacijo podjetje vključil v nemški gospodarski sistem in s tem gospodarsko sodeloval z okupatorjem. Poleg vojaškega sodišča je inž. Walterju Machu kot osebi nemške narodnosti avgusta 1945 na podlagi odloka Predsedstva AVNOJ-a z dne 21. novembra 1944 zaplembo celotnega njegovega premoženja izrekla tudi Okrajna zaplembna komisija Slovenske Konjice. S tem je že avgusta 1945 njegov delež pri podjetju Štajerska železoindustrijska družba z o. z. v Zrečah prešel v državno last.

Med aprilsko vojno 1941 je Bremec padel v nemško ujetništvo, v katerem je bil devet mesecev.⁵ Po izpustu iz ujetništva se ni vrnil na Muto, ker se je bal, da ga bodo nemške okupacijske oblasti izgnale, ampak se je zatekel v Ljubljano, kjer so ga odkrili Italijani in ga za devet mesecev internirali v taborišče Gonars. Kot navaja njegov nezakonski sin Milko Rojec, naj bi ga Italijanom izdala njegova žena, s katero sta bila v ločitvenem postopku.⁶ Po vrnitvi iz italijanskega taborišča je živel v Ljubljani. Medtem so mu kot zavednemu Slovencu nemške okupacijske oblasti zaplenile njegovo podjetje na Muti in njegov delež pri podjetju v Zrečah. Zaplemba je bila izvršena v korist *Pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva, Urad v Mariboru* (Der Beauftragte des Reichskommissars für die Festigung Deutschen Volkstums, Dienststelle Marburg).

1 O izvajanju povojnih zaplemb in nacionalizacij zasebnih gospodarskih podjetij v Sloveniji glej: Mikola, M., *Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943–1952*, Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, študije 3, Celje 1999; Jože Prinčič, *Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945–1963*, Dolenjska založba, Novo mesto 1994.

2 O značilnostih povojnega sodstva v Sloveniji glej: Roman Ferjančič in Lovro Šturm, *Brezpravje, slovensko pravosodje po letu 1945*, Nova revija, Ljubljana 1998; Jera Vodušek Starič, *Ozadje sodnih procesov v Sloveniji v prvem povojnem letu*: v: Prispevki za novejšo zgodovino, št. 32, 1992.

3 Istočasno, ko so nemškim podjetnikom zaplembe njihovih podjetij izrekala vojaška sodišča, so jim jo izrekale tudi okrajne in mestne zaplembne komisije, ki so bile pristojne za izrekanje zaplemb premoženja oseb nemške narodnosti na podlagi odloka Predsedstva AVNOJ-a z dne 21. 11. 1944 o prehodu sovražnikovega premoženja v državno svojino. Omenjeni odlok je bil objavljen v Uradnem listu Demokratične federativne Jugoslavije, št. 2/1945.

4 Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Vojaško sodišče mariborskega vojnega področja, senat v Celju, kazenski spisi, spis Sod 927/45.

5 ARS, fond: SI AS 1225, Osební fond Milka Bremca, škatla 25, dopis Milka Rojca Vrhovnemu sodišču LR Slovenije z dne 25. novembra 1946.

6 Prav tam.

Vojasko sodišče mariborskega
vojnega področja senat v Celju.
Celje, dne 22. 8. 1945.

Sod 927/45-4

S o d b a .

V IMENU NARODOV JUGOSLAVIJE!

Vojasko sodišče mariborskega vojnega področja senat v Celju je pod predsedstvom podp. Zupancic Franca, v prisotnosti por. Zupancic Stanislava, polit. kom. Stefanic Stefana kot članov senata, podp. Sok Franca kot tožilca, podp. Kostanjevec Bogomira kot zapisnikarja, v odsotnosti obtoženca Macha ing. Valterja, na obtožbo javnega tožilca z dne 22. 8. 1945 na glavni javni ustni razpravi dne 22. 8. 1945 v C e l j u

Razsodilo:

Ing. Mach Valter, solastnik in ravnatelj Stajerske železoindustrijske družbe v Zrecah, nemške narodnosti, preje bivač v Zrecah, sedaj neznanega bivalisca

j e k r i v,

da je član nacistične stranke NSDAP, da je kot ravnatelj in solastnik Stajerske železoindustrijske družbe v Zrecah vključil to podjetje v nemški gospodarski sistem in s tem gospodarsko sodeloval z okupatorjem ter je leta 1943 dobil v svoje roke od okupatorja Vinterjevo zago z elektrarno in skladiščem ter to imovino uničevalno izkorisčal.

S tem je zakrivil kaznivo dejanje po cl. 13 IVS in se v smislu cl. 16 in 17 UVS v zvezi s cl. 1 Zak. o vrstah kazni z dne 5. 7. 1945

o b s o d i

na odvzem svobode s prisilnim delom za dobo 2 / dveh / let ter na zaplenbo celotne imovine.

Obrazložitev.

Obtoženec je bil ravnatelj in solastnik Stajerske železoindustrijske družbe v Zrecah, po narodnosti je Avstrijec. Za leta 1941 pa je postal član zloglasne fašistične stranke NSDAP. Delovanje te stranke je notorično in njena politična zgodovina dovolj osvetljena. Program te stranke je bil zabloden in zločinski in je postal eden izmed vzrokov najstrasnejše vojne, kar jih je danasnjih dni razvzelo človestvo. Popolnoma dosledno in v skladu s pravnim čustvovanjem vseh miroljubnih narodov je, da je vsakdo, ki je pripadal k tej zloglasni stranki, spodgovoren za vse početje stranke kot celote. Kot zagrizen fašist je obtoženec stremel za tem, da je svoje podjetje vključil v nemško gospodarstvo, priganjal delavstvo in izdeloval orodje za nemško vojsko. V letu 1943 je vzel v najem Vinterjev obrat – zago z elektrarno in skladiščem ter ta obrat uničevalno izkorisčal. Zavedajoč se krivde in boječ se pravice ljudske sodbe, je obtoženec pobegnil in je sedaj naznanega bivalisca. Gornji dejanski stan izhaja iz izjav Lipus Filipa, Novak Viktorja, Pokorn Nine, Detiček Ivana, Lipni Cegnar Ignaca, Gros Marije. Obtoženca je povsem navedenem smatrati za političnega in gospodarskega vojnega zločinca, katerega dejanja vsebujejo vse zakonite znake po cl. 13 UVS. Krivdorek je tedaj utemeljen.

Oktobra 1945 je Bremec pri okrajnem sodišču na Prevaljah vložil zahtevo za vrnitev od nemških okupacijskih oblasti zaplenjenega podjetja *Greinitz, industrija železa, d. d., na Muti*. Sodišče je njegovi zahtevi ugodilo, s čimer je podjetje ponovno prešlo v njegovo last in upravljanje. Prav tako mu je bil vrnjen njegov delež pri podjetju *Štajerska železoindustrijska družba z o. z. v Zrečah*. Čeprav je bilo jasno, da nova oblast zasebnemu podjetništvu ni naklonjena, Bremec do nje ni kazal sovražnega odnosa. O svojem odnosu do tedanje oblasti in do nove družbene ureditve je kasneje, ko je že prestal zaporno kazen, zapisal:

»Po osvoboditvi sem se stavil tov. ministru Leskošku⁷ takoj na razpolago in ga prosil, da določi prave, v katerem naj se giblje moje udejstvovanje. S tem sem jasno pokazal, da se želim vključiti v novi družbeni red in mu služiti. Potom tov. dr. Stojana Pretnarja, načelnika pravnega oddelka Ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS, sem v jeseni 1945 ponudil zreško in mutsko kovačijo tov. ministru Leskošku, da jih sprejme v last države, in on je to ponudbo sprejel. To sem storil brez zahteve po kakšni odškodnini, kot so to zahtevali drugi podjetniki, ki so pred nacionalizacijo izročali svoja podjetja državi proti renti in drugim pogoji. Le velika prezaposlenost ministra je bila takrat vzrok, da se ta predaja ni takoj izvedla tudi pismeno. S tem dejanjem sem zopet dokazal svoj pozitivni odnos do današnjega družbenega reda.«⁸

Kot vidimo, je Bremec svoje podjetje na Muti, potem ko mu je bilo s sklepom Okrajnega sodišča na Prevaljah vrnjeno, sam ponudil državi in se o tem že dogovoril z ministrom za industrijo in rudarstvo Francem Leskoškom, vendar do realizacije predaje ni prišlo. Razloge za to je Bremec videl v »prezaposlenosti« ministra Leskoška, vendar se je očitno motil. Dejanski razlog za to, da ministrstvo za industrijo in rudarstvo njegove ponudbe ni hotelo realizirati, je bil verjetno ta, da se je takrat proti njemu že začel pripravljati sodni proces, ki je privedel do zaplenbe njegovega podjetja na Muti in njegovega deleža pri podjetju v Zrečah. Javni tožilec Ljudske republike Slovenije je namreč glede tistih podjetnikov, ki so svoja podjetja želeli izročiti državi, pa so že bili v kazenskem postopku, zavzel stališče, »da pred ustavitvijo kazenskega postopka ne sprejemamo iz moralnih razlogov takih ponudb«.⁹ Navedeno stališče javnega tožilca je očitno veljalo tudi za Bremca.

Prvi sodni proces proti inž. Milku Bremcu . januarja š

Medtem ko vrnitev njegovega deleža pri podjetju *Štajerska železoindustrijska družba z o. z. v Zrečah* za javnega tožilca ni bila sporna, pa je vrnitev podjetja *Greinitz, industrija železa, d. d., na Muti* ocenil kot Bremčevo prevaro. Po njegovem mnenju to podjetje pred vojno ni bilo v celoti v njegovi lasti, ampak delno (polovica od 20.000 delnic) tudi v lasti Walterja Macha. Ker je bilo Walterju Machu s sodbo vojaškega sodišča 22. avgusta 1945 vse premoženje zaplenjeno, je, po mnenju javnega tožilca, s tem v državno last prešel tudi njegov delež pri podjetju *Greinitz, industrija železa, d. d., na Muti*. Do takšnega zaključka je po prepričanju Bremca prišel deloma tudi na podlagi neresničnih navedb njegove bivše žene Hani Weber, s katero je bil v sporu in se je od nje tudi ločil. V to je bil prepričan tudi dr. Makso Šnuderl, kar je 3. februarja 1946 zapisal v svojem pismu javnemu tožilcu za Jugoslavijo, v katerem se je zavzel za na smrt obsojenega Bremca.

Zaradi suma, da si je pri podjetju *Greinitz, industrija železa, d. d., na Muti* hotel prisvojiti delež Walterja Macha, ki je bil zaplenjen in je že prešel v državno last, so Bremca 6. januarja 1946 aretirali in ga odvedli v Ljubljano v preiskovalni zapor, kjer je čakal na sodni proces. Ta je potekal 31. januarja 1946 pred posebnim senatom Vrhovnega sodišča federalne Slovenije za sojenje kaznivih dejanj po Zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže, ki so ga sestavljali dr. Heli Modic kot njegov predsednik ter sosodnika dr. Franc Novak in Ančka Hafner.¹⁰ V funkciji javnega tožilca je nastopil dr. Božo Kobe, obtoženega pa je kot zagovornik po službeni dolžnosti zastopal ljubljanski odvetnik dr. Josip Kamušič.¹¹ Obtožnica je Bremcu očitala:

»- da je dne 8. 10. 1945 v Prevaljah, izdajajoč se kot imetnik vseh 20.000 komadov delnic tvrdke Greinitz, industrija železa, d. d., na Muti za lastnika te tvrdke podal pred okrajnim narodnim sodiščem v Prevaljah predlog, da se mu to podjetje, ki je bilo dotlej v upravi države, vrne v prosto razpolaganje, in s tem izposloval sklep tega sodišča z dne 10. 10. 1945, Sp 18 45, s katerim mu je bilo podjetje vrnjeno »kot izkazanemu edinemu lastniku vseh delnic navedene družbe v posest in last brez vsake kakršnekoli omejitve«, ter podjetje na podlagi tega sklepa tudi dejanski prevzel, dasi je prišel v posest teh delnic samolastno in je v resnici bilo podjetje Greinitz, industrija železa, d. d., na Muti last tvrdke Štajerska železoindustrijska družba z o. z. v Zrečah, katere solastnik do polovice pa je bil Walter Mach in je le temu bila s sodbo Vojaškega sodišča Mariborskega vojnega področja, senata v Celju z dne 22. 8. 1945, Sod

⁷ Franc Leskošek - Luka je bil tedaj minister za industrijo in rudarstvo v Narodni vladi Slovenije.

⁸ ARS, fond: SI AS 1225, Osební fond Milka Bremca, škatla 25, dopis Milka Bremca z dne 7. februarja 1950. Iz dopisa ni razvidno, na koga je naslovljen.

⁹ Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni, Viri 5, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana, 1992, str. 16.

¹⁰ ARS, fond: SI AS 1267, škatla 446, dosje zapornika Milka Bremca, sodba Vrhovnega sodišča federalne Slovenije, posebni senat za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže, opr. št. Kv 7/46.

¹¹ Prav tam.

Kv 7/46

V IMENU NARODA !

Vrhovno sodišče, poseben senat za sojenje kaznivih dejanj po zakonu o pobišanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže v Ljubljani je pod predsedstvom dr. Modica Helija kot predsednika, v navzočnosti sosednikov dr. Franca Kovaka in Ančke Hafner ter zapisničarice Lovše Valentine v kasenski stvari soper Bremca Milka, ki ga brani po službeni dolžnosti dr. Kamušič Josip, odvetnik v Ljubljani radi kaznivih dejanj po zakonu o pobišanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže, v prisotnosti javnega tožilca dr. Kobeta Božeta, pom. jav. tožilca Slovenije po javni ustni razpravi dne 31.1.1946

R a s s o d i l o :

Obtoženec B r e m c M i l k o ,
rojen 8.11.1890 v Ljubljani, sin Milka in Jerice roj. Podlogar, slev. naročnosti, stanujoč na Muti št. 100, tvorničar, premožen, absolvent višje tehn. šole, r.k. vere, oženjen, nekaznovan, v priporu

j e k r i v ,

da je dne 8.10.1945 v Prevaljah, izdajajoč se kot imetnik vseh 20.000 komadov delnic tvrdke Greinitz, industrije železa d.d. na Muti, za lastnika te tvrdke, podal pred okrajnim sodiščem v Prevaljah predlog, da se mu to podjetje, ki je bilo dotlej v upravi države, vrne v pristo razpolaganje in s tem izposloval sklep tega sodišča z dne 10.10.1945, Sp 18/45, s katerim mu je bilo podjetje vrnjeno "kot izkazanemu edinemu lastniku vseh delnic navedene družbe v posest in last brez vsake kakršne koli omejitve", ter podjetje na podlagi tega sklepa tudi dejanski prevzel,

dasí je prišel v posest teh delnic samolastno in je v resnici bilo podjetje Greinitz industrija železa d.d. na Muti last tvrdke Stajerska železoindustrijska družba Zreče, katerega solastnik do polovice pa je bil Walter Mach in je le-temu bila s sodbo vojaškega sodišča mariborskega vojnega področja - senata v Celju z dne 22.8.1945, Sod 927/45 zaplenjena celotna imovina, s tem pa tudi njegov delež na tvrdki Greinitz na Muti, da je torej imel kot zasebnik na nedopusten način in brez zakonite osnove v rokah zaplenjeno imovino, in sicer polovico od celokupnega števila 20.000 delnic tvrdke Greinitz na Muti in ni te imovine vrnil državi, obenem s namero, da bi si pridobil protipravno imovinsko korist, dovedel s lažnim predstavljanjem in s prikrivanjem činjenic v smoto okrajno ljudsko sodišče v Prevaljah in ga s tem zavedel, da je na škodo ljudske imovine izdalo zgoraj navedeni sklep, pri čemer znaša ljudski imovini povzročena škoda z ozirom na obratno vrednost podjetja Greinitz na Muti, katerega se pa ni dala točno ugotoviti, vsekakor več milijonov,

s obema dejanjima pa obenem storil dejanje in opustitve, ki bi mogle škodovati državni gospodarski politiki, podobna onim, ki so naštetá v točkah 1 do 16 zak. o pobišanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže, pri čemer je ravnal soper ljudske koristi s posebno brezobzirnostjo;

s tem je zakrivil prestopke po čl. 32/1 zak. o zaplenbi imovine in o opravljanju zaplenbe, prestopke prevare po splošnem kazenskem pravu in obenem zločinstvo po čl. 2 toč. 17 v zvezi s čl. 4/IV zak. o pobišanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže in se obsedi po čl. 4 toč. 4 cit. zak. s miselno uporabo čl. 3 zakona o vrstah kazni na

smrtno kazen s ustrelitvijo

Dokument št. 2:

Sodba, ki jo je posebni senat Vrhovnega sodišča federalne Slovenije za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže Milku Bremcu izrekel 31. januarja 1946 (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).

927 45, zaplenjena celotna imovina, s tem pa tudi njegov delež pri tvrdki Greinitz, industrija železa, d. d., na Muti

- da je torej imel kot zasebnik na nedopusten način in brez zakonite osnove v rokah zaplenjeno imovino, in sicer polovico od celokupnega števila 20.000 delnic tvrdke Greinitz, industrije železa, d. d., na Muti in ni te imovine vrnil državi obenem z namero, da bi si pridobil protipravno imovinsko korist, dovedel z lažnim predstavljanjem in s prikrivanjem činjenic v zmoto Okrajno ljudsko sodišče v Prevaljah in ga s tem zavedel, da je na škodo ljudske imovine izdalo zgoraj navedeni sklep, pri čemer znaša ljudski imovini povzročena škoda z ozirom na obratno vrednost podjetja Greinitz, industrija železa, d. d., na Muti, katera se pa ni dala točno ugotoviti, vsekakor več milijonov

- da je z obema dejanjema obenem storil dejanja in opustitve, ki bi mogle škodovati državnemu gospodarstvu politiki, pri čemer je ravnal zoper ljudske koristi s posebno brezobzirnostjo.¹²

Po mnenju javnega tožilca je Bremec s temi dejanji »zakrivil prestop po čl. 32 1 Zakona o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe, prestop prevar po splošnem kazenskem pravu in obenem zločinstvo po čl. 2, točka 17 v zvezi s členom 4 IV Zakona o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže.« Za obtoženega Bremca je predlagal smrtno kazen in zaplembo vsega njegovega premoženja.

Bremec je navedene obtožbe zavračal in trdil, da je bilo vseh 20.000 delnic podjetja Greinitz, industrija železa, d. d., na Muti v njegovi lasti in da Walter Mach nikoli ni bil lastnik polovice delnic tega podjetja. Hkrati je v svojo obrambo tudi navedel, da je podjetje želel sam izročiti državi in da je bil o tem že dogovorjen z ministrom Francem Leskoškom, ki je na to pristal. Sodišču je predlagal, da kot priči, ki bosta potrdili resničnost njegovih navedb, zasliši dr. Maksa Šnuderla in dr. Stojana Pretnarja, vendar ju le-to na sodno obravnavo ni niti povabilo. Bremčevega zagovora, da je podjetje sam nameraval prepustiti državi, sodišče ni upoštevalo, saj naj bi, po njegovem, podjetje državi ponudil šele potem, ko je spoznal, »da v svoji nameri, da postane njegov edini lastnik, ne bo uspel«. Prav tako sodišče ni upoštevalo dejstva, da je Bremec med vojno podpiral narodnoosvobodilno gibanje, da je bil pred vojno na Muti poznan kot narodno zaveden Slovenec in da je bil njegov sin v partizanih.

Spoznalo ga je za krivega storitve vseh v obtožnici navedenih kaznivih dejanj in ga obsodilo na smrt z ustrelnostjo, na zaplembo celotnega premoženja in na trajno izgubo državljanskih pravic.¹³ V obrazložitvi izrečene sodbe je bilo med drugim zapisano:

»Obtoženec je hotel na podlagi svojega pozitivnega zadržanja napram osvobodilnemu gibanju in zvez z vodilnimi funkcionarji priti do komandnega položaja v slovenski železarski industriji, kar pa bi bila velika nevarnost za pravilno funkcioniranje državnega sektorja v tej stroki, če bi jo vodil človek, ki je z vso dosedanjjo prakso povezan s starimi gniliimi metodami poslovanja v predaprilski Jugoslaviji.«¹⁴

Odzivi na izrečeno sodbo in pomilostitev inž. Milka Bremca

Smrtna obsodba inž. Milka Bremca je naletela na velik odmev. O njej so poročali tudi tedanji časopisi. Ker so bili ti v celoti v rokah oblasti, so seveda Bremca prikazovali v kar najslabši luči in smrtno kazen, ki mu je bila izrečena, odobraval kot pravično. Ljudska pravica, glasilo Komunistične partije Slovenije, je denimo o tem sodnem procesu 2. februarja 1946 objavila članek z naslovom *Špekulant velikega kova obsojen na smrt*, v katerem je najprej navedeno, katera kazniva dejanja je obsojeni Bremec storil, nato pa ga takole označi:

»Obtoženi Milko Bremec je tipičen primer velikopoteznega gospodarskega saboterja in brezvestnega špekulanta, ki se je s svojim protiljudskim delovanjem odlikoval že v stari Jugoslaviji, saj je takrat slovel kot skrajno spreten v izvajanju različnih manipulacij. V delavskih krogih je bil znan kot brezvesten izkoriščevalec in zatiralec. Z neusmišljenim izkoriščanjem delavstva in goljufigami si je prigrabil veliko premoženje.«

Povsem drugače pa so se na izrečeno sodbo odzvali zaposleni v nekdanjem Bremčevem podjetju na Muti. Njih je smrtna obsodba inž. Milka Bremca močno prizadela, saj so ga kot človeka in kot podjetnika izredno cenili. Na njihovo pobudo je sindikalna podružnica v Železarni Muta 3. februarja 1946 sestavila zahtevo po reviziji sodnega procesa proti Bremcu, pod katero so se podpisali člani njenega vodstva in delavci.¹⁵ Zahteva je bila poslana Vrhovnemu sodišču federalne Slovenije, javnemu tožilcu za federalno Slovenijo, Predsedstvu SNOS-a in Narodne vlade Slovenije, Ministrstvu za industrijo in rudarstvo LR Slovenije, ministru za industrijo in rudarstvo Francu Leskošku, Predsedstvu Vlade FLRJ, Ljudski skupščini FLRJ in Vrhovnemu sodišču FLRJ.

V uvodu svoje zahteve po reviziji procesa so navedli, da se na procesu »niso zaslišale nikake priče ter se je s tem zgodila Bremcu največja krivica«. O njem kot podjetniku so zapisali:

12 Prav tam.

13 Prav tam.

14 Prav tam.

15 Fotokopijo navedenega dokumenta hrani Pokrajinski arhiv Maribor.

Špekulant velikega kova obsojen na smrt

V četrtek, 31. januarja je bila pred posebnim senatom v Ljubljani razprava proti tovarnarju Milku Bremcu. Obtoženec se je izdal za edinega lastnika vseh 20.000 delnic tvrdke Greinitz in kot tak za lastnika tovarne železa na Muti. Pred okrajnim ljudskim sodiščem v Prevaljah je izposloval, da mu je bilo podjetje v celoti vrnjeno. Podjetje pa je bilo v resnici last Štajerske železno-industrijske družbe v Žrečah. Solastnik tega podjetja je bil do polovice Walter Mach. Ravatelj in solastnik ŠTID-a je bil kot član nacistične stranke in narodni izdajalec pred vojnim sodiščem mariborskega vojnega področja lani poleg drugega obsojen tudi na zaplenbo celotne imovine. S tem je bil zaplenjen tudi njegov delež pri tvrdki Greinitz na Muti. Obtoženec bi bil potemtakem lastnik le do polovice podjetja.

Obtoženi Milko Bremec je tipičen primer velikopoteznega gospodarskega saboterja in brezvestnega špekulanta, ki se je s svojim protiljudskim delovanjem odlikoval že v stari Jugoslaviji, saj je že takrat slovel kot skrajno spretan v izvajanju različnih manipulacij. V delavskih krogih je bil znan kot brezvesten izkoriščevalec in zatiralec. Z neusmiljenim izkoriščanjem delavstva in goljufijami si je nagrabil veliko premoženje.

V stari Jugoslaviji je bil obtoženec v središču raznih umazanih afer. Združil se je z avstrijskim nacistom inž. Machom.

Ustanovila sta mariborsko rafinerijo in z goljufivimi manipulacijami zaslužila milijone. Obenem sta postala lastnika ŠTID. Ko je bila pri mariborski rafineriji odkrita velika afera, je Bremec pobegnil v Avstrijo, svoje premoženje pa formalno prepisal na svojega nezakonskega sina Milka Rojca in na nečaka Rada Kolenca. S podkupovanjem in podobnimi »pravnimi sredstvi« stave Jugoslavije se mu je posrečilo afero brez posledice »likvidirati«, nakar se je vrnil v Jugoslavijo.

Organizacijo teh podjetij je vodil sam in bil istočasno tudi finančni referent. Sodelavcu in solastniku Walterju Machu ni dajal nikoli nikakega vpogleda v finančno stanje tvrdke in ga skušal ob prvi primerni priliki spraviti ob ves njegov kapital. Ob razpadu stare Jugoslavije mu je enostavno ukradel njegovih 10.000 delnic in se odpeljal z njimi v Ljubljano. Mach pa je ostal na Štajerskem in zvesto služil okupatorju.

Zlobni in goljufivi nameni obtoženca pa so se v pravi luči pokazali sedaj po osvoboditvi. Walter Mach je bil pred vojaškim sodiščem obsojen poleg drugega tudi na zaplenbo celotnega premoženja. Tako je železarna na Muti prešla v državno last. Obtoženi Bremec je šel na okrajno sodišče v Prevaljah in predložil Machu ukradene delnice v dokaz, da je le on, Bremec, pravi in edini lastnik železarne na Muti. Zahteval je, da se mu kot jugoslovanskemu državljanu zaplenjeno premoženje vrne. Sodišče je temu predlogu ugodilo. Postal je neomejen lastnik železarne na Muti, polovice ŠTID-a v Žrečah in tako je neomejeno razpolagal z ljudsko imovino.

S tem svojim dejanjem je prevaral okrajno sodišče v Prevaljah. Zagrešil pa ni samo očitne goljufije in tatvine, ampak je oškodoval tudi državo, ko si je protipravno prilastil državno imetje, ki je ocenjeno na trideset milijonov dinarjev. Podjetje je velikega pomena za naše gospodarstvo, saj je edino te vrste v Sloveniji.

Bremec pa je šel še dalje. Ko je spoznal, da je prišla naša oblast na sled njegovim goljufijam in da bo za svojo goljufijo prejel kazen, je tvegalo celo to, da je podjetje ponudil v dar državi. Pri tem si je skušal izposlovati v podjetju službo poslovodje. Misli je, da bo kot poslovodja lahko nadaljeval svoje mahinacije, špekulacije in sabotaže pri obnavi.

Posebni senat je na razpravi spoznal, da je Milko Bremec na nedopusten način imel v rokah zaplenjeno državno imovino, 10.000 delnic tvrdke Greinitz, industrija železa, d. d. na Muti. Machove delnice ni vrnil državi, ampak je z lažnimi trditvami prevaral okrajno ljudsko sodišče v Prevaljah, da mu je potrdilo protizakonito lastninsko pravico, s čimer je ogoljufal državo in storil veličansko škodo ljudski imovini. Zaradi teh zločinov ga je posebni senat obsodil na smrt z ustrelitvijo, na trajno izgubo državljanskih pravic in zaplenbo vsega premoženja.

Dokument št. 3:

Članek o sodnem procesu proti Milku Bremcu, ki je bil 2. februarja 1946 objavljen v Ljudski pravici (vir: Ljudska pravica, 2. februar 1946).

»Nam je dobro znano, da je Železarna Muta bila leta 1934 na prodaj radi pasivnosti. Ko je prišel 1935. Bremec na Muto, se je glede tega takoj vse spremenilo. Ko so drugi špekulirali, je on dal nam delavcem zaslužek in ni tvornica nikdar več stala. Vsa leta od 1935. do 1941. smo videli v pisarni samo Bremca, ki je delal ponoči in podnevi, da je spravil podjetje na noge.«

Ta njihova izjava povsem demantira tisto, kar so o Bremcu kot podjetniku zapisali v Ljudski pravici, kjer so ga označili za brezvestnega izkoriščevalca in zatiralca delavcev. To samo dokazuje, kako umazano vlogo so takratni slovenski mediji igrali pri obračunavanju oblasti s podjetniki in ostalimi »razrednimi sovražniki«.

Zahtevi za revizijo procesa proti Bremcu se je pridružil tudi Krajevni ljudski odbor Muta, saj je Bremec med prebivalci Mute užival velik ugled. Četrtega februarja 1947 je Predsedstvu Vrhovnega sodišča federalne Slovenije in Predsedstvu Narodne vlade Slovenije poslal pismo, ki so ga poleg njegovega predsednika in posameznih odbornikov podpisali tudi člani vodstva Krajevnega odbora OF Muta.¹⁶

V njem so najprej poudarili, kako jih je novica o tem, da je bil Bremec obsojen na smrt, »grozno prizadela«, nato pa izpostavili njegove velike zasluge za to, da je podjetje leta 1935, ko ga je prevzel, začelo poslovati uspešno, s čimer je v njem zaposlenim delavcem, ki so prej živeli od občinskih podpor, zagotovil redni zaslužek.¹⁷ Posebej so tudi poudarili njegove zasluge za krepitev slovenstva na Muti pred vojno in njegov razumevajoči odnos do revežev. Od obeh navedenih državnih organov so zahtevali, »da se obsodba ing. Milka Bremca preišče z neoporečnimi pričami ter ugotovi njegova pravica«.¹⁸

Za to, da smrtna obsodba nad Bremcem ni bila izvršena, je bilo nedvomno odločilno to, da so se zanj zavzeli tudi trije ugledni pravniki in nosilci pomembnih funkcij v oblastnih organih, in sicer dr. Makso Šnuderl, dr. Stojan Pretnar in celo sam predsednik Vrhovnega sodišča federalne Slovenije Alojzij Žigon.

¹⁶ Fotokopijo navedenega dokumenta hrani Pokrajinski arhiv Maribor.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Prav tam.

33

Enotna strokovna zveza
delavcev in nameščencev
kovinski odsek,
Muta ob Dravi.
Nameščenci in delavci
Železarne Mute.

Muta, 3. februarja 1946.

Vrhovno sodišče Federalne Slovenije v Ljubljani

Došlo - 9 FEB. 1946

krat

prilog

Kv 9/46
15

P.n.

Vrhovno sodišče, Ljubljana
Javni tožilec za Slovenijo, Ljubljana
Predsedstvo SNOS-a in Narodne vlade Slovenije, Ljubljana
Ministrstvo za industrijo in rudarstvo, Ljubljana
Tov. Minister Franc Leskošek, Ljubljana
Predsedstvo Zvezne vlade, Beograd
Ljudska skupščina FLRJ, Beograd
Vrhovno sodišče, Beograd.

Predmet: Zahteva po reviziji procesa
proti ing. Milku Bremcu
z Mute ob Dravi.

Iz časopisnih vesti posnemamo, da je Vrhovno sodišče v Ljubljani obsodilo 31. januarja 1946. tov. inž. Milka Bremca z Mute na smrt.

Kakor vemo, se niso zaslišale nikake priče ter se je s tem zgodila Bremcu največja krivica in zahtevamo obnovitev procesa.

Nam je dobro znano, da je Železarna Muta bila leta 1934. na prodaj radi pasivnosti. Cele desetletje pred letom 1934. pod vodstvom Nemca Endla je tvornica stala vsakoletno nekaj mesecev in stavke so bile na dnevnem redu.

Ko je prišel 1935. Bremc na Muto, se je glede tega takoj vse izpremenilo. Ko so drugi spekulirali, je on dal nam delavcem zaslužek in ni tvornica nikdar več stala. Vsa leta od 1935. do 1941. smo videli v pisarni samo Bremca, ki je delal ponoči in po dnevi, da je spravil podjetje na noge.

Vemo, da je bil Bremc tudi soudeležen pri Štajerski v Zrečah, kamor se je stalno vozil, kadar so ga tam rabili. Drugi družabnik Štajerske, Avstrijec W. Mach, pa se ni nikdar oglasil na Muti in je bil nam delavcem do leta 1941. popolnoma nepoznan. Torej ima vse zasluge za to, da sploh obstoja Železarna Muta, tov. ing. Milko Bremc, ker bi tovarna gotovo prišla v konkurz, ako je on koncem leta 1934. ne bi bil prevzel. Kot konkurz na masa bi se bila tvornica prodala kot staro železo, ker sploh ni bilo drugega reflektanta – kupca.

Ko je okupator zasedel Jugoslavijo, je sicer hotel Nemec Parteigenosse W. Mach priti v posest Železarne Mute. Bil je nekajkrat tu, toda kljub temu, da je imel popolno zaslombo nemških okupacijskih oblasti, se mu ni posrečilo, da bi bili Nemci pri sodili Železarno Muto kot njegovo last ali last Štajerske, pač pa je ostala kot last Bremca in s tem zaplenjena od Nemcev z drugim komisaričnim vodjem. Macha niso postavili niti kot komisaričnega vodjo.

Sedaj se pa najde slovensko sodišče, ki ugotavlja, da je to last Štajerske in s tem nacista Macha, ker ni raziskalo

stvari z zaslišanjem tistih prič, ki to vedo. Zaslišijo naj se priče, ki so bile poučene o pravnem položaju že pred razpadom predaprilske Jugoslavije, to je: tov. drja. Maksa Snuderla, drja. Komavlija, drja. Pretnarja, knjigovodkinja Malijeva z Mute s proučitvijo vseh zapisnikov občnih zborov tako Železarnе Mute kakor tudi Štajerske.

Obenem se naj pregledajo knjige Štajerske, kako je tam knjižena lastnina Železarnе Mute in kako je bila Štajerska udeležena na dobičku ali izgubi tvrde Železarnе Mute od leta 1934. dalje.

Ne moremo si misliti drugače, kakor da vse navedbe, ki jih je upoštevalo Vrhovno sodišče v Ljubljani, izvirajo od Bremčeve žene, s katero je že 10 let v ločitvi. Prav ta njegova žena je prav tako izjavljala Nemcem, da je ona edina lastnica Železarnе Mute in tudi dobila od Nemcev akontacije od zaplenjenega Bremčevega premoženja, ker se je izdajala kot Nemka, ki jo je zagrizeni Slovenec Bremc zatiral in maltretiral radi njenega nemštva.

Po osvoboditvi pa je ista Bremčeva žena že v mesecu maju 1945. prišla na Muto in imela pred zbranimi delavci nagovor, v katerem je poudarjala in trdila, da je Železarna Muta njena last.

Te navedbe in edino njene navedbe so podlaga obtožnice in obsodbe. Ta Bremčeva žena je, kakor nam je povedal naš delegat, v izseljeniškem transportu. Iz tega lahko sklepamo na verodostojnost njenih izjav.

Radi tega se je zgodila tov. ing. Milku B r e m c u ogromna krivica in zahtevamo, da se proces obnovi in zaslišijo vse v poštev prihajajoče priče in izvede ves dokazilni postopek.

Kakor nam je znano, je predložil tov. Bremc predlog o podaritvi Železarnе Mute državi že meseca julija, ko je bil nacist Mach še na svobodi, ni se pa zadnje čase nikakor ne vtikal v poslovanje podjetja, čeprav je imel od sodišča zadevni odlok, o katerem čitamo v časopisju. O tem se naj zasliši minister tov. Leskošek, ki mora vedeti o omenjenem aktu podaritve kakor tudi o razpolaganju Železarnе Mute v zadnjem času.

Smrt fašizmu – svobodo narodu!

Omulec Alojz Omulec Alojz, predsednik sindikalne podružnice
Mlinarič Jožef Mlinarič Jožef, podpredsednik sindikalne podr.
Rozman Ivan Rozman Ivan, tajnik sindikalne podružnice
Šober Alojz Šober Alojz, prosvetar in odbornik sind. podr.
Klemen Anton Klemen Anton, kmet. referent in odbornik sind.p.
Mešiček Bogdan Mešiček Bogdan, odbornik sindikalne podružnice
Pregalu Alojz Pregalu Alojz, nadzorni odbor sindikalne podr.
Volovšek Dominik Volovšek Dominik, nadzorni odbor sind. podr.

Oder Pavel
Rupprecht Gregor
Klemen Ferdo
P. Pavlas Peter

Delavci Železarne Mute

34

[illegible]

Dokument št. 4c: Peticija sindikalne podružnice elezarnar Muta z dne 3. februarja 1946 z zahtevo revizije procesa proti Milku Bremcu (3/3) (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).

Krajevni ljudski odbor, M u t a .

Muta, 4. februarja 1946. *Kv 7/46*

Predmet: Ing. Milko B r e m c .

~~Vrhovno sodišče Federalne Slovenije v Ljubljani~~

Došlo - 6 FEB. 1946

krat prilog

Predsedstvo Vrhovnega sodišča, Ljubljana. *aldan no posth. Anta kuh. 3/2. 46. Rel. 19*

Predsedstvo Slovenske Ljudske vlade, Ljubljana.

Iz časopisa smo razvideli, da je bil obsojen na smrt inž. Milko Bremc, kar nas je grozno prizadelo.

Do leta 1934. je delala tukajšnja tovarna Železarna Muta samo po par mesecev letno, ker je bilo gospodarstvo zelo slabo in se je preživljalo delavstvo od občinskih podpor. Ko je koncem l. 1934. prevzel vodstvo inž. Bremc, se je tako neumorno lotil dela, da so imeli delavci stalni zaslužek. Samo njegovi izredni pridnosti in zmožnosti se je zahvaliti, da je dvignil podjetje iz popolnega poloma.

Dvomimo, da bi se še našel kdo, kateremu bi to uspelo. Nemogoče se nam zdi, da bi imel pri podjetju kakšnih pravic partajevec inž. Mach, saj ga niti ne poznamo in se v tovarni zadelo ni nikoli brigal.

Če bi si lastil kakšnih pravic, bi bila tudi njegova dolžnost prijeti za delo, ker je bila skrajna sila.

Če je nastopil s svojimi zahtevami šele leta 1941., ko je lahko to priliko izrabil kot hitlerijanec, se mu ~~in~~ po 7 letih, ko je inž. Bremc opravil že vse ogromno delo za podjetje, vendar takih pravic ne more več priznati.

V splošnem je pa znano, da je nameraval inž. Bremc vse svoje premoženje odstopiti državi. Po našem mnenju je to lahko samo inž. Bremc upravičen odstopiti državi, ker je tudi samo on izkopal tvrdko iz gospodarskih ruševin. Inž. Mach pa pri tem nima majmanjših zaslug.

V splošnem se je pa govorilo že takoj po aretaciji Bremca, da ga je očrnila njegova žena, s katero je v ločitvi, o kateri je nam pa znano, da je za časa okupacije prodala svojo narodno čast, ker je nastopala kot Nemka.

Poleg tega je pa večkrat izjavljala, da je ona lastnica tovarne, kar pa je v popolnem nasprotju s trditvami, ki jih je navedla v zvezi z obsodbo njenega moža, da je lastnik tovarne Nemec inž. Mach.

Dokument št. 5:

Peticija Krajevnega ljudskega odbora Muta in Krajevnega odbora OF Muta z dne 4. februarja 1946, v kateri oba organa navajata zasluge Milka Bremca za razvoj podjetja in kraja (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).

Beograd, 3-II-1946 g.

Javni tužilac za Jugoslaviju

B e o g r a d

Kao narodnom poslaniku i članu Zakonodavnog odbora dužnost mi je, da potpomažem sve naše organe u cilju zakonitosti i sprovođenja ustavnog poretka.

Iz tog razloga molim da podnese Javni tužilac za Jugoslaviju

nadzornu žalbu

po predmetu ing. Milka Bremca, industrijalca iz Mute, osuđenog od specijalnog veća Vrhovnog suda Slovenije pre nekoliko dana na smrt streljanjem.

Razlozi za ovu molbu su sledeći:

1. Presuda nije u nikakvom srazmeru sa zločinom, koji je utvrđen;

2. Nisam bio saslušan ja kao svedok o sledećim činjanicama, premda me je optuženi predložio:

a/ da kao raniji zastupnik optuženog znam, da je optužemik bio 'isključivi vlasnik dionica preduzeća u Muti, bar stvarno,

b/ da sam mu u letu 1945 godine ja savetovao, neka traži od suda, da mu se uruči preduzeće,

o/ da je meni i dr. Stojanu Pretneru, načelniku u Ministarstvu za industriju u Ljubljani prema našim savetima izjavio, da se odlučio preduzeće predati državi,

d/ da je bio organizovan član OF za vreme okupacije, slao svog sina sa mnoš u partizane i radio se našem društvenom redu iz razloga, što ni jedan red ne pruža takve mogućnosti za razvitak kovačke industrije;

3. Da na raspravi nije bio pozvat optuženi kao prijavljeni i informisani branilac, nego jedan ad hoc postavljeni, neinformisani zastupnik ex offi;

4. Sto se je nekritički primilo svedočanstvo optuženikove žene, koja je iz svoje isključive krivnje razvedena od njega i tužila ga sudu da joj preda preduzeće na Muti kao njeno vlasništvo - o čemu mogu svedočiti ja.

Nesumnjivo bi premda ispalo drugačije da bi bile utvrdjene i obrazložene spomenute činjenice.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Dr. Makso Šnuderl
narodni poslanik

Dr. Makso Šnuderl,¹⁹ ki je Bremca osebno poznal še iz predvojnega časa, ko ga je kot odvetnik v Mariboru zastopal, je 3. februarja 1946 na javnega tožilca za Jugoslavijo naslovil pismo, v katerem je od njega zahteval, da zoper sodbo, ki jo je sodišče izreklo Bremcu, vloži nadzorno pritožbo in doseže njeno razveljavitev.²⁰ To svojo zahtevo je utemeljil z naslednjimi dejstvi:

»1. Obsodba ni v nikakršnem sorazmerju z zločinom, ki je ugotovljen;

2. Nisem bil zaslišan kot priča o sledečih dejstvih, čeprav me je obtoženi predlagal:

- a) da kot prejšnji zastopnik obtoženega vem, da je obtoženec vsaj stvarno bil edini lastnik delnic podjetja na Muti,
- b) da sem mu leta 1945 jaz svetoval, naj od sodišča zahteva, da se mu podjetje izroči,
- c) da je meni in dr. Stojanu Pretnarju, načelniku na Ministrstvu za industrijo in rudarstvo v Ljubljani, na najin nasvet izjavil, da se je odločil podjetje izročiti državi,
- d) da je bil v času okupacije organizirani član OF in je poslal svojega sina z menoj v partizane ter se radosil naši družbeni ureditvi iz razloga, ker noben drugi družbeni red ne daje takšnih možnosti za razvoj kovaške industrije.«

Naslednjega dne, to je 4. februarja 1946, se je dr. Makso Šnuderl v zvezi s smrtno obsodbo inž. Milka Bremca obrnil še na Prezidij Ljudske skupščine FLRJ.²¹ V svoji vlogi je navedel ista dejstva, kot jih je navedel že v pismu javnemu tožilcu za Jugoslavijo. Na Prezidij Ljudske skupščine FLRJ je apeliral:

1. da se prošnja za pomilostitev zadrži, dokler ne bo javni tožilec za Jugoslavijo rešil zahteve za uvedbo nadzorne pritožbe;

2. da se v vsakem slučaju ugodi prošnji za pomilostitev.

Dr. Stojan Pretnar²² je bil v času procesa proti Bremcu načelnik pravnega oddelka ministrstva za industrijo in rudarstvo. Ker je bil pred vojno odvetnik v Mariboru, je Bremca osebno poznal, saj je bil njegov klient.²³ On je bil tisti, ki je Bremcu svetoval, naj svoje podjetje na Muti »podari« državi. Na procesu proti njemu bi moral nastopiti kot njegova priča, vendar ga sodišče na obravnavo sploh ni vabilo.²⁴ Ko je izvedel, da je bila Bremcu izrečena smrtna kazen, je sklenil, da mora njeno izvršitev na vsak način preprečiti.

»Tisto noč z ženo nisva mogla spati. Ko sem zjutraj prišel v pisarno, sem zdiktiral pismo predsedniku vlade Kidriču, da skušam preprečiti neupravičeno sodno justifikacijo in da v zadevi Milka Bremca sporočam naslednje Tisto nedeljo potem je prišel miličnik pome, češ da bi predsednik vlade, to je Kidrič, rad govoril z mano. Eno uro sva se pogovarjala in tudi to sem mu rekel, da se bodo ob njegovi smrti (mišljeno je ob smrti inž. Milka Bremca – op. M. M.) najbolj smejali nemčurji na Muti. Predstavil sem mu zadevo in preprečil usmrnitev.«²⁵

Določene pomisleke o pravilnosti izrečene smrtne obsodbe inž. Milku Bremcu je imel tudi predsednik Vrhovnega sodišča federalne Slovenije Alojzij Žigon. Po členu 10 Zakona o ureditvi narodnih sodišč je sicer imel pravico zoper izrečeno sodbo vložiti nadzorstveno pritožbo, vendar tega ni storil, ampak je svoje pomisleke o izrečeni sodbi 6. februarja 1946 izrazil v dopisu javnemu tožilcu za Slovenijo.²⁶ V njem je sodbo analiziral s pravnega vidika in opozoril na določene pomanjkljivosti in nepravilnosti, ki jih je ugotovil. Že takoj na začetku je jasno povedal: *»Sodba se mi zdi pravno nepravilna.«*

Takoj po izrečeni smrtni obsodbi sta Milko Bremec in njegov odvetnik na Prezidij Ljudske skupščine FLRJ naslovila prošnjo za pomilostitev. Navedeni organ je 7. februarja 1946 izdal odločbo, s katero je prošnji ugodil in mu smrtno kazen zamenjal s kaznijo deset let odvzema prostosti s prisilnim delom, izrečeno trajno izgubo državljanskih pravic pa je omejil na obdobje petih let.²⁷ Kazen zaplembe njegovega premoženja pa je ostala v veljavi.

¹⁹ Dr. Makso Šnuderl (1895–1979) je bil po izobrazbi doktor prava. V obdobju med obema vojnama je živel v Mariboru, kjer je odprl odvetniško pisarno. Aprila 1941 se je pred nemškimi okupatorji umaknil v Ljubljano, kjer se je vključil v Osvobodilno fronto (OF) in postal član Vrhovnega plenuma OF, nato pa je bil tudi član Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (SNOO), Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) ter AVNOJ-a. Leta 1945 je bil izvoljen za poslanca zvezne skupščine. V obdobju 1946–1963 je na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani predaval ustavno pravo.

²⁰ Fotokopijo navedenega dokumenta hrani Pokrajinski arhiv Maribor.

²¹ Prav tam.

²² Dr. Stojan Pretnar (1909–1999) je bil kot pravnik pred drugo svetovno vojno odvetnik v Mariboru, po vojni pa je bil najprej načelnik pravnega oddelka na Ministrstvu za industrijo in rudarstvo federalne Slovenije, nato pa je leta 1950 postal predavatelj gospodarskega prava na Pravni fakulteti v Ljubljani.

²³ Puhar, A., S Stojanom Pretnarjem skozi preteklost (intervju). *Delo*, 30. oktober 1998, str. 40–41.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Fotokopijo navedenega dokumenta hrani Pokrajinski arhiv Maribor.

²⁷ ARS, fond: SI AS 1267, Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij, škatla 446, dosje zapornika Milka Bremca.

Beograd, 4 februar 1946

PREZIDIUMU NARODNE SKUPŠTINE

B e o g r a d

Po predmetu pomilovanja Milka Bremca, industrijalca u Muti, Slovenija, koji je bio osudjen od Specijalnog veća Vrhovnog suda u Ljubljani na smrt streljanjem, čast mi je podneti Prezidijskom sledeću izjavu:

Kazna smrti nije u nikakvom srazmeru sa utvrđenim zločinom. Osudjenik je bio uveren da su dionice preduzeća u Muti njegovo vlasništvo, odnosno da ima bar isključivo pravo do tih dionica. U tome sam ga ja, kao njegov nekadašnji zastupnik, uveravao na osnovu dokaznog materijala u civilnim parnicama protivu njegove žene, koja je tužbom tražila od njega povratak preduzeća. Zbog toga sam mi ja lično savetovao da predložim sudu da mi se preduzeće, koje je bilo od Nemaca zaplenjeno, opet vrati. Već u julu 1945 godine on mi je izjavio da će preduzeće prepustiti državi, a on sam hoće da zauzme mesto u organizaciji kovaške industrije u Sloveniji, ~~ali~~ ali će pre toga potpuno odbiti zahtev njegove supruge, koja je intrigirala kod naših vlasti da joj se prizna vlasništvo toga preduzeća.

Medjutim ni ja ni dr. Stojan Pretner, načelnik u Ministarstvu za industriju u Ljubljani, nismo bili saslušani kao svedoci i Milko Bremec bio je osudjen samo na osnovu iskaza njegove supruge, koja je u međuvremenu bila proterana iz naše države i razvedena od svog muža, zbog svoje krivice, i na osnovu iskaza njegovog ranijeg ortaka ing. Valtera Maha, koji je tvrdio isto tako da ima pravo na preduzeće.

Čitavi problem kod suda nije bio dovoljno ispitan, a ni sam branilac optuženika, koji je bio o stvari informisan i predložio punomoćje, nije bio pozvat na raspravu, nego postavljen ex offio jedan tuđi neinformisani branilac.

Tako ja, kao i sasvim odvojeno od mene dr. Pretner, predložili Javnom tužiocu Jugoslavije zahtev da podnese nadzornu žalbu zbog nedostatnog i površnog postupka.

Iz tih razloga molim

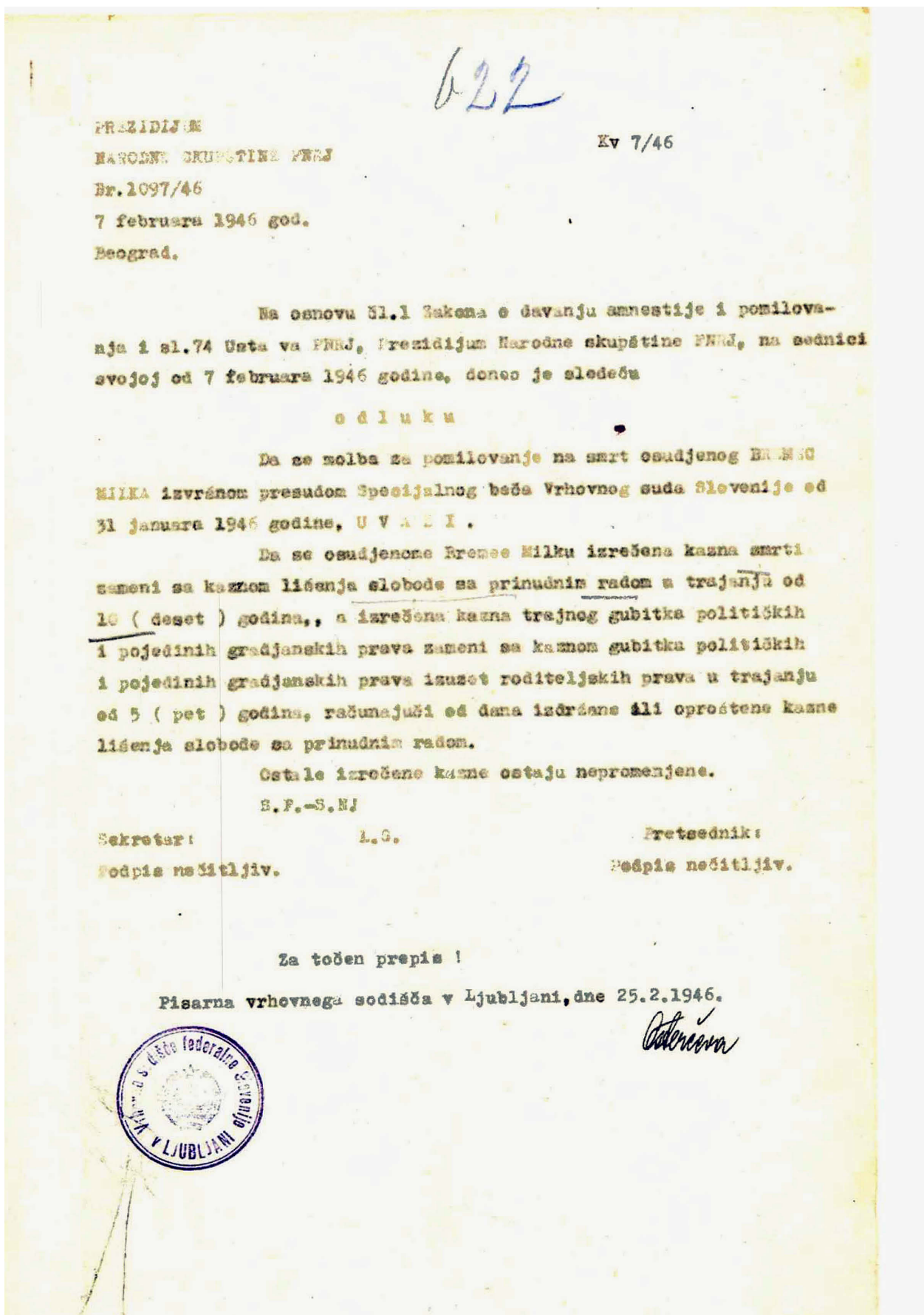
1/ da se molba za pomilovanje kod ovog Prezidijskog zadržati, dok ne bude Javni tužilac Jugoslavije rešio zahtev na podnošenje nadzorne žalbe;

2/ da se u svakom slučaju udovolji molbi za pomilovanje.

Smatrao sam da mi je dužnost kao čovjeku, koji je u stvari iscrpno informiran i kao narodnom poslaniku, koji takodje ima dužnost da saradjuje sa vlastima u cilju zakonitosti, da se priključim postupku svojim predlozima.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Dr. Makso Šnuderl
Narodni poslanik

Dokument št. 8: Sklep Prezidija Ljudske skupščine FLRJ z dne 7. februarja 1946 o pomilostitvi na smrt obsojenega Milka Bremca (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).

Vrhovno sodišče federalne Slovenije v Ljubljani

21. NOV. 1946

Kv 7/46

Vrhovno sodišče IRS, poseben senat za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže v Ljubljani je pod predsedstvom podpredsednika v. a. dr. Medica Malija ob sočlenstvu s. v. a. dr. Grudna Lavdika in s. v. a. Dolinska Jožeta kot sodnikov ter tajnika v. a. dr. Lučevnika Milka kot zapisničarja v kazenski stvari zoper Brema Milka radi kaznivih dejanj prevare in gospodarske sabotaže valod predloga obsojenca Brema Milka na obnovo kazenskega postopanja, v katerem je bil predlagatelj s sodbo vrhovnega sodišča IRS v Ljubljani z dne 31.1. 1946, opr. št. Kv 7/46-6, pravnomočno obsojen zaradi kaznivih dejanj po 31. 32 odst. 1 nak. s konfiskacijo imovine in o izvajanju konfiskacije, prevare po splošnem kazenskem pravu in gospodarske sabotaže po 31. 2 45. 17 336 na smrtno kazen s ustrelitvijo, na zapleno celokupnega premoženja in na trajno izgubo državljanских pravic na podlagi izvršenih posevov v veji po naslavljanju prisotnega zastopnika javnega tožila Slovenije Kirna Karla

o d l o b i l o :

Predloga na obnovo postopanja ne toliko ugodl, da se obnova postopanja dopusti, sodba vrhovnega sodišča IRS v Ljubljani z dne 31.1. 1946, opr. št. Kv 7/46-6, v celoti razveljavi in na novo razsodi:

I. O b s o b a : B r e m a M i l k o

j e k a z n i v .

da se je dne 8.10. 1945 v Prevaljah pred okrajnim ljudskim sodiščem izdal kot inenik vseh 20.000 dolnin tv. Greinita, industrije Seitna, d. d. na Ruti (kratko: Selesarna Ruti) na lastnika tega podjetja in predlagal, da se mu to podjetje, ki je bilo dotlej v upravi države, vrne v preste raspolaganje in je s tem izpolnjeval sklep navedenega sodišča z dne 10.10. 1945, št. 15/45, s katerim mu je bilo podjetje vrnjeno kot inkasemu činomu lastnika vseh delnic navedene družbe v posvet in last brez kakršnih-koli omejitev, ter je podjetje na podlagi tega sklepa tudi dejansko prevel, časi je vedel za okolnosti, na podlagi katerih je bil prepričan, da je bilo podjetje Selesarne Ruti last Stajerske Selesno-industrijske družbe s. p. a. v Ljubljani (kratko: SITD), katere lastnik je bil do polovice Walter Mach, žigat celokupno premoženje pa je bilo s sodbo vojskega sodišča Mariborskega vojnega področja - osnata v Celju s dne 22.9. 1945, št. 927/45-4, zaplenjeno in je bil s tem zaplenjen tudi njegov delež pri Selesarni Ruti, s je obtoženo vse to sodniku v Prevaljah namisljal,

da je torej s namero, da bi si pridobil protipravno imovinsko korist, dovedel s lažnim predstavljanjem in s prikrivanjem sinjenje sodnika okrajnega ljudskega sodišča v Prevaljah v mesto in ga navedel, da je izdal zgoraj navedeni sklep, s katerim bi utegnila biti oškodovana ljudska imovina, ter je obenem storil dejanja, ki so imela za cilj ogrodati državne gospodarske politike, posebnim načinom dejanjem, ki so nastala

Dokument št. 9:

Sodba, ki jo je posebni senat Vrhovnega sodišča federalne Slovenije za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže Milku Bremcu izrekel 6. novembra 1946 (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).

Kazensko poboljševalni zavod

Zavod za prisilno delo

Ljubljana
Pekarne

51

Pola o obnašanju

obsojenca

Bremec ing. Milko

roj.

8. 11. 1890

v Ljubljani

po poklicu

ing. tovarnar

stalno bivačega v

Lutke 100

Datum nastopa kazni

6. 1. 1946

Doba kazni

1 leto do 6. 1. 1948.

A. Olajšave

Tek. št.	Datum odredbe	Odrejene olajšave		Podpis upravnika
		vsebina	doba	
1.	1. XII. 1946	Se odri hrisnega pela do scele meke snovan		za upr. pos. Gundor
2.	27. 5. 1947	Olajšave ni prejemale		2. 1. 47 Dovse

N 40

Dokument št. 10: Pola Kazensko-poboljševalnega zavoda Ljubljana o obnašanju Milka Bremca med prestajanjem zaporne kazni (vir: ARS, SI-AS 1267, mapa zapornika Milka Bremca).

VLADA LJUDSKE REPUBLIKE SLOVENIJE
MINISTRSTVO ZA NOTRANJE ZADEVE

V odgovoru se sklicuje na štev. našega spisa.

Zap. štev. **VII. - Štev.**

Dne **1. avgusta 1947**

**Predmet: Bremec Milko,
pogojni odpust**

ODLOČBA

Po začasnih navodilih za izvrševanje kazni Ministertva
za notranje zadeve FLMJ, Kob.št. 623 od 21.5.1946

o d l o č b a :

B r e m e c Milko, roj. 8.11.1899 v Ljubljani, stroj-
ni inženir, obsojen od Vrhovnega sodišča LRS v Ljubljani, posebnega
senata za sojenje kaznivih dejanja nedopustne špekulacije in gospo-
darske sabotaže, Kv 7/46-27 z dne 31.1.1946 na smrtno kazen z ustre-
litvijo, zaplenbo celokupne imovine in trajno izgubo pol. in drž.
pravice, zaradi kaznivoga dejanja prevare po kazenskem prava in ka-
znivega dejanja gospodarske sabotaže po čl. 2, tč. 15 ZKRS. Prezidijski
Ljudske skupščine FLMJ br. 1097/46 z dne 7.2.1946 na je kazen snikal
na odvzem prostosti s prisilnim delom za dobo 10 let in izgubo pol.
in drž. pravice za dobo 5 let. V sodbo Vrhovnega sodišča LRS v Ljublja-
ni Kv 7/46-27 z dne 6.nov.1946 je bila kazen spremenjena na odvzem
prostosti s prisilnim delom za dobo 2 let, na izgubo pol. in drž.
pravice za dobo 1 leta, ter popolno zaplenbo premoženja z zakonitimi
omejitvami.

Bremec Milko, ki je nastopil kazen 6.1.1946 in mu iz-
teče 6.1.1948, se t a k o j pogojno odpusti iz kas.pob. zaveza v
Ljubljani.

Pogojni odpust traja do konca ostanke kazni. Pogojni
odpust sme minister za notranje zadeve LRS preklicati.

Obsojenca se določi kot kraj bivanja v času trajanja
pogojnega odpusta Ljubljana.

Spremenbo kraja bivanja mora pogojno odpuščen predhod-
no prijaviti krajevno pristojnemu poveljstvu Narodne Milice, kjer se
mora javiti najkasneje v roku 24 ur po izpustu.

Part fašizma - svoboda naroda.

Minister
za notranje zadeve LRS:
Boris Kraigher l.r.

Dostaviti:

Bremec Milko,
kas.pob. zavezu v Ljubljani.
Odd.za notr. zadeve pri MIO Lj.
Vrhovnemu sodišču v Ljubljani.

Za točnost prepisa

Za načelnika:

Odločbo prejel dne 7.8. 1947.

Handwritten signature: Hal Lauer

Dokument št. 11:

Odločba Ministrstva za notranje zadeve LRS z dne 1. avgusta 1947 o pogojnem odpustu Milka Bremca s prestajanja zaporne kazni s prisilnim delom (vir: ARS, SI-AS 1267, mapa zapornika Milka Bremca).

Obnova sodnega procesa

. novembra š

Ker je bil Bremec prepričan, da je bil po krivem obsojen, si je prek svojega zagovornika prizadeval za razveljavitev sodbe in za obnovo sodnega procesa, kar mu je tudi uspelo. Do ponovnega sojenja je prišlo 6. novembra 1946. Tudi tokrat je sojenje potekalo pred posebnim senatom Vrhovnega sodišča Ljudske republike Slovenije za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže, ki mu je predsedoval dr. Heli Modic, sosodnika sta bila dr. Ludvik Gruden in Jože Dolinšek, v funkciji javnega tožilca pa je nastopil Karl Kirn.²⁸

Sodišče je odločilo: »Predlogu za obnovo postopanja se toliko ugodi, da se obnova postopanja dopusti, sodba Vrhovnega sodišča LRS v Ljubljani z dne 31. 1. 1946, opr. št. Kv 7 46 – 6, v celoti razveljavi in na novo razsodi.«²⁹

Na ponovljenem sodnem postopku je bil Bremec obsojen na odvzem prostosti s prisilnim delom za dobo dveh let, na izgubo vseh političnih pravic iz čl. 8, točka 1 a-č Zakona o vrstah kazni za dobo enega leta ter na popolno zaplembo premoženja z zakonitimi omejitvami. V zaporu kazni so mu bili všteti preiskovalni zapor in že prestana kazni od 6. januarja 1946 dalje. Z isto sodbo pa je bil oproščen obtožbe za kaznivo dejanje po čl. 32/I Zakona o zaplembi imovine in o izvajanju zaplembe, ki naj bi ga storil s tem, da je imel kot zasebnik na nedopusten način in brez zakonite osnove v rokah zaplenjeno imovino, in sicer polovico od celokupnega števila 20.000 delnic Železarne Muta, in te imovine ni vrnil državi.³⁰

Predčasna pogojna izpustitev inž. Milka Bremca s prestajanja zaporne kazni s prisilnim delom

Iz zaporniškega dosjeja Milka Bremca je razvidno, da je kazni odvzema prostosti s prisilnim delom najprej prestajal v Zavodu za prisilno delo Teharje, nato pa v Kazensko-poboljševalnem zavodu Ljubljana, kjer je bil zaposlen pri izgradnji Litostroja.³¹ Njegov sin Milko Rojec si je prizadeval, da bi očeta predčasno izpustili na prostost. Novembra 1946 je na Prezidij Ljudske skupščine FLRJ 1946 vložil prošnjo za njegovo pomilostitev oziroma omilitev kazni, ki je bila zavrnjena.³²

Nato si je prizadeval, da bi njegovega očeta, če ga že niso hoteli pomilostiti, vsaj predčasno izpustili na prostost. V svoji prošnji za njegovo predčasno odpustitev s prestajanja zaporne kazni, ki jo je 10. maja 1947 naslovil na Ministrstvo za notranje zadeve LR Slovenije, je izrazil upanje, da bo tudi njegov oče »deležen Vaše širokogrudnosti in milosti.«³³ Njegova prizadevanja so se uresničila šele 1. avgusta 1947, ko je bil inž. Milko Bremec pet mesecev pred iztekom zaporne kazni pogojno odpuščen.³⁴

Kljub hudi krivici, ki se mu je zgodila, se je inž. Milko Bremec po izpustu na prostost z vso vnemo vključil v prizadevanja za izpolnitev petletnega gospodarskega načrta. Kot smo že navedli, je najprej še kot zapornik delal pri izgradnji Litostroja, po izpustu na prostost pa se je zaposlil na Glavni direkciji kovinske industrije LR Slovenije. Kasneje je opravljal nekatere pomembne funkcije na področju kovinske industrije in projektiral več tovarn za proizvodnjo poljedelskega, gozdarskega, rudarskega in drugega orodja. Veljal je za nestorja kovaške industrije v Sloveniji.

Vse to pa za oblast ni bilo dovolj. Kot bivši podjetnik in obsojenec ji je bil Bremec še vedno sumljiv, zato je bil pod nadzorom njene politične policije – Udbe, ki ga je spremljala na vsakem koraku.³⁵ Ko je konec leta 1948 hotel obiskati svoje nekdanje podjetje na Muti, je o tem poverjenik Udbe za okraj Dravograd takoj seznanil načelstvo Udbe za Slovenijo v Ljubljani in mu med drugim tudi poročal, da direktor podjetja Bremcu v podjetje ni dovolil vstopiti.³⁶ V že omenjenem dopisu z dne 7. februarja 1950, v katerem pa naslovnik ni naveden, Bremec navaja, da je bil 12. januarja 1950 zaslišan na odseku za notranje zadeve pri Mestnem ljudskem odboru Ljubljana o svojem odnosu do socialističnega reda.³⁷ V tem dopisu Bremec razočarano ugotavlja, da ima odsek za notranje zadeve pri Mestnem ljudskem odboru Ljubljana o njegovem odnosu do socialističnega reda nepravilno mnenje, zaradi česar duševno močno trpi in ga to ovira pri njegovem delu. Organ, kateremu je bil njegov dopis namenjen, pa je na koncu pozval:

»Zato prosim, naj se mi ne jemlje nepotrebno vesele do dela, brez katerega ni mogoče delati uspešno in zasledovati z vso doslednostjo stavljene cilje v izgradnji našega kovaštva, ki zavzema tako važno mesto v našem gospodarstvu.«³⁸

28 ARS, fond: SI AS 1225, Osebni fond Milka Bremca, škatla 25, sodba Vrhovnega sodišča Ljudske republike Slovenije, posebni senat za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže z dne 6. novembra 1946, opr. št. sodbe: Kv 7/46. Imenovano sodbo bi moral hraniti Arhiv Republike Slovenije v kazenskem spisu Vrhovnega sodišča LR Slovenije pod opravilno številko Kv 7/46, vendar se je navedeni kazenski spis založil ali izgubil.

29 Prav tam.

30 Prav tam.

31 ARS, fond: SI AS 1267, škatla 446, dosje zapornika Milka Bremca.

32 ARS, fond: SI AS 1225, Osebni fond Milka Bremca, škatla 25, dopis Bremčevega sina Milka Rojca Ministrstvu za notranje zadeve LRS z dne 25. novembra 1946.

33 ARS, fond: SI AS 1225, Osebni fond Milka Bremca, škatla 25, Prošnja Bremčevega sina Milka Rojca Ministrstvu za notranje zadeve LRS z dne 10. maja 1947 za predčasno odpustitev njegovega očeta s prestajanja zaporne kazni.

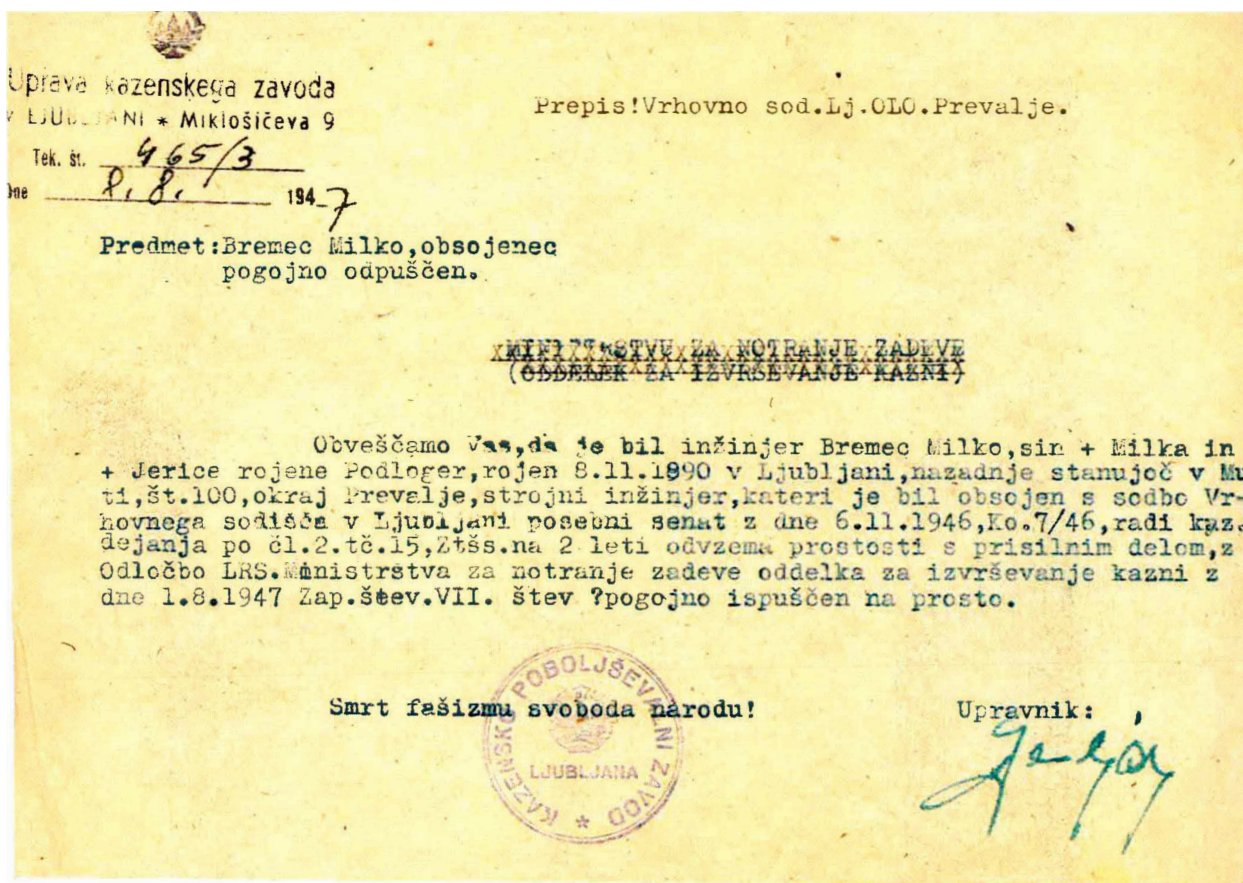
34 Arhiv Vrhovnega sodišča Republike Slovenije, spis I Ips 199/93-3.

35 ARS, fond: SI AS 1931, RSNZ, MF, mikrofilmi dokumentov Udbe, ki se nanašajo na Milka Bremca.

36 ARS, fond: SI AS 1931, RSNZ, MF – VIII 00033078b.

37 ARS, fond: SI AS 1225, Osebni fond Milka Bremca, škatla 25.

38 Prav tam.

Dokument št. 12:

Odločba ljubljanskega kazenskega zavoda z dne 8. avgusta 1947 o pogojnem odpustu Milka Bremca
s prestajanja zaporne kazni s prisilnim delom (vir: ARS, SI-AS 1267, mapa zapornika Milka Bremca).

Obnova sodnega procesa in rehabilitacija inž. Milka Bremca leta š

Inž. Milko Bremec za svojega življenja sodne rehabilitacije ni dočakal, kaj šele, da bi se mu oblast za povzročeno krivico opravičila. Pogoji za njegovo sodno rehabilitacijo so bili dani šele po padcu komunističnega režima v Sloveniji. Javni tožilec Republike Slovenije je 4. oktobra 1993 pri Vrhovnem sodišču Republike Slovenije zoper pravnomočno sodbo, ki mu jo je 6. novembra 1946 izreklo Vrhovno sodišče Ljudske republike Slovenije, posebni senat za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže vložil zahtevo za varstvo zakonitosti.³⁹

Njegovo zahtevo je 9. marca 1994 obravnaval senat Vrhovnega sodišča Republike Slovenije v sestavi sodnikov: mag. Ivan Bele kot predsednik, Tomo Grgič, mag. Mitja Deisinger, Alenka Jelenc-Puklavec in Franc Mastnak kot člani.

Po opravljeni razpravi je sodni senat sprejel naslednji sklep:

»Zahtevi javnega tožilca Republike Slovenije za varstvo zakonitosti se ugotovi in se pravnomočna sodba Vrhovnega sodišča LRS, posebnega senata za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže z dne 6. 11. 1946, opr. št. Kv 7 46-27, spremeni tako, da se obsojeni Milko Bremec po čl. 350, točka 1 ZKP oprosti obtožbe.«⁴⁰

S tem je bil inž. Milko Bremec sodno rehabilitiran.

³⁹ Arhiv Vrhovnega sodišča Republike Slovenije, spis I Ips 199/93-3.

⁴⁰ Prav tam.

VRHOVNO SODIŠČE
REPUBLIKE SLOVENIJE
61001 Ljubljana - P. p. 639

I Ips 199/93-3

S O D B A

V I M E N U L J U D S T V A

Vrhovno sodišče Republike Slovenije v Ljubljani je v senatu sodnikov mag. Ivana Beleta kot predsednika, Toma Grgiča, mag. Mitje Deisingerja, Alenke Jelenc-Puklavec in Franca Mastnaka kot članov ter sodniške pripravnice Snežane Komel kot zapisnikarice, po zaslišanju namestnika javnega tožilca RS Franca Mazija, v kazenski zadevi zoper obs. M B , zaradi kaznivih dejanj prevare in po čl. 5/II točka 15 ZTŠS, o zahtevi za varstvo zakonitosti, ki jo je javni tožilec RS vložil dne 4.10.1993 pod opr. št. Ktz 118/93-4 zoper pravnomočno sodbo Vrhovnega sodišča LRS, posebnega senata za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže z dne 6.11.1946, opr. št. Kv 7/46-27, na seji dne 9.3.1994

o d l o č i l o :

Zahtevi javnega tožilca Republike Slovenije za varstvo zakonitosti se ugotovi in se pravnomočna sodba Vrhovnega sodišča LRS, posebnega senata za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže z dne 6.11.1946, opr. št. Kv 7/46-27 spremeni tako, da se obs. Milko Bremec po čl. 350 točka 1 ZKP oprosti obtožbe,

da se je dne 8.10.1945 v Prevaljah pred okrajnim ljudskim sodiščem izdajal kot imetnik vseh 20.000 delnic tv. Greinitz, industrije železa, d.d. na Muti (kratko: Železarna Muta) za lastnika tega podjetja in predlagal, da se mu to podjetje, ki je bilo dotlej v upravi države, vrne v prosto razpolaganje in je s tem izposloval sklep navedenega sodišča z dne 10.10.1945, Sp 18/45, s katerim mu je bilo podjetje vrnjeno "kot izkazanemu edinemu lastniku vseh delnic navedene družbe v posest in last brez kakršnihkoli omejitev" ter je podjetje na podlagi tega sklepa tudi dejansko prevzel, da si je vedel za okoliščini, na podlagi katerih je bil prepričan, da je bilo podjetje Železarna Muta last Štajerske železoindustrijske družbe z o.z. v Zrečah (kratko: ŠTID), katere solastnik je bil do polovice W M čigar celokupno premoženje pa je bilo s sodbo vojaškega sodišča mariborskega vojnega področja - senata v Celju z dne 22.8.1945, Sod 927/45-4, zaplenjeno in je bil s tem zaplenjen tudi njegov

Povzetek

Podjetnik inž. Milko Bremec je bil pred vojno lastnik muškega podjetja Greinitz, industrija železa, d. d., in skupaj z inž. Walterjem Machom solastnik zreškega podjetja Štajerska železoindustrijska družba z o. z. Med aprilsko vojno leta 1941 je padel v nemško ujetništvo, v katerem je ostal devet mesecev. Ker se je bal, da ga bodo nemške oblasti po izpustu iz ujetništva izgnale, se ni vrnil na Muto, marveč se je umaknil v Ljubljano, kjer so ga italijanske okupacijske oblasti aretirale in ga poslale za devet mesecev v koncentracijsko taborišče Gonars. Po izpustitvi iz navedenega koncentracijskega taborišča je do konca vojne živel v Ljubljani.

Nemške okupacijske oblasti so mu že leta 1941 zaplenile podjetje na Muti in njegovo polovico podjetja v Zrečah. Oktobra 1945 je Bremec pri Okrajnem sodišču na Prevaljah vložil zahtevek za vrnitev podjetja na Muti. Sodišče je njegovi zahtevi ugodilo, s čimer pa se ni strinjal javni tožilec za Slovenijo. Trdil je namreč, da Bremec ni bil edini lastnik 20.000 delnic podjetja Greinitz, industrija železa, d. d., ampak da je bil njihov solastnik tudi Walter Mach, njegov družabnik pri Štajerski železoindustrijski družbi z o. z. Ker je bilo celotno premoženje Walterja Macha s sodbo vojaškega sodišča 22. avgusta 1945 zaplenjeno, si je Bremec, po navedbah javnega tožilca, s prilastitvijo njegovega deleža pri podjetju na Muti hotel protipravno prilastiti premoženje, ki je že bilo v državni lasti. S tem naj bi storil kaznivo dejanje po Zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže ter po Zakonu o zaplembi imovine in izvajanju zaplembe.

Bremca so v začetku januarja 1946 aretirali in ga poslali v preiskovalni zapor v Ljubljano, po zaključeni preiskavi pa je javni tožilec zoper njega vložil obtožnico pri posebnem senatu za sojenje po Zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže pri Vrhovnem sodišču federalne Slovenije. Proces je potekal 31. januarja 1946. Omenjeni sodni senat ga je spoznal za krivega vseh v obtožnici navedenih kaznivih dejanj in mu poleg smrtne kazni izrekel še kazen trajne izgube državljanskih pravic, kot stransko kazen pa mu je izrekel zaplembo vsega njegovega premoženja. Sodišče ne le, da ni upoštevalo Bremčevih navedb, da Walter Mach nikoli ni bil solastnik delnic podjetja Greinitz, industrija železa, d. d. na Muti, ampak na sodno obravnavo tudi ni povabilo dr. Maksa Šnuderla in dr. Stojana Pretnarja, ki ju je kot svoji priči predlagal Bremec, da bi potrdila resničnost njegovih trditev. Prav tako sodišče ni hotelo upoštevati dejstva, da je Bremec po nasvetu dr. Maksa Šnuderla in dr. Stojana Pretnarja svoje podjetje na Muti nameraval sam prepustiti državi brez vsake odškodnine.

Na smrtno obsodbo inž. Milka Bremca so se najprej ogorčeno odzvali delavci in uslužbenci njegovega nekdanjega podjetja na Muti in podpisali peticijo, v kateri so zahtevali njeno razveljavitev. Peticijo so 3. februarja 1946 poslali nekaterim najvišjim republiškim in zveznim oblastnim organom. Dan za tem sta enako peticijo Predsedstvu Vrhovnega sodišča federalne Slovenije in Predsedstvu Narodne vlade Slovenije poslala tudi Krajevni ljudski odbor Muta in Krajevni odbor OF Muta. Za Bremca pa sta se zavzela tudi dva ugledna pravnika – dr. Makso Šnuderl in dr. Stojan Pretnar. Dr. Makso Šnuderl je kot poslanec zvezne skupščine 3. februarja 1946 pisal javnemu tožilcu za Jugoslavijo in od njega zahteval, da zoper sodbo, ki je bila izrečena Bremcu, vložijo nadzorstveno pritožbo in doseže njeno razveljavitev. Dr. Stojan Pretnar pa je kot načelnik pravnega oddelka na Ministrstvu za industrijo in rudarstvo federalne Slovenije za Bremca interveniral pri predsedniku slovenske vlade Borisu Kidriču. Njima gre verjetno največja zasluga za to, da je Prezidijski ljudski skupščini FLRJ 7. februarja 1946 Bremca pomilostil in mu smrtno kazen zamenjal s kaznijo deset let odvzema prostosti s prisilnim delom, izrečeno trajno izgubo državljanskih pravic pa je omejil na dobo petih let. Stranska kazen zaplembe njegovega premoženja je ostala v veljavi.

Milku Bremcu je še istega leta uspelo doseči obnovo sodnega procesa. Nov sodni proces je potekal 6. novembra 1946, prav tako pred posebnim senatom Vrhovnega sodišča LR Slovenije za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže, ki mu je tudi tokrat predsedoval dr. Heli Modic. Na ponovljenem sodnem postopku je bil obsojen na odvzem prostosti s prisilnim delom za dobo dveh let, na izgubo nekaterih političnih pravic za dobo enega leta ter na popolno zaplembo premoženja z zakonitimi omejitvami.

Zaporno kazen je prestajal najprej v Zavodu za prisilno delo Teharje, nato pa v Kazensko-poboljševalnem domu Ljubljana, prisilno delo pa je opravljal pri izgradnji Litostroja. S prestajanja 2-letne kazni odvzema s prisilnim delom je bil pogojno odpuščen pet mesecev pred njenim iztekom, to je 1. avgusta 1947. Sodno rehabilitacijo je inž. Milko Bremec doživel šele posmrtno, ko je Vrhovno sodišče Republike Slovenije 9. marca 1994 ugodilo zahtevi državnega tožilca Republike Slovenije za varstvo zakonitosti in sodbo, ki mu jo je 6. novembra 1946 izrekel posebni senat pri Vrhovnem sodišču Ljudske republike Slovenije, v celoti razveljavilo.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1237, Vrhovno sodišče Republike Slovenije, kazenski spisi posebnega senata Vrhovnega sodišča federalne Slovenije za sojenje kaznivih dejanj po Zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže, kazenski spis Kv 7/46.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Osebni fond Milka Bremca.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 226, Ministrstvo za industrijo in rudarstvo (MIR) LRS, nacionalizacije podjetij.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1267, Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij.
- **Pokrajinski arhiv Maribor**, fond: SI PAM 0720, Vojaško sodišče Maribor, kazenski spisi, kazenski spis Sod 927/45.

ASNIŠKI VIRI

- **Puhar**, Alenka: *S Stojanom Pretnarjem skozi preteklost* (intervju). *Delo*, Sobotna priloga, 30. oktober 1998, let. 40, št. 252, str. 40–41.
- *Špekulant velikega kova obsojen na smrt*, *Ljudska pravica*, 2. februar 1946

LITERATURA

- **Milko Mikola**: *Sodni procesi na Celjskem 1944–1951*. Celje: Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, št. 1, 1995.
- **Milko Mikola**: *Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943–1952*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, št. 3, 1999.
- **Prinčič**, Jože, Maruša Zagradnik, Marjan Zupančič, France M. Dolinar, Mira Šumrada: *Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni*. Viri 5, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1992.

Damijana Žišt

Prelomni trenutek, ki je Milku Bremcu rešil življenje

Izvleček:

Prispevek obravnava odzive na izrečeno smrtno kazen inž. Milku Bremcu, ki ga je povojna, tako imenovana ljudska oblast v Sloveniji, prek Vrhovnega sodišča federalne Slovenije, sprva obsodila na smrtno kazen. Zanj so se po krivični obsodbi zavzeli mnogi. Nedvomno pa je zelo veliko zaslugo, da so Bremcu samo nekaj dni po izrečeni smrtni kazni znova sodili in da je ostal živ, imel dr. Stojan Pretnar, ki je za Bremčevo življenje osebno posredoval pri tedanjem predsedniku vlade Borisu Kidriču. V prispevku je objavljen tudi pogovor (narrativna oblika intervjuja) z dr. Bojanom Pretnarjem, Pretnarjevim sinom, ki nekoliko bolj osvetli življenje in delo svojega očeta.

Ključne besede:

Milko Bremec, smrtna obsodba, odzivi na sodbo, dr. Stojan Pretnar, Boris Kidrič, vnovično sojenje.

Abstract:

The article deals with the responses to the death penalty imposed on Eng. Milko Bremec, who was initially sentenced to death by the post-war so-called people's government in Slovenia through the Supreme Court of the Federal Republic of Slovenia. He was supported by many after his unjust conviction. Undoubtedly, it is a great credit that Bremc was tried again just a few days after the death sentence and that he remained alive, dr. Stojan Pretnar, who personally interceded for Bremc's life with the then Prime Minister Boris Kidrič. The article also includes a conversation (narrative form of the interview) with dr. Bojan Pretnar, Pretnar's son, who sheds some light on his father's life and work.

Keywords:

Milko Bremec, death sentence, responses to the verdict, dr. Stojan Pretnar, Boris Kidrič, retrial.

Smrtno obsodbo podjetniku Milku Bremcu je 31. januarja 1946 pred posebnim senatom Vrhovnega sodišča federalne Slovenije izrekel sodni senat, predsednik je bil **dr. Heli Modic**, sodnika porotnika pa **ranc Novak** in **Ančka Ha ner**. Obtožnico je zastopal tožilec **dr. Božo Kobe**, Bremca je branil advokat, ki mu ga je sodišče dodelilo po uradni dolžnosti, in sicer **dr. Josip Kamušič**.¹ Sodba, ki je pomenila konec življenjske poti podjetnika in industrialca Milka Bremca, je močno odmevala, še posebej med njegovimi zaposlenimi in ljudmi, ki so ga poznali kot domoljuba in poštenega človeka.

Zato so si mnogi prizadevali, zelo močno tudi Bremčev sin **Milko Rojec**, da bi bila njegova krivična obsodba razveljavljena. Dejansko pa je to uspelo doseči uglednemu pravniku **dr. Stojanu Pretnarju**, ki se je za obsojenega Bremca osebno zavzel pri tedanjem predsedniku vlade **Borisu Kidriču**, ki ga je osebno poznal. Kot je sklepati iz Pretnarjevega pripovedovanja, naj bi prav Kidrič posredoval na sodišče, da so Bremcu samo šest dni po izrečeni smrti sodbi sodili še enkrat. Seveda sta glede izrečene smrtne kazni takoj ukrepala tudi Bremec in njegov advokat **dr. Josip Kamušič**, ki sta na Prezidij Ljudske skupščine FLRJ naslovila prošnjo za pomilostitev. Navedeni organ je 7. februarja 1946 izdal novo odločbo, s katero je prošnji ugodil in Bremcu smrtno kazen zamenjal s kaznijo deset let odvzema prostosti s prisilnim delom, izrečeno trajno izgubo državljskih pravic pa je omejil na obdobje petih let. Kazen zaplembe njegovega premoženja je ostala v veljavi.²

Smrtna obsodba Milka Bremca je močno odmevala

Kot izhaja iz Bremčeve obsodilne sodbe, ga je sodišče spoznalo za krivega vseh kaznivih dejanj, ki so se mu očitala v obtožnici. Tričlanski sodni senat ga je obsodil na smrt z ustrejitvijo, na zaplembo celotnega premoženja in na trajno izgubo državljskih pravic.³ O sodbi so poročali tudi tedanji časopisi, ki so bili podaljšana roka tedanje oblasti. Obsojenega Bremca so prikazovali v najslabši luči in smrtno kazen, ki mu je bila izrečena, odobraval kot pravično. Ljudska pravica, glasilo Komunistične partije Slovenije, je o tem sodnem procesu 2. februarja 1946 objavila članek z naslovom *Špekulant velikega kova obsojen na smrt*.⁴ Popolnoma drugače pa so se na izrečeno sodbo odzvali mnogi drugi, ki so Bremca poznali kot poštenega človeka in domoljuba. Med njimi so bili tudi zaposleni v nekdanjem Bremčevem podjetju na Muti, ki jih je izrečena smrtna obsodba močno prizadela, saj so ga kot človeka in podjetnika izredno cenili. Na njihovo pobudo je sindikalna podružnica v Železarni

Muta 3. februarja 1946 sestavila zahtevo po reviziji sodnega procesa proti Bremcu, pod katero so se podpisali člani njenega vodstva in delavci. Zahteva je bila poslana Vrhovnemu sodišču federalne Slovenije, javnemu tožilcu za federalno Slovenijo, predsedstvu SNOS-a in Narodne vlade Slovenije, Ministrstvu za industrijo in rudarstvo LR Slovenije, ministru za industrijo in rudarstvo **rancu Leskošku**, Predsedstvu Vlade FLRJ, Ljudski skupščini FLRJ in Vrhovnemu sodišču FLRJ.⁵

Zahtevi za revizijo procesa proti Bremcu se je pridružil tudi Krajevni ljudski odbor Muta, saj je Bremec med prebivalci Mute užival velik ugled.⁶

Da smrtna obsodba nad Bremcem ni bila izvršena, je bilo nedvomno odločilno to, da so se zanj zavzeli tudi trije ugledni pravniki in nosilci pomembnih funkcij v oblastnih organih, in sicer **dr. Makso Šnuderl**,⁷ **dr. Stojan Pretnar** in tedanji predsednik Vrhovnega sodišča federalne Slovenije **Alojz Žigon**. Šnuderl, ki je Bremca osebno poznal še iz predvojnega časa, ko ga je kot odvetnik v Mariboru zastopal, je 3. februarja 1946 na javnega tožilca za Jugoslavijo naslovil pismo, v katerem je od njega zahteval, da zoper sodbo, ki jo je sodišče izreklo Bremcu, vložijo nadzorno pritožbo in doseže njeno razveljavitev.⁸

Tvegal svojo glavo, da je rešil Bremčevo

Prav posebno vlogo, da je Bremec ostal živ, pa je nedvomno imel dr. Stojan Pretnar, ki je po pogovoru s tedanjim predsednikom vlade Borisom Kidričem dosegel, da je bila Bremčeva sodba razveljavljena. Na vnovičnem sojenju Milku Bremcu, tudi tokrat je sojenje potekalo pred posebnim senatom Vrhovnega sodišča Ljudske republike Slovenije, so sodni senat sestavljali predsednik **dr. Heli Modic**, sodnika porotnika sta bila **dr. Ludvik Gruden** in **Jože Dolinšek**, javni tožilec je bil **Karl Kirn**. Bremec je bil obsojen na odvzem prostosti s prisilnim delom za dobo dveh let, na izgubo vseh političnih pravic ter na popolno zaplembo premoženja z zakonitimi omejitvami. V zaporno kazen so mu všteli preiskovalni zapor in že prestano kazen od 6. januarja 1946 dalje.⁹

1 ARS, fond: SI AS 1267, škatla 446, dosje zapornika Milka Bremca, sodba Vrhovnega sodišča federalne Slovenije, posebni senat za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže, opr. št. Kv 7/46.

2 Prav tam.

3 Prav tam.

4 Prav tam.

5 Prav tam.

6 Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Peticija Krajevnega ljudskega odbora Muta in Krajevnega odbora OF Muta, 4. februar 1946.

7 Dr. Makso Šnuderl (1895–1979), doktor prava, je v obdobju med obema vojnama živel v Mariboru, kjer je odprl odvetniško pisarno. Aprila 1941 se je pred nemškimi okupatorji umaknil v Ljubljano in se vključil v Osvobodilno fronto ter postal član Vrhovnega plenuma OF, nato pa je bil tudi član Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (SNOO), Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) ter AVNOJ-a. 1945 je bil izvoljen za poslanca zvezne skupščine. V letih 1946–1963 je na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani predaval ustavno pravo.

8 Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), pismo dr. Maksa Šnuderla, naslovljeno na javnega tožilca za Jugoslavijo, 3. februar 1946.

9 ARS, fond: SI AS 1225, Osební fond Milka Bremca, škatla 25, sodba Vrhovnega sodišča Ljudske republike Slovenije, posebni senat za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže z dne 6. novembra 1946, opr. št. sodbe: Kv 7/46.

Ker je bil dr. Stojan Pretnar tisti, ki je nedvomno imel največ zaslug, da je Milko Bremec ostal živ, mu nameenjamo nekaj besed. Stojan Pretnar (23. januar 1909–1. marec 1999) je bil slovenski pravnik, predavatelj in akademik, ki je bil pred drugo svetovno vojno odvetniški pripravnik v odvetniški pisarni **dr. Alojzija Juvana** v Mariboru. Ob nastopu okupacije 1941 se je kot mariborski odvetnik umaknil v Ljubljansko pokrajino. Pozneje je deloval kot redni profesor za gospodarsko pravo, primerjalno trgovinsko pravo in pravo industrijske lastnine Pravne fakultete v Ljubljani in bil redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti (od 24. aprila 1981) ter prvi predsednik Znanstvenega sveta Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.¹⁰ Pretnar je bil v času procesa proti Bremcu načelnik pravnega oddelka Ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS. Ker je bil pred vojno odvetnik v Mariboru, je Bremca, ki je bil njegov klient, osebno poznal. On je bil tisti, ki je Bremcu svetoval, naj svoje podjetje na Muti »podari« državi. Na procesu proti njemu bi moral nastopiti kot njegova priča, vendar ga sodišče na obravnavo sploh ni vabilo. Ko je izvedel, da je bila Bremcu izrečena smrtna kazen, je sklenil, da mora njeno izvršitev na vsak način preprečiti.¹¹ Stojan Pretnar je zelo veliko tvegalo, ko se je odločil, da bo poskusil rešiti Milka Bremca, ki je bil pred vojno lastnik železarne na Muti in solastnik železarne v Zrečah.

»Med okupacijo se je zelo korektno obnašal in celo edinega sina poslal v partizane. Jaz sem takoj po vojni, v kateri sem izgubil vse, postal načelnik upravnega oddelka na ministrstvu za industrijo in sodeloval pri denacionalizaciji vse industrije. Z Bremcem je bilo takole: K meni so prišli lastniki usnjarn in takrat vodilni med njimi, Kalin, je še ponudil: jaz državi izročim usnjarno v Mokronogu in na Vrhniki, v zameno pa želim rento. Zatem so podobno ponudili tudi drugi usnjarni. In nekega dne je prišel tudi Bremec, ki sem ga poznal še iz Maribora, bil je celo moj klient, pa tudi garant za kredit mi je bil. Sporočil sem ministru Francu Leskovšku, kaj ponuja, a ministru se je mudilo, bilo je tik pred razglasitvijo dneva republike, 29. novembra 1945. ez nekaj dni pa so mi z Mute sporočili, da so Bremca aretirali, češ da je utajil delnice.«¹²

Bremec je bil obtožen, da je hotel utajiti delnice oziroma lastništvo.

»Med procesom sem čakal v pisarni, da me pokličejo kot pričo. Senatu je predsedoval Helij Modic, a je bil preglasovan. Bremec je bil obsojen na smrt.

Tisto noč z ženo nisva mogla spati. Ko sem zjutraj prišel v pisarno, sem zdiktiral pismo predsedniku vlade Kidriču, da skušam preprečiti neupravičeno sodno justifikacijo in da v zadevi Milka Bremca sporočam naslednje Tisto nedeljo potem je prišel miličnik pome, češ da bi predsednik vlade, to je Kidrič, rad govoril z mano. Eno uro sva se pogovarjala in tudi to sem mu rekel, da se bodo ob njegovi smrti najbolj smejali nemčurji na Muti. Predstavil sem mu zadevo in preprečil usmrnitev.«¹³

Na vprašanji novinarke **Alenke Puhar**, kaj je bilo potem z Bremcem in ali sta ohranila stike, je Pretnar dejal:

»Nič. Se pravi, niso ga ustrelili, so ga pa za kakšno leto poslali na Kočevsko, na prisilno delo. Kar se je zgodilo potem, je pa značilno: Vlada ga je postavila za generalnega direktorja direktorije kovaške industrije in inž. Bremec je reformiral in moderniziral našo kovaško industrijo. Stike sva ohranila. On je točno vedel, da sem ga rešil smrti. So mi pa nekateri povedali, da je takrat tudi mimo moje glave šlo le za las.«¹⁴

O tem, kako je Pretnar prepričal Kidriča, da ni bila Bremcu izrečena smrtna obsodba, je na kratko zapisano tudi v članku v Delu.¹⁵

Dr. Stojan Pretnar je o spregledanem kazenskoopravnem vidiku domobranstva (v luči ponarejanja polpretekle zgodovine), kjer je omenjal tudi Milka Bremca, v svojem članku v Delu zapisal naslednje:

»O vsem doslej povedanem je nepojmljivo in tudi zgodovinsko neopravičljivo, da ima slovenski državni zbor svojo raziskovalno komisijo zgolj za ugotavljanje odgovornosti za poboje. Kot pravnik se strinjam z nalogom te komisije in obsojam vse nepravilne sodbe, posebej še dachauski proces, tako kot sem tudi pred vojno obsojal Stalinove krvave sodbe. To niso le besede naj navedem, da sem ob koncu leta 1945, za ceno lastnega osebnega tveganja, rešil življenje po krivem na smrt obsojenemu inženirju Milku Bremcu.«¹⁶

¹⁰ Pretnar, Stojan: *Wikipedija, prosta enciklopedija (wikipedia.org)*, prevzeto 5. 10. 2021.

¹¹ Puhar, A., S primorskim ozadjem in primorskim podstavkom (S Stojanom Pretnarjem skozi preteklost), intervju. *Delo*, Sobotna priloga, 30. oktober 1998.

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Jerčič, L., Kako je inženir Bremec povezan z Borisom Kidričem?, *Delo*, <https://www.delo.si/mnenja/pisma-bralcev/kako-je-inzenir-bremec-povezan-s-kidricem>, 28. julij 2019.

¹⁶ Pretnar, S., Domobranska izdaja naroda, ki ga je fašizem obsodil na smrt, *Delo*, Sobotna priloga, 8. julij 1996, str. 33.

Domoljub, pravnik, akademik, pro esor

Slika 1: Dr. Stojan Pretnar
(vir: Osebni arhiv dr. Bojana Pretnarja).

Kdo je bil dr. Stojan Pretnar? Bil je akademik, profesor, vodilni strokovnjak za gospodarsko pravo in pravo industrijske lastnine, mož in oče treh sinov, vsi so izjemno izobraženi in uspešni. Njegovo izjemno življenjsko pot opiše Alenka Puhar v svojem članku.¹⁷ Stojan Pretnar je bil v svojem otroštvu s svojo matično družino izgnan iz Bovca, ko je Italija vstopila v prvo svetovno vojno. Z mamo in očetom so se sprva zatekli v očetovemu bratu na Bled, nato pa so zelo skromno živeli v različnih krajih. Njegov oče ni bil mobiliziran v vojsko, saj je bil državni uradnik. Oče je bil premeščen v Pazin, nato pa v Podgrad, na pol poti med Trstom in Reko, nad Čičarijo, kjer je obiskoval osnovno šolo. Po vojni, že v Jugoslaviji, je njegov oče postal davčni upravitelj v Novem mestu, kjer je Stojan obiskoval gimnazijo in 1927. leta maturiral. Nato se je vpisal na pravo in ga zelo hitro končal, saj mu je po maturi umrl oče in se je družina znašla v hudi stiski.

»Zato sem hotel čim prej doštudirati in leta 1932 sem imel za sabo že vse tri rigoroze in doktorat.«¹⁸

Kljub hudi gospodarski krizi se je Stojan Pretnar, takoj po opravljeni sodni praksi, vojske je bil oproščen, 1933. zaposlil v ugledni odvetniški pisarni dr. Juvana v Mariboru. Pri njem je bil štiri leta koncipient, po opravljenem advokatskem izpitu pa se je jeseni 1937 osamosvojil. Zelo kmalu je navezal stike s člani revije Sodobnost, postal je tudi zaupnik **Miška Kranjca**, ki je izdajal Ljudsko pravico. V Mariboru je ostal do vojne, saj je bil 3. aprila 1941 mobiliziran. Njegova žena se je iz Maribora neka-ko prebila v Ljubljano in mnoge, med njimi tudi Šnuderla in Rozino, opozorila, naj se ne vračajo v Maribor, ker jih iščejo Nemci.

A kadrožni profesor Stojan Premar stro- kovitaj za propa- darsko pravo in in- tektualno lastnost, koraka na rej- strenski dvorca na čilega duha, sam, čeravno se uenalen. Žana, v katero je imel dolg, humanistični za- nos, ma je pred leti umrla. Trije sinovi, vsi ugazeni inbratni in vpravi, so le dolgo samotnjači, a imajo dovolj potence, da ne zmajna priložnosti za družinska staja. Toda Premar je kablot in priklina tak, tako ni je dolgo odgovor profesor. In mogeno zanimanje za aktualna dogajanja je zavrnilo in zagrelo. Na polih in na mti ima skladnost: terje ostalih papirjev in zamornihvnih, mla za takele po- stojne terje, medu, se obsestela duha, O

Alenka Puhar

Ko sem bila prve pri vas, mi je segla v srce lesena, okorno rezljana skrinjica. Ker se veže na vaše prve preizkušnje, ki vas prosila, da začneva pri njej. Povejte nam, kako je priložnost družino?

To skrinjico je naredil nekdo, v svoji ujetniški celici, v kateri je bil prisiljen preživeti vojno delo čisto čez Vrste. Mi smo bili takrat begunci, iz Boveca smo morali oditi, ko je Italija vstopila v vojno. Z mamo in bratom sva se odpravila v Bled, kjer sem brata na Bled in sem potem toliko različno po različnih krajih, od Bleda do Pazina. A vendar sem se odločila, da grem nazaj v vsaj ni bil mobiliziran. O skrinjici: Lepega dne jo je oče prinesel domov, dobil jo je od nekega ujetnika, mogoče v kakšno ujetniško celico, ki je zahvalju za zasluge umrlega ne vem.

kateri kavarne, Franca Ferdinanda in njegovo ženo so najprej peljali na Ploče, tam dali na vojno ladjo, z njo odpeljali do Trsta in od pristanišča do železniške postaje je bil slovesen sprevod. In tega imam živo v spominu.

Kje ste potem živeli?

Oče je bil premišljen v Pazin, čez čas pa za tri leta v Podgrad, to je na pol poti med Trstom in Reko, nad Čafarjo. Tam sem potem hodil v šolo. Ampak mogoče bi tukaj poudaril nekaj, česar naša diplomacija ne ve in ne zna izkoristiti: Takrat je bila vsa Čafarja pod sodnim okrajem v Buzetu in sodniki v Buzetu so bili Slovenci. Pod staro Avstrijo jo torej to veljalo za pretežno slovensko ozemlje. Veste, kdo je bil zadnji sodnik v Buzetu? Dr. Ščitum.

Na univerzi sem veliko študiral s svojim bratrancem, ki je bil sin uglednega advokata iz Trsta, Mateja Pretnarja. On je imel s sabo še eno fakulteto, potem pa je umrl.

V tem času so imeli mnogi hude težave z zaposlitvijo...

Res, to so bili težki časi gospodarske krize, a meni se je že leta 1933, takoj po opravljeni sodni praksi, vojske pa sem bil oproščen, posrečilo dobiti zelo ugodno mesto v Mariboru, v ugledni odvetočni pisarni dr.

drugega, kot začetni na novo. Dosegel sem od odvnetnice zbornice, da mi je dovolilo prenos odvnetnice pisarne v Cerinko in tam sem ostal eno leto. Vključil sem se v OF, se potem z ženo, ki je bila noseča z mojim drugim sinom, umaknil v Ljubljano, a tam sem kmalu padel v tiste brutalne italijanske racije, 29. junija 1942. Tako sem bil poslan v internacijo, najprej v Gonar in nato v Renici. No, ker se zdaj toliko poudarja, da so bili po vojni domobanci potolčeni brez procesa, bi tu dostavil: Več kot 60.000 nas je bilo brez kakršnegakoli procesa posilanih v internacijo v Italijo in Nemčijo? Z ženskami in otroki vredi!

Po kapitulaciji Italije sem se vrnil v Ljubljano, se spet vključil v delo OF, potem pa so me 14. februarja 1945 – spet brez kakršnegakoli procesa! – poslali v Nemčijo na prisilno delo. Se to moram poudariti: Že na moskovski konferenci, leta 1943, je bilo v deklaraciji izrecno zapisano, da bodo vsi ki sodelujejo z okupatorji, vrnjeni domov da jim sodojlo? Torej, so vsi sodelavci okupatorja dobro vedeli, da jih nič dobrega ne čaka, če pridejo nazaj.

Saj zato so pa bežali.

Vem, samo danes, ko spremijam te debelosti, vračanju in pobojih, nihče ne omenja moškostev deklaracije, kjer je bilo povedano kaj jih čaka.

Ni pa bilo povedano, da bodo pobiti.

Nikakor ne, Vem. Preveč sem pravnik, da tega ne bi vedel... Ampak tri tedne pred pobojem na Kočevskem so bili pobiti vsi...

Foto Tina D...

ski vojski. Moj oče, to lahko s ponosom povem, je to odklonil, češ da je za podpisal lojalnost Narodnemu domu v Zagrebu. Ta dokument sem poslal v Arhiv, ker kaže, kakšen je bil pritisak Italijanov, že pred fašizmom. In ker oče ni podpisal, smo morali odti, pa čeprav smo bili vsi rojeni v krajih, ki so potem, po podpisu v Rapallu, pripadli Italiji. Po tem kriteriju, namreč kraj rojstva, smo se bi smeli razgrniti, pa so nas vseeno pregledali, so tudi čisto mrti, ker je bil oče učiteljica, in njegova žena, ki je bil potem ustanovitelj mešarske šole v Ribnici. Imela sta tri sinove in dva sta padla v partizinskih. Bojan zadnji dan, pred Trstom. Zato sem jaz svojemu sinu dal ime

Zgodovino Primorcev očitno čisto osebno boleče občutite?

Res, vsa ta pregnanstva, to je bilo zelo hudo, za tisoče ljudi. To bi zaslužilo posebno obravnavo, vse te usode.

Ste se v Mariboru vi, ki ste se imeli za Primorce, posebej družili, si pomagali?

To druženje ni bilo v tako smer, nekako v grupiranje. A poznali smo se in nekaj solidarnosti je bilo med nami, z ljudmi kot je bil Sorli, Rapotec, Bergeč, vse sami odvnetiki in notarji. No, nekaj jih je bilo seveda tudi pri mariborski policiji.

V ljubljanski pa dr. Vladimir Kante. Ste poznali tega skrivnostnega moža?

Poznal, bolj bežno, a poznal sem ga. Ne, bolj se ga seveda spominim od takrat, ko so me februarja 1944 aretirali, se pravi policije. A poznal sem njegovo družino, posebej brata. Z njim smo hodili v isti plešni klub, zaposlen pa je bil v banki. Družini Kante me je zanimala že zato, ker je bil njihov oče šolski nadzornik v Sežani, kar je bila moja mama tam učiteljica. Tako vidite, smo se poznali, če ne osebno, pa

Ta zgodba primorskih izobrazencev se zdi pomembna in zanimiva. Nedavno se si tudi prizadeval, pri profesorju Jožetu Pirjevcu, s katerim sediva v isem razred SAŽU, da bi posebej raziskalita fenomen predvsem učiteljski. Na Primorskem sta bila dva zavoda, ki sta dajala sijajne ljudi. Koprju je bilo mogoče učiteljsko, tam so denimo izločali Josip Ribičič, Boris Pahor

pa Fakulteti, oče Igorja Torkarja Ta šola je imela izredne kadre in uspehe. Drugo, Zvezsko učiteljske, je bilo pa v Gorici. Tam so se izšolale moja mama, njena sestra Pepina in mnogo drugih. Skratka, to je bilo sijajno vzgojiteljsko okolje, o katerem se malo ve in ki po mojem zasluzi posebno zgodovinsko obdelavo, doktorsko disertacijo o tem fenomenu. To napredno primorsko učitelstvo je bilo, zanimivo, v zelo dobrih, korelnih stikih z župnišči. Tu se potače velika razlika med katoliškimi izobrazenci, tudi duhovniki, na Primorskem ter med tistimi iz ljubljanske škofije.

Slika 2: Faksimile intervjuja Alenke Puhar s Stojanom Pretnarjem *S primorskim ozadjem in primorskim podstavkom*, Delo, Sobotna priloga, 30. oktober 1998.

17 Puhar, A., *S primorskim ozadjem in primorskim podstavkom* (S Stojanom Pretnarjem skozi preteklost), intervju. Delo, Sobotna priloga. 30. oktober 1998.

18 Pray tam.

»Vse so mi zaplenili, zato mi v tej stiski ni preostalo drugega, kot začeti na novo. Dosegel sem od Odvetniške zbornice, da mi je dovolila prenos odvetniške pisarne v Cerknico, in tam sem ostal eno leto. Vključil sem se v OF, se potem z ženo, ki je bila noseča z drugim sinom, umaknil v Ljubljano, a sem kmalu padel v tiste brutalne aretacije 29. junija 1942. Tako sem bil poslan v internacijo, najprej v Gonars in nato v Renicci. No, ker se zdaj toliko poudarja, da so bili po vojni domobranci potolčeni brez procesa, bi tukaj dostavil: Več kot 60 tisoč nas je bilo brez kakršnegakoli procesa poslanih v internacijo v Italijo in Nemčijo. Z ženskami in otroki vred. Po kapitulaciji Italije sem se vrnil nazaj v Ljubljano, se spet vključil v delo OF, potem pa so me 14. februarja 1945 – spet brez kakršnegakoli procesa – nemški okupatorji poslali v Nemčijo¹⁹ na prisilno delo v Salzburg. Ker znam dobro nemško, sem delal v banki.«²⁰

Po osvoboditvi in vrnitvi v Ljubljano je Pretnar – tako kot drugi – doživljal mnoge pretrese, predvsem aretacije uglednih pravnikov, tudi njegovih znancev. In bil je ostro proti temu; nikdar ni bil član komunistične partije, bil pa je prepričan socialist in ateist. Leta 1950 je prišel na pravno fakulteto in začel predavati gospodarsko pravo, kar je zelo rad delal in tega si je zelo dolgo želel. Tudi študentje so ga imeli zelo radi in ga zelo cenili. Na fakulteti je deloval do upokojitve in deloma tudi po njej.

Je tudi avtor številnih strokovnih člankov, ki jih je pisal tudi v nemščini in francoščini.²¹ Stojan Pretnar je bil eden redkih slovenskih intelektualcev, ki so se opirli na pravne in zgodovinske strokovne bazične argumente in se spoprijeli z vprašanjem vračanja gozdov fevdalcem in katoliški cerkvi, kar za ljudsko rabo poteka pod zavarovanjem naslovoma »denacionalizacija« (v SFRJ nacionaliziranega premoženja) in »poprave krivic«. O njegovih strokovnih stališčih glede obeh vprašanj, ko je bil proti temu, da se vrača premoženje Cerkev, lahko preberemo v članku Mojce Drčar Murko v Delu.²² Stojan Pretnar je bil velik strokovnjak na različnih področjih, svoje argumente o ločenosti Cerkve in države pa je na primer strokovno zagovarjal tudi v članku z naslovom *Država nima pravice do nazorske pristranskosti*.²³

Moj oče je rešil Milka Bremca

O dr. Stojanu Pretnarju, tudi avtorju številnih strokovnih in publicističnih člankov in knjig doma in v tujini, smo se pogovarjali z njegovim najmlajšim sinom, **dr. Bojanom Pretnarjem**, v Luciji, kjer z ženo živi zadnja leta. Skozi pogovor je med drugim orisal svoje spomine na očetovo poznanstvo z Milkom Bremcem, ki ga je rešil smrtne obsodbe.

»Ne vem, če lahko povem kaj posebej novega o življenju mojega očeta, kar ni že javno sam večkrat povedal. Lahko pa povem o posebni vezi med nama, ki sva jo čutila kot oče in sin, saj so se najine poti tudi poklicno oziroma strokovno prekrivale. Oče je bil rojen v Bovcu, njegov oče je bil davčni uradnik. Ko se je začela 1914. vojna, so morali bežati, pristali so v Podgradu v Istri, in po koncu vojne je bil njegov oče premeščen v Novo mesto. Tam je moj oče končal gimnazijo in šel študirat pravo, nato mu je umrl oče. Moj oče se je težko preživljal, zato je delal, med drugim je tudi inštruiral, in z denarjem pomagal mami, ki je z družino po očetovi smrti ostala v veliki stiski. Oče je doštudiral, naredil t. i. rigorozo (tj. podiplomske zahtevne izpite) in doktorat. Poklicna pot ga je sprva zanesla v odvetništvo. Odvetniška zbornica ga je kot pripravnika določila k zelo znanemu mariborskemu odvetniku dr. Alojziju Juvanu. Tam je spoznal mojo mamo, ki izhaja iz mariborske družine Pišec. Oče je v Mariboru velikokrat pro bono, torej brezplačno, zastopal zlasti revne štajerske kmete, ki se jim je dogajala krivica. Že takrat je podpisal protinaciste oziroma komuniste, ki so imeli javko pri njem doma. Med njimi so bili Boris Kraigher in drugi. Ko je nastopila druga svetovna vojna, je oče pred Nemci z družino moral bežati iz Maribora. Odvetniška zbornica mu je dovolila, da je odprl pisarno v Cerknici, ki je tedaj spadala pod italijansko okupacijo. Potem pa je enkrat šel nekaj urejat v Ljubljano in ga je nekdo ovadil, zato so ga Italijani, ki so okupirali tudi Ljubljano, aretirali in odpeljali v internacijo najprej v Gonars in nato v Renicci, kjer je ostal do kapitulacije Italije. Potem se je vrnil v Ljubljano, kjer so ga tik pred koncem vojne aretirali še Nemci in ga poslali na prisilno delo v Nemčijo. Po končani vojni se je vrnil v Ljubljano, se zaposlil na Ministrstvu za industrijo in rudarstvo in že takrat uveljavljal svojo voljo in modrost, ko je politike prepričeval, naj ne preimenujejo vseh podjetij v državi, npr. v 1. maj in podobno, ter da naj se ohranijo in še naprej uporabljajo tista imena tovarn, ki že dolgo obstajajo in so kupcem znana. Zato je ime tovarne umetnih brusov v Mariboru ostalo Swaty, saj je šlo za priznano blagovno znamko. Oče je reševal tudi znamko tovarne Maraska v Zadru, da si je v Italijo pobegli predvojni lastnik tovarne ni mogel prilastiti ... Oče je bil je zelo pokončen in odločen človek v politiki so ga zaradi znanja kar spoštovali, čeprav se nikoli ni včlanil v komunistično partijo. Bil pa je prepričan socialist, domoljub in pravičnej, kar je izkazal v zadevi Bremec. Z Milkom Bremcem sta se dobro poznala, saj sta veliko delala skupaj. In je tudi vedel, da je Bremec podpiral in delal za partizane, vedel pa je tudi, da se bliža nacionalizacija premoženja.

19 Mišljen je Tretji rajh – nemška država v času nacizma. (op. ur.)

20 Prav tam.

21 Prav tam.

22 Drčar Murko, Nevzdržnost obnove fevdalne lastnine, *Delo*, 15. marec 1997, str. 36.

23 Drčar Murko, Partljič, Slava: Država nima pravice do nadzorstvene pristranskosti, *Delo*, Sobotna priloga, 10. maj 1997, str. 37.

Ob osamosvojitvi Slovenije sem bil imenovan za direktorja novoustanovljenega Urada RR za intelektualno lastnino, ki je bil ustanovljen na papirju, vendar ga je bilo potrebno postaviti dobesedno iz nič. To je bil ponovni dogodek, ki naju je z očetom dodatno zbližal.²⁵

60

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- **Arhiv Republike Slovenije ARS** ,
fond: SI AS 1267, škatla 446, dosje zapornika
Milka Bremca, sodba Vrhovnega sodišča federalne
Slovenije, posebni senat za sojenje kaznivih dejanj
nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže,
opr. št. Kv 7/46.
- **Arhiv Republike Slovenije ARS** ,
fond: SI AS 1225, Osebni fond Milka Bremca,
škatla 25, sodba Vrhovnega sodišča Ljudske republike
Slovenije, posebni senat za sojenje kaznivih dejanj
nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže
z dne 6. novembra 1946, opr. št. sodbe: Kv 7/46.

Pokrajinski arhiv Maribor PAM ,
Peticijski Krajevnega ljudskega odbora Muta
in Krajevnega odbora OF Muta,
4. februar 1946.

- **Pokrajinski arhiv Maribor PAM** ,
pismo dr. Maksa Šnuderla, naslovljeno
na javnega tožilca za Jugoslavijo,
3. februar 1946.

PISNI VIRI

- **Drčar Murko**, Mojca: *Nevzdržnost obnove fevdalne lastnine*, Delo, sobota, 15. marec 1997, letnik 39, številka 61, Sobotna priloga, str. 36.
- **Drčar Murko**, Mojca, Partljič, Slava: *Država nima pravice do nazorske pristranskosti*, Delo, sobota, 10. maj 1997, letnik 39, številka 106, Sobotna priloga, str. 37.
- **Pretnar**, Stojan: *Domobranska izdaja naroda, ki ga je fašizem obsodil na smrt*, Delo, sobota, 8. julij, 1996, letnik 38, številka 131, Sobotna priloga, str. 33.
- **Puhar**, Alenka: *S primorskimi ozadjem in primorskimi podstavkom (S Stojanom Pretnarjem skozi preteklost)*, intervju. Delo, sobota, 30. oktober 1998, letnik 40, številka 252, Sobotna priloga, str. 40–41.
- **Žišt**, Damijana: *Moj oče je rešil Milka Bremca, dr. Bojan Pretnar* (intervju), Lucija, 17. oktober 2021 (terenski zapis).

SPLETNI VIRI

- **Jerčič**, Ludvik: *Kako je inženir Bremec povezan s Kidričem?*, Delo, <https://www.delo.si/mnenja/pisma-bralcev/kako-je-inzenir-bremec-povezan-s-kidricem> , 28. julij 2019.
- **Pretnar**, Stojan: Wikipedija, prosta enciklopedija (wikipedia.org), https://sl.wikipedia.org/wiki/Stojan_Pretnar, prevzeto 29. 9. 2021.

ODZIVI ČASA

Ludvik Jerčič

In ŠMilko Bremec na Muti med kapitalizmom in socializmom O–

Izvleček

Železarstvo na Muti v Dravski dolini se ponaša z letnico ustanovitve 1573. Tvrdka Greinitz iz avstrijskega Gradca, kot lastnica Železarne Muta, je pred stečajem leta 1934 železarno prodala inženirjema Milku Bremcu in Walterju Machu iz Štajerske železoindustrijske družbe v Zrečah. Bremcu je uspelo železarno konsolidirati. Leta 1941 so Nemci zaplenili podjetje, inž. Bremec je padel v nemško ujetništvo, interniran je bil v Italijo. Po vojni je zahteval vrnitev zaplenjenega premoženja, kar ga je pripeljalo na sodni proces 31. 1. 1946. Tu so ga obsodili na smrt z ustrelitvijo. Zanj so se zavzeli delavci in krajanji Mute, ki so prosili za obnovo procesa. Prezidij FLRJ je kazen ublažil in inž. Bremca obsodil na 10 let prisilnega dela. Zanj sta se zavzela tudi dr. Stojan Pretnar in dr. Maks Šnuderl. Dosegla sta obnovo procesa, ki je bil 6. 11. 1946. Obsojen je bil na 2 leti prisilnega dela. Po prestani kazni se je posvetil kovaški industriji. Ustanovil je poslovno združenje Fužinar in ga vodil do upokojitve.

Ključne besede

Železarna na Muti, kovačija, repač, kovaško vzmetno kladivo, mehanična delavnica.

Abstract:

The Muta Ironworks in the Drava Valley boasts the year of its foundation in 1573. Company Greinitz from Graz, Austria, as the owner of the Muta Ironworks, sold the ironworks to engineers Milko Bremec and Walter Mach from the Styrian Iron Industry Company in Zreče before the bankruptcy in 1934. Bremec managed to consolidate the ironworks. In 1941, the Germans confiscated the company and Eng. Bremec fell into German captivity and was interned in Italy. After the war, he demanded the return of the confiscated property, which brought him to trial on 31 January 1946. Here he was sentenced to death by firing squad. He was advocated by workers and locals of Muta, who asked for renewal of the trial. The Presidium of the Federal Republic of Yugoslavia mitigated the sentence and Eng. Bremec was sentenced to 10 years of forced labor. He was also supported by dr. Stojan Pretnar and dr. Ma Schnuderl. They achieved a retrial, which took place on November 6, 1946. He was sentenced to 2 years of forced labor. After serving his sentence, he devoted himself to the blacksmith industry. He founded the Fužinar business association and led it until his retirement.

Keywords:

Ironworks Muta, blacksmith s shop, »repač« - heavy water powered hammer, blacksmith s spring hammer, mechanical workshop.

Življenje na Muti

Občina Muta z okoli 3400 prebivalci leži na levi strani Dravske doline (Kobansko) ob izlivu Bistrice v Dravo. Nad desnim bregom Drave se bohoti Pohorje. Od Maribora je Muta oddaljena 50 kilometrov, od Dravograda 10.

Prva stalna poselitev je na Muti izpričana že v 11. stoletju, ko naj bi leta 1052 papež Leon IX. posvetil znamenito rotundo, cerkev sv. Janeza Krstnika. Tam so postavili tudi mitnico, ki je naselbini dala ime Maut in nato Muta.

Železarstvo na Muti temelji na obrtniškem kovaštvu že slabega pol tisočletja, saj so v kraju leta 1573 postavili prvo kovačijo, kar je razvidno iz listin davčnih zaostankov.

Od začetka 20. stoletja se je Železarna Muta tesneje povezala s tvrdko Greinitz¹ iz avstrijskega Gradca. Leta 1918 je Greinitz kupil Železarno Muta od tedanjega lastnika Otta Erberja, ki je bil na Muti župan in velik pristaš nemštva. 8. 5. 1919 se spremeni besedilo podjetja Die Gewerschaft Hohenmauthen Otto Erber und Sohn v Gewerkschaft Hohenmauthen – Eisen- Handels und Industrie – Aktien Gesellschaft Greinitz. Lastniki so začeli graditi novo brusilnico, lakirnico, skladišča. Leta 1924 so izročili v obratovanje drugo hidroelektrarno na Bistrici, moči 73 KS (55 KW), prva je bila iz leta 1911.

Leta 1925 so na Muti ustanovili delavsko prosvetno društvo Svoboda. Pobudniki ustanovitve so bili predvsem pristaši Sokola.

Štajerska železoindustrijska družba v Zrečah²

V letih med 1928 in 1930 je bilo dosti govora o združitvi Štajerske železoindustrijske družbe v Zrečah z Železarno Muta.

Podjetji sta se pogodili o specializaciji izdelkov, in sicer Muta je proizvajala samo lopate in motike, Zreče pa ostalo kovaško orodje. Kljub porastu proizvodnje za 107 ton ter zvišanju prometa za 1.000.000 din so motike zaradi sezonskega značaja ostajale na zalogi, kar je vezalo finančna sredstva, zato so morali najeti kredit in plačevati obresti. Motike so namreč izrazit sezonski artikel, ki so jih izdelovali 6 mesecev na zalogo. Potrebo motik je krila izdelava od oktobra do marca, nato so pomožno delavstvo odslovili. Delo so ti delavci našli pri splavarjih na Dravi in drugih priložnostnih delih. V jeseni so se ponovno vrnili na delo v tovarno.

Poleg tega so bile v povojnih letih zelo velike težave s prodajo oz. trgovsko organizacijo, ki se je z najočnejšimi trgovskimi potniki rešila. Za področje Maribora in Ptuja, kamor je spadala Muta, je bil dejaven uslužbenec

Slika 1: Prodajni katalog železarne Muta (vir: Osebni arhiv Ludvika Jerčiča).

»Štajerske« Albin Kolenc.

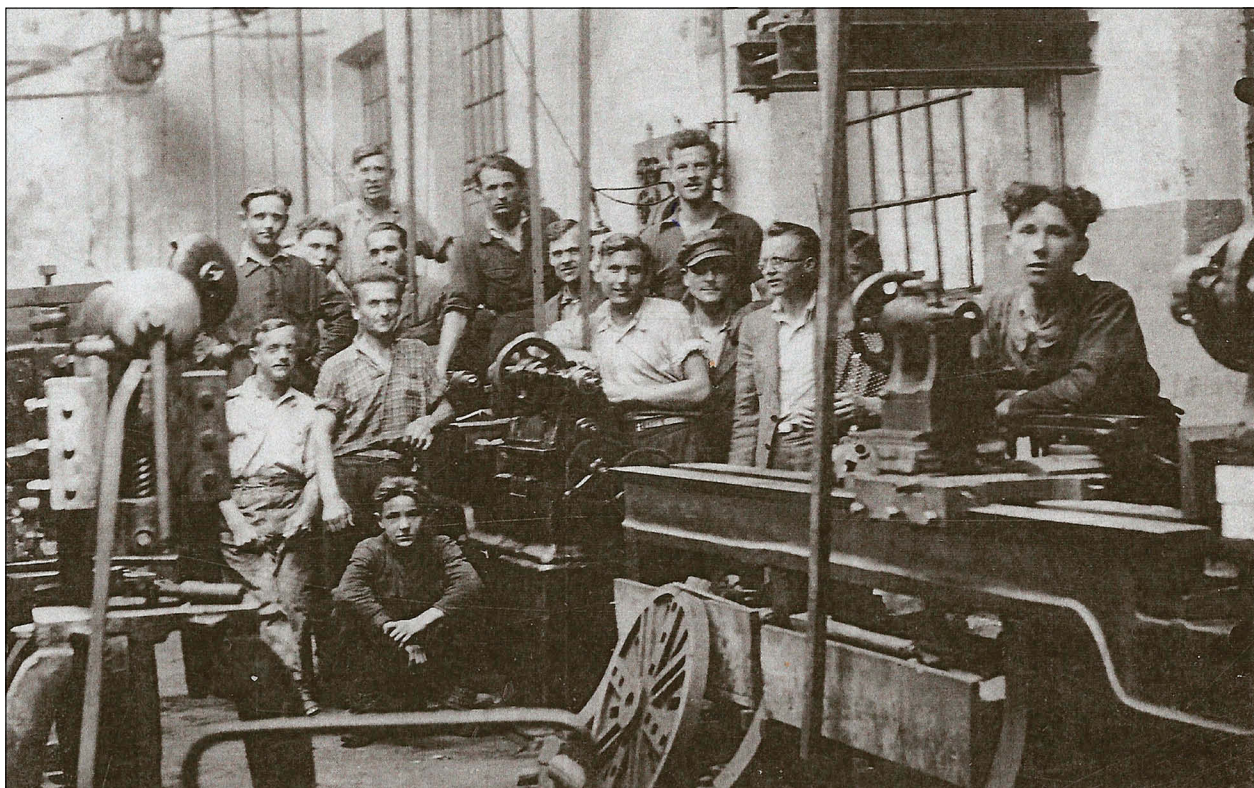
Proizvodnja v livarni je zaradi slabih razmer v industriji zelo trpela. Prodaja komercialne litine je počasi naraščala, nazadovala pa je proizvodnja strojne litine in kotlov.

Železarska Muta pred stečajem

Obdobje med obema svetovnima vojnama je bilo za Muto, kot izrazito delavskim krajem z železarstvom, izredno stresno. Na vidiku je bila velika svetovna gospodarska kriza, ki se je stopnjevala v sredo tridesetih let. To je občutila tudi tvrdka Greinitz v Gradcu, ki je začela zapirati svoje slabo stoječe poslovalnice po Evropi. Bližal se je finančni polom Železarne Muta, diktiran po inž. Ivanu Endlu, ki je z neizkoriščanjem strojnega parka, delovne sile, z vsemi možnimi sredstvi podjetje gospodarsko upropaščal, da bi imel kot interesent nad lastništvom podjetja boljše pogoje za nakup. V soboto, 5. maja 1934, se je z obratovanjem v kovačiji in livarni v glavnem prenehalo. Večina mladih kvalificiranih kovačev je zapusti-

¹ Med letoma 1818 in 1968 Eisen-Handels und Industrie – A. G. Greinitz, Graz, od leta 1977 hčerinska družba koncerna Voestalpine, od leta 2009 Cognor Stahlhandel GmbH, Graz, poljska skupina Zlomrex, od leta 2011 del ruskega koncerna Mechel.

² Pogovorno: Štajerska industrijska družba Zreče, ŠTID, Štajerska.

Slika 2: Mehanična delavnica v železarni Muta leta 1939 (vir: Osebni arhiv Ludvika Jerčiča).

la Muto ter odšla v Zreče, kjer so jih rade volje sprejeli v službo. Kovač Jurij Breznik se je z družino prav tako preselil v Zreče, tam ostal in tam poglaval korenine kasnejšim rodovom. Nekaj livarjev je odšlo v Železarno Guštanj (Ravne na Koroškem). V tovarni na Muti je bilo zaposlenih le okoli 16 delavcev in 7 uslužbencev.

Leta 1934 je narasla Bistrica odnesla jez, ki je dovaljal vodo za vodna kladiva. Popravilo tega jez bi podjetje Greinitz odločilo tovarno na Muti prodati in rešiti pred stečajem. To je čakal inž. Endl in se takoj Greinitzu ponudil kot kupec. Finančno sta ga podprla še dva domačina, zagrizena Nemca na Muti.

Inž. Milko Bremec kupi muško železarno

Na drugi strani so lastniki Štajerske železoindustrijske družbe v Zrečah izvedeli za prodajo tovarne na Muti ter z inž. Milkom Bremcem na čelu sklenili podjetje kupiti. Ker pa podjetje Greinitz A. G. ni hotelo prodati Slovincu (Bremcu), je slednji poslal svojega 50-odstotnega solastnika iz Zreč, ing. Walterja Macha, v Centralno banko v Avstrijo z namenom, da kupi tovarno na Muti za Štajersko železoindustrijsko družbo.

Lastnica Greinitz se je odločila prodati zadolženo podjetje »Štajerski«, ker ji je le-ta ponudila 20.000 din več, kar je malenkost, in je bila to le motivacija – ni namreč imela namena prodati podjetja Endlu, ki ga je smatrala za glavnega krivca za finančni polom podjetja. Inž. Walter Mach je kupil tovarno na Muti z denarjem Bremca, ki je

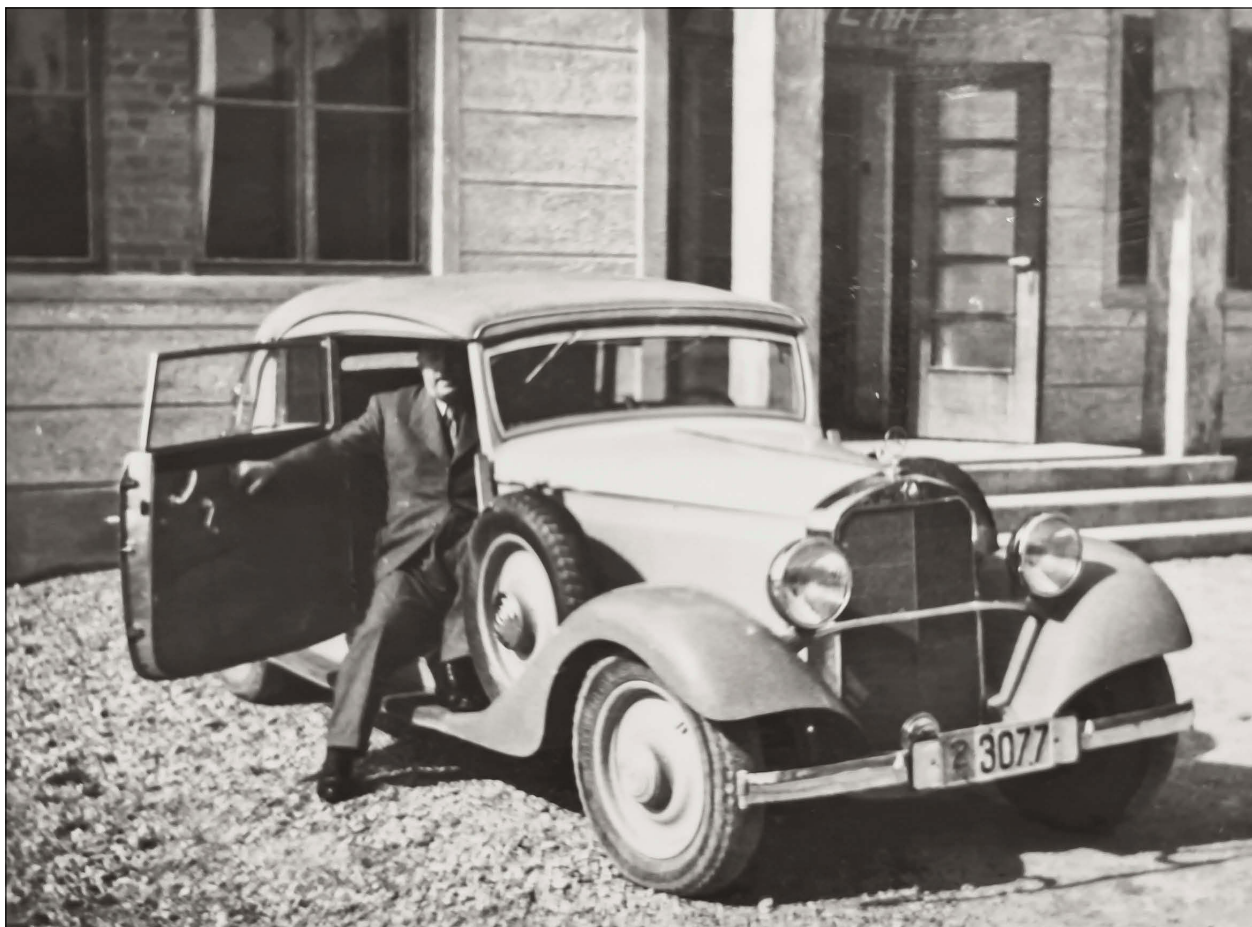
bil potem edini lastnik muške tovarne. Konec leta 1934 sta Bremec in Mach prišla na Muto prevzeti tovarno. Nato Macha do leta 1941 ni bilo na Muto. Zapisniki občnih zborov so se redno objavljali v Uradnem listu. Letnih bilanc niso pošiljali ne ŠTIDU ne Machu, tudi dividende ne.

Inž. Milku Bremcu je bila velika ljubezen kovaštvo. Na Muti se je dela lotil z veliko energije. Delal je cele dneve, pogosto prespal kar na klopi v podjetju in rezultati so se kmalu pokazali. Pestili so ga dolгови, ki jih je podedoval od predhodnega lastnika. Bojeval se je s podružnico Saveza metalnih radnikov v Beogradu, ki je zastopala delavce na Muti in terjala izplačila zaostalih plač. Srečal se je z domačo konkurenco (Zreče – delitev dela, Ruše, Lesce). Nekaj naročil je prenesel iz Zreč na Muto, da bi izničil sezonska nihanja. Sanacija kovačije na Muti mu je uspevala, dobival je naročila za vojsko ... Navkljub kriznemu času so kupci potrebovali kovaške izdelke. Proizvodnja v Jugoslaviji je bila zavarovana s carinami, zato tujih konkurentov ni bilo veliko, drugi proizvajalci pa so bili manjši. Železarna Muta je imela v tem času 4 kovačnice, 8 vodnih kladiv, 3 vzmetna kladiva Ajax,³ 2 mehanični delavnici, 2 električni centrali itd.

V poslovanje podjetja je uvajal slovenščino. Sodeloval v lokalnih društvih, do leta 1941 je bil član odbora in podstarosta Sokola na Muti, vodil je Ciril-Metodovo društvo, sodeloval v strelski družini.

V dolini se je vedelo, da je inž. Milko Bremec trden

³ Najbolj znano kovaško vzmetno kladivo, nastalo okoli 1905, Maschinenfabrik Leoben, Avstrija.

Slika 3: Milko Bremec v svojem avtomobilu znamke Mercedes-Benz (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, fotografija iz zbirke M. Bremca, šk. 34).

in zaveden Slovenec. Agitatorjem⁴ za kulturbund,⁵ ki so novačili delavce za včlanitev v to organizacijo, so se delavci izgovarjali prav nanj, da bo vsakega, ki se bo včlanil v kulturbund, vrgel na cesto. Delavci, ki so poprej odšli na delo v Zreče, so se začeli vračati na Muto. Meseca marca 1935 je bilo v kovačiji zaposlenih že 87 delavcev in uslužbencev ter 30 v livarni.

Ponovni zagon Železarn Muta

S 13. 12. 1934 sta bila v trgovskem registru pri Okrožnem in trgovskem sodišču v Mariboru vpisana kot upravna svetnika Walter Mach in Milko Bremec, izbrisal pa se je prokurist Ivan Endl. Tako je z letom 1934 prišlo podjetje prvič v roke Slovenca. Livarno, ki jo je hotel inž. Bremec opustiti, je leta 1935 prevzel njegov svak Ernest E lert iz Maribora.

Po letu 1935 so se pričele tudi pogostejše stavke. Delavci so bili organizirani v sindikalni organizaciji. Največji »štrajk« je bil leta 1936 in je trajal okoli 4 mesece. To stavko je vodil revolucionar Franc Leskošek - Luka.

Delavci so bili enotno strnjeni. Sindikalna organizacija je stavkajočim delavcem dajala tedenske podpore. Pojavili so se stavkokazi. Lastnik podjetja je povišal mezdo kvalificiranim delavcem, ostalim ne. Leta 1937 se je razbila tudi sindikalna organizacija, razmahnil se je kulturbund. Poslovni rezultati kovačije za leto 1938/39 izkazujejo velik porast proizvodnje. Zaposlenih je bilo 158 delavcev in uslužbencev.

Na priporočilo osebnega zdravnika, ki ga je zdravil po hudi bolezni, si je Bremec po skoraj 20 letih, tj. 1938., kupil osebni avtomobil, da bi si olajšal pogosta potovanja.

Leta 1940 so se začele med zakoncema Bremec odkrite tožbe glede denarnih deležev v Železarni Muta. Pregled poslovnih knjig in ugotavljanje čistega dohodka za odmero pridobnine je zahtevala Dravska finančna direkcija v Ljubljani.

Druga svetovna vojna in svoboda

Z okupatorjevim prihodom leta 1941 je bilo podjetje zaplenjeno s strani Nemcev. Lastnik inž. Milko Bremec je bil aprila 1941 vpoklican v jugoslovansko vojsko, nato je padel v nemško ujetništvo (Oflog) in leta 1942 je bil interniran v Gonars.

⁴ Monografija Ustanova – fundacija akademskega slikarja Karla Pečka, 2006.

⁵ Švabsko-nemška kulturna zveza v korist nemškega rajha.

Slika 4: Kovači na Muti leta 1940, priučeni kovač Karel Pečko sedi drugi z leve (vir: Karel Pečko, monografija, 2006).

Tovarno na Muti je upravljal gospodarski komisariat za zaplenjena posestva na Spodnjem Štajerskem v Mariboru. Urad za utrjevanje nemštva je poslal za komisarja pred sedmimi leti odpuščenega tukajšnjega prokurista inž. Ivana Endla. Tržišče je ostalo tudi v času okupacije nespremenjeno in je dosegalo visoke dobičke. Podjetje je imelo tudi precejšno količino direktnih dobav za vojsko.

Pred osvoboditvijo 1945. leta je z Mute pobegnil komisar Endl, z njimi pa tudi nekdanji interesi nad lastništvom tovarne ter mnogi drugi zagrizeni Nemci. Do prihoda inž. Čadeža je kratek čas po osvoboditvi posle vodil prejšnji lastnik, inž. Milko Bremec. Dne 22. 5. 1945 je na Ministrstvo za industrijo in rudarstvo v Ljubljani poslal predloge za obnovo in organizacijo slovenske kovaške industrije, oblikovanje gospodarskega sosveta in postavitve ciljev. Izrazil je pripravljenost, da v tem procesu sodeluje tudi sam. Medtem ko se je koncem leta 1945 dogovarjal za srečanje z ministrom Francem Leskoškom, so tekla poizvedovanja javnega tožilstva o upravičenosti Bremčeve zahteve po vrnitvi premoženja.

Do srečanja ni prišlo, ker ga je preprečila aretacija 6. januarja 1946. Bremec je pred Okrajnim sodiščem na Prevaljah zahteval vrnitev od nemškega okupatorja zaplenjeno premoženje na Muti. Lastništvo je dokazoval s posestjo 20.000 delnic podjetja. Po mnenju tožilca naj bi bila polovica teh delnic last Walterja Macha, ki je bil predtem obsojen na zaplombo premoženja. Ta zaplomb-

ni postopek je vodilo Okrajno sodišče v Slovenskih Konjicah in Bremec bi moral to polovico delnic prijaviti temu sodišču. Tožilec je namero Milka Bremca, da svoje premoženje podari državi, označil za nepošteno. 18. 1. 1946 je javni tožilec LRS major Jernej Stante predlagal, da kazensko zadevo Milka Bremca prevzame posebni senat Vrhovnega sodišča LRS v Ljubljani.

Prvi sodni proces proti Milku Bremcu

Sodni proces je bil 31. januarja 1946 pred posebnim senatom v Ljubljani. Predsednik senata je bil dr. Heliodor (Heli) Modic (sicer podpredsednik Vrhovnega sodišča, kasneje minister), sosodnika pa dr. Franc Novak, Ančka Hafner.

Sodni senat je sledil obtožnici ter na javni ustni razpravi zavrnil zaslišanja prič, ki bi lahko pričale v prid obdolženega Milka Bremca.

Zagovor obsojenca: V javni razpravi se je skliceval na zaslišanje 8. 1. 1946. Navedel je, da je edini lastnik železarne na Muti. Da jo je lahko leta 1934 kupil, se je kot Slovenec moral »skriti« za svojega družbenika Walterja Macha, ki je bil avstrijski državljani. S podjetjem na Muti se je vseskozi trudil sam, da bi podjetje rešil pred stečajem. Prebrani so bili spisi, dopisi in vloge Hane Bremec in korespondenca.

Izrečena sodba v imenu ljudstva Kv 7/46-6 je bila, da

je Milko Bremec zakrivil zločin zoper Zakon o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže, zoper Zakon o zaplembi premoženja in upravljanju zaplenjenega premoženja in še postopek prevare. Obsodilo ga je na smrtno kazen z ustrelnostjo, na zaplembo premoženja in trajno izgubo državljanskih pravic.

Po obsodbi Milka Bremca je svoje pomisleke pravne narave zapisal državnemu tožilcu Slovenije celo predsednik Vrhovnega sodišča Alojzij Žigon. Sodil je, da se ni dovolj razčistilo vprašanje lastništva delnic. Vendar pa ni uporabil svoje pravice do nadzorstvene pritožbe, kar dokazuje moč posebnega senata v tedanjih razmerah.

Ljudska pravica, glasilo Komunistične partije Slovenije (št. 28, z dne 2. 2. 1946, stran 4), je objavila zapis *Špekulant velikega kova obsojen na smrt*. Vestnik mariborskega okrožja (št. 15, 4. 2. 1946, stran 3) pa je objavil *Špekulant Milko Bremec obsojen na smrt*.

Časopisje je poročalo, da je posebni senat pri Vrhovnem sodišču LRS Milka Bremca spoznal za krivega in mu izrekel smrtno kazen z ustrelnostjo, zaplembo vsega premoženja in izgubo državljanskih pravic.

Reševanje inž. Milka Bremca

Pravo junaško domoljubno dejanje so storili delavci in krajan na Muti. Ko so v časopisju zasledili obsodbo inž. Milka Bremca, so se takoj odzvali. Na Predsedstvo Vrhovnega sodišča v Ljubljani so 4. 2. 1946 poslali brzojavko: Prosimo za obnovo procesa inž. Milka Bremca. Trditve neverjetne. Pismena vloga sledi, Krajevni odbor OF (Osvobodilna fronta) in NOO (Narodnoosvobodilni odbor) Muta.

Istega dne so na Vrhovno sodišče federalne Slovenije v Ljubljani, javnemu tožilcu za Slovenijo, Predsedstvu SNOS-a in Narodne vlade Slovenije, ministrstvu za industrijo in rudarstvo, Ljubljana, tovarišu ministru Francu Leskošku, ustavodajni skupščini, odboru za pritožbe, Beograd, Predsedstvu Zvezne vlade, Beograd, Vrhovnemu sodišču v Beogradu poslali zahtevo po reviziji procesa proti inž. Milku Bremcu z Mute ob Dravi. Pošiljatelj: Enotna strokovna zveza delavcev in nameščencev – kovinski odsek, Muta ob Dravi. Podpisniki: Alojz Omulec, predsednik sindikalne podružnice, in 6 sopodpisnikov. Na Vrhovno sodišče federalne Slovenije v Ljubljani in na Predsedstvo slovenske ljudske vlade je Krajevni ljudski odbor Muta 4. 2. 1946 poslal dopis s prošnjo, da se zadeva inž. M. Bremca preišče z neoporečnimi pričami ter ugotovi njegova pravica.

K dopisu so priložili seznam podpisov delavcev Železarne Muta. Podpisalo se je 73 delavcev. Podpise so potrdili predsednik KLO Muta Ivan Ditingar in 9 sopodpisnikov.

Prezidijum narodne skupštine FNRJ je s telegramom obvestil Ministrstvo pravosodja Slovenije v Ljubljani, da

je »smrtna kazna Milku Bremcu zamenjena sa kaznom lišenja slobode sa prinudnim radom u trajanju od 10 godina. Stop. Odluka sleduje. Stop. Br 1097 46«.

Ministrstvo za pravosodje Ljubljana je o tem obvestilo obsojenca Bremca. Le-ta je odločitev prezidija vzel na znanje 8. 2. 1946 v Ljubljani. S tem se je rešil smrtne kazni. Začelo se je dolgo obdobje za obnovo procesa.

Drugi sodni proces proti Milku Bremcu

Milko Bremec ni bil edini slovenski podjetnik, ki je bil obsojen na smrt pred posebnim senatom. Za razliko od številnih drugih je ostal živ zaradi podpore in zahteve po reviziji, ki je prišla z Mute. 2. 7. 1946 je Milko Bremec vložil zahtevo po obnovi postopka, v kateri je podrobneje obrazložil vprašanje lastništva Železarne Muta.

Drugi proces proti Milku Bremcu je bil 6. 11. 1946 pred senatom Vrhovnega sodišča, ki mu je predsedoval podpredsednik sodišča dr. Helij Modic s sodnikoma Ludvikom Grudnom in Jožetom Dolinškom. Na predlog obsojenega Milka Bremca za obnovo postopka je sodišče odločilo, da se postopanje dopusti, prvotna kazen razveljavi in ponovno razsodi.

Sodišče je nato zaslišalo dr. Stojana Pretnarja in dr. Maksa Šnuderla, ki sta imela Bremca za edinega lastnika železarne na Muti. Sodišče je presodilo, da je lastništvo res zapleteno civilnopravno vprašanje, ki ga ne misli razreševati.

Po izrečeni prvi obsodbi se je za Milka Bremca zavzel dr. Stojan Pretnar, bivši mariborski odvetnik, takrat načelnik občega oddelka Ministrstva za industrijo in rudarstvo v Ljubljani. Dr. Stojan Pretnar je delal v odvetniški pisarni Alojzija Juvana (med vojno javka OF), bil vrsto let zastopnik tvrdke Greinitz, od leta 1937 pa je Milka Bremca zastopal kot samostojni odvetnik. V obeh vlogah je lahko videl, da se je s tovarno na Muti ukvarjal le Bremec. Potrdil je Bremčev namen iz leta 1945, da podari premoženje državi. Pripravljal je srečanje Bremca z ministrom Leskoškom, da bi se sklenila pogodbo o predaji. Do srečanja ni prišlo zaradi aretacije. Po izrečeni obsodbi se je srečal s takratnim predsednikom vlade Borisom Kidričem in mu predstavil svoj pogled na izrečeno sodbo. V podporo Milku Bremcu je 18. 2. 1946 podpisal izjavo tudi dr. Maks Šnuderl, bivši odvetnik v Mariboru in poslanec Ljudske skupščine Jugoslavije. Bremčeve razmere je dobro poznal, zlasti v pravedah, ki jih je v ločitvenih zahtevkih sprožala žena Hana do deležev v Štajerski železoindustrijski družbi in tovarni na Muti.

Potrdil je, da je Mach kupil tvrdko Greinitz v imenu Štajerske železoindustrijske družbe kot Bremčev slamnati mož. Zaradi delnic sta se sprla, nato pa se Mach ne za delnice ne za Muto ni več brigal. Opisal je tudi ravnanje Milka Bremca med vojno in prav s Šnuderlom je odšel Bremčev sin v partizane leta 1943.

Razveljavili so staro sodbo in ponovno razsodili:

Slika 5: Zadnji kovači v spodnji kovačiji Rosenhof leta 1955. Delali so v Kovačiji (zgornja kovačija) in v kovačiji Rosenhof (spodnja kovačija). V ozadju je vhod v kovačijo Rosenhof, na levi spodaj teče Bistrica, onkraj, na levi strani so stavbe stare livarne Muta. Seznam kovačev na hrbtni strani fotografije je napisal Rudolf Kerec, ki je bil tudi idejni oče ustanovitve kovaškega in livarskega muzeja na Muti. Od leve proti desni stojijo: Jurij Breznik, kovač v Kovačiji, stanoval v stari brusilnici; Ivan Ditinger, razširjač v Rosenhofu, mojster izmene; Jože Ober, kovač, Kovačija; Feliks Jamernež, razširjač, Kovačija; Ivan Praprotnik, kovač, Kovačija; Anton Urisk, razširjač, gladilec, Rosenhof; inž. Milko Bremec, direktor poslovnega združenja »Fužinar«; Franc Verdnik, napenjalec, obrezač, Rosenhof; Marko Sahornik, gladilec, Rosenhof; Jože Gerold, glavni kovaški mojster obeh kovačij, obratovodja; Herman Izak, obrezač, napenjalec, Rosenhof; Vili Pušnik, gladilec, Rosenhof; Jože Irgl, razširjač, Kovačija; Alojz Podpečan, kovač, Kovačija; Jože Smaričnik, st., kovač, Kovačija; Ivan Sahornik, razširjanje tuljav, Kovačija.

(vir: Koroški pokrajinski muzej, Arhivsko gradivo Kovaškega in gasilskega muzeja na Muti).

Milko Bremec je obsojen na dve leti odvzema prostosti s prisilnim delom, popolno zaplembo premoženja in na odvzem vseh političnih pravic. Iz KPD v Teharjah je bil konec leta 1946 že premeščen v KPD Ljubljana. Prisilno delo je opravljal tudi na ministrstvu pri Leskošku. Kot kaznenec je pomagal izgraditi Litostrojevo kovačnico v Ljubljani.

Železarna Muta po letu 1945

V prvih povojnih mesecih leta 1945 so bile v tovarni Muta največje težave z delovno silo. Počasi so se začeli vračati strokovnjaki – razširjači in kovači. Posle obratovodje je izvrševal delavski zaupnik Dominik Volovšek. Delavci so hoteli za direktorja postaviti domačina, Draga (Karla) Pečka⁶, ki je delal v kovačiji. Ponudbo je odklonil,

saj je bil prepričan, da je za tak posel potrebna šola in ne le goli talent.

Knjigovodske posle je opravljala Roza Mall, komercialne pa Josip Romih. Surovin je bilo dovolj na razpolago, goriva tudi. Proizvodi so se koristnikom dobavljali na podlagi specifikacij, prejetih od zveznega in republiškega ministrstva za trgovino in preskrbo.

Na podlagi obsodbe inž. Milka Bremca je bila izvršena zaplemba celotne imovine na Okrajnem sodišču na Prevaljah. Z odločbo Narodne vlade Slovenije, ministrstva za industrijo in rudarstvo je bil 25. junija 1945 imenovan za delegata tovarne Muta inž. Vladimir Čadež, ki je svoje posle izvrševal do 10. 12. 1946, ko ga je zamenjal Staniša Pokrajac – vršilec dolžnosti direktorja za Štajersko železoindustrijsko družbo v Zrečah in Železarno Muta. S 1. 4. 1947 je bil razrešen dolžnosti vršilca direktorja za tovarno na Muti, za direktorja pa je bil imenovan Alojz Rožej.

6 Karel Pečko, et al., *Karel Pečko. Monografija*, 1989.

Sliki 6 in 7: Razdejan betonski vodni kanal ob kovačiji po povodnji, ki jo je povzročila narasla Bistrica februarja leta 1950, fotografiji iz osebnega arhiva Milka Bremca (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 30).

24. 10. 1947 se je pri Okrožnem trgovskem sodišču v Mariboru izvršil izbris tvrdke Greinitz, industrija železa, d. d., Železarna Muta. 11. 9. 1947 se je vpisalo ime podjetja: Tovarna poljedelskega orodja in livarna Muta ob Dravi s splošnim predmetom: livarna in kovačija za izdelovanje poljedelskega orodja na industrijski način. Ustanovitelj podjetja: Vlada LRS z odločbo 20. 5. 1947. Z vpisom v trgovski register se je priključila h kovačiji tudi livarna, ki je bila poprej pod administrativnim vodstvom Litostroja.

Zaposleni delavci so se ponovno včlanili v sindikalno organizacijo. Organizirali so razna udarniška dela v podjetju ter na terenu, skrbeli za preskrbo delavcev in njihovih družin, organizirali tekmovanja po Sostanovičevem sistemu. Prvo tekmovanje je bilo leta 1949. Organizirali so tečaj za polkvalificirane delavce, za knjigovodske uslužbenke in administracijo. Zaradi pomanjkanja delavcev so začeli zaposlovati tudi žensko delovno silo.

Zelo opazno je bilo delo tehničnega direktorja Štefana Grosmana, ki se z Mute preselil v kovaško industrijo Zreče in kasneje v Slovenskih Konjicah ustanovil podjetje Kostroj. Tja so se preselili tudi družina Ferdinanda Klemna in Brvarjevi.

Večja investicija v kovačiji je bila nakup 500-tonske stiskalnice Pauker. Na njej so začeli izsekovati rolinge za vile in jeklene grablje. Prilagodili so tudi kovaške peči. Februarja leta 1950 je narasla Bistrica razdejala betonski vodni kanal *fluder*⁷, ki je dovajal vodo za 4 vodna kladiva *repače*⁸ in električno centralo.

Za ponovna popravila se niso več odločili. Proizvodnjo razširjenja in glajenja lopat so prestavili v strojno kovačijo, kjer so namestili dodatna peresna kladiva Ajax in nove peči.

Na veliki slovesnosti so 13. avgusta 1950 predali tovarno v upravljanje delavcem (o čemer priča tudi spominska plošča) in izvolili prvi delavski svet.

Inž. Milko Bremec, ki je po vojni večkrat prihajal na Muto, si je ogledoval opuščeni vodni kanal in komentiral: »Ali ni škoda, da toliko neizkoriščene vode odteče v Dravo «

S prehodom na proste cene so se pojavile težave. Pojavile so se pobude za organiziranje prodajne mreže z zastopniki. Omenjeno vprašanje je začel urejati Milko Bremec v soglasju z ministrom Leskoškom. Zbral je stare uvedene zastopnike, ki so bili dobri poznavalci blaga in trga po posameznih rajonih iz predvojne Jugoslavije.

Tovarna Muta je proizvodni plan za leto 1953 preseгла za 20 %. Začeli so izvažati prek izvoznega podjetja Slovenija-Impex v Albanijo, Turčijo, Paragvaj. Za kakovost izdelkov so prejeli pohvale. Leta 1954 je narasla Bistrica razdrila jez in dovodni vodni kanal za pogon koles dveh repačev v kovačiji Rozenhof na Spodnji Muti. S tem se je za vedno ustavilo kovanje s pomočjo vodnih kladiv. Eno vodno kladivo je razstavljeno v Tehničnem muzeju Slovenije v Bistri.

⁷ Fluder – vodni kanal za speljevanje vode do uporabnika.

⁸ Repač – vodno gnano kovaško kladivo, imenovano tudi *norec*.

Na svobodi pri kovačih užinar

Za svoje delo in pravilno obnašanje v prvem letu petletke je bil nagrajen z izpustom na svobodo pet mesecev pred iztekom kazni, 1. 8. 1947, kazen pa je potekla 27. 1. 1948.

Sestavil je predlog za petletni načrt (petletka 1947–1951) za slovensko kovaštvo. Za uspešno izpolnjevanje petletke je bil nagrajen. Po predčasnem izpustu so mu v Litostroju ponudili delovno mesto. Vendar se za to ni odločil, ker je menil, da je njegovo mesto v slovenski kovaški industriji, kjer je potrebno storiti še marsikaj za dvig storilnosti, da bo slovensko kovaštvo primerljivo z drugimi državami. Izdelal je načrte za povsem nove kovaške peči. Bil je ustanovitelj poslovnega združenja kovaške industrije Slovenije Fužinar. Štejejo ga za nestorja slovenske kovaške industrije. Sodeloval je pri oblikovanju Tehniškega muzeja Slovenije in Pokrajinskega muzeja Maribor. Pripravljala je priročnik za kovače.

S priključitvijo Tovarne poljedelskega orodja in livarne Muta v združeno podjetje Gorenje Velenje leta 1971 se je postopoma spreminjala prodajno-nabavna funkcija.

Gorenje je v tem času že imelo razpeljane prodajne centre na območju celotne Jugoslavije. Ti centri so prevzeli prodajo tudi za Gorenje Muta. Tako ni bilo več potrebe po storitvah Fužinarja, ker se je začelo delo podvajati.

Bremec kulturni utrip Mute

Od leta 1931 je na Muti ustvarjal slikar Friderik (Friedrich) Jerina⁹. Njegove velike oljne slike so krasile poslovne prostore Železarne Muta. Inž. Milko Bremec je bil velik pobudnik kulture.

Akvarelno sliko stare kovačije¹⁰ akademskega slikarja Karela Pečka je v dar prejel inž. Milko Bremec v spomin na Muto in kovačijo iz leta 1951. Po smrti Milka Bremca je bila slika leta 2007 vrnjena Občini Muta.

Slikar Alojzij Šušmelj¹¹ je za inž. Bremca naslikal oljno sliko stare muške livarne. Sliko so po posredovanju župana Mute Iva Draušbaherja od Pretnarjevih v Ljubljani vrnili na Muto.

Slika 8: Karel Pečko, Avtoportret, lesorez, 1950
(vir: Odsevanja – revija za leposlovje in kulturo, št. 39/40, jesen 2000, str. 66).

⁹ Friderik Jerina (1906–1996): slikar, restavrator, modelar, idejni oče svetovno znanega Minimundusa v Celovcu.

¹⁰ Stara vodna kovačija: akvarelna slika Draga Pečka iz leta 1951.

¹¹ Alojzij Šušmelj (1913–1942): rojen v Alzaciji, živel v Sloveniji.

Svobodni umetnik, slikar, ilustrator. Delal za Osvobodilno fronto (OF), izdan, zaprt, ustreljen kot talec v Celju 8. 5. 1942.

Oprostilna sodba

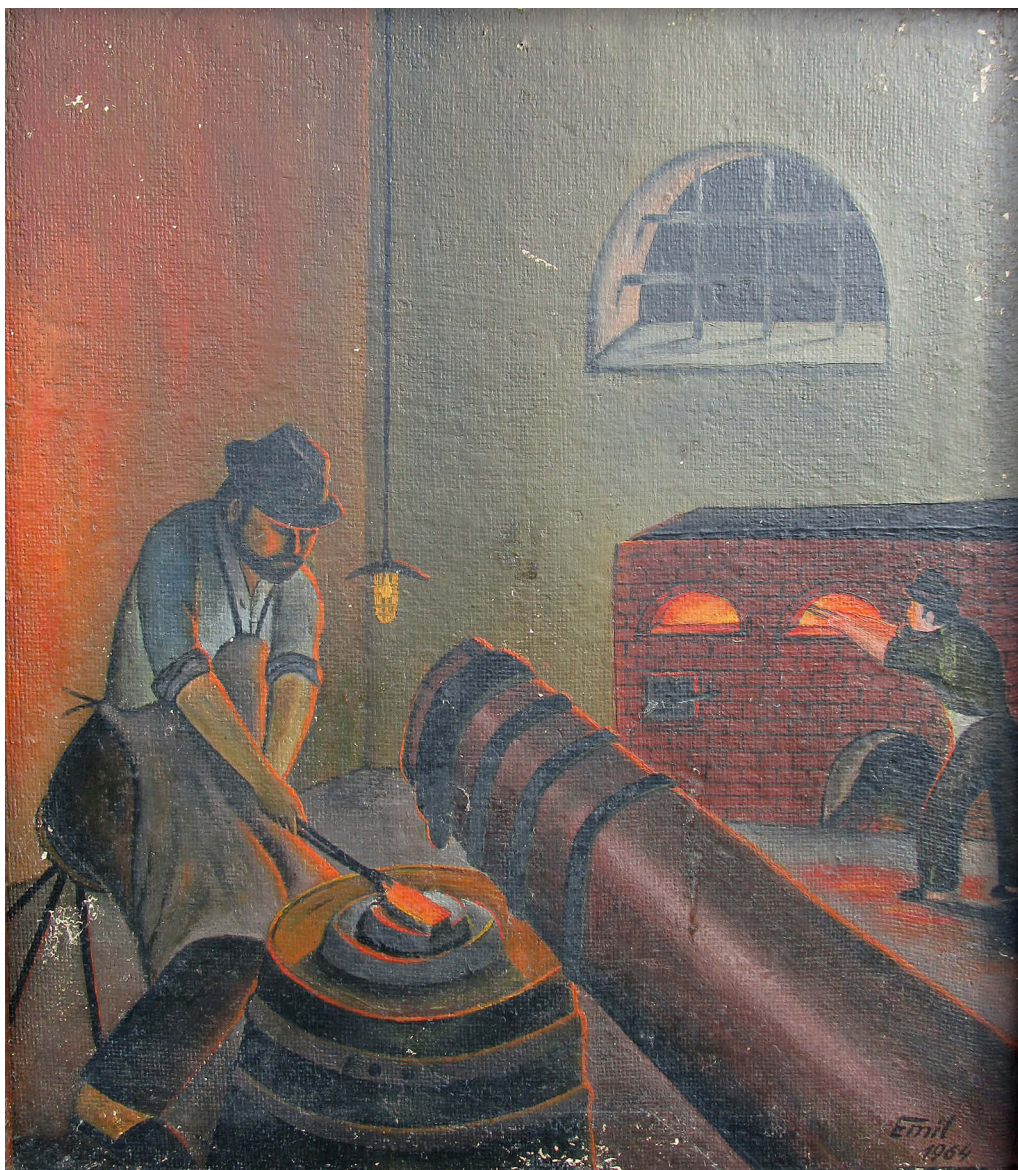
Ta kazenska zadeva je bila zaključena v Republiki Sloveniji s sodbo Vrhovnega sodišča dne 9. 3. 1994, ki je Milka Bremca oprostilo. Presodilo je, da je bilo dovolj dokazov o njegovem lastništvu Železarne Muta, in ugotovilo, da je bil obsojen za dejanja, ki jih tedanji Zakon o pobijanju nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže sploh ni omenjal med kaznivimi dejanji.

Povzetek

Muta, danes občina z okoli 3200 prebivalci, leži na levi strani Dravske doline, na Kobanskem. Od Maribora je oddaljena 50 km, od Dravograda 10. V davni se je tod ob izlivu Bistrice v Dravo ugneznilo naselje s cer-

kvico sv. Janeza. Tod so postavili mitnico, Maut – Muta. Železarstvo na Muti se ponaša z letnico 1573, kar je razvidno iz listin o davčnih zaostankih.

Leta 1918 je tvrdka Greinitz kupila Železarno Muta od tedanjega lastnika Otta Erberja, ki je bil župan na Muti in velik pristaš nemštva. Novi lastniki so začeli modernizirati kovačijo in livarno, leta 1924 so dali v pogon drugo hidroelektrarno na Bistrici. Začeli so se pogovori o združitvi s Štajersko železoindustrijsko družbo v Zrečah. Prihajajoča svetovna gospodarska kriza je zarezala tudi v Železarno Muta. Bližal se je finančni polom, ki ga je pospeševal prokurist inž. Endl. Podjetje Greinitz se je odločilo, da slabo stoječe poslovalnice zapre. Namero o zaprtju so izvedeli tudi v Štajerski železoindustrijski družbi v Zrečah, zato so se odločili za nakup železarne. Ker Greinitz ni hotel prodati Slovencu (Bremcu), je nakup zanj opravil inž. Walter Mach, Avstrijec, solastnik ŠTID v Zrečah.

Slika 7: Emil Dobnik, Repač s kovaškim kuriščem, olje, 1975
(vir: osebni arhiv Ludvika Jerčiča).

Slika 8: Pogled na kovačijo in del Spodnje Mute. Oljna slika je delo slikarja Friderika Jerine iz leta 1931 (vir: Občina Muta).

Slika 9: Stara kovačija na Muti. Akvarel je delo akademskega slikarja Draga (Karla) Pečka iz leta 1951 (vir: Občina Muta).

Na Muti se je Bremec odločno lotil dela. Pestili so ga dolgovi predhodnega lastnika. Srečal se je z domačo konkurenco. Začel je zaposlovati odpuščeno delovno silo. Kmalu so se pokazali rezultati. Navkljub kriznemu času so kupci potrebovali kovaške izdelke, prejemal je naročila za vojsko. V poslovanje podjetja je uvažal slovenščino, sodeloval v lokalnih društvih. Bil je trden in zaveden Slovenec. Po letu 1935 so se ponovno pričele delavske stranke, ki jih je vodil sindikat in revolucionar Franc Leskošek.

Z okupatorjevim prihodom je bilo podjetje zaplenjeno s strani Nemcev. Bremec je bil vpoklican v jugoslovansko vojsko, padel je v nemško ujetništvo in bil interniran v Gonars. Podjetje je prevzel komisar inž. Endl, ki je delo vodil med vojno. Pred osvoboditvijo leta 1945 so vsi nemškutarji pobegnili v tujino. Po osvoboditvi je nekaj časa podjetje vodil inž. Bremec, vse do prihoda inž. Čadeža. Na ministrstvo za industrijo je poslal predlog za obnovo kovaške industrije. Na Okrajnem sodišču na Prevaljah je zahteval vrnitev zaplenjenega premoženja na Muti z

namenom, da ga podari državi. Tu se je zapletlo okoli polovice delnic Walterja Macha. Tožilec je namero označil za nepošteno in zadevo predal Vrhovnemu sodišču LRS v Ljubljani.

Sodni proces 8. 1. 1946 je Bremca obsodil na smrt s streljanjem, zaplembo premoženja, izgubo državljan-skih pravic. Junaško domoljubno dejanje so takoj storili delavci in krajani Mute. V Ljubljano in Beograd so poslali brzojavke in prosili za obnovo procesa. Zbrali so podpise delavcev.

Prezidij FLRJ je z brzojavko ustavil streljanje in kazen prekvalificiral v 10 let prisilnega dela. S tem je bil Bremec rešen smrti. Zanj sta se kasneje zavzela dr. Stojan Pretnar in dr. Maks Šnuderl ter dosegla obnovo procesa. Drugi proces 6. 11. 1946 pred istim senatom je Bremca obsodil na 2 leti prisilnega dela. Po prihodu na svobodo se je ponovno vključil v kovaško industrijo. Ustanovil je poslovno združenje kovaške industrije Slovenije in ga vodil do upokojitve. Štejejo ga za nestorja slovenske kovaške industrije.

Slika 10: Muta, stara livarna, spredaj kovačija Rosenhof. Avtor akvarela je akademski slikar Alojzij ušmelj (vir: Občina Muta).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- **Arhiv Republike Slovenije**,
fond: SI AS, PE: Bremec Milko (Melhior), Obseg PE:
26 šk. (št. 9, 10, 11, 12, 14, 26, 34), 30 šk.
- **asopisno gradivo**
in dokumentacija o firmi Greinitz – Železarna Muta
od leta 1945 dalje. Pokrajinski arhiv Maribor.
- **Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec**,
arhivsko gradivo: Deponirano iz Kovaško-livarskega
muzeja Muta, arhivska škatla št. 18.
- **Milko Bremec**,
med kapitalizmom in socializmom (tipkopis,
posredoval Pokrajinski arhiv Maribor).
- **Milko Bremec**,
med kapitalizmom in socializmom
(tipkopis, upokojena prof. Emica Ogrizek,
posredoval Pokrajinski arhiv Maribor).
- **Zgodovina železarstva na Muti** (1908–1993) –
komentarji k letnim poročilom tovarne
(tipkopis, zasebni arhiv Josipa Romiha).
- **Zgodovina železarstva na Muti**,
Milko Bremec med kapitalizmom in socializmom
(tipkopis, zasebni arhiv Ludvika Jerčiča).

LITERATURA

- **Makuc**, Andrej: 31 posnetkov, 6 sekvenc,
1 dokumentarec – Pa življenje? Tega ujeti se ne da.
Se ga živi. *Odsevanja*, revija za leposlovje in kulturo,
št. 39/40, jesen 2000, str. 66.
- **Makuc**, Andrej, et al.:
Karel Pečko (monografija). Slovenj Gradec: Založba
Cerdonis in Ustanova-Fundacija akademskega
slikarja Karla Pečka Slovenj Gradec, 2006.
- **Pečko**, Karel,
Ivan Sedej, Tone Turičnik, Milena Zlatar, Viktor Berk:
Karel Pečko. Monografija. Ljubljana: Mladinska knjiga
Koprodukcija, 1989 (ponatis 1992).
- **anji**, Vanesa (ur.), Marjana Rebernak, et al.: *100.*
obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje.
Zreče: Unior, 2019 (samozaložba).

Martin Mrzdovnik

Vse ima svoj začetek

Izvleček:

Začetki kovaške industrije v Zrečah so bili do sedaj slabo raziskani, saj so temeljili na spominskem zapisu pokojnega Dušana Medveda, ki jih je več let objavljala v Kovači smo, glasilu današnjega Uniorja. Avtor takrat ni imel na voljo dokumentov, ki bi potrjevali zapisana dejstva, in se je zanašal na svoj spomin in na pripovedovanje drugih oseb. Kar 34 arhivskih škatel, ki vključujejo osebni arhiv, so sorodniki po smrti Milka Bremca predali Arhivu Republike Slovenije in izkazalo se je, da obstaja mnogo dokumentov, ki so bili osnova za pričujoči članek.

Zgodba se začne s pogodbo o nakupu zemljišča in objektov v Zrečah. Povsem na novo predstavljena sta dokumenta o registraciji Štajerske industrijske družbe v Mariboru in Mariborske rafinerije mineralnega olja – Mara, ki je financirala nakup zemljišča in kasneje razvoj kovačije. Zelo prepletena so tudi lastniška razmerja in poslovanje, kar v raziskavi uporabljeni dokumenti tudi razkrivajo.

Ključne besede:

Štajerska industrijska družba, Mara, Štajerska železoindustrijska družba Zreče, Martin Kračun, Walter Mach, kovačija, Hugo in Milko Bremec, Albin Kolenc, Unior.

Abstract:

The beginnings of the blacksmith industry in Zreče have so far been poorly researched, as they were based on the memorial record of Dušan Medved, which he published for several years in Kovači smo, the newspaper of today's Unior. At that time, the author did not have documents to confirm the written facts, and he relied on his memory and the stories of other people. As many as 34 archive boxes, which include personal archives, were handed over by relatives to the Archives of the Republic of Slovenia after Milko Bremec's death and it turned out that there are many documents that formed the basis for this article.

The story begins with a contract for the purchase of land and facilities in Zreče. The documents on the registration of the Styrian Industrial Society in Maribor and the Maribor Mineral Oil Refinery – Mara, which financed the purchase of land and later the development of the smithy, were presented in a completely new way. Ownership relations and business are also very intertwined, which the documents used in the research also reveal.

Keywords:

Styrian Industrial Society, Mara, Štajerska železoindustrijska družba Zreče, Martin Kračun, Walter Mach, kovačija, Hugo and Milko Bremec, Albin Kolenc, Unior.

Uvod

Vsaka zgodba ima svoj začetek in vsi začetki so vedno zelo zanimivi. Kje pa je začetek uspešne zgodbe prve industrijske kovačije v Zrečah v letih kmalu po prvi svetovni vojni? Ustanovitelja Bremec in Mach sta temu novemu podjetju dala ime *Štajerska industrijska družba*. O začetkih le-te je največ pisal Dušan Medved¹, ki ni razpolagal z dokumenti, temveč se je zanašal bolj na svoje spomine in na spomine oseb, ki so bile zaposlene v zreški tovarni.²

Temeljni dokument, na katerega se opira ta zapis geneze industrijske kovačije v Zrečah, je bil napisan v času druge svetovne vojne. Milko Bremec je v Informaciji o deležu Albina Kolenca pri Štajersko železoindustrijski družbi v Zrečah³ (16. 1. 1942, Ljubljana) popisal tudi začetek in potem nadaljnji razvoj družbe vse do leta 1941. S tem je nehote zapisal povzetek zgodovinskih dogajanj, v katerih je bil on tista oseba, ki je spodbudila in krepila vsa ključna ustanovitvena prizadevanja.

Nakup zemljišča z mlinom in kozolcem

V letu 1920 so politične razmere v novonastali državi Kraljevini SHS vse do koroškega plebiscita⁴ bile še precej turbulentne in negotove. A na gospodarskem področju se je že kazal razcvet, saj so potrebe po kmetijskih strojih in orodju bile res velike. Ta ugoden trenutek za posel je začutil Milko Bremec, ki je takrat bil tretjinski lastnik družbe z omejeno zavezo Komet v Ljubljani. Ostala dva solastnika sta bila Walter Mach in Strojne tovarne in livarna Ljubljana. Za nadaljnji razvoj dogodkov je potrebno povedati, da je v Kometu kot uradnik bil zaposlen tudi Bremecov brat, Hugo. Očitno Milko Bremec s tem, kar mu je nudila družba Komet, ni bil zadovoljen in v obdobju 1919/20 ga je dosegla informacija, da se v Zrečah prodaja zemljišče z mlinom, graščino in kozolcem. V tem temeljnem dokumentu za razumevanje začetkov kovaške industrije v Zrečah z naslovom Informacija o deležu Albina Kolenca pri Štajersko železoindustrijski družbi v Zrečah je Milko Bremec zapisal pomembna dejstva, ki osvetlijo ta zgodovinski trenutek.

V začetku novembra leta 1920 je tako nastala kupoprodajna pogodba⁵ med Martinom Kračunom in Hugom Bremcem, ki je v 19. členih zakoličila meje parcel in njune odnose, predvsem služnostne poti. Ta kupoprodajna pogodba je tako prvi uradni dokument, ki je omogočil začetek izgradnje industrijske kovačije v Zrečah. Njen podpisnik in s tem dejanski lastnik ni bil Milko Bremec, kakor bi pričakovali in kakor se v pogovoru sliši, temveč njegov brat. Zakaj tako, pojasni Bremec z zapisom:

»V letu 1919, odnosno v letu 1920, sem kupil v Zrečah, pri Konjicah posestvo z mlinom. Prodajalec je bil Martin Kračun iz Zreč, kot kupec pa je bil vpisan moj brat Hugo Bremc iz Ljubljane. Kupnina je znašala 500 ali 550.000 kron. Denar, ki je za ta nakup bil potreben, sva zaslužila z mojim družabnikom Walter Machom, pri fi. Komet, družba z o. z. v Ljubljani, kjer sva bila udeležena vsak z 1/3. Tretji delež pri firmi so imele Strojne tovarne in livarne, d. d., v Ljubljani. Ker sva bila jaz in Mach poslovodji fi. Komet, nisva hotela nastopiti kot kupca. Moj brat Hugo pa je bil samo uradnik pri tej firmi.«⁶

2. novembra leta 1920 se je s podpisom kupoprodajne pogodbe začela uresničevati Bremecova vizija kovaštva v Zrečah. Odzivi na to prodajo so v Zrečah bili različni in nekaj je o tem prelomnem času v svojih spominih z naslovom *Zreče nekoč in danes* zabeležil zreški postajenačelnik France Kozjek:

»Večkrat si lahko slišal mnenja in razgovore njegovih stanovskih tovarišev gostilničarjev in lesnih trgovcev, ki so govorili, da je bila velika napaka, ker so Kračunovi prodali graščino in mlin za tovarno, ki ni bila vsem Zrečanom po volji.«⁷

Zaradi pomena dogodka in zanesljivosti navedb v nadaljevanju tega članka v faksimilirani obliki objavljamo sodno overjen prepis te pogodbe, ki se danes nahaja v osebнем arhivu Milka Bremca in ga hrani Arhiv Republike Slovenije.⁸ Izvirna pogodba, ki jo hrani Zgodovinski arhiv Celje pod oznako SI ZAC/0619 (Kupna pogodba dn. št. 219/21) – Gradivo Okrajnega sodišča Konjice), je namreč slabo vidna in berljiva ter zato neprimerna za objavo.

Že bežen in laičen pogled na to kupoprodajno pogodbo pokaže, kako natančno sta jo pogodbenika sestavila in v podrobnostih določila medsebojne obveze. Nadaljnji razvoj dogodkov je pokazal, da glede tega nista imela medsebojnih nesporazumov in da sta zgledno sodelovala. Za Milka Bremca je poleg mlina, kozolca, hlevov bila pomembna tudi graščina ali grad, ki je nudil stanovanja strokovnemu kadru, ki je prišel iz drugih krajev.

¹ Dušan Medved je o teh začetkih objavljaval v glasilu Kovači smo podjetja Unior. Rojen je bil 16. 3. 1921 v Oplotnici očetu Francu in materi Ivanki (Hani), ki je bila Kračunova hči. Umrl je 25. 5. 2000 v Ljubljani.

² Čanji, V. (ur.), 100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje, Zreče, 2019.

³ ARS, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Informacija o deležu Albin Kolenca pri Štajersko železoindustrijski družbi v Zrečah.

⁴ Plebiscit je bil 10. 10. 1920 in po njem je v avstrijski državi ostal velik del ozemlja, na katerem so živeli večinoma Slovenci.

⁵ ZAC, fond: SI ZAC/0619, Kupna pogodba, dn. št. 219/21.

⁶ ARS, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Informacija o deležu Albin Kolenca pri Štajersko železoindustrijski družbi v Zrečah.

⁷ Kozjek, F., *Zreče nekoč in danes*. Zreče, 1972 (tipkopis).

⁸ ARS, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Kupna pogodba.

Prist.Štev. 329

Prepis

Kupna Pogodba.

Katero sta gospoda : Martin Kračun pos.v Zgornjih Zrečah h.št.4 kot prodajalec in Hugo Bremc, privatni uradnik v Ljubljani, Cegnarjeva ulica h.št.12 kot kupovalec dogovorila in sklenila nastopno:

I.

Martin Kračun prodaja in izročuje za se, svoje dedišče in pravne masie lednike, Hugo-tu Bremcu, ki kupi in prevzame od zemljišča vl.št.157 k.o. zg.Zreče stavb. parc.Štev.93 kozolec, 94 mlin 97 gosp.posl.in hlev števl. zemlj.parc. števl. 836/5,838,837, ter dele parc števl.98 hlev in zemlj. parc.Štev. 833/3,832/2,845/1,841,868,834/2, kateri deli se zaznamijo z novimi parcelami števl.98/2 stavb.,p.Štev.833/6 in 832/5 pašnika ter parcele števl.845/3 in 834/2 vrta, za dogovorjeno kupnino.

Kron 200.000.—

beri: dvetisoč kron v pravo in polno last z dovoljenjem, da se prodane parcele brez bremen vpišejo, da se za nje nov zemljejknjižnji vložek ustano vi in pri tem imenovanem zemljišču vknjiži lastninska ravica kupčeva.

2.

Kupec prevzame kupljene parcele takoj v dejansko posest in užitek, odpravlja na-nje spadajoče davke in naklade od 1.novembra 1920 naprej plača odstopnino in stroške te pogodbe in svojega prepisa.

3.

Prodajalec potrjuje, da mu je plačal kupovalec za račun kupnine uže

Kron 20.000.—

Pogodbeno prevzame kupovalec v svojo osebno plačilno zavezo vknjiženo terjatev Posojilnice v Konjicah iz zadolžnica 28/4 1918, po enstotisoč Kron z obrestimi od 1.novembra tekočega leta. Ostanek 80.000.—K pa plača takoj kupec prodajalcu potom nakazila, kar prodajalec potrjuje mesto posebne pobotnice.

4.

črtan

5.

Oba pogodnika sta upravičena urediti zemljiškoknjižni stan v smislu te pogodbe v svojem imenu.

6.

Prodajalec je prodano poljedelstvo namenjeno zemljišče sam s svojo družino obdeloval in užival in v hiši sam stanoval, kar namerava tudi kupovalec storiti.

7.

Prodajalec prodal je omenjeno posestvo dolgov in bremen prosto, on se toraj zavezuje prodano posestvo vseh dolgov in bremen izčistiti, izvzemaši one katere je kupovalec glasom te pogodbe v plačilo prevzel ter preskrbeti kupovalcu na lastne stroške za zemljejknjižni prepis potrebne listine.—

8.

Pogodnika se odpovedujeta pravici, razdirati to pogodbo zaradi pri-

Slike 1, 2, 3, 4: Kupoprodajna pogodba med Hugom Bremcem in Martinom Kračunom iz leta 1920 (vir: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 16).

radbe nad polovici prave vrednosti.-

9.

Za prodajalca je knjižena lastninska pravica pri predmetnem zemljišču na podlagi kupne pogodbe z dne 26.11.1909 s katero je celo zemljišče kupil za 74.000.- Kron. Od tedanje kupnine je spadalo na poslopja 40.000.- Kron. V ta poslopja je prodajalec investiral Kron 40.000.- Odkupnine pa spada na iste 140.000.- Kron in je prirastek torej 60.000.- Kron. Od ostale kupnine pada na pripadajočo vodno moč 50.000.- Kron, katero je dar nji prodajalec uže prej imel: ostanek 10.000.- pa spada na vrednost prodane zemlje. Pri zemlji pa znaša prirastek na vrednosti 4.000.- Kron, pri vodni moči spada tudi jez po polovici.-

10.

Predmet te pogodbe je poleg gorinavedenih parcel tudi pripadajoča vodna moč, vodotoča parcel števil. 1379, od pritiklin pa samo ono, kar je zidanega, nataknenega ali pribitega.

11.

Meja s to pogodbo kupljenih parcel je sledeča: Začne se s tri m vzhodno od shodne stene hleva na parcelo št. 98- vzporedno s steno od ceste parcele števil. 1374 do vodotoča parcele števil. 1379, gre pa do vodotočju do meje med parcelo števil. 832/4 in 832/2, katera meja tvori nadaljno mejo do Dravinje par.št. 1380/2, od tu do Dravinje ob par.št. 832/2 do kola, ki stoji c.12 m vzhodno od točke, koder se stika podaljšek južnega roba kozolca par.št. 93 z Dravinjo, potem ravna črta do ceste, par.št. 1374, katera je navedena kozolčne črte oddaljena 12 m. Na južni strani ceste tvori mejo črta med koloma oziroma šrez kola, ki stojita po 14 m od sredine pota na sproti kozolcu prosti vzhodu. Ta meja gre od ceste par.št. 1374 pa do železnice od tu ob železnici do pogodnikoma znane suhe češplje, ki ostane prodajalcu, od tu do ceste števil. 1374 do točke, ki leži nasproti in najbližje na južni strani ceste jugovzhodnemu robu hleva par.št. 98.

12.

Prodajalec dovoli kupovalcu napravo in izdrževanje oskotične železnice po južnem robu svojih parcel števil. 833/2 in stavb. par.št. 98 toda le v taki obliki, da bo de njemu samemu mogoče na tem par.voziti z vozom. Tudi se zaveže prodajalec na svoje stroške izknjižiti vsa neprevzeta bremena iz prodanih parcel najkasneje do 1. januarja 1921. Kupovalec pa se zaveže do istega dne seveda vsak na svoje stroške pri vseh prodajalčevih zemljiščih na račun kupnine prevzeto terjatev posojilnici v Konjicah po 100.000 Kron s prib. izbrisati.

13.

Prodajalec in kupovalec bodela imela skupni jez pri odteku vodotoča par.št. 1379 od Dravinje par.št. 1380/2 in skupni vodotoč par.št. 1379. Jez in vse naprave pri jezu vzdržujeta oba pogodbenika po polovici. Stroške za ev. dvig pa nosi dvigatelj sam. Pri novih napravah v vodotoču sme današnji kupovalec odpeljati vodo iz vodotoča za največ 14 dni vsako leto.

14.

Kupovalec se zaveže napeljati takozvani gorki studenec, ki prihaja sedaj v vodotoč koncem parc.833/2 na tak način, da se bode stakal v vodotoč najkasneje ob meji sedanje parc.št.832/2, ki bo nastala na tej parc.med pogodbenikoma na podlagi te pogodbe. Sedanjo višino vodotoča sme kupovalec spremeniti od skupnega jeza pa do 3 metrov južno od jugovzhodnega konca kozolca parc. št.93.

15.

Prodajalec sme do vštetega leta 1925 kositi brezplačno seno na sto pogodbo prodanih parcelah, pa mora dati za to kupcu vsako leto po dva metrska stota slame. Potem pa ima vedno predkupno pravico do dotičnega sena.

16.

Kupovalec se zaveže za se in za svoje naslednike v lasti ali posesti s to pogodbo kupljenih parcel da ne bode imel nikoli na letih niti gostilne niti prodajalne s špecerijo ali mešanim blagom.

17.

Kupec se zaveže postaviti prodajalcu na svoje lastne stroške najkasneje v 10 letih od danes kozolec enakih dimenzij in ednake vrednosti kakor jih ima danes s to pogodbo prodani kozolec parc.št.93 in sicer v bližini današnjega kozolca in sicer na ravnem, koder bode hotel današnji prodajalec. Za v današnjem kozolcu se nahajajoče prodajalčeve stvari pa kupovalec ne prevzame nikake odgovornosti in nikako odškodnino.

18.

Prodajalec dovoli pri vl.št.157 k.o. v Zg.Zrečah vknjižbo služnosti napeljave in vzdrževanje oskotične železnice v smislu te pogodbe kupovalcu na korist, slednji ni pa pri vložku, ki se otvori za s to pogodbo kupljene parc. vknjižba vseh s to pogodbo dovoljenih pravic, ki se cenijo skupno enkrat za vselej za 2.000 kron, one kupovalca pa na kr.500.-

19.

Kupovalec in prodajalec pogodita da ima slednji predkupno pravico glede s to pogodbo prodanih parcel. Prvi dovoli pri vložni št. ki se otvori za slednje vknjižbe predkupne pravice v prid prodajalcu. Slednji pa dovoli predkupno pravico prvemu glede onih svojih parcel, ki meje na s to pogodbo prodane parc. in dovoli vlož, št. 157 k.o. Zg.Zreče vknjižbo te predkupne pravice v prid kupovalcu.

V Zgornjih Zrečah, 2 novembra 1920.

Martin Krašun l.r.
Hugo Bremc, l.r.

Oprav.št.136.

Poverim, da je meni osebno znani gospod Martin Krašun, posestnik in gostilničar v Zg.Zrečah št.4. predstojajo listino danes pred menoj lastnoročno podpisal, na uradnem poslovanju v Zg.Zrečah dne drugega novembra entisočdevetstodvajset/2.11.1920/Poverilo: 9 Kron Kolek l.K. skupaj 10.Kron.-

L.S.

Rado Jereb, l.r. notar,

Oprav.št.5855.

Potrjujem, da je meni osebno poznan gospod Hugo Bremc, privatni uradnik v Ljubljani, Cegnarjeva ul.12, danes lastnoročno pred menoj podpisal to listino, v Ljubljani dne 16.šesnajstega novembra 1920 tisočdevetstodvajset. Pover.9 Kron. Kolek 1.60 kron skupaj 10.60 kron

L.S.

Anton Galle, l.r. notar

Predstojajoči prepis je doslovno enakoglasen s izvirnikom, pisanem na dveh po 4 krone kolkovanih polah. V Konjicah dne 11, ednajstega decembra 1920 entisočdevetstodvajset.

Rado Jereb, l.r. notar.

Lp dne 24. 12. 1922

Predsednik: d. s. vel. dr. Mulej
 Posrednik: " " dr. Schaubach
 Notar: " " dr. Holovci
 enopismo: Opreja

Pri vseh vlogah jenavesti nastopno opravilno številko.

Oprav.štev. Firm 899/22
 Rg. C T 62/1

Vpis družbe z omejeno odgovornostjo.

V register se je vpisala družba dne 24. 12. 1922.

Sedež firme: Maribor
 Tatarska industrijska družba k. o. o. r.
 "Heierische Industrie-Gesellschaft m. b. H."

Besedilo firme: Tatarsko industrijsko društvo na o. j. (200)
 Société d'industrie Styrienne Société a. r. l.
 Società d'industria Styriana società a. g. l.

Obratni predmet:
 < iz predloga >

Družbena pogodba z dne 2. decembra 1922, pos. št. 22777

Visokost osnovne glavnice: 200.000 K
 Od tega je v gotovini plačano: 60.000 K

Poslovodja: Milko Bremec, inženir v Mariboru,
 Cankarjeva ulica št. 1

prokurist:

Pravico namestovanja ima poslovodja Milko Bremec.

Podpis firme: Besedilo firme podpisujeta ~~stara~~ poslovodja Milko Bremec na ta način, da od tega koli podpisane, predstavnemu ali izpolnjenemu slovenskemu, nemškemu, avstrijskemu, francoskemu ali italijanskemu besedilu hude postavijo lastoročno roko in.

Mo. 27/12 1922

7. Fundi
 2. fm. posk. i. prepis
 3. " dr. z. v. m. fm
 4. d. v. m. o. l. o. s. t. Maribor
 5. u. o. s. t. l. o. s. t.
 6. " " " " " "

Došlo 27/12
 Prejeto 27/12
 Priloga 27/12
 Odravil 27/12

Verf. a. Straß. 27/12 (neu) Eintragg. einer Gesellschaft m. b. H. (S. 1)

Slika 5: Izpisek iz registra podjetij pri Trgovskem sodišču v Mariboru, ko so prijavili družbo z imenom tatarska industrijska družba (vir: SI PAM/0645 Okrožno sodišče Maribor. Spis tatarska industrijska družba, C 1 62, šk. 1006).

Davorin Kračun

Zreče

Sosestvo - Gostilna

Časna žaga in lesna trgovina.

Trgovina z mešanim blagom.

P.Titl.

Brzjavi: Kračun Zreče.

Štajerska železo-ind. družba,

Zreče, dne 18.7.1936. 192.....

Štajerska-Zreče	
20. VII. 1936	
Prejeto dne	

Z r e č e .

Oferiti neobvezni. - Plačljivo in tožljivo v Zrečah.

V smislu dogovorja z Vašim gosp. ravmateljem W. Mach, si Vam dovoljujem predložiti knjižico svojih upnikov, katerá se nahajajo pri cenj. naslovu v službi.

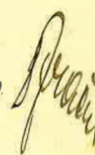
Delavci-dolžniki pod tek. št. indexa-knjižice 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, so izjave podpisali, katere se nahajajo pri meni, dočim ostali niso sploh prišli na moj opomin ali pa niso hoteli podpisati, so pa dolžni zneski tako malenkostni, da bi bili stroški tožbe znatno višji od dolžnega zneska. Da se zaščitijo interesi delavstva v pravcu nepotrebnih tožbenih stroškov, prosim naslov, da one delavce-dolžnike pouči, naj ne bodo trmasti in si dajo dopovedati, da je treba dolg vendar enkrat plačati. Če bi se kdo izgovarjal, da sploh nedolguje, potem je samoobsebi umevno, da bom primoran proti tistemu iskati sodne intervencije na rovaž dolžnika.

Prepričan sem, da bode s pomočjo naslova zadeva mirnim potem likvidirana kakor v moj prid in v prid delavstva, ki bode tudi v bodoče potrebovale kratkoročne kredite za katere sem jim bil do sedaj vedno na razpolago.

Zahvaljujem se v naprej za uslugo, želeč, da mi bode dana prilika za rewango, vsaj ednake vrednosti, kakor mi bode pri tej priliki naklonjena.

Z odličnim spoštovanjem:

Davorin Kračun

Slika 6: Pismo Davorina Kračuna vodstvu štajerske železoindustrijske družbe Zreče, v katerem prosi ravnatelja Walterja Macha za pomoč pri izterjavi dolgov oseb, zaposlenih v tovarni (vir: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890-1986, šk. 3).

V pogodbi je precizirana uporaba reke Dravinje, saj je bila njena vodna moč nujno potrebna za pogon strojev. V letu podpisa pogodbe se je gradil podaljšek ozkotirne železniške proge do končne postaje, zato je v pogodbi tudi zapis o pomembnosti te proge za tovarno. V pogodbi je tudi zapis, kdaj so Kračuni kupili ta kompleks, in sicer je to bilo 26. 11. 1909.

Kakšno je bilo sodelovanje med tovarno in Davorinom Kračunom, pokaže pismo, ki ga je Davorin Kračun naslovil na vodstvo tovarne, na Walterja Macha.⁹

Ko iz mlina nastane kovačija

Po podpisu pogodbe 2. 11. 1920 se je kupec lotil preurejanja mlina, in ker je bila pred vrati zima, so zunanja gradbena dela morala počakati do pomladi. Kaj se je zgodilo z opremo mlina, ni podatkov. Vsekakor pa je to bil velik in pomemben mlin za Zreče in okolico, ni pa bil edini.

Za lažje razumevanje zgoraj predstavljene pogodbe o prodaji mlina, graščine in drugih objektov ter zemljišča se je potrebno časovno povrniti v leta pred 1920, in sicer v leto 1904, o čemer je nekaj pomembnih podatkov zapisal že omenjeni France Kozjek.¹⁰ Ta je zapisal, da sta v tem času Zreče »obvladovala« dva uspešna in podjetna kmeta, bila sta tudi župana in aktivna v družbenem življenju. Prvi je bil Valentin Rušnik, ki so ga po sinovi smrti njegovi dolгови pokopali, da je bil ob vse imetje. Drugi je bil Gustav Vukošek, ki je tudi bankrotiral in razprodal svoje posestvo. Del tega posestva z mlinom, graščino, kozolcem in zemljišči je od njega leta 1909 kupil Martin Kračun in se ob tem seveda nekoliko zadolžil. Slednji je z gostilniško in drugo dejavnostjo dobro gospodaril, a kakor navaja France Kozjek, se mu je dolg zaradi dote hčeram še nekoliko povečal, zato se je odločil nekaj tega, kar ga je bremenilo, prodati. Tako je torej prišlo do prodaje imovine Kračuna Bremcu.

»Polagoma smo pričeli preurejati mlin in napravljati iz njega kovačijo. Ko je leta bila likvidirana fa Komet, se je preselil moj brat v Zreče. Leta 1923 je prišel tudi moj svak Albin Kolenc, sedaj Zagreb, Maksimirska 65, v Zreče in sprejel službo uradnika pri medtem ustanovljeni firmi ŠTAJERSKA INDUSTRIJSKA DRUŽBA z o. z. v Zrečah. Tudi moj brat Hugo je bil uradnik te firme. Firma STID je bila protokolirana pri Trgovskem sodišču v Mariboru. Lastnika sta bila W. Mach in jaz, vsak po polovici 50 . Vsak od naju je lahko samostojno podpisal firmo.«¹¹

Naslednji pomemben datum je 27. 12. 1922, ko se je pri Trgovskem sodišču v Mariboru uradno registrirala kovačija, ki sta ji lastnika dala ime Štajerska industrijska družba.

Na tni posli družabnikov pomagajo inancirati začetni razvoj Štajerske industrijske družbe

Za Milka Bremca in Walterja Macha velja, da sta imela smisel za nove in obetajoče se artikle. Eden takšnih prihajajočih artiklov tega časa je bila nafta. Zelo hitro sta zaslužila prav trgovino z nafto in naftnimi derivati. Bila sta med prvimi, ki sta se na območju današnje Slovenije lotila tega posla.¹² Eden od uslužbencev Dravograjske rafinerije mineralnega olja je bil Robert Jedlovčnik,¹³ ki je leta 1923 prišel v Zreče v Štajersko industrijsko družbo.

Štajerska industrijska družba se uspešno razvija

Milko Bremec in Walter Mach sta se v tem času še aktivno ukvarjala z naftnimi posli, ki so prinašali velike dobičke. Komaj ustanovljeno podjetje še ni dajalo želenih finančnih pričakovanj lastnikov, zato so bili finančni vložki Mare še kako potrebni. To pa je tudi razlog, zakaj je vodenje podjetja prepuščal solastniku Walterju Machu¹⁴, saj je naftne posle najraje vodil sam.

Hugo Bremec je bil ključna oseba pri preurejanju mlina v kovačijo, saj mu je brat Milko zaupal. Skupaj z domačimi mojstri je v letih 1921–1922, ko je tovarna bila registrirana, uspel mlin preurediti v kovačijo. Večje število kladiv in drugih strojev je potrebovalo pogonsko moč in v tem času so z zaježitvijo Dravinje, ki teče tik ob tovarni, z vodno turbino pridobili potrebno moč za pogon transmisije. 1926. je Hugo Bremec zapustil Zreče, saj je bila njegova naloga zanj končana. Tovarna se je širila in potrebno je bilo vedno več pogonske energije, ki so jo pridobili z nakupom lokomobile in kasneje s plinskim motorjem.¹⁵

⁹ ARS, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 3. Pismo Davorina Kračuna vodstvu tovarne Štajersko železoindustrijske družbe Zreče.

¹⁰ Kozjek, F., *Zreče nekoč in danes*. Zreče, 1972 (tipkopis).

¹¹ ARS, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Informacija o deležu Albin Kolenc pri Štajersko železoindustrijski družbi v Zrečah.

¹² Bremčev zapis – glej prispevek Walter Mach – strojni inženir, soustanovitelj in solastnik Štajerske železoindustrijske družbe v Zrečah v luči dokumentov in spominov Milka Bremca.

¹³ Robert Jedlovčnik, kasneje direktor Tovarne kovanega orodja Zreče in prvi direktor Cometa Zreče.

¹⁴ Bremčev zapis – glej prispevek Walter Mach – strojni inženir, soustanovitelj in solastnik Štajerske železoindustrijske družbe v Zrečah v luči dokumentov in spominov Milka Bremca.

¹⁵ Čanji, V. (ur.), 100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje, Zreče, 2019.

Na tni spor z mariborsko carinarnico glede Mare prinese ustanovitev Štajerske železoindustrijske družbe Zreče

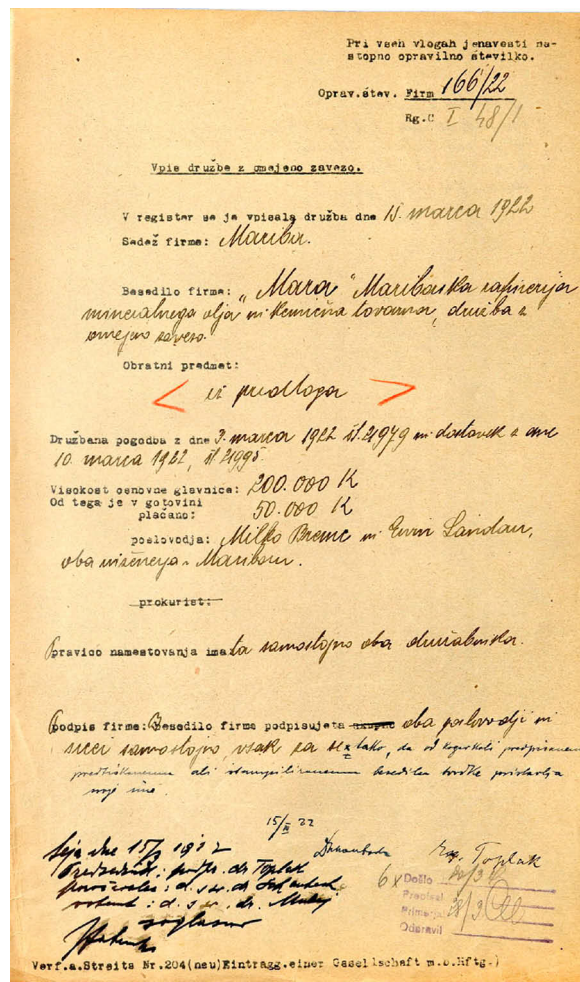
Glede naftnih poslov Milka Bremca in Walterja Macha največ izvemo iz knjige Staneta Lenarčiča z naslovom *a tno gos odarstvo na Slovenskem* (1993), v kateri Lenarčič zapiše:

»Znano je (I. Mohorič), da je bil Viktor Goll leta 1921 vključen v dodelavo poljskih poldestilatov. Za dodelavo je bil dogovorjen z inž. Milkom Bremcem, ki je vodil uvoz poldestilatov. Kmalu zatem (15. 2. 1922) je Viktor Goll kot posameznik registriral rafinerijo z imenom Dravograjska rafinerija mineralnega olja v Dravogradu – dejansko je rafinerija stala na nasprotnem bregu reke blizu Dravograda v Dobrovi.«¹⁶

Nato nadaljuje:

»V tem obdobju je nasprotna stran (najbrž na pobudo M. Bremca registrirala Dravograjsko rafinerijo mineralnega olja kot družbo z omejeno zavezo s sedežem v Mariboru. Ta (napačno) registrirana rafinerija s sedežem v Mariboru v tistem času tam ni imela nobenega obrata za predelavo nafte. Izzvala pa je niz sporov in izigravanj, da so jo morali izbrisati. Sedež so leta 1925 prenesli v Ljubljano in leta 1934 nazaj v Maribor.«¹⁷

Več sreče je Milko Bremec imel z Mariborsko rafinerijo mineralnega olja in kemično tovarno, vendar ne prav dolgo. Ta rafinerija je imela svoje obrate in železniški industrijski tir, kar je bila velika prednost. Tir je bil priključen na glavno železniško progo proti Šentilju. Po podatkih dr. V. Njegovana, navedenih v Lenarčičevi knjigi Naftno gospodarstvo na Slovenskem, je njena kapaciteta bila 100 vagonov vazelina in petrolejske smole.

Sliki 7, 8: Mara in Dravograjska rafinerija, izpiski iz registra podjetij pri Trgovskem sodišču v Mariboru (vir: SI PAM/0645 Okrožno sodišče Maribor. Spis »Dravograjska rafinerija mineralnega olja, C 1 46, šk. 1005. Spis »Mara«, Mariborska rafinerija mineralnega olja, C 1 48, šk. 1005).

Štajerska železo industrijska družba Obratovodstvo.																
Služb.	Ime nastanovljenca	roj. leta	Družinski člani												skupn. prej. l.	skupn. po l. 1925.
			žena roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj. l.		
1	Klastec Ivan	1823	1828	1908	1909										2	
2	Kopirnits Timotej	1897	1898	1911	1923	1925									1	2
3	Juhard Miha	1870	1877	1917											1	
4	Slivšek Franc	1893	1898	1918	1924										1	1
5	Ternek Anton	1889	1895	1913											1	
6	Reiner Ivan	1891	1894													
7	Kampos Anton	1879	1880	1925												1
8	Kabič Anton	1900	1902	1924	1926	1927										3
9	Kragolnik Anton	1897	1899	1924	1925											2
10	Adler Franc	1880	1888	1911	1915	1925									2	1
11	Poljšek Ivan	1904	1906	1926												1
12	Juhard Ivan	1882														
13	Spennel Andrej	1889	1894	1924	1925											2
14	Ternek Ignacij	1895	1895	1921											1	
15	Božgatin Franc	1876	1878	1904	1911	1913	1919								4	
16	Bordnek Franc	1885	1888	1912	1914	1921	1922	1926							4	1
17	Obuš Matija	1894	1895	1920	1922	1926									2	1
18	Kieglar Jurij	1883	1888	1909	1911	1912	1915	1923							4	1
19	Kanveler Jasip	1894	1894	1916											1	
20	Teisl Ivan	1884	1886	1910											1	
21	Videc Janez	1896	1902	1924	1926	1927										3
22	Vak Ivan	1898	1888													
23	Štruk Peter	1899		1926												1
24	Varnovšek Rudolf	1896														
25	Lejovic Filip	1892	1903	1920	1923										1	1
			22												26	21

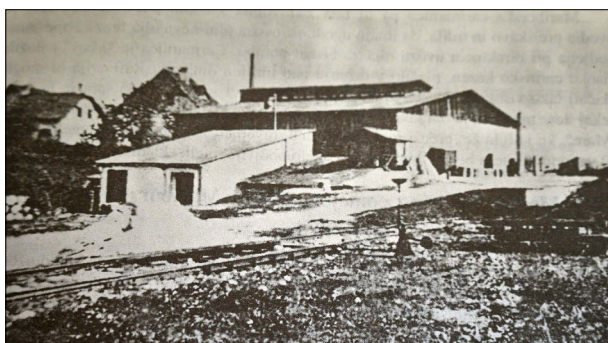
Slika 9: Seznam delavcev štajerske industrijske družbe okoli leta 1925
(vir: Si AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 17).

[illegible][illegible][illegible]

86

Posel z nafto je bil koristen tudi za zreško kovačijo, predvsem v zagonskih korakih. Oba lastnika Mare in Štajerske industrijske družbe Bremec in Mach sta zaveštno ves zaslužek vlagala v svojo novo družbo in pričakovala, da se bo to kmalu spremenilo. Vedela sta namreč, da pravkar ustanovljena tovarna v prvih letih ne more prinašati dobička.

Spor pa je nato prinesel še novo ime tovarni, saj sta lastnika prejšnjo likvidirala in ustanovila novo. Novi tovarni sta dala ime *Štajerska železoindustrijska družba Zreče* in svoje lastništvo zakrila z družabniki.¹⁸

Slika 14: Fotografija Mare iz knjige Staneta Lenarčiča *Naftno gospodarstvo na Slovenskem*, str. 67.

Nova firma je nadaljevala, kjer je prenehala STID. Prevezla je interno vse aktive in pasive stare firme, izvzemši dolga pri tv. Mara. Nova družabna pogodba o tem seveda ničesar ne omenja. Nepremičnine so se prenesle iz kupne pogodbe od Huga Bremca na novo firmo. Kupnina, ki mi ni več v spominu, se je vzela iz sredstev firme, enako kot družabni kapital v znesku 100.000 din.»¹⁹

Slika 15: Fotografija Zreč tik pred letom 1920 iz arhiva Milka Bremca (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 32).

Ustanovitev Štajerske železoindustrijske družbe Zreče

Zaradi zavarovanja svojega imetja v naftnem sporu z mariborsko carinarnico sta družabnika Bremec in Mach ustanovila novo družbo in ji dala ime *Štajerska železoindustrijska družba Zreče*. Razlika v imenu je samo v besedi železo, ki sta jo dodala in s tem bolj jasno povedala, za kakšno družbo gre.

Njeno dejavnost sta registrirala pri celjskem trgovskem sodišču in lastništvo prenesla na druge osebe. O dogajanju je Bremec v svojih spominih zapisal:

»Predno se je nova firma protokolirala odn. ustanovila, sem poklical svojega svaka Kolenca v Maribor in ga naprosil, da nastopi kot družabnik v novi firmi, ker se bo STID likvidirala. Mojo polovico mase stare firme podarim po polovici mojemu sinu, ostalo polovico pa njegovemu sinu, kot odškodnino za delo in trud, ki ga bo imel z upravljanjem tega deleža. Kolenc je sprejel to ponudbo in protokolacija se je izvršila.

Odhod Milka Bremca v tujino in prvi poslovni nesporazum z alterjem Machom

Milko Bremec je vedel, da ga oblasti lahko aretirajo in zaprejo, zato se je odločil, da odpotuje, kakor sam zapiše, v inozemstvo. Ustabil se je v Parizu in tam vodil posle; kakor kaže zelo uspešno, saj je zaslužen denar kasneje vložil v svojo zreško tovarno. Med tem časom, ko ga ni bilo, so se v Zrečah dogajale stvari, ki mu niso bile po godu.²⁰

Prva sanacija Štajerske železoindustrijske družbe

Leta 1930, ko se je za Bremca ugodno končal spor s Carinarnico Maribor, saj je državni svet dal prav podjetju Mara in s tem Bremcu, se je slednji lahko brez strahu vrnil domov. V Zrečah ga je že čakala prva sanacija podjetja, in več podjetništva in poznavanja stroke je v zelo kratkem času in z lastnimi denarjem, ki ga je očitno zaslužil v inozemstvu, uspel konsolidirati podjetje. V

¹⁸ Bremčev zapis – glej prispevek Walter Mach – strojni inženir, soustanovitelj in solastnik Štajerske železoindustrijske družbe v Zrečah v luči dokumentov in spominov Milka Bremca.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Bremčev zapis – glej prispevek Walter Mach – strojni inženir, soustanovitelj in solastnik Štajerske železoindustrijske družbe v Zrečah v luči dokumentov in spominov Milka Bremca.

Sreski poglavar Konjice, dne 18. 11. 1926.

Št. 5274/6 - 26.

Zadeva: Štajer. železo industrija družba
z. o. z. - prijava tovar. obrti.

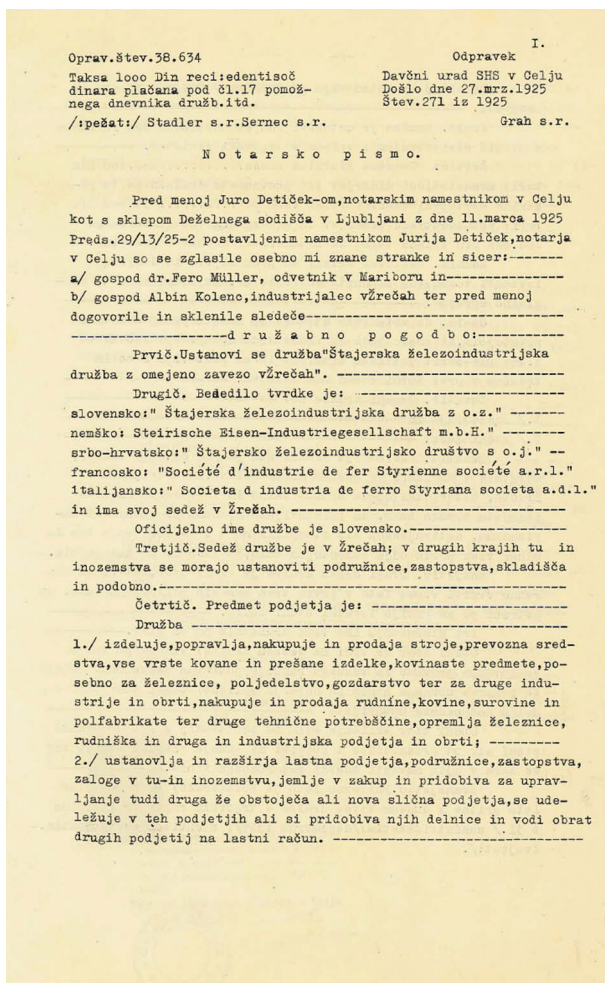
B R T N I L I S T .

Štajerska železoindustrijska družba z. o. z. v
Zrečah, je dne 21. julija 1926 prijavila obrat svobodne tovarniš-
ke obrti izdelovanja, popraviljanja in prodaje strojev, prevoznih
sredstev, vseh vrst kovanih in prešanih izdelkov, kovinastih pred-
metov za poljedelstvo, gozdarstvo in industrijo, katero bo izvr-
ševala v Zg. Zrečah, hišna številka 1., občina Zreče.

Ta obrt se je vpisala v obrtnem registru za svobodne
obrti pod tekočo št. 27/ 1926.

Slika 16: tajerska železoindustrijska družba – Obrtni list (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16).

Slika 17: Notarski zapis o ustanovitvi štajerske železindustrijske družbe (vir: SI 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16).

smislu sanacije je uspešno izvedel še delitev proizvodnega programa med Štajersko železindustrijsko družbo in Železarno Muta, kar je imelo pozitivne učinke v obeh tovarnah. Velik uspeh v tem dogovarjanju je tudi ustanovitev skupne prodajne družbe z imenom SILORAD, ki je prodajala izdelke obeh tovarn.

»Vrnil sem se iz inozemstva in reorganiziral podjetje. Drage bančne kredite smo nadomestili z lastnimi denarnimi sredstvi. Ukinil sem pasivne e porte. Skrčil delovni program s te, da smo se omejili na gotove izdelke sekire, kladiva, plužne dele ostalo pa prepustili Muti, ki je oddala prvotno omenjene izdelke Zrečam. Potom tako nastale specializacije se je preprečila konkurenca med Muto in Zrečami. Omogočena je s tem bila skupna prodajna organizacija in posledica tega je ustanovitev firme SILORAD, k. d., ki je prodajala izdelke obeh tovarn. Obe tovarni sta doživeli močan podvig in postali rentabilni. Muta pač le tedaj, ko sem jo jaz prevzel in tudi v njeni notranjosti reorganiziral.«²¹

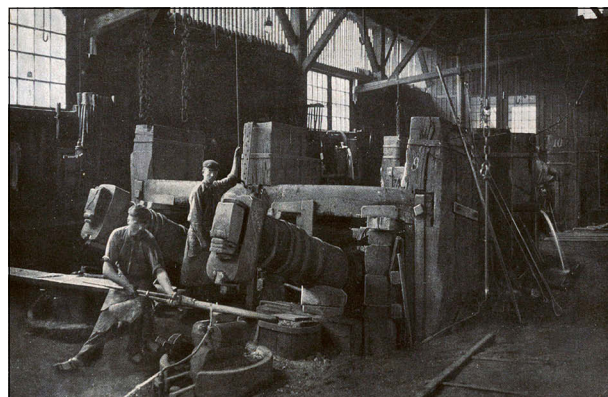
²¹ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Pojasnilo o mojih lastninskih pravicah do delnic Železarne Muta.

Prvi uspehi sanacije, reorganizacije in delitve proizvodnega programa

Iz Bremčevega dokumenta z naslovom *ojasnilo o mojih lastninskih pravicah do delnic železarne Muta* iz leta 1945, ki je bil napisan za obrambo v sodnem procesu, je mogoče razbrati, kakšen boj je bil na tržišču takratne Jugoslavije in širše in kako je njegov družabnik Walter Mach nad poslovanjem že obupaval. Mach je želel tovarno v nekem trenutku prodati in se tako rešiti finančnih težav²². S tem se Milko Bremec ni strinjal in je prevzel odgovornost za nadaljnji razvoj tovarne. Z znanjem in izkušnjami, pridobljenimi tudi v tujini, je uspel rešiti tovarno in jo popeljati v nadaljnji razvoj. O tem je zapisal:

»Ker je bilo težišče prodaje preneseno na firmo Silorad v Zagrebu, se je preselil Kolenc v Zagreb in od tam potoval po državi in sodeloval pri prodaji. Od ustanovitve nove Štajerske, seveda tudi prej, je bil Kolenc plačan za svoje delo, ki ga je opravljal pri eni kakor drugi firmi. Enako je prejemal plačo za svoje delo v firmi Silorad, kjer je funkcional kot notranji družabnik, seveda za račun Štajerske.

Pri reorganizaciji nove Štajerske sem vložil ca. 700.000 din svojega denarja, ki sem ga zaslužil za čas svojega bivanja v inozemstvu. Nakupil sem namreč v inozemstvu za tovarno potrebne moderne stroje in jih plačal. Za ta plačila sem bil priznan na posebnem kontu. To dobroimetje je ostalo moja last do danes in je bilo za tretje osebe vedno zadosten povod, da so razumele, zakaj se še nadaljnje interesiram za podjetje.«²³

Slika 18: Fotografija vodno gnanega kovaškega kladiva repača, imenovanega tudi norec ali tolkač (vir: SI 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 32).

²² ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Pojasnilo o mojih lastninskih pravicah do delnic Železarne Muta na Muti.

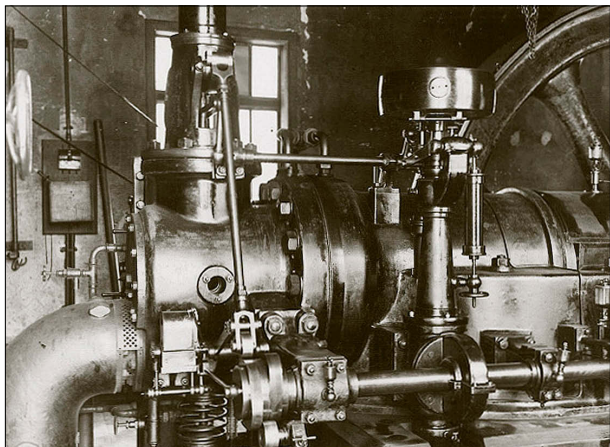
²³ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Informacija o deležu Albin Kolenc pri Štajersko železindustrijski družbi v Zrečah.

Vsak začetek ima tudi konec

Po vrnitvi Milka Bremca iz Pariza leta 1930 se je začela modernizacija tovarne, ki je trajala vse do začetka druge svetovne vojne. Bremčevi pariški posli so omogočili, da so v tovarno prispeli moderni stroji v vrednosti 700.000 din²⁴. V letu 1934 so se tudi uspešno zaključila pogajanja o nakupu Železarne Muta, kar je pripomoglo k večji sinergiji med podjetjema. Dokončana je bila delitev proizvodov, uvedeni skupna prodaja in nabava surovin. Bremčevi napor s sanacijo so rodili dobre finančne rezultate. Obe tovarni sta se širili in posodabljali svoj strojni park in tudi delavci so prejeli dobre plače.

Vse to se je dogajalo v času velike gospodarske krize, ki na tovarni ni imela večjega vpliva prav zaradi dobrega vodenja in predvidevanja Milka Bremca. Toda bližalo se je leto 1940, ko se je že nakazovala druga svetovna vojna, in Bremčeva zgodba v Zrečah se je tako bližala svojemu koncu. Začetek vojne je dočkal v jugoslovanski vojski, bil nato v nemškem ujetništvu in v taborišču Gonars. Med vojno se v Zreče ni več vrnil. Leta 1945 je novi družbeni red nacionaliziral tovarno in Bremca obsodil na smrt. Sodba sicer ni bila izvršena, a tovarna mu je bila odvzeta.

Kakor ima vse svoj začetek, ima tudi svoj konec. Tako tudi zgodba Milka Bremca in Walterja Macha v Zrečah. Walter Mach zapora v letu 1945 ni preživel, Milko Bremec je bil oproščen in se je kasneje še vračal v Zreče. V letu 1958 je prav po njegovi zaslugi v Zrečah bilo ustanovljeno obrtno podjetje za velike kovaške bruse v magnezitni vezi, poimenovano Comet.

²⁴ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Informacija o deležu Albin Kolenca pri Štajersko železoindustrijski družbi v Zrečah.

Sklep

Ko je Milko Bremec pisal pisma, si ni zadal naloge, da zapiše vso zgodovino nastanka in razvoja *tajerske Šelezoindustrijske družbe*. Za tako delo pač ni prepoznal pravega smisla, saj je bil vendar le industrialec, podjetnik. Ti Bremčevimi spisi razkrivajo doslej neznani začetek zreškega podjetja Unior, ki je doslej mnogim ljudem le buril domišljijo.

Dokazano je, da sta *tajersko industrijsko društvo* in kasneje *tajersko Šelezoindustrijsko društvo* ustanovila Milko Bremec in Walter Mach, a iz dokumentov je razvidno, da je bil dejanski promotor in vizionar podjetja Milko Bremec. Žal je druga svetovna vojna vse načrte omenjenih dveh protagonistov zreške industrijske zgodbe pokopala, saj se je v novih družbenih razmerah končala poslovna in partnerska pot tako Bremca kot Macha; prvi je pritisk novih oblasti preživel, drugemu se je življenjska pot končala neznano kje.

Kljub temu pa njuno delo ni bilo zaman. Na njunih dobro začetih temeljih se je gradila nadaljnja razvojna pot zreške industrije, ki je spodbudila nastanek in razvoj podjetja Comet, danes znanega pod imenom Wailer Abrasives, d. o. o., Zreče. Današnji naslednik Bremčeve in Machove Štajerske industrijske družbe – podjetje Unior Zreče – se odlično kosa s svetovno konkurenco kar dokazuje tudi 100-letnica ustanovitve te tovarne.

Slika 19 in 20: Fotografija dizelskega motorja in lokomobile, ki sta nekoč delovala v Zrečah (vir: SI 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 32).

VIRI IN LITERATURA

PISNI VIRI

- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Informacija o deležu Albin Kolenca pri Štajersko železoindustrijski družbi v Zrečah.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS, Osebni arhiv Milka Bremca, SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 226, Tehnična enota, popisna enota 629, Štajerska železoindustrijska družba, Poročilo inž. Vlada Čadeža, 5. 8. 1945.
- **Kozjek**, France: Zreče nekoč in danes. Zreče, 1972 (tipkopis, dokument hrani avtor tega zapisa).
- **Medved**, Dušan: *Naše korenine*. Članki, objavljeni v tovarniškem glasilu Uniorja Kovači smo (tipkopis). Dokument se nahaja pri avtorju tega članka.
- **Pokrajinski arhiv Maribor**, fond: SI PAM/0645, Okrožno sodišče Maribor. Spis Štajerska industrijska družba, C 1 62, šk. 1006.
- **Pokrajinski arhiv Maribor**, fond: SI PAM /0645, Okrožno sodišče Maribor, Dravograjska rafinerija mineralnega olja, C 1 46, šk. 1005.
- **Pokrajinski arhiv Maribor**, fond: SI PAM/0645, Okrožno sodišče Maribor, Mara – Mariborska rafinerija mineralnega olja, C 1 48, šk. 1005.
- **Zgodovinski arhiv elje**, fond: SI ZAC/0619 (Kupna pogodba dn. št. 219/21).

LITERATURA

- Čanji, Vanesa (ur.), Marjana Rebernak, et al.: *100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje*. Zreče: Unior, 2019 (samozaložba).
- **Lajh**, Emil: Občina Zreče v času in prostoru, Občina Zreče 2004: Zbornik Občine Zreče. Občina Zreče, 2008.
- **Lenarčič**, Stane: *Naftno gospodarstvo na Slovenskem*. Ljubljana, 1993 (samozaložba).
- **Lorenčič**, Aleksander, Jože Prinčič: *Slovenska industrija od nastanka do danes*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.

Martin Mrzdovnik

Milko Bremec in njegova vloga pri ustanavljanju podjetja Comet Zreče

Izvleček:

Tovarna umetnih brusov za kovaško industrijo Comet Zreče je bila ustanovljena leta 1958 kot odgovor na silikozo, poklicno bolezen kovačev. V Strokovnem združenju kovaških in kovinskih podjetij v LRS so formirali projektni tim, ki ga je vodil Milko Bremec, in v nekaj letih usvojili tehnologijo in ustanovili tovarno. V Cometovih biltenih, drugih pisnih izdajah in časopisju, kjer so pisali o zgodovini Cometa, niso bili pozorni na delo tega projektnega tima in na osebe, ki so bile nosilci tega dela. Nekaj več teh z viri in osebami podkrepljenimi dejstvi najdemo v Zreškem zborniku 2006 avtorice dr. Mojce Kovačič in v članku Zdravka Ivačiča leta 2007, ki ni bil javno objavljen. V tem članku je dokumentirano delo projektnega tima in izpostavljene so osebe, ki so najbolj zaslužne za ustanovitev tovarne Comet, danes Weiler Abrasives, d. o. o., Zreče.

Ključne besede:

Silikozna, naravni in umetni brusi, Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij, brusi v magnezitnem vezivu, kovačija, brušenje, kmetijsko orodje.

Abstract:

Manufacturer of magnesite based artificial abrasives for the blacksmith industry Comet Zreče was established in 1958 in response to silicosis, an occupational disease of blacksmiths. The Professional Association of Blacksmiths and Metal Companies in the People's Republic of Slovenia formed a project team led by Milko Bremec, and within a few years adopted the technology and established a factory. Comet's bulletins, other written editions, and the newspaper where they wrote about the history of Comet did not pay attention to the work of this project team and to the people who were the beginners of this work. Some more of these facts, supported by sources and persons, can be found in the Zreče Proceedings 2006 by dr. Mojca Kovačič and in an article by Zdravko Ivačič in 2007, which was not published. This article documents the work of the project team and highlights the people who are most responsible for the establishment of Comet, today Weiler Abrasives, d. o. o., Zreče.

Keywords:

silicosis, natural and artificial grinding tools, Professional Association of Blacksmith and Metal Enterprises, magnesite based abrasives, blacksmithing, grinding, agricultural tools.

Uvod

O začetkih Tovarne umetnih brusov Comet v Zrečah se je največ pisalo ob okroglih jubilejih podjetja. V letih 1988 (ob 30-letnici), 1998 (ob 40-letnici) in 2008 (ob 50-letnici) je tovarna izdala javne publikacije, ki odkrivajo prehojeno pot podjetja. Leta 2006, ob 800-letnici prve pisne omembe Zreč, je v zreškem zborniku dr. Mojca Kovačič opisala tudi zgodovino zreške industrije, Uniorja in Cometa. Skupno vsem tem objavam je, da pisci niso razpolagali s potrebnimi pisnimi viri in da so se naslanjali na osebne spomine glede začetka tovarn. Očitno se je tega problema zavedal tudi uredniški odbor zreškega zbornika, zato je nameraval izdati dodatek k zborniku. Za Tovarno umetnih brusov Comet Zreče je članek napisal Zdravko Ivačič in vse kaže, da je imel na razpolago precej več izvirnih dokumentov tudi za čas nastajanja Cometa.

Namen članka je iz mnoštva dokumentov orisati delo projektnega tima in prispevek posameznih oseb, ki so pri tem sodelovale. Ožji del tima, ki je nosil vso odgovornost za uspešno realizacijo projektne naloge, so sestavljali: Milko Bremec kot vodja tima, Vilko Brunčko in Danilo Hanžurej kot zunanja sodelavca iz tovarne Swat Maribor in Robert Jedlovčnik kot predstavnik uporabnikov kovaških brusov iz Zreč.

Po sledih dokumentov

Arhiv Republike Slovenije hrani v svojih fondih tudi obsežen osebni arhiv Milka Bremca, ki obsega kar 34 arhivskih zabojev.¹ V petih zabojih je shranjeno gradivo, ki se nanaša na ustanavljanje, ustanovitev in prva leta delovanja Tovarne umetnih brusov Comet, torej vse od leta 1955 in do konca leta 1961.

Za boljše razumevanje pričujočega sestavka je potrebno poudariti, da je bil Milko Bremec izjemen poznavalec kovaške in kovinske industrije na Slovenskem in dober poznavalec evropskega in jugoslovanskega kovinarskega trga, ki ju je spremljal in na njiju sodeloval že v letih med svetovnima vojnoma.² Sledil je novim težkoindustrijskim tehnologijam v razvitih zahodnih evropskih državah, saj je bil med drugim lastnik³ Štajerske industrijske družbe, ki se je dokazovala na teh najbolj zahtevnih tržiščih.

Druga svetovna vojna in zlasti leta po osvoboditvi Brencu niso prizanašala. Po vojni je izgubil vse svoje imetje in lahko bi tudi življenje.⁴

Rešili so ga njegova izobrazba, inovativni duh in prijetelj, ki so poznali njegove osebne in strokovne kvalitete. Znal se je prilagoditi novim okoliščinam, se postaviti za svojo stroko ter pokazati na probleme in vizijo kovaštva in kovinske industrije. Po končanem sodnem postopku in razveljavitvi sodb je nova oblast povabila k sodelovanju pri kovaških in kovinskih podjetjih. Tako je leta 1952 bilo ustanovljeno Poslovno združenje kovaških in kovinskih podjetij v LRS in Milko Bremec je postal prvi sekretar tega združenja.

Drugi vidik te zgodbe o umetnih brusih je takratno stanje v tej veji industrije. Kljub temu da je od konca vojne minilo že skoraj 10 let, ko se prvič pojavi dokument, ki izpostavi to problematiko, so se posledice le-te še vedno čutile. Še bolj pa se je čutila zaprtost države, ko ni bilo ne deviz za nakup⁵, ne opreme, ne umetnih brusov, ki sta jih kovaška in kovinska industrija nekoč že uporabljali; ne sicer v polnem obsegu, a vendarle so jih v nekaterih tovarnah že uporabljali. Na razpolago so bili le naravni brusi, ki so bili smrtonosni za brusilce.

Omenjeni arhivski fond – poleg osebnih Bremčevih dokumentov – hrani tudi podatke o prizadevanjih za krepitev in razvoj povojne kovaške in druge industrije na območju takratne Ljudske republike Slovenije. Iz dopisa Strokovnega združenja kovaških in kovinskih podjetij pri Zvezni industrijski zbornici z datumom 25. februar 1955⁶ je mogoče razbrati, da je prav ta dokument pomembno vplival na zamisel o izdelavi umetnih brusov in njihovi industrijski proizvodnji. Dokument je nastal v okviru Strokovnega združenja kovaških in kovinskih podjetij LRS. Združenje je imelo sedež v Ljubljani, imelo je svoje delovne organe in v letu 1955 je bil predsednik upravnega odbora Robert Jedlovčnik, takratni direktor *Tovarne kovanega orodja Zreče*, sekretar združenja pa Milko Bremec. Strokovno združenje je imelo pomembno vlogo pri reševanju tehnološke zaostalosti naše industrije z zahodno in tudi pri reševanju problema silikoze brusilcev.⁷

Pravno podlago za ta dokument je mogoče poiskati v usmeritvah in programu Zvezne industrijske zbornice, ki je 15. decembra 1955 bil predstavljen v načrtih delovanja za leto 1956. V teh usmeritvah so zabeležene ugotovitve, da se je program za tekoče leto 1955, zaradi nesprejetih predpisov delovanja in poslovanja, izvajal z veliko zamudo.

5 ARS, fond: SI AS, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986. Dopis Tovarne kos in srpov Lovrenc na Pohorju – Brušenje z umetnimi brusi, 22. 11. 1955, šk. 13.

6 ARS, fond: SI AS, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986. Dopis Strokovnega združenja kovaških in kovinskih podjetij Zvezni industrijski zbornici, 25. 2. 1955, šk. 13.

7 Sprva so železne izdelke brusili z naravnim brusom, večinoma pridobljenim iz kamnolomov pod Donačko goro blizu Rogatca. Zaradi visoke umrljivosti kamnarjev in brusilcev (v starosti 30 in 40 let) so povojne oblasti in industrialci iskali rešitve v izdelavi manj nevarnih umetnih brusov, ki so jih uspešno razvili in izdelovali prav v Zrečah.

1 ARS, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986.

2 Čanji, V. (ur.), 100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje, Zreče, 2019.

3 Štajerska industrijska družba Zreče je delovala od leta 1922 do 1925, kasneje preimenovana v Štajersko železindustrijsko družbo.

4 Jerčič, L., Kako je inženir Bremec povezan s Kidričem? Delo, dostopno na: <https://www.delo.si/mnenja/pisma-bralcev/kako-je-inzenir-bremec-povezan-s-kidricem/>, prevzeto 28. julij 2019.

Tiskovna agencija Tanjug je o teh dogodkih in prizadevanjih med drugim zapisala:

»Zvezna industrijska zbornica je storila prve ukrepe za uresničitev programa pospeševanja industrijske proizvodnje, ki ga je nedavno odobril Zvezni izvršni svet. Strokovna združenja in sekcije proizvajalcev v zbornici sklepajo te dni pogodbe z inštituti in gospodarskimi organizacijami o izpolnitvi posameznih nalog iz programa.

Zvezni izvršni svet je tudi odobril uporabo 40 sredstev iz dela sklada, ki ostane na razpolago Zvezni industrijski zbornici, in 20 iz tistega dela, ki pripada združenjem in sekcijam, da bi lahko začeli obravnavati nekatera najnujnejša vprašanja v proizvodnji. To je bilo storjeno zato, ker bo Zvezni izvršni svet dokončno privolil v uporabo sklada in odobril predloženi program šele, ko bodo kovinska ter elektroindustrija in ladjedelnice poslane svoje predloge.«⁸

Za razumevanje razmer sredi 50. let 20. stoletja in prizadevanj po razvoju industrije na jugoslovanski ravni je zgovoren dopis Zvezni industrijski zbornici Beograd z dne 25. februarja 1955, ki ga je v imenu Združenja kovaških in kovinskih podjetij podpisal takratni sekretar združenja Milko Bremec.

»Na sastancima Odbora podsekcije za metaloprerađivačku industriju i podsekcije za poljoprivredne mašine, sprave i alat diskutiralo se je u koje svrhe naj se upotrebi fond, kojega otvaraju industrijska preduzeća a sa uplaćivanjem u fond za unapredjenje proizvodnje. Naše udruženje predlaže, da se del fonda upotrebi:

Za študij kovačkih brusionica u vezi obolenja velikog dela brusaca po silikozu i za študij zaštite brusaca u slučaju loma brusca«.

V tem dopisu sledi še šest alinej oziroma problemov, ki bi jih morali reševati in zato financirati iz tega fonda. Po sedmi alineji sledi utemeljitev vsakega problema posebej. Zlasti je zanimivo razmišljanje o naravnih in umetnih brusih in stanju v brusilnicah. Za boljše razumevanje pričujočega članka je v nadaljevanju del tega besedila iz srbskega jezika preveden v slovenščino:

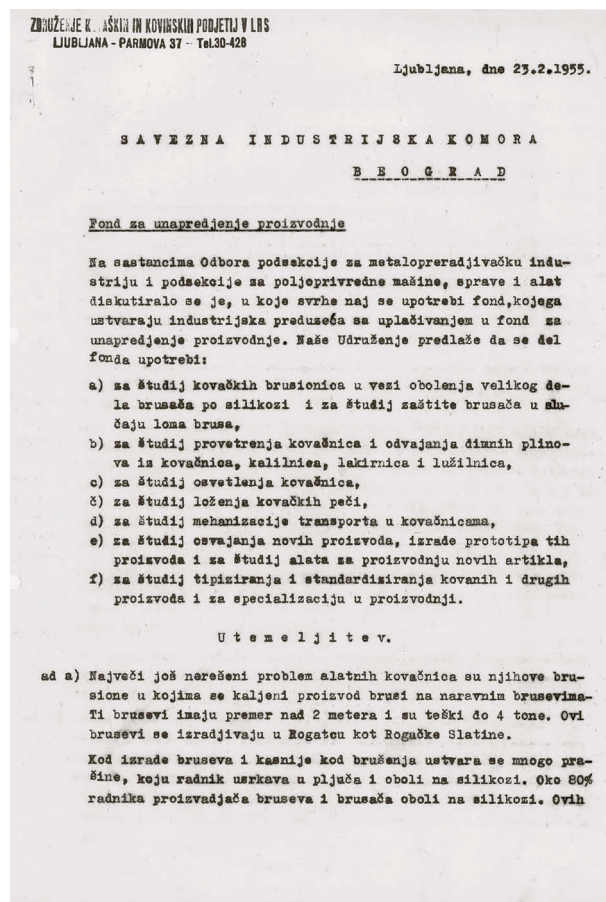
»Utemeljitev:

Največji problem kovačnic za proizvodnjo orodij so njihove brusilnice, kjer se brusijo kaljeni proizvodi iz naravnih brusov. Ti brusovi imajo premer nad 2 metra in so težki do 4000 kg. Ti brusovi se izdelujejo v Kambrusu pri Rogatcu. Že pri izdelavi brusov in kasneje pri brušenju se ustvarja prah, ki ga delavec vdihava in s tem zboli za silikozo. Procent obolevnosti delavcev je okoli 80 procentov teh, ki so bili v stiku s prašnimi delci. Te dni je inšpekcija dela v kovačnici Ruše ugotovila, da imajo trije od sedmih brusilcev silikozo, in je tem prepovedala delo v brusilnici. Okrajni naro-

dni odbor Celje razmišlja, da zaustavi proizvodnjo brusov v Rogatcu, dokler se ne najde rešitev, ki bi preprečila obolevanje za silikozo. Industrija naravnih brusov v Rogatcu in vse kovačnice v državi, ki uporabljajo naravne bruse, so tako pred velikim problemom, kako rešiti ta problem.

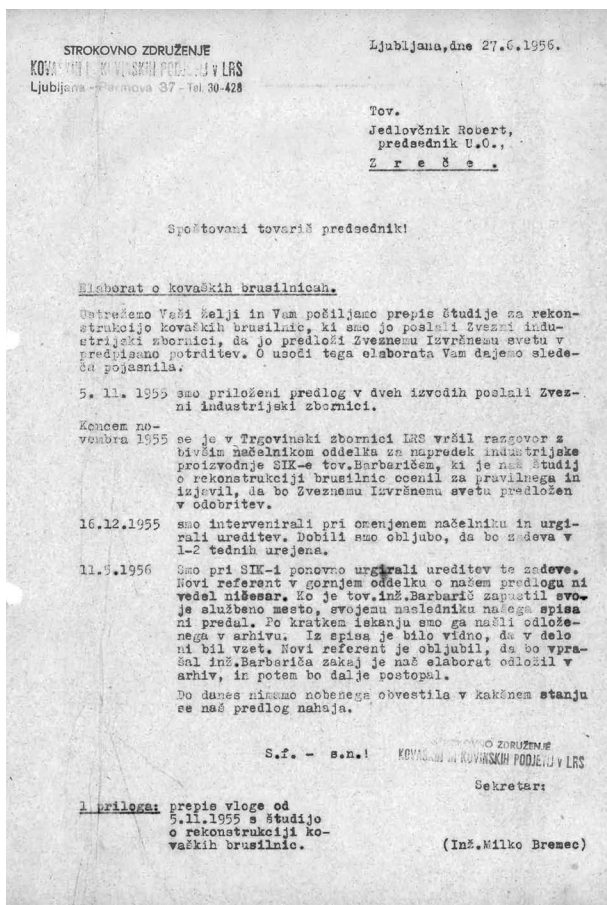
Naša kovaška industrija ne pozna drugega načina brušenja kaljenih orodij (sekire, noži, cepini, lopate ...) kot z naravnimi brusovi. Pri naravnih brusih je še ta težava, da v pogonu eksplodirajo, zato so potrebni zaščitni ukrepi, da se ne poškodujejo brusilci. Prav to se je že večkrat zgodilo. Naše združenje smatra, da je potreben študij v kovaških obratih v Nemčiji, Angliji in na Švedskem, kjer je tudi največja proizvodnja teh artiklov za brušenje. Po vzoru in izkustvu v teh državah naj se opremi vsaj ena brusilnica, kjer ne bo teh težav. Na podlagi izkustva in znanj iz te poizkusne brusilnice bi se potem opremile vse brusilnice v državi.

Potreben je študij, kako so zaščiteni delavci pri izdelavi naravnih brusov na Tirolskem in v Renski pokrajini, kjer se nahajajo svetovno znani kamnolomi, v katerih izdelujejo velike bruse. Na osnovi teh spoznaj bi potem morali urediti proizvodnjo naravnih brusov v Rogatcu. Za študij, kako obvarovati brusilce pred silikozo in izdelati varnostno opremo kovaških brusov, bi bila potrebna finančna sredstva v višini 5.000.000 din.«

Slika 1: Prva stran dopisa Združenja kovaških in kovinskih podjetij Zvezni industrijski zbornici Beograd, ki v celoti zajema 6 listov in pomeni začetek reševanja poklicne bolezni kovaških brusilcev (vir: ARS, fond: SI AS Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).

⁸ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1896–1986, izrez iz časopisa, Ljudska pravica, datum ni znan, šk. 13.

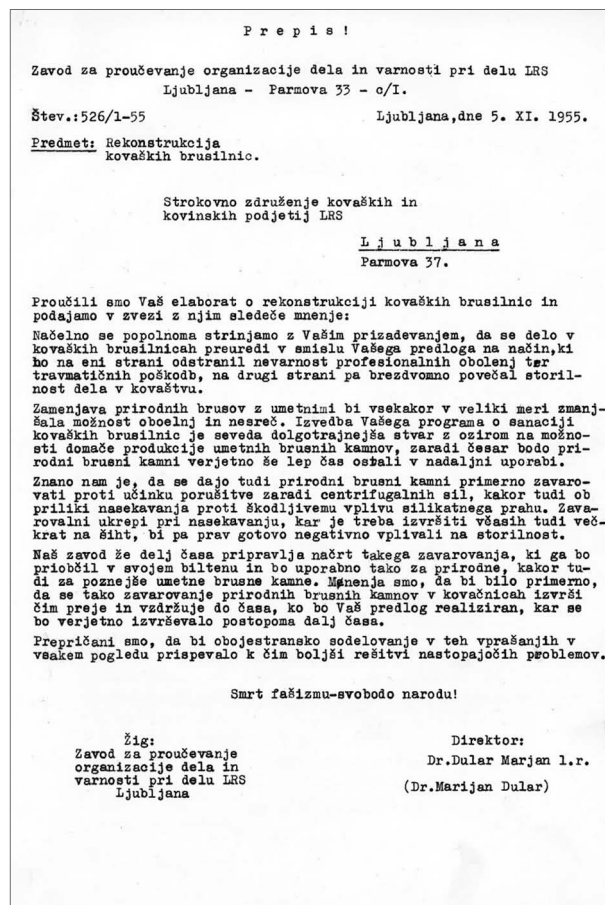
Slika 2: Dpis Milka Bremca direktorju Tovarne kovanega orodja Zreče Robertu Jedlovčniku glede poteka obravnave elaborata o kovaških brusilnicah na pristojnih institucijah (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).

Iz tega dopisa je razbrati, da so v Združenju kovaške in kovinske industrije zelo dobro utemeljili problematiko silikoze v kovaških brusilnicah. Poleg tega pa tudi, da združenje še ni imelo končne rešitve, kako zamenjati naravne bruse z umetnimi. Rešitev so še nadalje iskali v posodobitvi in varnostnih ukrepih, ki bi zaščitili tako izdelovalce kakor tudi brusilce v kovaških brusilnicah.

Čas za korenite spremembe je že bil na vidiku, saj je v dokumentih iz leta 1955 mogoče zaslediti želje in potrebe po uvajanju zdravju manj škodljivih umetnih brusov.

Prvi poskus v smeri izboljšanja razmer je izdelava elaborata o rekonstrukciji kovaških brusilnic.⁹ Vse kaže, da se je ta elaborat delal po navodilih švicarskega inženirja Gullmanna iz tovarne umetnih brusov Kunstschleifenstein iz Leisental, ki si je ogledal nekaj slovenskih brusilnic, vendar pod pogojem, da se za njihov nadaljnji razvoj načrtuje uvajanje umetnih brusov. Obisk mednarodno priznanega strokovnjaka so ob zaključku elaborata izvedli med 1. in 3. decembrom 1955 in mu ob tem predstavili tri vodilna delovišča z redno

⁹ Elaborata, ki je bil izdelan po navodilih inž. Gullmanna, ni med pregledanimi dokumenti Milka Bremca, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije.

Slika 3: Odgovor Zavoda za proučevanje organizacije dela in varnosti pri delu v LRS o rekonstrukciji kovaških brusilnic Strokovnemu združenju kovaških in kovinskih podjetij v LRS (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).

uporabo naravnega brusa, in sicer v Zrečah, Kamniku in Rušah, sam elaborat pa je bil že prej (5. novembra 1955) poslan Zvezni industrijski zbornici.¹⁰ Vse kaže, da so ta elaborat birokratski krogi založili. Na izrecno vztrajanje Milka Bremca in Roberta Jedlovčnika so se utrujeni birokratski mlini nato le premaknili v pravo smer.

Strokovno podkrepjen elaborat, ki ga je izdelalo Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij, so posredovali v pregled Zavodu za proučevanje organizacije dela in varnosti pri delu Ljudske republike Slovenije. Zanimiv je odgovor te institucije, ki ocenjuje, da je uporaba umetnih brusov še precej oddaljena rešitev, zato predlaga še druge varnostne ukrepe, npr. boljšo osebno zaščito.

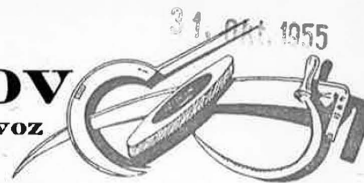
Tej pobudi Strokovnega združenja kovaških in kovinskih podjetij v LRS je sledil odgovor Zavoda za proučevanje organizacije dela in varnosti pri delu LRS, ki vsebuje več omembe vrednih vsebinskih točk.¹¹

¹⁰ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1980. Poročilo o obisku inž. Gullmanna, 2.–5. 12. 1955, šk. 13.

¹¹ ARS, fond: SI AS, Milko Bremec (Melhior), 1890–1980. Dpis Strokovnemu združenju kovaških in kovinskih podjetij v LRS, 5. 11. 1955, Rekonstrukcija kovaških brusilnic, šk. 13.

TOVARNA KOS IN SRPOV

LOVRENC NA POHORJU, JUGOSLAVIJA - DOMAČI TRG - IZVOZ

ZELEZNIŠKA POSTAJA: RUTA
TELEFON ŠTEV. 5
BRZOJAV: KOSARNA, LOVRENC NA POHORJU

Vaš znak:

Naš znak: Obr. MP/7297

Lovrenc na Pohorju, dne 29. 10. 1955

PREDMET: Brušenje z umetnimi brusi

P.n.

Strokovno združenje kovaških in
kovinskih podjetij v LRS.

L J U B L J A N A

Na Vaš dopis z dne 10. 10. t. l. Vam odgovarjamo na postavljena vprašanja.

1. Kvaliteta brušenja je pri naravnih brusih boljša kot pri umetnih. Površina predmeta brušena z umetnim brusom je bolj groba in z globljimi zarezi, dočim je površina pri brušenju z naravnim brusom bolj fina.
2. Storilnost brusačev je oca 15% višja pri brušenju z umetnimi brusi.
3. Trpežnost umetnih brusov nadkriljuje trpežnost naravnih brusov. V ilustracijo Vam navajamo primer. Z umetnim brusom zbrusimo 10 do 12.000 kom. srpov, dočim z naravnim brusom samo do 2.000 kom. srpov in to pri isti velikosti obeh brusov.
4. Razpad umetnega brusa med obratovanjem še do sedaj nismo zabeležili, to predvsem radi tega, ker istega predhodno preizkusimo. Ko montiramo novi brus, pustimo istega 3 ure v pogonu in to pod najvišji obrati. Če ga med preizkušnjo ne raztrga, ga tudi med obratovanjem ne, z ozirom, ker se mu zmanjšajo obrati na dovoljeno višino – konkretno pri naših brusih 300 o/min.

Kar se tiče glede naslova inozemskega dobavitelja Vam na žalost z istim nemoremo postreči, ker ne posedujemo arhiva prejšnjih imenikov podjetja. Priporočamo Vam firmo "RAPOLD", katero zastopa v naši državi "ALAT", Beograd, Kralja Milutina 35.

Povdarjamo, da je brušenje z umetnimi brusi napram naravnim brusi tako s tehnične, kakor finančne strani zelo priporočljivo.

V upanju, da smo Vam z gornjimi podatki ustredli, Vas tovariško pozdravljamo

Smrt fašizmu – svoboda narodu!

TOVARNA KOS IN SRPOV
Lovrenc na Pohorju

Direktor:
Todor Mirko

Slika 4: Odgovor Tovarne kos in srpov Lovrenc na Pohorju z 29. 10. 1955, naslovljen na Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij v LRS, o brušenju z umetnimi brusi (vir: AES, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).

**TOVARNA POLJEDELSKEGA ORODJA
IN LIVARNA
Muta ob Dravi**
Naloz na pismo in bropje: Tovarna Muta
Telefon: Interurban Muta 857, 2
Zvezniška pošta: VUZENCA

Muta ob Dravi, 29.12.1955.
30. Dec. 1955

P.n.
Strokovno združenje,
kovaških in kovinskih podjetij v LRS
Ljubljana.
Farmova 37.

Pers.štev. 399/55.
Predmet: Obolenja brusarjev.

Glasom ponovnega Vašega dopisa smo pregledali zapiske v starih matičnih knjigah ter vprašali stare delavce zaposlene v kladivarni in brusarji in vam na podlagi teh dejstev navajamo še naslednje delavce, ki so umrli, se ponesrečili, ali zapustili delovno mesto z dosego invalidske pokojnine in sicer:

1. Dittinger Anton, roj. 10.6.1896, po poklicu brusar, kateri je umrl 21.6.1934.
2. Porčnik Gašper, roj. 27.12.1900 je delal v brusilnici do 4.7.1927, umrl pa 15.1.1931.
3. Porčnik Hranjo, roj. 20.3.1874, je bil zaposlen kot brusar od 1.8.1919, umrl pa je 12.7.1929.
4. Preglav Avgust, roj. 27.8.1898, je bil zaposlen na delovnem mestu brusarja od 8.11.1921. do 21.6.1934., nakar je bil invalidsko upokojen.
5. Skutnik Gregor, roj. 1866, je bil zaposlen kot brusar od 15.5.1895 do 18.4.1931, katerega dne je tudi umrl.
6. Šauc Aleš, roj. 9.7.1895, zaposlen kot brusar od 9.3.1922. do 21.6.1934., tudi umrl.
7. Kot brusar je umrl tudi Brennik Martin, za katerega pa ne vemo nikakih drugih podatkov.
8. Tov. Veber imena se ne spomni nihče in tudi ni naveden v matični knjigi se je smrtno ponesrečil pri brušenju, ker se je razletel brusni kamen.

To so vsi delavci, ki so se ponesrečili takom let v naši tovarni in kateri so zavedeni v matični knjigi ter po spgminu starejših delavcev. Toliko v Vašo vednost in ravnanje.

Smrt fašizmu – svoboda narodu!

Tovarna poljedelskega orodja in livarna Muta
Muta ob Dravi

Personalni referent:
Zednikar Nado
Nado Zednikar

TOVARNA KOVANEGA ORODJA - ZREČE
Bropje: Orodje Zreče - Telefon Zreče 1 - Tekoči računi: Narodna banka
FLR, centrala za LR Slovenijo podr. Slovenske Konjice številka 6402-T-2 SLOVENIJA

16. Dec. 1955
Zreče, 15.12.1955.
(Jugoslavija)

P. n.
Strokovno združenje
kovaških in kovinskih podjetij
v LRS
Ljubljana
Farmova 37

Vaš znak _____ Vaš dopis od _____ Naš znak III-298/55-CR/VF.

Predmet: Podatki o brusarjih.

V smislu vsebine Vašega dopisa s dne 10.XII. t. l. vam pošiljam glede brusarjev sledeče podatke:

Ime brusarja	Sprežen od dela vsled	v starosti od	posledica
Landler Jože	silikoze	43	umrl
Podgrajšek Jurij	—	50	umrl
Oprešnik Ivan	—	45	umrl
Kajšar Romar	—	53	umrl
Hran Jože	—	48	umrl
Hran Jože	—	36	popolni invalid
Kranjo Franc	—	50	popolni invalid
Koprivnik Anton	—	41	popolni invalid
Ruhnik Anton	—	51	popolni invalid
Zalobnik Martin	—	46	popolni invalid
Jančič Ignac	—	42	popolni invalid
Lenartič Jože	—	45	popolni invalid
Šušnik Franc	—	33	v drugo delo

Smrtih nesreč radi razleta brusnih kamnov dosedaj ni bilo, čeravno so bili pogosti primeri razletov brusnih kamnov pri škar je dobil brusar Baib- vratar in Vidmar Feliks lažje telesne poškodbe.

Smrt fašizmu – svoboda narodu
Tovarna kovanega orodja Zreče
Jože Zreče
Jedlovčnik Robert

Sliki 5 in 5a: Dopis, naslovljen na Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij v LRS, o podatki o brusarjih za Zreče in Muto, ki kažejo na hude posledice silikoze med brusilci (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986).

V drugem odstavku je navedena misel o umetnih brusih in ocena Zavoda za proučevanje organizacije dela in varnosti pri delu v LRS, da prehod na uporabo umetnih brusov ne bo tako hitro izpeljan, kot so sprva pričakovali. Razvoj dogodkov je pokazal, da so bili njihovi pomisli upravičeni, saj so prve umetne bruse za kovaštvo v Zrečah proizvedli šele konec leta 1958.

Leto 1955 je bilo za Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij v LRS in s tem tudi za Milka Bremca zelo razgibano, saj so vsi iskali rešitve, kako zamenjati naravne bruse z umetnimi.

Poleg teh dogodkov je zanimiv tudi dopis Milka Bremca z datumom 10. oktober 1955 Tovarni kos v Tržiču in Tovarni kos in srpov v Lovrencu na Pohorju, v katerem naslovnika povprašuje o kakovosti umetnih brusov, ki so jih uporabljali pred drugo svetovno vojno in po njej, vse do porabe zaloga. Dopis je oblikovan kot vprašalnik, v katerem se Bremec zanima za nekatera izkustva s temi umetnimi brusi. Že 29. oktobra istega leta je Tovarna kos in srpov iz Lovrenca na Pohorju združenju posredovala odgovor, ki je Bremca zagotovo prepričal, da je pot za uvedbo umetnih brusov najustreznejša rešitev za odpravo silikoze.

Silikoza kot Damoklejev meč nad brusilci

Da se je reševanje problematike zamenjave naravnih brusov z umetnimi pospešilo, je vplivalo več dejavnikov, med njimi zlasti problematika silikoze¹². Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij je med svojimi članicami izvedlo pravo analizo o številu obolelih in o stroških, ki zaradi bolezni zaposlenih bremenijo državo. Tovarne so se tem pobudam in usmeritvam hitro odzvale, med njimi Tovarna kovanega orodja Zreče in Tovarna kos in srpov iz Lovrenca na Pohorju.

¹² Silik za je poklicna bolezen, ki prizadene pljuča, povzroča pa jo večletno vdihavanje prahu, ki vsebuje prosti silicijev dioksid (SiO₂). Spada med pnevmokonioze. Bolezen je najbolj razširjena med delavci, ki obdelujejo kremen in granit, rudarji v rudnikih kovin, v industriji šamota, porcelana, cementa, livarstvu ... Do bolezni pride, ko vdihani delci prahu z ostrimi robovi mehnično dražijo pljučno tkivo in povzročajo razrast veziva. Tako nastanejo silikotični vozlički okrogle oblike, sestavljeni iz vezivnih vlaken, vmes pa so posamezni kristali SiO₂. Bolezenska slika je odvisna od stopnje napredovalosti bolezni. V začetku bolnik pogosto sploh ne opazi težav, pozneje pa se bolezen razvija podobno kot bronhitis. Pojavljati se začne suh kašelj, ki je posledica draženja pljuč. V pozni fazi bolezni je kašelj stalen in je še posebej močan zjutraj, pogosto pa ga spremlja oteženo dihanje tudi ob mirovanju.

Slika 6: Članek iz Ljudske pravice o problematiki brušenja z naravnimi brusi (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).

Visoka stopnja umrljivosti med mladimi delavci v kovaški industriji je sprožala vse pogostejše in učinkovitejše ukrepe različnih republiških ustanov, saj je bila kritika javnosti vse izrazitejša. Za silikozo so poleg kovaških in brusilnih delavcev oboleli tudi kamnarji v kamnolomih pod Donačko goro, zlasti pa delavci podjetja Kambrus iz okolice Rogatec. Razloge in krivce za to zahrbtno in zelo nevarno delovno obolenje so sredi 50. let 20. stoletja izpostavljali tudi novinarji v več takratnih časopisih in časnikih.¹³

V Sloveniji so naravne bruse izdelovali v podjetju Kambrus pod Donačko goro, kjer ležijo skladi te kamnine za izdelovanje naravnih brusov. V letih po drugi svetovni vojni je podjetje zaposlovalo okoli 400 delavcev. V letu 1955 in že poprej so se v podjetju začele težave z delavci, še bolj pa s silikozo, in dogajalo se je, da kovaška in ostala industrija ni redno dobivala teh brusov.

Podjetje Kambrus kot možna rešitev problema

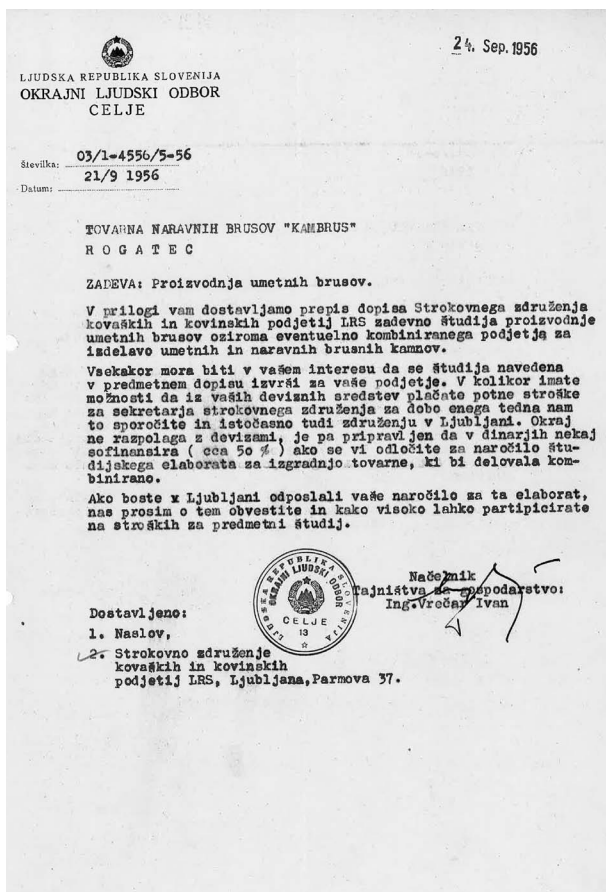
Brušenje kot eden izmed načinov obdelave kovin z odvzemanjem materiala je poznano že od davnine oziroma lahko govorimo že iz prazgodovine. V naravi najdemo kamnine, ki jih je zaradi njihove trdote mogoče uporabiti za odvzemanje materiala v smislu brušenja. Tudi v Sloveniji se najdejo takšne kamnine in podjetje Kambrus pri Rogatcu je bilo edino podjetje v Sloveniji, ki je izdelovalo velike kovaške bruse vse do leta 1956. O tej nekoč pomembni gospodarski dejavnosti govori tudi zapis Zavoda za kulturo, turizem in razvoj Občine Rogatec:¹⁴

»Na območju Občine Rogatec ima kamnoseštvo dolgoletno tradicijo. Kremenov peščenjak iz kamnolomov v Logu pri Rogatcu je bil pomembno stavbno gradivo. Na gozdnatem območju Loga, na jugozahodnih slemenih Maclja, se je že v 18. stoletju razvila kamnarska dejavnost – lomljenje kamna in izdelovanje brusov iz ložanskega kamna, kakor so domačini poimenovali tamkajšnji kremenov peščenjak. Kamnite kapele, portali, stopnice in kipi pričajo o cvetoči kamnoseški obrti že v 17. stoletju. Svojevrstna kamnarska dejavnost – lomljenje kamna in izdelovanje kamnitih brusov – se je razvila v 19. stoletju. Izdelovali so tudi več ton težke industrijske kamne in obrtne bruse vseh vrst. Največji razcvet je obrt doživela po letu 1903, ko je bila do Rogatca zgrajena železniška proga. Od 19. stoletja pa vse do leta 1965 se je kamnoseštvo v Logu razvijalo kot živahna in cvetoča obrt. Podatek ljudskega štetja iz leta 1910 za naselje Log, 155 hišnih števil in 155 kamnarjev, pove, da je ta obrt predstavljala edino možnost zaslužka in je dejansko preprečila, da bi se ljudje v času gospodarskih kriz izseljevali s tega območja. Iz obrtniške dejavnosti je izdelovanje brusnih kamnov preraslo v državno podjetje Kambrus. Zaposlovalo je blizu sto delavcev in delovalo vse do leta 1956, ko je bilo ukinjeno zaradi zdravstvenih razlogov in vse konkurenčnejšega tržišča z umetnimi brusi. Kamnarji so izdelovali velike industrijske in obrtne bruse vseh vrst: ploščate in okrogle kosjake – osle, mizarske gladilnike ručerje, steklobruse in valje za sadne mline. Velike brusne kamne so tovorili v dolino po drčah ali z vozovi z volovsko vprego. Brusne kamne so tržili tudi po deželah srednje Evrope. Danes je po ložanskih gozdovih skritih preko 40 opuščenih kamnolomov, nemih prič nekoč pomembne gospodarske dejavnosti območja.«

Povsem razumljivo je, da je bila ena izmed možnosti, kje naj bi se proizvajali umetni brusi, prav podjetje Kambrus. Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij v LRS v tem času ni imelo ne receptur ne tehnologije, kako se ti brusi proizvajajo. O tem, kje naj bi se proizvajali, še niso razpravljali. Inž. Milko Bremec je z vod-

13 ARS, fond: SI AS, Milko Bremec (Melhior), 1890–1980, Rogaški pogovori, Ljudska pravica, časopis, šk. 13.

14 Zavod za turizem in kulturo Občine Rogatec: <https://www.rogatec.si/kaj-videti/naravna-dediscina/kamnolomi/>, prevzeto 20. 3. 2021.

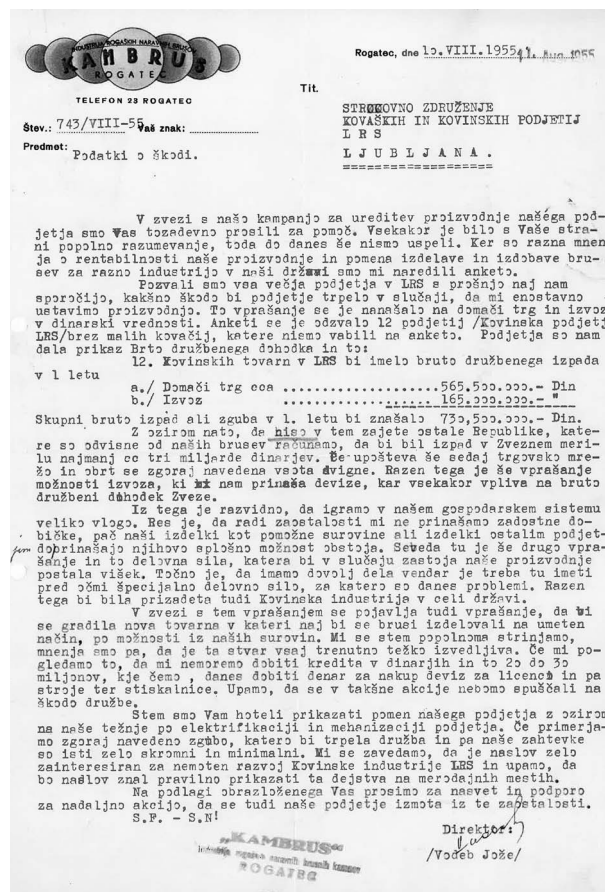

Slika 7: Dopis Okrajnega ljudskega odbora Celje tovarni Kambrus, kjer se vidi, v kakšnih težavah je bilo to podjetje (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).

stvom tega podjetja že imel obsežne razgovore in dopisovanje. Iz priloženega dokumenta podjetja Kambrus¹⁵ vidimo, v kakšnih težavah je bilo, da vodstvo verjetno ni verjelo, da bo do zaprtja prišlo, in da ni imelo vizije, kako naprej. Zatikalo se je že pri plačilu stroškov študije in obiska Milka Bremca v tujini, ki je prav v tem času načrtoval študijski obisk zahodnih podjetij, kjer bi lahko kaj izvedel o proizvodnji umetnih brusov.

Kasnejši dogodki reševanja problematike silikoze pri brusilcih so podjetje Kambrus zaobšli. Iz obsežne dokumentacije Milka Bremca ni bilo mogoče pridobiti ključnega dokumenta, zakaj so se izločili iz kroga možnih proizvajalcev umetnih brusov. Iz časopisnega članka, po vsej verjetnosti iz Ljudske pravice iz leta 1956, ki si ga je izrezal Milko Bremec in se nahaja v njegovem arhivu, je razvidno, da je vodstvo Kambrusa bilo še vedno prepričano, da so naravni brusi boljši od umetnih, zato ni verjelo v zaprtje proizvodnje. Po vsej verjetnosti so se sami izločili iz tega procesa iskanja rešitve za silikozo. Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij v LRS, ki je iskalo proizvajalca umetnih brusov, še v tem času ni imelo resnega kandidata za tovrstno proizvodnjo.

¹⁵ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1980, Dopis podjetja Kambrus Strokovnemu združenju kovaških in kovinskih podjetij v LRS, 10. 8. 1955, š. k. 13.

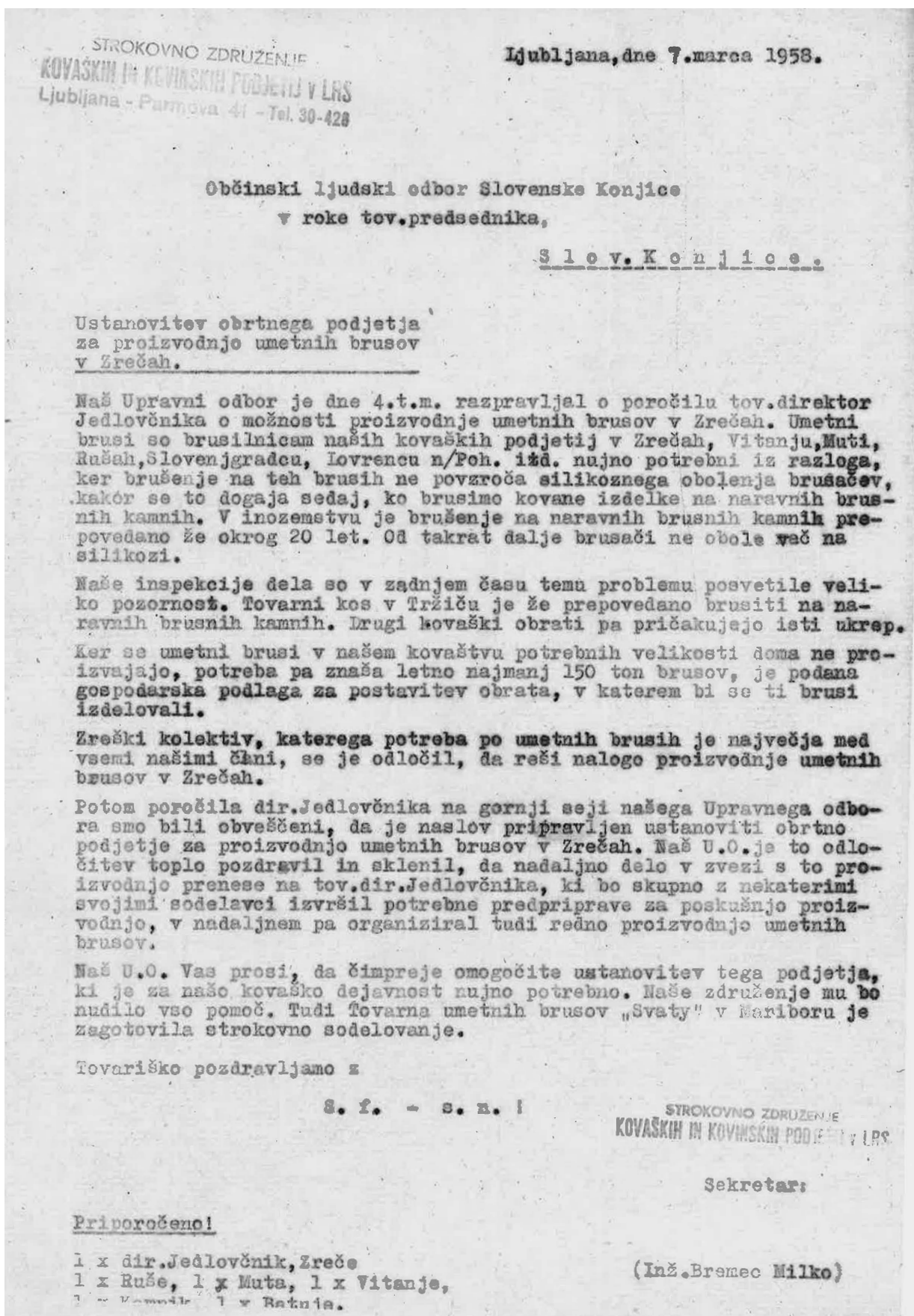

Slika 8: Dopis podjetja Kambrus združenju kovaških in kovinskih podjetij, v katerem je slutiti neodločnost pri predlogu, da se preusmeri v proizvodnjo umetnih brusov (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).

Išče se proizvajalec umetnih brusov

Milko Bremec je po študijskem potovanju po zahodnih državah leta 1956 zbral toliko podatkov, da je bilo možno in obenem potrebno razmišljati o proizvajalcu umetnih brusov za kovaštvo na Slovenskem. Če se je ta odločitev še leto dni nazaj zdela lahko rešljiva, saj je šlo za nov in obetaven proizvod, se je kmalu izkazalo, da temu ni tako. Da bi bruse proizvajali v Kambrusu, kar je bilo pričakovano, se ni uresničilo, zato je bilo povsem razumljivo, da se je strokovno združenje obrnilo na mariborsko Tovarno brusov Swat. Izpostaviti velja dejstvo, da je ta tovarna v svojem programu že razvila proizvodnjo umetnih magnezitnih brusov, a le manjših dimenzij. Nekaj izkušenj je podjetje torej imelo, vendar so s temi brusi imeli tudi velike tehnološke težave, zato si novih bremen niso hoteli nakopati.

Drugi razlog je bil v velikosti in teži brusa, kar bi povzročalo še dodatne težave s transportom in težave v izdelavi, saj so obstajale možnosti za razvoj in proizvodnjo le za zelo ozek asortima izdelkov. Ob vseh teh neznankah in vprašanju rentabilnosti ročne proizvodnje so se v podjetju Swat Maribor odločili, da vstopijo v ta projekt s svojimi izkušnjami, recepturami in vsem ostalim, kar

Slika 11: Zgodovinska seja UO Strokovnega združenja kovaških in kovinskih podjetij o ustanovitvi obrtnega podjetja za proizvodnjo umetnih brusov v Zrečah. Prav TKO Zreče je bila največja porabnica teh brusov (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890-1986).

Na cilju ustanovitve obrtnega podjetja omet

Prelomni datum projekta reševanja odprave silikoze in ustanovitve obrtnega podjetja za proizvodnjo umetnih brusov v magnezitni vezi je 4. marec 1958. Tega dne je potekala seja Upravnega odbora Strokovnega združenja kovaških in kovinskih podjetij LRS v Ljubljani. Združenje je sprejelo dokončno odločitev, da se to podjetje ustanovi v Zrečah. Tudi ta dokument vsebuje mnoge podrobnosti in je zanimiv za predstavitve v celoti. Sprejeta je torej bila pomembna odločitev, katere sta gotovo bila najbolj vesela inž. Milko Bremec in Robert Jedlovčnik. Pot do prvih izdelkov tako željenih brusov za kovaštvo je bila odprta in začela se tekma s časom in mnogimi neznanimi ovirami, ki so bile na poti.

Ustanovni akti in začetek dela podjetja omet

Tako zelo pričakovano podjetje, ki ne bo ogrožalo življenja brusilcev, je 3. aprila 1958 ustanovil Občinski ljudski odbor Slovenske Konjice. V sodni register podjetij je podjetje z imenom Comet bilo vpisano 10. maja 1958. S temi formalnimi dejanji, ki so bila potrebna, da se zadosti zakonskim predpisom, se je lahko začelo konkretno delo na izdelavi prvih umetnih brusov. Vse niti teh prvih proizvodnih korakov je vodil Milko Bremec skupaj s strokovnjakoma iz tovarne Swat, Vilkom Brunčkom in Danilom Hanžurejem. V organizacijskem smislu so sodelovali še Robert Jedlovčnik, sicer direktor omenjenega podjetja, komercialist Mirko Zupančič in računovodja Dušan Medved. Milko Bremec, ki je pripravil vso tehniško dokumentacijo, je gradivo izročil podjetju, da je imelo vse potrebno za nemoteno delovanje. Da bo začetek težak, sta opozorila strokovnjaka Swatja in med drugim na začetku napovedala tudi 40 % izmet proizvodnje, kar se je dejansko zgodilo. V dokumentih najdemo veliko zapisnikov reklamacij in zapisnikov, v katerih so predstavniki novoustanovljenega podjetja dokazovali, da so uporabniki napačno ravnali z brusom.

Milko Bremec je s svojo delovno skupino uspešno vodil vse začetne dejavnosti podjetja in reševal težave uvajanja nove proizvodnje in novih izdelkov na tržišče. V letu 1958 so zgradili prvo proizvodno halo, postavili velik mešalnik brusne mase. V podjetju so se zaposlovali novi sodelavci, kljub temu pa ustanoviteljsko delo zunanjih sodelavcev s tem še ni bilo zaključeno. V Swatju so za svoja delavca predvidevali, da bi uvaljalno obdobje lahko bilo končano leta 1960. V novem zreškem podjetju se je izrazilo predvsem močno pomanjkanje strokovno usposobljenega tehničnega kadra, obenem se je odprlo tudi tržišče, ki je zahtevalo nove in usposobljene kadre. Začasno je vse te tehnološke, prodajne in organizacijske težave uspešno reševala četverica tvorcev Cometa – Milko Bremec, Robert Jedlovčnik, Vilko Brunčko in Danilo

Hanžurej. Skupna naloga tega projektne tima je bila, da se podjetje okrepi z novim usposobljenim in stalno zaposlenim kadrom, ki bi uspešno nadaljeval proizvodnjo umetnih brusov brez zunanjih sodelavcev.

Nenavadno slovo Milka Bremca iz ometa

Zakaj so nekateri začeli razmišljati, da bi bilo potrebno zunanje sodelavce odsloviti, v pričujočem članku ni mogoče podrobneje obravnavati, saj za temeljitejšo analizo ni dovolj dosegljivih pisnih virov.

Kot je bila ob koncu 50. let 20. stoletja ustaljena praksa, se je o kadrih v tovarnah in v drugih institucijah odločalo v okviru Občinskega komiteja Zveze komunizma in vodstva občine, v tem primeru Občine Slovenske Konjice. Lahko, da so nekatere motili honorarji in da je odslovlitvi Bremca botrovala človeška zavist. Morda se je okrepila tudi osebna zavist, ker se je novoustanovljeno podjetje uspešno razvijalo. Znano je, da je bil Bremec v tistih letih pod določenim nadzorom oblasti, ki jo je očitno zaskrbelo dejstvo, kako je nekdanji kapitalistični podjetnik uspešno postavil temelje in proizvodnjo Cometa. Posledice takšnih dvomov so bile pričakovane in oblasti so ob koncu leta 1961 z Milkom Bremcem prekini- le vsakršno sodelovanje. Zanimivo je, da oblast ni prekinila sodelovanja z drugimi Bremčevimi sodelavci.

Nad to nepremišljeno potezo sta bila presenečena tudi Vilko Brunčko in Danilo Hanžurej. Vodstvu podjetja sta napisala 6 strani dolgo pismo, v katerem sta analizirala stanje. Na strani 4 je predstavljena problematika odslovlitve inž. Milka Bremca.

Slika 12: Odpoved UO Comet Zreče honorarnega delovnega razmerja inž. Milku Bremcu, 18. 12. 1961

(vir: ARS, fond: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986).

Inž. Milko Bremec,
Ljubljana
Parmova 41/II-36.

Ljubljana, dne 4. 12. 1961.

Tov.

Brunčko Vilko,
in

tov. Hanžurej Danilo,

MariBOR.

Drugi dan po zadnjem posvetovanju v Zrečah mi je dir. Jedlovčnik sporočil, da je imel obisk predstavnikov občine ali neke posebne komisije, ki so mu naročili, naj likvidira poslovanje z zunanji-mi sodelavci, tako da se bo to delo prenehalo z 31. decembrom t.l.

Z ozirom na nastali položaj sta tovariša Zupančič in Medved sama odpovedala svoje sodelovanje pri "Comet-u" v odpovednem roku šestih mesecev, če se zahteva, pa prenehata s svojim delom tudi koncem tek. mes.

Jaz sem dir. Jedlovčniku izjavil, da ne sledim zgoraj omenjenima o načinu prenehanja sodelovanja, ker smatram, da moja misija pri podjetju "Comet" še ni končana. Ne bom se pa upiral, da mi podjetje odpove sodelovanje v roku, ki ga predvideva sklenjena pogodba. Meni ni na tem, da s tem stališčem rešim nekaj mesečnih honorarjev, pač pa zahtevam in pričakujem, da se z menoj, ki je to lukrativno dejavnost prinesel v Zreče, pošteno postopa. Sedaj, ko obstojajo še odprti proizvodni problemi, ki potrebujejo za rešitev še mnogo truda, ne bežim od tega dela, kar bi se lahko tako prikazalo, če sam odpovem tehnično sodelovanje pri podjetju.

Ker bo dir. Jedlovčnik verjetno sledil dobljenemu nalogu, pričakujem odpoved mojega sodelovanja ali prenehanje izplačila honorarja v letu 1962.

Dir. Jedlovčniku sem tudi pojasnil, da pri nastali situaciji ne morem odpotovati v inozemstvo, najsibode z njim ali njegovim sinom, ker za podjetje, kateremu nisem več potreben, ne morem biti na razpolago za tako delikatno nalogo, kakor je ogled inozemskih tovarn. z znanim določenim namenom.

Glede Vajinega nadaljnjega sodelovanja v podjetju "Comet" se dir. Jedlovčnik ni izjasnil.

Z ozirom na naše večletno uspešno sodelovanje sem smatral za potrebno, da Vaju obvestim o tem.

Pozdravljam Vaju!

*Danes mi je dir. Jedlovčnik
avretil, da tudi on ni več
sodeloval za direktarja Cameta.*
Bz

Slika 13: Pismo Bremca Vilku Brunčku in Danilu Hanžureju, v katerem predstavi dogajanje v tovarni, ko se je od zunaj vršil pritisk, naj odpustijo zunanje sodelavce. V njem Bremec prvič zapiše o svoji odločilni vlogi pri tem, da je to »lukrativno« dejavnost pripeljal v Zreče (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986).

- 4 -

razglabljanje o tem, v koliko so bili ti ukrepi umestni ali ne, zlasti ne tistega dela poslov, ki se nanašajo na interno organizacijo dela, kakor n. pr. računovodstvo in podobno, pač pa morava samo ugotoviti dejstvo, da je prišlo zaradi negotovosti, kdo bo vršil posle direktorja, kdo bo opravljal komercialne zadeve in predvsem, kdo bo reševal strojniška vprašanja, do precejšnje dezorientacije in do precejšnje stagnacije pri delu. S tem je bil povezan tudi neplaniran nenaden odhod ing. Jedlovčnika na odsluženje kadrovskega roka v vojski, tako da je bila vsaka kontinuiteta pri delu praktično prekinjena.

Tako stanje se je precej negativno odrazilo predvsem na komercialnem polju, ker smo tozadevne signale lahko zaznavali tako v Tovarni umetnih brusov, Maribor, in celo v Biroju Poslovnega združenja. Odjemalci "Cometovih" proizvodov si namreč niso znali tolmačiti določenih pojavov, ki so bili neposredno povezani z nenadno prekinitvijo dela dožedanjih Cometovih sodelavcev.

Tu se morava posebej dotakniti vprašanja sodelovanja tov. ing. Bremca. Nesporo je, da je tov. ing. Milko Bremec bil prvi pobudnik akcije za ustanovitev "Cometa" v Zrečah. Omenila sva že na drugem mestu, da ni manjkalo raznih interesentov, ki so želeli ustanoviti proizvodnjo magnezitnih brusov drugje. Le zelo vztrajnemu prizadevanju ing. Bremca gre zasluga, da je uspel zainteresirati tako merodajne forume kakor tudi TKO Zreče in tovarno "Swaty" v Mariboru, da je prišlo do ustanovitve tega podjetja prav v Zrečah.

Nadalje je jasno, da je tov. ing. Bremec merodajno sodeloval tako pri projektiranju delovnih prostorov, v bistveni meri pomagal pri urejevanju delovnih pogojev in, kar je prav tako velike važnosti, prevzel je nase skoraj vse breme v zvezi prepričevanja potrošnikov prirodnih brusov za čimprejšnjo in učinkovito preorientacijo na uporabo umetnih brusov. Končno je jasno, da sva se podpisana morala v prvi vrsti posvetiti vprašanju samega tehnološkega procesa in da pri tem nisva mogla reševati še vprašanj v zvezi z izdelavo strojev, naprav, modelov, železnih vlečkov in seve tudi ne s konstrukcijami prirobnic in zaščitnih naprav na brusilnih strojih, na katerih se naj bi magnezitni brusi uporabljali. V teh ozirih je bil prispevek tov. ing. Bremca nadvse dragocen in kakršnikoli očitki, ki so bili z gotovih strani iznešeni radi baje previsokega honorarja, ki ga je prejel za opravljeno delo, zbledijo, če primerjamo, kakšne honorarje zahtevajo razni instituti, projektantski zavodi in drugi taki sotrudniki za dela, ki v zelo številnih primerih ne dajo sploh nobenih praktičnih rezultatov, medtem ko se za podjetje "Comet" ne da tajiti, da je iz skromnih začetkov in še bolj skromnih sredstev zrastle v pičlem številu let v zelo sočidno in finančno močno podjetje.

Stališče, ki ga je tov. ing. Bremec zavzel po tako nenadni prekinitvi stalnega sotrudiškega odnosa s podjetjem "Comet", je nama razumljivo, prav tako tudi dejstvo, da ni pripravljen samo za občasne eventualne honorarje reševati tako veliko problematiko, ki zahteva stalno zasledovanje problemov in tudi nenehno razmišljanje, kako najti ustrezne rešitve tudi v zelo težavnih situacijah.

Slika 14: Dopis zunanjih sodelavcev iz Tovarne umetnih brusov S at Vilka Brunčka in Danila Hanžureja po odločitvi, da se inž. Bremcu odpove honorarno delovno razmerje. Na 6 straneh opisujeta svoje delo in vodilno vlogo inž. Bremca ter posledice, ki se bodo pokazale po njegovem odhodu (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).

Ad.II. Direktor tov. Jedlovčnik Robert je prečital odpoved honorarnega delovnega razmerja tov. Zupančič Mirkota, ki jo je podal dne 8. 11. 1961. Tov. Zupančič Mirko, ki je na seji navzoč je prosil Upravni odbor, da se ga razreši z dne 31. 12. 1961.

Ker še to delovno mesto ni zasedeno s stalnim uslužbencem, razpis je sicer bil dan, dobili smo ponudbe o katerih bo razpravljala komisija za sprejem in odpoved delavcev v podjetju, Upravni odbor sklene, da se tov. Zupančič Mirkota razreši honorarnega delovnega razmerja takoj, ko bo nameščen stalni uslužbenec, ki ga naj tov. Zupančič Mirko vpelje v njegovo delo.

Tudi tov. Medved Dušan, gospodarski svetovalac našega podjetja je podal dne 7. 11. 1961 odpoved honorarnega delovnega razmerja. Dodatno k tej odpovedi je dne 14. 12. 1961 poslal še dopis, da se ga takoj razreši.

Upravni odbor sprejme sklep, da se ga razreši z dne 14. 12. 1961.

Ob priliki posvetovanja v našem podjetju, katerega so se udeležili sekretar Obč. komiteja ZKS Slov. Konjice tov. Adamlje Franc in predsednik Obč. odbora tov. ing. Tavčar Adolf, direktor našega podjetja tov. Jedlovčnik Robert, predsednik kolektiva tov. Rušnik Alojz in predsednik Upravnega odbora tov. Zazjal Henrik ter računovodja je bilo podjetju rečeno, da je treba honorarne sodelavce razen Mariborskih sodelavcev zamenjati z stalno zaposlenimi. Iz tega razloga sta podala odpoved tov. Zupančič Mirko in tov. Medved Dušan. Tov. direktor Jedlovčnik Robert je podal odpoved kolektivu, ki je bila prečitana na seji kolektiva.

Ker je bil na tem sestanku dan nalog, da se odpove tudi našemu tehničnemu dodelavcu tov. ing. Milko Bremcu, upravni odbor sprejme sklep, da se tov. ing. Milko Bremec iz Ljubljane, da pisмено odpoved honorarnega delovnega razmerja po sklenjeni pogodbi. Ob tej priliki Upravni odbor ugotavlja, da se je podjetje lepo razvilo in da je tukaj zasluga naših sodelavcev, ki so podjetju pomagali do tako lepih rezultatov.

Ker so nastale težave glede sprejetja v službo nabavno prodajnega referenta, upravni odbor sklene, da se bo podjetje posvetovalo z politično gospodarskimi forumi na Komuni, predno bomo sprejeli tega referenta. Zaproši se naj za sprejem pri sekretarju Obč. komiteja ZKS tov. Adamlje Francu, na ta sestanek naj gredo tov. Zazjal Henrik, predsednik upravnega odbora, tov. Stefane Franc, predsednik sindikalne podružnice in Pavlič Franc za upravo podjetja. Takoj nato se naj sestane komisija za sprejem in odpust delovne sile in naj odloči o sprejetih ponudbah.

Slika 15: Realizacija pritiskov na honorarne sodelavce se je izvršila na seji UO Comet Zreče, 18. 12. 1961, pod 2. točko dnevnega reda (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986).

Slika 16: Gradnja tovarne umetnih brusov Comet v Zrečah, 1962 (vir: Robert Jedlovčnik starejši, prvi direktor Cometa).

Zaključek

Vsi dosedANJI prispevki o začetkih proizvodnje umetnih brusov v podjetju Comet Zreče zelo skromno navajajo osebe, ki so začele in vodile projekt izdelave umetnih brusov v magnezitnem vezivu. Prav zaradi tega je v pričujočem članku ob pomoči različnih pisnih virov predstavljena vodilna vloga četverice vodilnih delavcev in strokovnjakov, ki so med drugim našli rešitev za odpravo silikoze, poklicne bolezni brusilcev v kovaški in kovinski industriji, ki je sredi 20. stoletja še morila proizvodne delavce v številnih podjetjih. Ti vodilni delavci so bili: tedanji direktor Tovarne kovanega orodja Zreče Robert Jedlovčnik, tehnični direktor Tovarne umetnih brusov Swat Maribor Vilko Brunčko, vodja proizvodnje v omenjeni tovarni Danilo Hanžurej in sekretar Strokovnega združenja kovaških in kovinskih podjetij Milko Bremec. Zanimiva je zlasti vloga Milka Bremca, ki je bil Zrečam še posebej naklonjen, saj je tam v letih pred 2. svetovno vojno že ustanovil lastno tovarno, a jo je po vojni izgubil.

S pregledom številnih pisnih virov v Arhivu Republike Slovenije, ki jih je ustanovi podarila Milena Rojec iz Ljubljane, se je bistveno osvetlila podoba o nastanku in razvoju zreškega podjetja Comet. Več kot dva tisoč dokumentov priča o poti nastajanja podjetja, torej od zamisli do proizvodnje. Samo v enem primeru Milko Bremec zapiše, da je on prinesel to »lukrativno« dejavnost v Zreče, in še to takrat, ko je bil obveščen, da ga ne potrebujejo več. Več sta o Bremcu in njegovi vlogi pri ustanavljanju Cometa zapisala njegova mariborska sodelavca Vilko Brunčko in Danilo Hanžurej, ki sta v kar šest strani obsegajočem pismu vodstvu Cometa neposredno izpostavila človeka, za katerega je moč trditi, da je ustanovni oče Cometa.

Po izločitvi Milka Bremca iz nadaljnega razvoja Cometa so vodstveni delavci še poskušali obnoviti sodelovanje z njim, a gleda na njegovo prepričanje, da je bil krivično odslovljen, na to ni pristal. V leto 1962 je tako Comet vstopil brez inž. Milka Bremca, ki je nato še sodeloval s podjetjem, vendar v manjšem obsegu. Milko Bremec se je v zgodovino Zreč zapisal kot ustanovitelj dveh podjetij, ki uspešno poslujeta še danes.

Kakor je zapisano v uvodu tega članka, je namen te raziskave ovreči ali dokazati Bremčevo odločilno vlogo pri tem projektu. Princip dela je bil timski oziroma projektni, vendar izbrani dokumenti potrjujejo domnevo o njegovi odločilni vlogi, domnevo, da je prav on ključna oseba, ki je pripeljala to »lukrativno« dejavnost v Zreče, kakor je sam zapisal. In zakaj mu ne bi verjeli?

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986 (osebni arhiv Milka Bremca).
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986. Dopis Tovarne kos in srpov Lovrenc na Pohorju – Brušenje z umetnimi brusi, 22. 11. 1955, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986. Dopis Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij Zvezni industrijski zbornici, 25. 2. 1955, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS, Milko Bremec (Melhior), 1890–1980. Dopis Strokovnemu združenju kovaških in kovinskih podjetij v LRS, 5. 11. 1955, Rekonstrukcija kovaških brusilnic, 5. 11. 1955, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1896–1986, izrez iz časopisa, Ljudska pravica, datum ni znan, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1980. Poročilo o obisku inž. Gullmanna, 2.–5. 12. 1955, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS, Milko Bremec (Melhior), 1890–1980, Rogaški pogovori, Ljudska pravica, datum ni znan, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986. Dopis Strokovnega združenja kovaških in kovinskih podjetij v LRS Zvezni industrijski zbornici Beograd, 25. 2. 1955, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986. Dopis Milka Bremca direktorju Tovarne kovanega orodja Zreče Robertu Jedlovčniku glede poteka obravnave elaborata v kovaških brusilnicah, 27. 6. 1956, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986. Odgovor zavoda za proučevanje organizacije dela in varnosti pri delu v LRS o rekonstrukciji kovaških brusilnic strokovnemu združenju kovaških in kovinskih podjetij v LRS, 29. 10. 1955, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986. Odgovor Tovarne kos in srpov Lovrenc na Pohorju dne, 29. 10. 1955, naslovljen na Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij v LRS, o brušenju z umetnimi brusi, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, Članek iz časopisa Ljudska pravica, o problematiki brušenja z naravnimi brusi, datum ni znan, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986. Dopis, naslovljen na Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij v LRS, Podatki o brusačih, obolelih za silikozo, za Zreče in Muto, 15. 12. 1955, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS, Milko Bremec (Melhior), 1890–1980, Rogaški pogovori, Ljudska pravica, časopis, datum ni znan, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1980. Dopis podjetja Kambrus strokovnemu združenju kovaških in kovinskih podjetij v LRS, 10. 8. 1955, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986. Dopis inž. Milka Bremca tovarni Swat, 26. 2. 1958, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986. Odgovor delavskega sveta tovarne Swat Strokovnemu združenju kovaških in kovinskih podjetij v LRS, 21. 3. 1958, šk. 13.

- **Arhiv Republike Slovenije, ond SI AS 1225**, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986. Zgodovinska seja UO Strokovnega združenja kovaških in kovinskih podjetij o ustanovitvi obrtnega podjetja za proizvodnjo umetnih brusov v Zrečah, zapisnik s seje UO Strokovnega združenja kovaških in kovinskih podjetij v LRS, 7. 3. 1958, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije, ond SI AS 1225**, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986. Odpoved UO Comet honorarnega delovnega razmerja Milku Bremcu, 18. 12. 1961, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije, ond SI AS 1225**, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986. Pismo Milka Bremca Vilku Brunčku in Danilu Hanžureju, 4. 12. 1961, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije, ond SI AS 1225**, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986. Pismo Vilka Brunčka in Danila Hanžureja UO Cometa glede odslovitve Milka Bremca, 15. 4. 1962, šk. 13.
- **Arhiv Republike Slovenije, ond SI AS 1225**, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986. Zapisnik UO Comet Zreče, na katerem so razpravljali in sprejeli sklep o prekinitvi honorarnega delovnega razmerja z Milkom Bremcem, 18. 12. 1961, šk. 13.

DRUGI PISNI VIRI

- **Kozjek**, Franc: Zreče nekoč in danes. Zreče, 1972 (tipkopis, gradivo se nahaja pri avtorju tega članka).
- **Medved**, Dušan: *Naše korenine* (tipkopis, brez navedbe datuma, gradivo se nahaja pri avtorju tega članka).

PROMO IJSKO INTERNO TISKANO GRADIVO

- *30 let Cometa. Comet, umetni brusi in nekovine*. Zreče: Comet, d. d., Zreče, 1988.
- *Comet 1958–1998*. Zreče: Comet, d. d., Zreče, 1998.
- *Comet. Almanah 1958–2008*. Zreče: Comet, d. d., Zreče, 2008.

LITERATURA

- **anji**, Vanesa (ur.), Marjana Rebernak, et al.: *100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje*. Zreče: Unior, 2019 (samozaložba).
- **Lajh**, Emil: *Občina Zreče v času in prostoru*. Zreče: Občina Zreče, 2008.
- **Lorenčič**, Aleksander, Jože Prinčič: *Slovenska industrija od nastanka do danes*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- **Medved**, Drago (ur.): *Zreški zbornik 2006*. Zreče: Občina Zreče, 2006.

SPLETNI VIRI

- **Jerčič**, Ludvik, Kako je inženir Bremec povezan s Kidričem? Ko je bil Milko Bremec leta 1946 obsojen na smrt, so se zanj zavzeli številni ljudje in ga oteli smrti. *Delo*, dostopno na: <https://www.delo.si/mnenja/pisma-bralcev/kako-je-inzenir-bremec-povezan-s-kidricem/>, prevzeto 28. 7. 2019.
- **Zavod za turizem kulturo in razvoj Občine Rogatec** Dostopno na: <https://www.rogatec.si/kaj-videti/naravna-dediscina/kamnolomi/>, prevzeto 20. 3. 2021.
- **Silikoza** Dostopno na: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Silikoza>, prevzeto 23. 2. 2021.

Martin Mrzdovnik

– alter Mac , soustanovitelj in solastnik štajerske elezo industrijske družbe v Zreči

Izvleček:

Walter Mach je znano ime v Zrečah zlasti med starejšimi prebivalci, ki vedo, da je bil z Milkom Bremcem solastnik Štajerske železoindustrijske družbe. Kaj več od tega pa vsaj v današnjem času ni mogoče pričakovati, saj so zapisi o njem redki. Dušan Medved, ki je bil v tej tovarni zaposlen kor finančnik, vendar mnogo kasneje, je o Machu pisal, a žal brez navajanja virov in ustrezne dokumentacije. V pričujočem članku so navedeni in uporabljeni dokumenti, ki jih je zapustil njegov družabnik Milko Bremec. Prav ti viri razkrivajo njun poslovni in deloma tudi osebni odnos. Žal je bila za oba železarna in livarna Muta usodna, saj se Machovo razmišljanje o, po Bremcu fuziji, združevanju podjetij, tj. o prihodnosti podjetja, ni povsem ujemalo z razmišljanjem Milka Bremca. Drugi kamen spotike so bile delnice muškega podjetja, ki si jih je lastil tudi Mach in je zaradi njih bila leta 1945 skonstruirana obtožnica za Milka Bremca, ki je bil zaradi tega krivično obsojen na smrt.

Ključne besede:

Walter Mach, Milko Bremec, Štajerska industrijska družba, Mara, Dravogradska rafinerija mineralnega olja, Zreče, kovačija, Železarna Muta.

Abstract:

Walter Mach is a well-known name in Zreče, especially among the elderly, who know that he and Milko Bremec were co-owners of the Styrian Iron Industry Company. More, at least nowadays, cannot be expected, as records of him are rare. Dušan Medved, who was employed in this factory as financier, but much later, wrote about Mach, but unfortunately without citing sources and relevant documentation. The present article lists and uses the documents left by his partner Milko Bremec. It is these sources that reveal their business and partly personal relationship. Unfortunately, Ironworks and foundry Muta was fatal for both, as Mach's thinking about, according to Bremec fusion, mergers, ie. about the future of the company, did not quite match with the thinking of Milko Bremec. Additional problem was the shares of Muta foundry, which were also owned by Mach, and in 1945 an indictment was drawn up against Milko Bremec, who was unjustly sentenced to death.

Keywords:

Walter Mach, Milko Bremec, Styrian Iron Industry Company, Mara, Dravograd Mineral Oil Refinery, Zreče, blacksmith workshop, Ironworks Muta.

Od osnovne šole do univerze in naprej

Na podlagi dosegljivih virov je mogoče domnevati, da je Walter Mach odraščal in obiskoval osnovno šolo v rojstnem kraju Sch tzbach pri Špitalu na avstrijskem Koroškem. Predvidoma je osnovno šolanje končal v domačem kraju ali vsaj v njegovi bližini, domnevno v Špitalu ob Dravi. Prav tako ni zanesljivih podatkov o tem, katero srednjo šolo je obiskoval in kje je pridobil izobrazbo strojnega inženirja. Zelo verjetno je veselje do kovaštva oziroma strojništva pridobil doma, saj je bil njegov oče vaški kovač, ki je poleg kovaštva opravljal še druga dela, npr. zdravil živali. Dušan Medved v svojih zapisih omenja, da je bil sošolec Milka Bremca, vendar tega podatka dosedanje raziskave niso potrdile. Milko Bremec je študiral na Dunaju, vendar Walterja Macha ni bilo mogoče prepoznati na seznamih tamkajšnjih študentov⁵. Po podatkih Roberta Jedlovčnika mlajšega⁶ je bil Walter Mach poročen in je imel dva sinova; eden sin je bil zdravnik, drugi strojni inženir. Družina naj bi vse do konca druge svetovne vojne živela v Mariboru, nato je del družine prebegnil v Avstrijo. V Mariboru je ostal samo Walter Mach.

Kasnejše obdobje

V dokumentu iz zapuščine Milka Bremca z naslovom *Pojasnilo o mojih lastninskih pravicah do delnic Železarne Muta na Muti* je zapisano, kdaj in kje sta se prvič srečala oziroma spoznala.

»Z inž. Walterjem Machom, Avstrijcem, sem se spoznal že v času Avstro-Ogrske države, ko sva bila poslovno povezana s strojnimi tovarnami Breitfeld Danek v Pragi. Te tovarne so izkoriščale njegov izum posebnih koles za osebne avtomobile in pa moj izum priprave, ki omogoča vožnjo tovornih avtomobilov z železnimi obroči na kolesih.«⁷

Takšen je torej bil začetek kasnejšega uspešnega sodelovanja med obema inovatorjema, ki sta bila uspešna poslovneža in obenem prijatelja.

Kmalu po razpadu avstro-ogrske monarhije je bila 29. oktobra 1918 ustanovljena nova in samostojna država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je pozneje prerasla v Kraljevino Jugoslavijo. V to državo smo spadali tudi Slovenci, pozneje teritorialno združeni pod Dravsko banovino. Takoj po prvi svetovni vojni so se izkazale potrebe po kmetijskih strojih in orodju. Ta primanjkljaj sta kot poslovno priložnost izkoristila Bremec in Mach ter

Slika 2: Fotografija Walterja Macha
(vir: Osebni arhiv Roberta Jedlovčnika mlajšega).

začrtala pot svoje ustvarjalnosti in sodelovanja. O tem je Milko Bremec pisal v pismu:

»Po ustanovitvi Jugoslavije sem stopil v stik z bivšimi Strojnimi tovarnami in livarnami – STIL v Ljubljani radi izdelovanja poljedelskih strojev in orodja. Potreben je bil strokovnjak. Primanjkovalo jih je takrat bolj kakor sedaj po minuli svetovni vojni. Mach je bil konstruktor dunajske filiale angleške tovarne za poljedelske stroje Clayton Shutelevorth. Zato sem ga priporočal. Prišlo je do sodelovanja med Stilom, njim in menoj. Stil pa ni bil v stanju organizirati produkcije poljedelskih strojev. Ustanovila sva radi tega Štajersko industrijsko družbo ŠTID v Zrečah, ker je bilo pomanjkanje poljedelskega orodja po prvi svetovni vojni večje kakor danes.«⁸

Prve stike sta inovatorja in poslovneža navezala še v času Avstro-Ogrske, nekako po letu 1915, ko naj bi Bremec končal študij na Dunaju.

Obdobje Štajerske industrijske družbe med letoma 2 in 2

Kupoprodajna pogodba med prodajalcem Martinom Kračunom in Hugom Bremcem je bila podpisana 2. novembra 1920. Kot kupec je naveden brat Milka Bremca, Hugo, ker se dejanska kupca Bremec in Mach nista hotela javno izpostaviti, saj sta bila do 1/3 solastnika družbe Komet v Ljubljani. Glede na to, da so bile tretji deležnik Strojne tovarne Ljubljana, lahko sklepamo, da je bila to družba kovinske stroke.

Seveda se postavlja vprašanje, od kod Bremcu in Machu toliko denarja, da sta se spustila v poslovno rizičen posel. Odgovor najdemo v pismu, ki ga je Milko Bremec napisal 16. januarja 1942 v Ljubljani in ima naslov *Informacija o deležu Albin Kolenca pri Štajersko železo industrijski družbi v Zrečah*. Med drugim je zapisano:

⁵ Odgovor Univerze za strojništvo z Dunaja je poslala Alexandra Wieser 2. 8. 2021. Odgovor se nahaja pri avtorju tega članka.

⁶ Robert Jedlovčnik mlajši je sin Roberta Jedlovčnika, tesnega sodelavca Milka Bremca, ki je bil kasneje direktor Kovaške industrije Zreče in prvi direktor Cometa.

⁷ ARS, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Pojasnilo o mojih lastninskih pravicah do delnic Železarne Muta na Muti.

⁸ Prav tam.

»Moj in Machov glavni posel je bila petrolejska kupčija, ki sva jo vodila najprej pod firmo Dravogradska rafinerija mineralnega olja, pozneje pa MARA – Mariborska rafinerija mineralnega olja, dr. z. o. z., v Mariboru. Fa. Mara je financirala tv. STID, kjer so bile potrebne vedno nove investicije. Fa. STID kot novo industrijsko podjetje še ni zmoglo ustvarjati kapitala za kritje investicij. Obstoje firme je bil radi tega odvisen od drugod opravljenih zaslužkov.«⁹

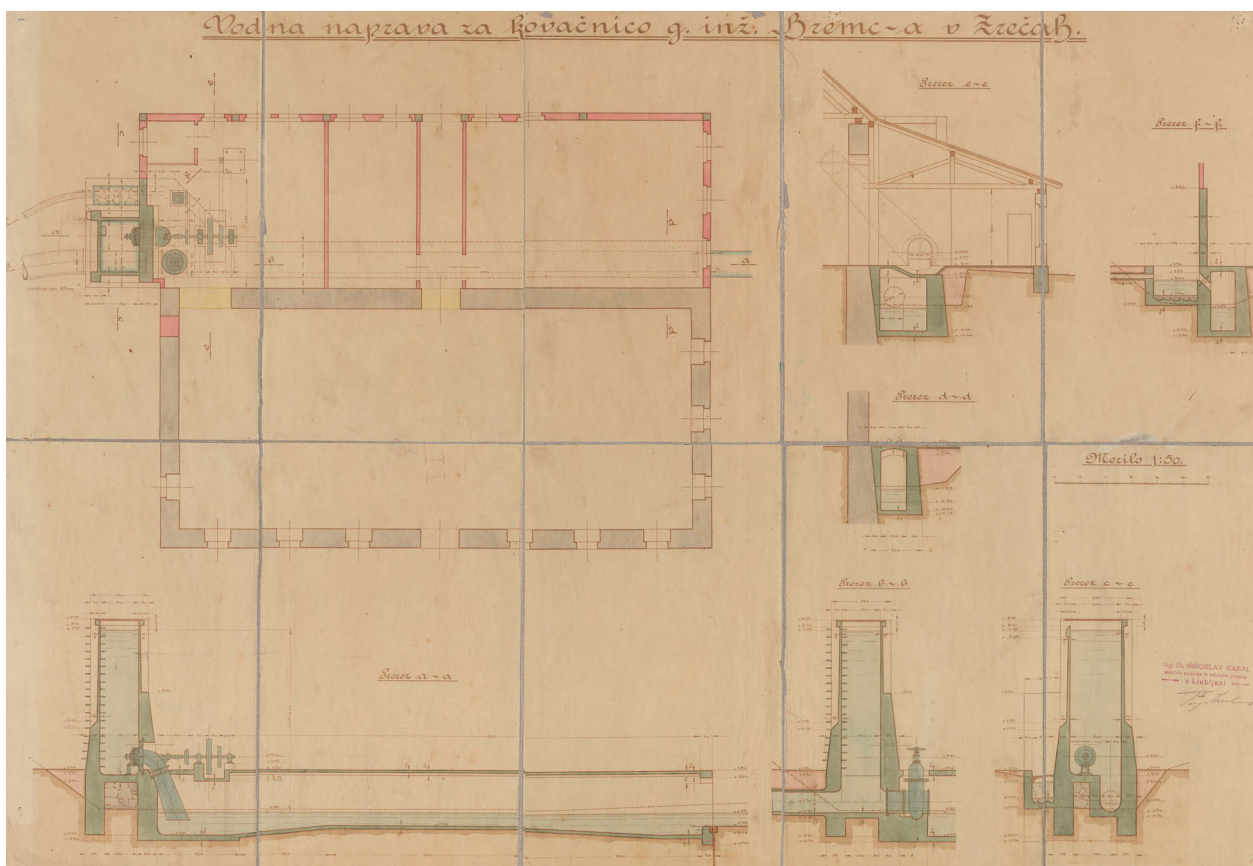
Ta prepotrebni kapital za razvoj STIDA,¹⁰ ustvarjen s trgovino naftnih derivatov, je konec leta 1924 usahnil. Naslednje besedilo pojasnjuje razvoj dogodkov:

»V jeseni leta 1924 je pokrenila mariborska carinarnica, carinsko krivično postopanje proti fi. Mara in meni kot njenemu poslovodji. Razvoj tega postopanja je poznan, zato ga ne bom ponovno razlagal. Izrečene so bile visoke kazni. e bi postale rešitve pravnomočne, bi premoženje firme Mara ne zadoščalo za kritje izrečenih kazni. Obstajala je možnost, da poseže oblast po ostalem najinem premoženju.«¹¹

Ustanovitev Štajerske železoindustrijske družbe v letu 2

Zgoraj omenjeni spor je bil zelo nepredvidljiv in zagrožene so bile visoke kazni, zato je povsem razumljivo, da sta družabnika Milko Bremec in Walter Mach posegla po tveganem postopku ustanovitve nove družbe. Tokrat sta jo registrirala pri Celjskem trgovskem sodišču in ne več v Mariboru. Dejansko ni šlo za ustanovitev povsem nove tovarne, temveč sta temu imenu dodala samo še eno besedo in svoje lastništvo zakrila z drugimi osebami, da bi se tako zavarovala, če bi tožbo s carinarnico izgubila. Milko Bremec je o dogajanju zapisal:

»Z Machom sva radi tega sklenila, da likvidirava STID in da se ustanovi namesto nje novo podjetje. To je bilo v letu 1925. Ustanovila se je radi tega ŠTAJERSKA ŽELEZOINDUSTRIJSKA DRUŽBA z o.z. v Zrečah. Protokolirala se je pri Trgovskem sodišču v Celju. Njuna družabnika sta bila Dr. Fero Mueller, advokat v Mariboru, za Macha in Albin Kolenc, Zreče, za mojega sina Milka Rojec in svojega sina Rado Kolenc, oba še mladoletna.«¹²

Slika 3: Načrti inž. Miroslava Kasala in Milka Bremca za kovačijo (vir: Arhiv Republike Slovenije, fond: SI AS Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16).

⁹ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Informacija o deležu Albin Kolenca pri Štajerski železoindustrijski družbi v Zrečah.

¹⁰ Štajerska industrijska družba v lasti Milka Bremca in Walterja Macha s sedežem v Mariboru.

¹¹ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Informacija o deležu Albin Kolenca pri Štajerski železoindustrijski družbi v Zrečah.

¹² Prav tam.

alter Mach in Milko Bremec v času delovanja Štajerske železoindustrijske družbe Zreče

O delu Walterja Macha je Bremec priznal, da se je nekaj let bolj brigal za podjetje kot on sam. V dokumentu z naslovom **In ormacija o deležu Albin Kolenca pri Štajersko železoindustrijski družbi** je Milko Bremec zapisal:

»V letih 1923 do 1925 se je več brigal za podjetje v Zrečah moj družabnik Mach kakor jaz. On je sestavljal bilance, da so izkazale v teh letih ca. 200.000 din dobička. Z ozirom na take uspehe sem bil tudi sam sporazumen, da je ostal kredit Mare v višini ca. 1. milijon din, kot nekaka vloga obeh družabnikov v Stidu. Bil je porabljen za investicije in vsled tega zamrznjen. V letu 1925 je zapustil moj brat Zreče in se v Varaždinu osamosvojil. Od firme Stid je dobil primerno odškodnino.«¹³

Leta 1926 je Milko Bremec odpotoval v inozemstvo in skrb za podjetje je tako padla na Walterja Macha. V tem času se v njun poslovni odnos, ki je bil dotlej zgleden in korekten, zarezalo prvo nezaupanje. Zakaj se je Walter Mach, čeprav je bil solastnik in je v svojih odločitvah imel široko polje svobode, odločil za samostojno akcijo, ostaja neznanka. Milko Bremec je to žal izvedel od drugih in je bil odločno proti tej ideji. O teh dogodkih je zapisal:

»Medtem ko sem bil v inozemstvu, je hotel Mach fusinirati Zreče z Muto, brez da bi meni kaj pisal. Ko sem zvedel za ta namen, sem nastopil proti temu načrtu, dal napraviti po knjigovodkinji Schilhan točno bilanco. Izkazalo se je, da je podjetje pasivno, da so bile po Machu napravljene bilance frizirane – izdelki in polizdelki so se vrednotili po prodajnih cenah itd. Ko sem ga vprašal, zakaj je tako postopal, da radi bank, katerim je moral prilagati aktivne bilance. Zakaj pa je tiste bilance tudi meni predložil kot točne, mi ni pojasnil. Spoznal sem, da je bila name-ravana fuzija le beg od grozeče katastrofe.«¹⁴

Seme dvoma je bilo zasejano in Milko Bremec zatem ni več mogel zaupati svojemu družabniku, s katerim sta uspešno in v duhu medsebojnega zaupanja prehodila plodno poslovno pot. V igri oziroma na kocki je bilo vse ime-tje in Milko Bremec se je tega očitno zavedal, kar je raz-brati iz že citiranega odstavka:

»Ni mi preostalo drugega, kakor da vzamem zadevo v svoje roke, če hočem rešiti podjetje in s tem delež mladole-tnih dveh otrok.«¹⁵

Iz predstavljenih in drugih pisnih virov je mogoče razbrati, da je bilo prav podjetje Železarna Muta osrednji vir nesporazumov med družabnikoma. Ob vsem tem pa je zanimivo, da se je kasneje Bremec sam odločil za nakup te železarne. In še to: prav delnice muške livarne so bile tiste, ki so v sodnem postopku leta 1945 oba »pokopale«.

Kot osnovno razumevanje tega zahtevnega sodelo-vanja s tem podjetjem služi zelo zgoščen zapis Milka Bremca iz decembra leta 1945, ko je proti njemu že bila vložena obtožnica. Prav zato je mogoče ta dokument z naslovom *Pojasnilo o mojih lastninskih pravicah do del-nic Železarne Muta* razumeti kot del njegove obrambe:

»Z njimi sem stopil v stik, prvotno radi sklenitve naje-mne pogodbe za tovarniške naprave na Muti, pozneje pa radi odkupa podjetja.

Pogajanja, katera sem vodil izključno samo jaz, so pri-šla novembra 1934 do zaključka. Pogajal sem se za Stid. Spisano je že bilo kupoprodajno pismo, s katerim kupi Stid vse delnice Mute za Din 120.000. v gotovini, Din 180 000. pa po ugotovitvi pasiv, ki tisti čas še niso bile ugotovljene. V glavnem pa je pravzaprav obstojala kupnina v prevzemu nad 3. milijone pasiv podjetja, ki so lastnika prisilile, da proda delnice in izvede konkurs. Ko je bilo potrebno podpisati kupni dogovor, je prodajalec odklonil prodajo inozemski firmi Stid in zahteval, da moram ime-novati kupca, ki je domiciliran v Avstriji.

Štajerska železoindustrijska družba Zreče, Dravska banovina

Novost

Nova ŠTAJERSKA PATENT trajna os

Nova ŠTAJERSKA PATENT trajna osovina

Se ne obrabi
po dolgoletni uporabi ni treba dru-gega, kakor izmenjati obrabljene patent osne puše

Se ne zlomi
ker varujejo patentirane osne puše osne krajnike pred obrobo ter one-mogočijo s tem prelom

Teče mirno in brez sunka
kar je zelo važno, ker se zmanjšuje s tem odpor pri vožnji

Nudi jamstvo
in varnost v nasprotju z navadno osjo

Preprečuje nesreče
in drugo škodo, obvaruje Vas skrb, prihrani Vam na času in denarju

Je samo za malenkost
dražji od navadne osi in to samo pri enkratni nabavi

Ne troši se
nakon dugogodišnje upotrebe ne treba drugo, nego da se izmijene istrošeni patent zaščitni tuljci

Ne slomi se
pošto su osni krajevi zaštićeni od istrošenja pomoću patent tuljaka, čime se onemogućuje prelom

Tijek je miran, bez udaranja
što je od velike važnosti, pošto se time smanjuje otpor pri vožnji

Pružá Vam jamstvo
i sigurnost, nasuprot običnoj oso-vini

Spriječava nesreće
i druge štete, sačuva Vas od briga, uštedi Vam vrijeme i novac

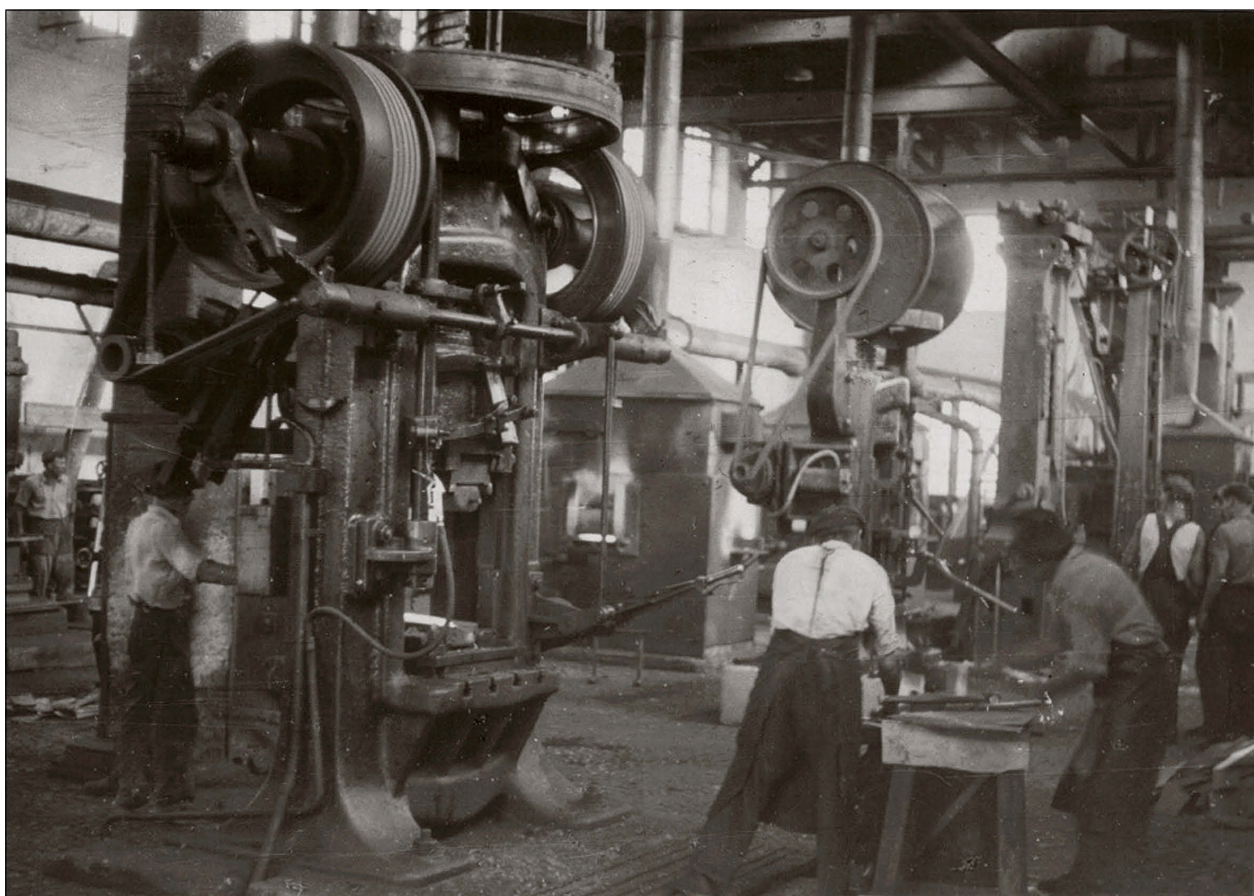
Samo za nešto malo
stoji više nego obična osovina i to samo jedamput

Slika 4: Reklamni letak; nova trajna os proizvajalca štajerska železoindustrijska družba Zreče (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 17).

13 Prav tam.

14 Prav tam.

15 Prav tam.

Slika 5: Pogled na zreško kovačijo s stroji v letih pred drugo svetovno vojno (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 32).

Ker je Mach doma iz Liesinga pri Dunaju, se je, samo da se ustreže prodajalcu in omogoči izvedba nakupa delnic, prodajno pismo prepisalo in vneslo Macha kot kupca delnic. Ker je bil torej Mach izbran kot »slamnati mož« za kupca delnic, so se v bodoče morali opravljati oni posli, ki so bili povezani na formalnosti pri izvedbi pogodbe preko njega. Tako je npr. moral prevzeti delnice osebno, nadalje je Centralbanka, ki je bila intabulirana na nepremičninah, formalno smatrala Macha za onega, ki je pridobil z nakupom delnic to njeno terjatev. S tem si ni pridobil Mach nobenih osebnih pravic in si jih tudi ni lastil.«¹⁶

V nadaljevanju tega dokumenta je Bremec zapisal nepričakovan odziv svojega družabnika Macha, ki ga je presenetil, saj tega od njega ni pričakoval. Zapisal je:

»Po izvršenem plačilu kupnine je bilo treba prevzeti delnice, ki so ležale v Celju. Iz formalnih razlogov je to moral storiti Mach, kot navidezni kupec delnic. Predno je pa Mach odšel po delnice, je nepričakovano stavil zahtevo, da hoče polovico delnic obdržati zase, druga polovica pa naj bo moja. S to neosnovano zahtevo se je odprl spor radi lastništva delnic in s tem podjetja na Muti.«¹⁷

Milka Bremca je takšno ravnanje njegovega družabnika in solastnika Walterja Macha presenetilo, ni vedel, kakšno igro se gre družabnik, in je sumil, da so v ozadju bivši lastniki ali kdo drug. Nadaljevanje tega pisnega vira pojasnjuje razplet njunega dolgoletnega spora:

»Ker je Mach vztrajal na svojem stališču, da ne gre za Stid po delnice, jaz pa nisem imel pooblastila od njega, da jih lahko dvignem jaz, sem moral najti izhod, da se delnice dvignejo, Machu pa se ne ugoditi. Tako je prišlo do spominskega zapisnika od 8. 1. 1935, kjer je zabeležen zgoraj opisani spor radi lastništva delnic. V njem Mach navaja, da je predpostavljal, da se bodo delnice delile med njim in menoj. Jaz sem pa s svojo strani ugotovil, da je samo formalni kupec oz. zvestoročni upravitelj delnic Stida. Potem je šel Mach prevzet delnice.«¹⁸

Po tem dogodku se je Walter Mach, ko je videl, da ne more prodreti s svojo neupravičeno zahtevo, počasi oddaljeval od podjetja na Muti. Kako je epilog razumel Milko Bremec, je mogoče razbrati iz njegovega zapisa:

»Po času, ko je Mach zapustil Muto, sva imela še par neuspešnih razgovorov radi delnic. Zadnjič sva se pogovarjala v kavarni Jadran, kjer mi je Mach izjavil: »Mislim sem, da ti bo pomagano, če boš imel pri delu na Muti na razpolago osebo, s katero se lahko pogovoriš. Nočem pa se

¹⁶ ARS, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 16. Pojasnilo o mojih lastninskih pravicah do delnic Železarne Muta na Muti.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Prav tam.

Slika 6: Birma v Zrečah leta 1935. Botri so bili od leve: France Kozjek, Milko Bremec, Hana Bremec, Ana Kozjek, Walter Mach in Robert Jedlovčnik. V prvi vrsti sta fanta v enakih oblekah Stanko in Milan Kejžar; dekleta: prva je Olga Detiček, Roza Kristina Rabič četrta, Ana Koprivnik pa predzadnja (vir: Osebni arhiv Franca Kozjeka, železniškega postajenačelnika v Zrečah).

ti vsiljevati in naredi, kar hočeš.« Nato sem mu dal svojo izjavo, da sem itak že prevzel usodo podjetja sam v svoje roke in da nosim tudi vso odgovornost za tvegan poizkus sanirati podjetje.»¹⁹

alter Mach in Štajerska železoindustrijska družba Zreče med drugo svetovno vojno

Čas druge svetovne vojne je bil velik preizkus stabilnosti Štajerske železoindustrijske družbe in preizkus na osebni ravni obeh družabnikov. Walter Mach je bil avstrijski državljani in po virih sodeč tudi član Hitlerjeve NSDAP, medtem ko se je Milko Bremec kot zavedni Slovenec znašel v Gonarsu. Robert Jedlovčnik, sin nekdanjega tesnega sodelavca Milka Bremca, je povedal, da mu je oče pripovedoval, da je Walter Mach postal pasivni član te stranke bolj iz strahu za tovarno oziroma za svoje imetje, ki bi ga lahko izgubil. To njegovo pasivno članstvo v stranki je bilo vidno tudi v kraju, kjer ni bilo slišati, da bi Walter Mach posegal v takratno družbeno in politično dogajanje v Zrečah. Taisti vir še navaja, da se je zavedal položaja na bojiščih in da je pomagal partiza-

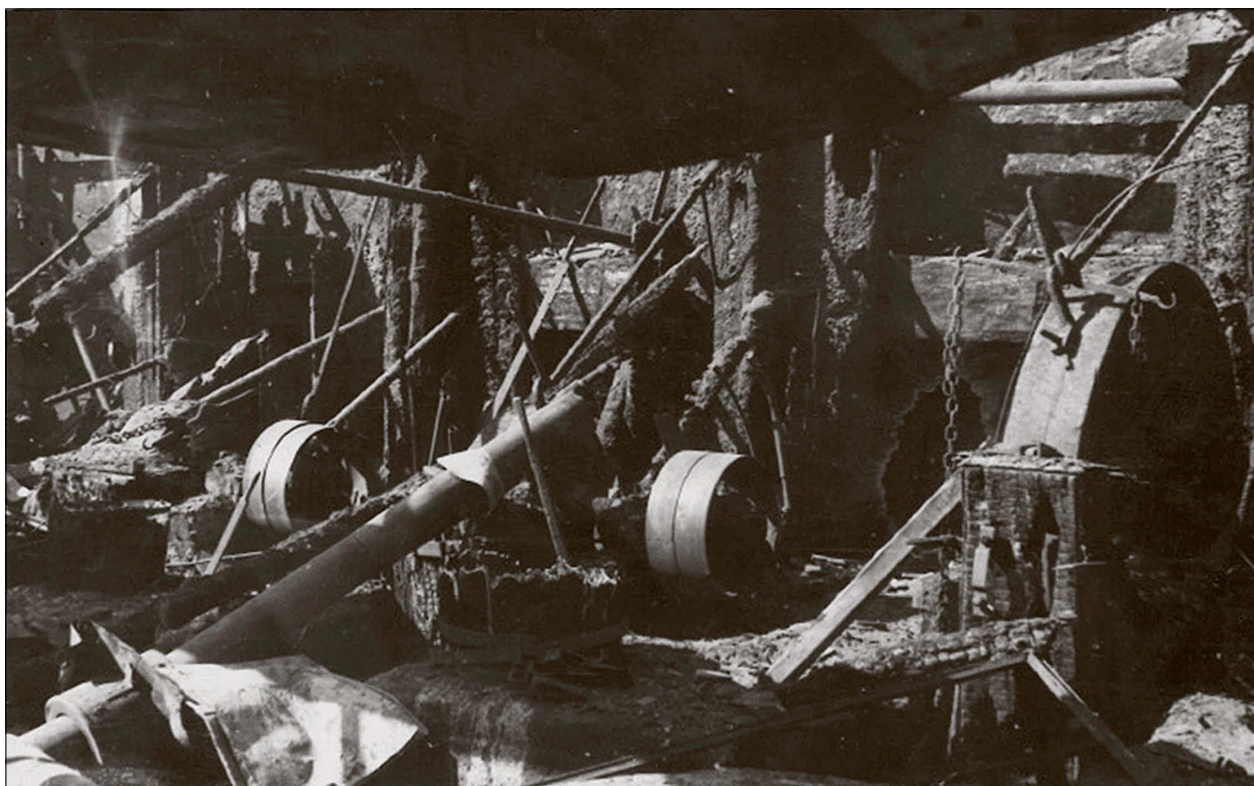
nom oziroma njihovim simpatizerjem. Vedel je namreč za nekatere delavce, da sodelujejo s partizani, a ni nobenega prijavil.

Znan je tudi dogodek, ko je po bitki pri Stalingradu poklical v svojo pisarno Antona Podvršnika, učitelja zreške šole, ki ni hotel poučevati v nemščini in je delal v tovarni kot skladiščnik. V pogovoru mu je priznal, da je to konec nemške vojske in da bo Nemčija izgubila vojno. Ob tem je pripomnil, da o tem ne bosta govorila in bo čas pokazal, ali ima prav.

Ko so Nemci aprila leta 1941 prišli v Zreče, so Štajersko železoindustrijsko družbo takoj prevzeli v svoje upravljanje in ji dali ime Steirische Eisenindustrie – Hohlenstein. Walter Mach je ostal v tovarni v Zrečah in bil njen komisar – upravnik, ki je v omejenih pristojnostih vodil tovarno – stalno pa je z družino bival v Mariboru. Proizvodni program je verjetno bil deloma prilagojen vojnim razmeram. Vse do 24. oziroma 25. aprila 1944 je tovarna nemočno obratovala in po podatkih Dušana Medveda naj bi takrat v njej delalo okoli 100 delavcev. Iz noči na 25. april leta 1944 so partizani tovarno požgali s stroji in opremo in delo se je ustavilo. Walter Mach, ki je bil solastnik tovarne in komisar, se je lotil obnove, a je ni končal, saj se je zavlekla še v povojna leta.

V času okupacije, ko so Nemci prevzeli tovarno, je Walter Mach, ki je čutil, da je njihov človek, ker je dobil mesto upravitelja tovarne, zaslutil, da bi si pridobil njemu

¹⁹ Prav tam.

Sliki 7 in 8: Fotografiji požgane tovarne v Zrečah leta 1944 sta iz osebnega arhiva Milka Bremca (vir: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 30).

ADRIATISCHE VERSICHERUNGS-GESELLSCHAFT
 GEGRÜNDET 1838
 DIREKTION FÜR DAS DEUTSCHE REICH
 FILIAL-DIREKTION GRAZ, BISMARKSTRASSE 10
 Pool 6.233 XVI
Feuerversicherungsschein Nr. 618.629 R
 Ersatz d. Vers.-Vertr. Nr.*) ----- Erneuerung d. Vers.-Vertr. Nr. -----

Steirische Eisenindustrie
 1. März 1943
 1. März 1943
 1. März 1943

Versicherungsnehmer: **P.T. Fa. Steirische Eisenindustrie G.m.b.H. Hohlenstein**
 Versicherungsort: **Hohlenstein Nr.1, Gem. selbst, Bez. Marburg a/D. Stmk.**

Versicherungsdauer: Vom **21. März 1943** bis **21. März 1953** je mittags 12 Uhr.
 Nach Ablauf dieser Zeit verlängert sich der Vertrag stillschweigend von Jahr zu Jahr, wenn er nicht spätestens drei Monate vor Ablauf durch eingeschriebenen Brief gekündigt wird. Beträgt die Versicherungsdauer weniger als ein Jahr, so endet der Vertrag, ohne daß es einer Kündigung bedarf.

Versicherungsbedingungen: Allgemeine Feuerversicherungsbedingungen (AFB) sowie die umseitig etwa genannten oder geschriebenen besonderen Bedingungen oder Sicherheitsvorschriften.

Gegenstand der Versicherung: laut umseitiger Aufstellung

Gesamtversicherungssumme: Reichsmark **958.800.-**

PRÄMIENBERECHNUNG			
Erste Prämie, fällig bei Vorlage des Versicherungsscheines:		Folgeprämien, im Voraus fällig am	21. März
Prämie RM		der Jahre 1944 bis 1952	
abzügl. Prämienanrechnung*)		RM	
RM 1.533.90		1.533.90	
Versicherungssteuer . . .		61.40	
RM 1.595.30		1.595.30	

Mit Rücksicht auf die vereinbarte zehnjährige Vertragsdauer wurde auf die Jahresprämie für einjährigen Abschluß von RM **1.772.55** ein Nachlaß von **20%** das sind RM **177.25** eingeräumt (§ 8, Abs. 5 AFB, Ostmarkanhang). Weitere Nebengebühren und Kosten werden nicht berechnet. Die Versicherungsvermittler sind nicht berechtigt, ihrerseits vom Versicherungsnehmer irgendwelche besondere Gebühren oder Kosten für die Aufnahme des Antrages oder aus anderen Gründen zu erheben.

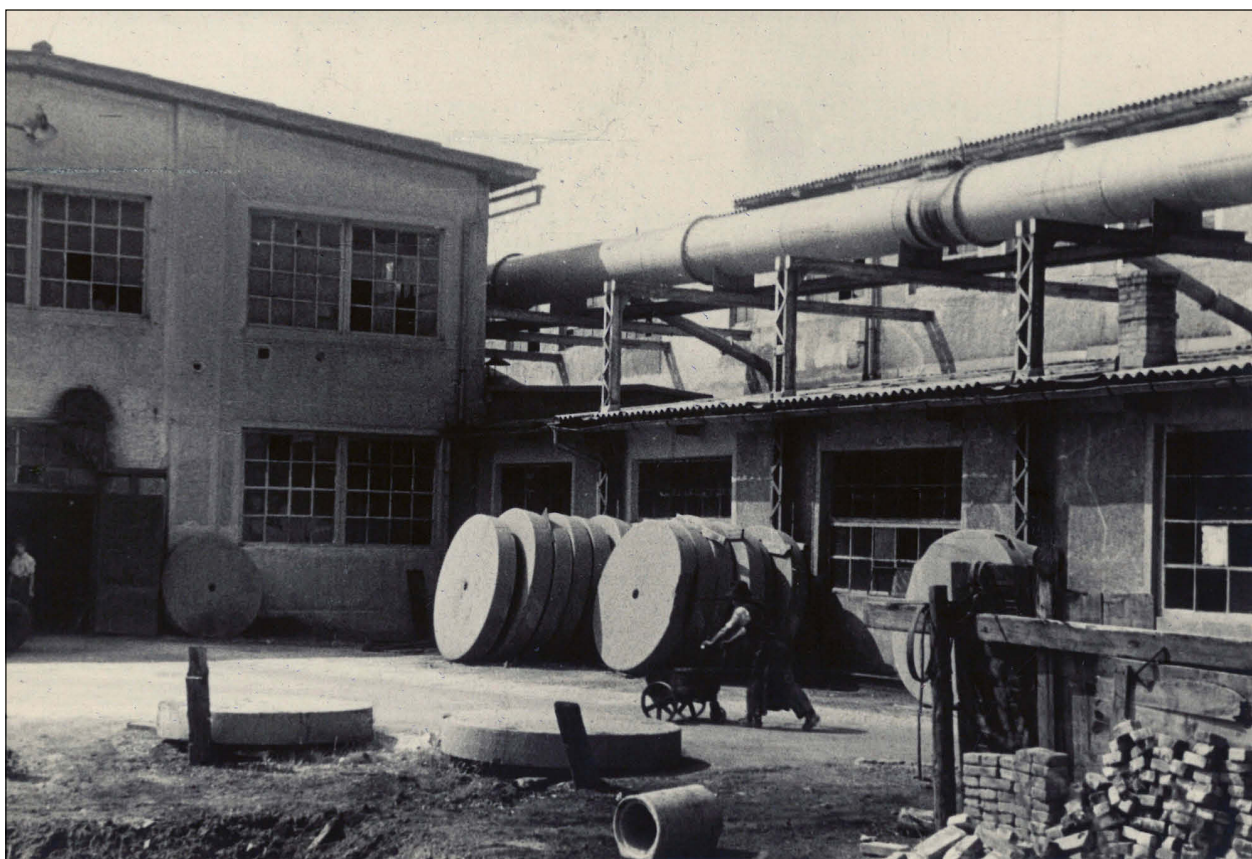
*) Bei Einlösung und Inkrafttreten des vorliegenden Versicherungsscheines erlischt der obbezeichnete Vorversicherungsvertrag, aus dem unter der Voraussetzung, daß die Prämie der laufenden Versicherungsperiode bezahlt ist, die angegebene Prämienanrechnung erfolgt.

Den Betrag von RM _____ erhalten: **Graz, den 26. Mai 1943.**
 _____, am _____
Adriatische Versicherungs-Gesellschaft
 Direktion für das Deutsche Reich
 ppa. Filialdirektion Graz ppa.

Vertretung: **Graz-Kassa**

Besondere Mitteilung! An den rot kenntlich gemachten Stellen weicht der Versicherungsschein von dem Antrage ab. Wenn nicht innerhalb eines Monats nach Empfang des Versicherungsscheines schriftlich widersprochen wird, gelten die Abweichungen als genehmigt. Die Befugnisse des Versicherungsvermittlers sind eingeschränkt. Die Versicherungsnehmer werden daher gebeten, in die Vollmacht, aus welcher der Umfang der Befugnisse ersichtlich ist, Einsicht zu nehmen. Der Versicherungsnehmer kann jederzeit auf seine Kosten Abschriften der Erklärungen fordern, die er mit Bezug auf den Vertrag abgegeben hat.

Slika 9: Zavarovalna polica tajerske železoindustrijske družbe iz leta 1943
 (vir: SI AS Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 17).

Slika 10: Tovarniško dvorišče zreške tovarne z velikimi kovaškimi brusi in energetskimi cevovodi pred letom 1945 (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 30).

tako zelene delnice Železarne Muta.

O Machovem prizadevanju za delnice Železarne Muta izvemo od Milka Bremca, ki je v pismu zapisal Machova prizadevanja. Ta dokument z naslovom Informacija²⁰ je bil napisan v času sodnega postopka proti Milku Bremcu, ko je obtoženi Bremec razlagal, da je lastnik delnic on in da Mach nima prav nobene delnice tega podjetja. Poglejmo si dva izseka tega obširnega dokumenta:

V prvem navaja, kako si je uredil srečanje s takratno okupacijsko oblastjo in kaj naj bi takrat izpostavljaj, da bi si pridobil delnice ali vsaj mesto upravitelja Mute:

»Izposloval je avdijenco pri gauleiterju S. Uiberreiterju, navajal, da je član NSDAP, da se žali njegova narodna in oficirska čast, ker mora gledati, da upravlja Muto komisar postopek, ki je predviden samo pri upravi slovenskega ali židovskega imetja. Pa tudi te navedbe mu niso pomagale, Mach ni postal komisar podjetja za podjetje na Muti, kakor je bil v Zrečah.«²¹

Pri tem ni bil uspešen, okupacijske oblasti so ga zavr-nile, zato Bremec zapiše še:

»Celo okupator je stal na stališču, da sem jaz lastnik vseh delnic podjetja na Muti zato je to podjetje zaplenil kot slovensko posest, vzdrževal kljub Machovemu prizadevanju, da bi se mu priznala lastninska pravica za polovico, in kljub temu da je Mach bil Nemec in postal član NSDAP () Machovo prizadevanje postati lastnik Mute so

okupatorjevi juristi tako definitivno zavr-nili, da so sklenili podjetje prodati.«²²

Spor okoli lastništva Železarne Muta se je nadaljeval še v času okupacije, kar je še poglobilo nezaupanje med Bremcem in Machom, saj so očitno Bremca nekdanji sodelavci o tem dobro obveščali.

alter Mach po letu š

Po končani drugi svetovni vojni se je Milko Bremec vrnil na Muto, kjer je imel stalno bivališče, Walterja Macha pa je oblast – kot tujega državljana – aretirala v Mariboru in ga zaprla v mariborsko kaznilnico. Po pri-povedovanju Roberta Jedlovčnika mlajšega je njegov oče Robert Jedlovčnik, zaposlen v tovarni, bil posrednik med Borisom Winterjem²³ in Machom, saj naj bi mu izročil dokument, ki ga je sam napisal in podpisal, o njegovi lojalnosti partizanom in da kot nedolžen lahko zapusti državo. Dokument se ni ohranil, je samo pričevanje. Kasneje, ko je že bil v zaporu, naj bi v Zrečah sestavili pismo njemu v prid in ga izročili vodstvu zopora. Kaj se je zgodilo z njim, ne vemo, je pa na seznamu vojnih žrtev, a podatki o njegovi smrti niso zapisani.

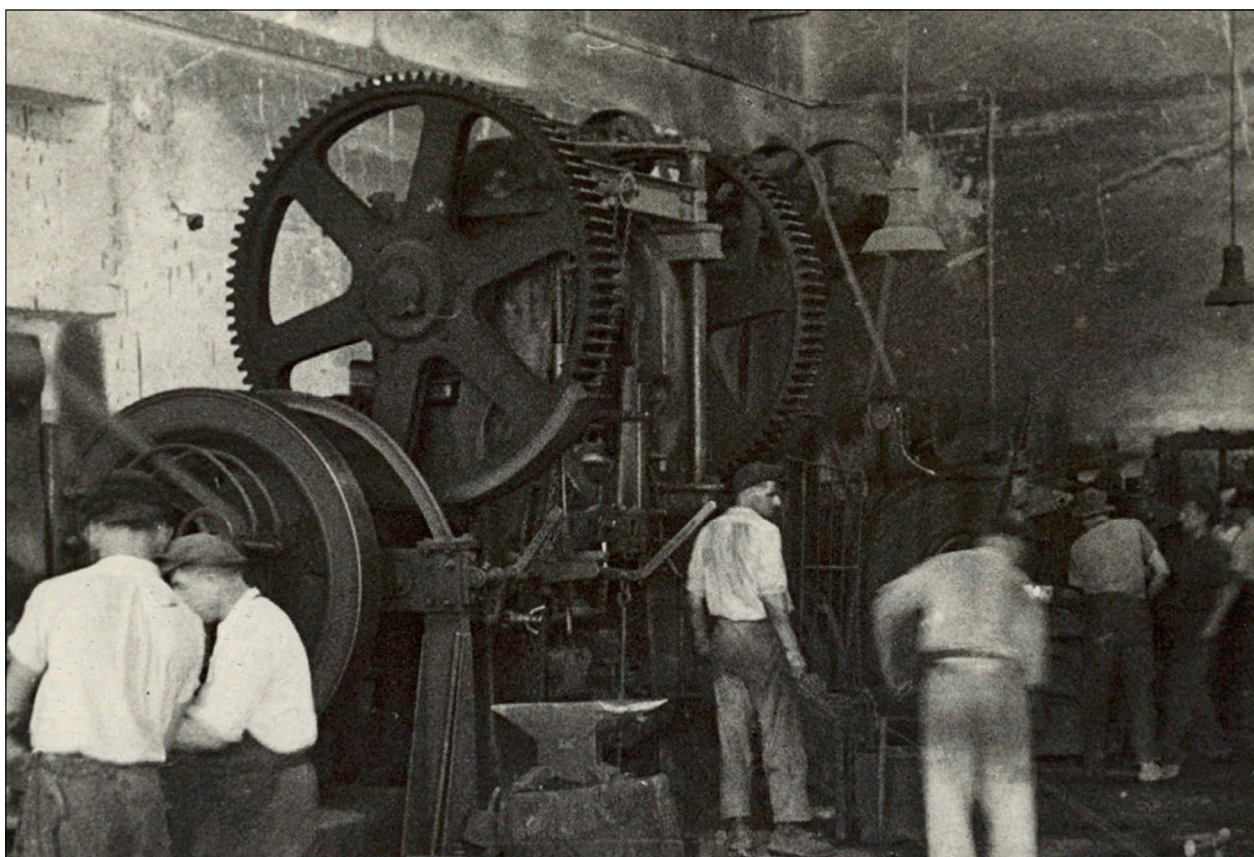
Edini pisni vir, poleg zapisov Milka Bremca, o drži Walterja Macha v času med drugo svetovno vojno je poročilo inž. Vlada Čadeža, upravitelja tovarne, z dne 5.

20 ARS, fond: SI AS, 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 1. Informacija.

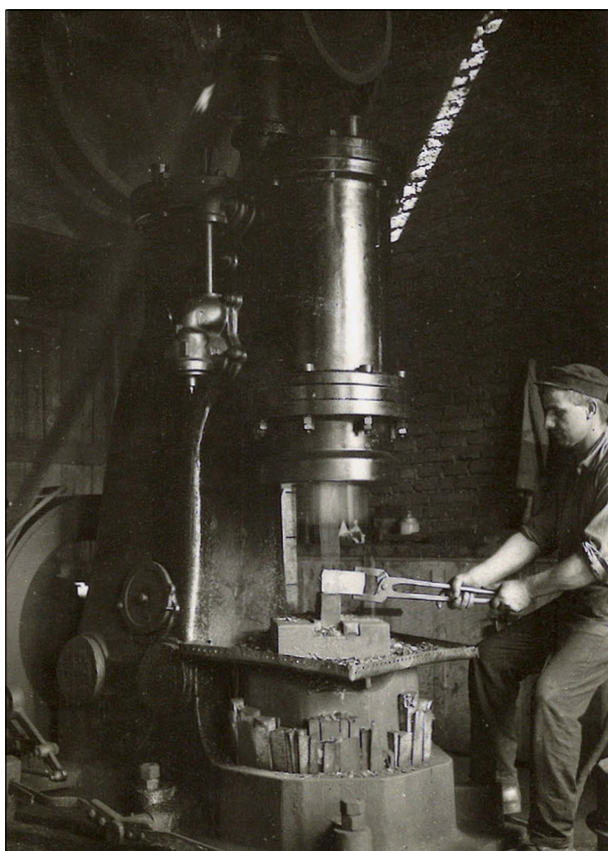
21 Prav tam.

22 Prav tam.

23 Boris Winter, domačin, rojen, 19. 2. 1925, umrl 19. 2. 1945 kot komandant Šlandrove brigade.

Slika 11: Zreška kovačija s kovaškimi stroji pred letom 1945
(vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 32).

Slika 12: Kovač pri delu v zreški kovačiji
(vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 32).

8. 1945, ko odgovarja ministrstvu za industrijo in rudarstvo o drži Walterja Macha med vojno. Poizvedovanje o Walterju Machu je bilo v smislu zbiranja obremenilnih dokazov za sodni proces, v katerem se je znašel. V tem poročilu z oznako ZAUPNO je Čadež zelo korektno zapisal naslednje:

»Ing. Walter Mach je Dunajčan, ki je baje svoječasno prosil za jugoslovansko državljanstvo, pa ga ni dobil. Bil je torej avstrijski državljani, kasneje nemški. Za časa predaprilske Jugoslavije ni iz spisov, ki so na razpolago, razvidno njegovo politično delovanje. Korespondenca z različnimi nemškimi firmami glede dobav je običajna, trgovska. Kar se tiče njegovega odnosa do delavstva, se je potrudil, da je z njimi govoril v slovenskem jeziku, ki ga ni dobro obvladal. On se s politiko baje sploh ni pečal. Z uradništvom je govoril nemško. Bil je dober strokovnjak z različnimi idejami, ki jih je izkoriščal ing. Bremc, ki je trgovsko vodil podjetje. Dejanski vodja podjetja je bil ing. Bremc, kateremu se je ing. Mach, ki se je rad izogibal sporom v splošnem, rad podredil. Le proti koncu predaprilske Jugoslavije sta si bila z ing. Bremcem navskriž. Verjetno zaradi tožbe Bremčeve žene. Ing. Mach je bil poslovodja podjetja. lan Kulturbunda v predaprilski Jugoslaviji baje ni bil. Za časa okupacije je vodil podjetje samo ing. Mach, ker je ing. Bremc živel v ujetništvu in pozneje v Ljubljani.«²⁴

V zadnjem odstavku je še v dobro ime Walterju Machu zapisano:

²⁴ ARS, fond: SI AS, 226, Tehnična enota, popisna enota 629, Štajerska železoindustrijska družba, Poročilo ing. Vlada Čadeža, 5. 8. 1945.

Slika 13: Tovarniško dvorišče zreške tovarne s kovaškimi brusi in energetskimi cevovodi pred koncem 2. svetovne vojne (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 30).

»Za časa okupacije je bilo zadržanje ing. Macha do domačinov, tj. do Slovencev, dobro, ker je mnogim pomagal ter je nameščal posoda za časa okupacije izključno Slovence. V splošnem je bil priljubljen med delavstvom, ker je rad ustregel njihovim prošnjam. Zasluga ing. Macha je, da niso Nemci odpeljali vseh zalog in strojev v Nemčijo. Iz dopisov, ki so mi na razpolago, nisem nikjer zasledil kakšnega sovraštva proti Slovencem.«²⁵

Čadež še navaja, da je Walter Mach v mariborskem zaporu nesposoben za pogovor in duševno bolan. Po vsej verjetnosti obtoženi ni bil dovolj psihično močan in je klonil pod pritiski in domnevno tudi udarci, da je v kratkem času tako hudo zbolel. Iz zapisa razberemo:

»Momentarno živi ing. Mach v Mariboru popolnoma živčno izčrpan in se z njim sploh ne more več govoriti, ker je duševno bolan.«²⁶

Joseph Kuhn pa se spominja mučnih jetniških scen:

»... tako grozljive, da so nekateri sojetniki zaradi njih zblazneli, tako npr. inženir Mach, Avstrijec po rodu, ki je prej vodil tovarno. Mach je te nočne živčne obremenitve zdržal samo tri dni, nato so se pri njem pokazali prvi simptomi preganjavice. Po tem so ga odpeljali in usmrtili.«²⁷

To je tudi zadnji podatek o Walterju Machu. Točno kdaj in kako je umrl ter kje je pokopan, ni znano.

Zaključek

Prav gotovo je Walter Mach poleg Milka Bremca oseba, ki je v Zrečah pustila svoj pečat, svoje ime. Mnogi še danes vedo kaj dobrega povedati o njem. Z Milkom Bremcem sta bila gotovo več kakor družabnika in sodelavca, saj sta sodelovala pri mnogih projektih. Tisti z naftnimi posli so jima spodleteli, patenti zastarali, ostalo je le kovaštvo, ki je bilo za Milka Bremca velika »ljubezen«, prav tako za Macha. Najprej sta svoje prve poslovne korake v kovaštvu naredila z ustanovitvijo Štajerske industrijske družbe leta 1922 in nato še z ustanovitvijo Štajerske železindustrijske družbe leta 1925, ki je bila v bistvu nadaljevanje prve na isti lokaciji. Ob delu je prihajalo tudi do sporov. Očitno je Železarna Muta bila tisti kamen spotike, ki se je v času vojne še poglobil. Vojna vihra jima je preprečila, da ga nista uspela preseči in tako ostaja kot madež v njunih odnosih. Vsekakor drži, kar je priznal tudi Bremec, da je bil Mach tisti, ki je v njegovi odsotnosti vodil podjetje. Drži pa tudi to, da je večkrat obupaval nad bodočnostjo podjetja. Zrečani mu za čas druge svetovne vojne ne očitajo aktivnega sodelovanja z okupatorjem, zato je v zreško zgodovino zapisan kot pozitivna oseba, zaslužna za nastanek tovarne, njen razvoj in delovanje vse do leta 1945. O Walterju Machu lahko povsem objektivno zapišemo, da je z Milkom Bremcem položil temelje kovaški industriji v Zrečah, katere naslednik je današnji Unior.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Pričevanje Josepha Kuhna o povojnem nasilju in prikritih grobiščih v okolici Maribora, Časopis za zgodovino in narodopisje št. 2-3, 2017, stran 141, 142.

Sp 10 / 45
15

O d l o č b a .

V zaplembenem postopanju zoper ing. Mach Valterja, so-lastnika in ravnatelja Stajerske železoindustrijske družbe z o. z. v Zrečah, uvedenega na podlagi sodbe vojaškega sodišča mariborskega vojnega področja, senat v Celju z dne 22. 8. 1945 Sod 927/45 - 4 in ker niso uveljavljeni zahtevki iz čl. 22 zak. o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe z dne 9. 6. 1945 se prenese obsojenčeva zaplenjena imovina obstoječa iz obsojenčeve osnovne vloge in poslovnega deleža Stajerske železoindustrijske družbe z o. z. v Zrečah v znesku a po 50.000 Din na Državo demokratično federativno Jugoslavijo.

Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju se naproša, da pri v trgovskem registru pod C I 92 navedenem vpisu Stajerske železoindustrijske družbe z o. z. v Zrečah dovoli in izvrši prenos zgoraj navedenega poslovnega deleža po 50.000 Din od Valter Macha na državo demokratično federativno Jugoslavije.

Prijavljene terjatve :

- 1/ tvrdke H. Weber & Co. družbe z o. z. v Ljubljani, Rimski trg št. 8/1 na odškodnini v znesku 332.700 Din in obračunska terjatev v znesku 235.672.03 Din s zakonitimi obrestmi
- 2/ Hane Bremc, roj. Weber, Ljubljana, Rimski trg št. 8/1 iz njene vloge z dne 22. 10. 1945 pod tek. št. 12 v nekonkretiziranem znesku.

Druge premožne ali nepremožne imovine obsojenec ing. Mach Valter v tusodnem področju ne poseduje.

O tem se obvestijo:

- 1/ obsojeni Mach Valter na roke skrbnika na čin Davorina Kračun, posestnika v Zrečah,
- 2/ Krajevni NOO v Zrečah,
- 3/ Okrajni NOO - odsek za Kuni v Slov. Konjicah,
- 4/ Okrožni upravi narodne imovine v Celju,
- 5/ Komisiji za upravo narodne imovine pri predsedstvu SMOS-a v Ljubljani,
- 6/ Okrožni NOO - odsek za industrijo in rudarstvo v Celju,
- 7/ Ministrstvo za industrijo in rudarstvo v Ljubljani,
- 8/ Javni tožilec za celjsko okrožje v Celju,
- 9/ Javni tožilec Slovenije v Ljubljani,
- 10/ tvrdka H. Weber & Co. družba z o. z. v Ljubljani Rimski trg 8/1,
- 11/ Hana Bremc, Ljubljana Rimski trg 8/1,
- 12/ Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju v izvršitev prenosa poslovnega deleža na državo.

Okrajno sodišče v Slov. Konjicah,
dne 7. 11. 1945.

Sodnik:

[Signature]
/ Jereb Rado /

Slika 14: Odločba okrajnega sodišča v Slovenskih Konjicah z dne 7. 11. 1945 za Walterja Macha (vir: ZAC, SI-ZAC/0619, zaplembe, 1945-1947, spis Sp 10/45).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: Osebni arhiv Milka Bremca, SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986.
- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS, 226, Tehnična enota, popisna enota 629 Štajerska železoindustrijska družba, Poročilo ing. Vlada Čadeža, 5. 8. 1945.
- **Kozjek**, Franc: *Zreče nekoč in danes*. Zreče 1972 (tipkopis). Dokument se nahaja pri avtorju tega članka.
- **Medved**, Dušan: *Naše korenine*. Članki, objavljeni v tovarniškem glasilu Uniorja Kovači smo (tipkopis). Dokument se nahaja pri avtorju tega članka.
- **Pokrajinski arhiv Maribor**, fond: SI PAM/0645, Okrožno sodišče Maribor. Spis Štajerska industrijska družba, C 1 62, šk. 1006.
- **Pokrajinski arhiv Maribor**, fond: SI PAM /0645, Okrožno sodišče Maribor, Dravograjska rafinerija mineralnega olja, C 1 46, šk. 1005.
- **Pokrajinski arhiv Maribor**, fond: SI PAM/0645, Okrožno sodišče Maribor, Mara – Mariborska rafinerija mineralnega olja, C 1 48, šk. 1005.
- **Zgodovinski arhiv elje**, fond: SI ZAC/0619 (Kupna pogodba dn. št. 219/21).
- **Zgodovinski arhiv elje**, Okrajno sodišče Slovenske Konjice, spis SP 10/45.

LITERATURA

- **anji**, Vanesa (ur.), Marjana Rebernak, et al.: *100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje*. Zreče: Unior, 2019 (samozaložba).
- **Lajh**, Emil: *Občina Zreče v času in prostoru*. Zreče: Občina Zreče, 2004.
- **Lenarčič**, Stane: *Naftno gospodarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: samozaložba, 1993.
- **Lorenčič**, Aleksander, Jože Prinčič: *Slovenska industrija od nastanka do danes*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- **Medved**, Drago (ur.): *Zreški zbornik 2006*. Zreče: Občina Zreče, 2006.
- **Kuhn**, Joseph, *Pričevanje Josepha Kuhna o povojnem nasilju in prikritih grobiščih v okolici Maribora*, prevod Tomaž Ivešič. Maribor: Časopis za zgodovino in narodopisje, Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo Maribor, 2017, št. 2–3. stran 141, 142.

SPLETNI VIRI

Matricula Online:
Podatki iz rojstne knjige župnije Baldramsdorf za kraj Sch tzbach pri Špitalu ob Dravi na avstrijskem Koroškem za osebo Walter E. Mach. Dostopno na: <https://data.matricula-online.eu/sl/suchen/?plac=e+liesing+diocese+date+range+1500%2C2000>, prevzeto 19. 5. 2021.

SISTORY Zgodovina Slovenije
Podatek s seznama žrtev druge svetovne vojne za osebo Walter Mach. Dostopno na: <https://www.sistor.si/zrtve/zrtev/?id=48177>, prevzeto 19. 5. 2021.

PRIČEVANJA

Robert Jedlovčnik ml.

Rošert Jedlovčnik iz Marišora

Robert Jedlovčnik se je rodil 15. oktobra 1906 v Malem Št. Vidu pri Velikovcu na avstrijskem Koroškem kot sedmi otrok v učiteljski družini očeta Jerneja in matere Frančiške. Najprej je štiri leta nemške osnovne šole obiskoval v rojstnem kraju, kjer je bil njegov oče nadučitelj, nato se je vpisal na Meščansko šolo v Velikovcu, kjer je opravil dva razreda, prav v času, ko se je končala prva svetovna vojna.

Kmalu po koncu vojne je Robertu Jedlovčniku umrla mama, oče pa se je vključil v gibanje za priključitev Koroške k novonastali državi, Kraljevini SHS. Po za Slovence neugodnem plebiscitarnem izidu je avstrijska oblast Jerneja Jedlovčnika izgnala iz Avstrije in ga s petimi otroki in nekaj hišne opreme naložila na tovornjak ter odpeljala v bližino Dravograda, kjer so ga dobesedno izvrgli iz tovornjaka na cesto in ga prepustili cesti. Oče Jernej se je za kratek čas zaposlil na šoli v Črnečah, nakar se je upokojil.

Sin Robert se je preselil v Maribor k očetovemu znanu, končal še tretji razred meščanske šole in se pričel pripravljati na študij na učiteljski šoli. Toda zaradi nizke očetove pokojnine se je moral zaposliti kot praktikant v Rafineriji mineralnega olja Dravograd, kjer je delal v ekspeditu in na mezdnem področju.

Leta 1923 se je zaposlil v Zrečah. Takrat je novoustanovljena Štajerska železoindustrijska družba pod vodstvom inž. Milka Bremca iskala prve delavce in med njimi je bil tudi Robert. Praktikantski staž je opravljal do leta 1926 in bil nato zaposlen kot uradnik na različnih delovnih področjih družbe, s katerimi se je seznanil že med pripravništvom.

Leta 1936 se je Robert Jedlovčnik poročil z absolventko trgovske šole, Celjanko Hedviko Koenig. Vse

Slika 1: Robert Jedlovčnik starejši, star okoli 18 let
(vir: Arhiv družine Jedlovčnik).

do druge svetovne vojne je opravljal funkcijo starešine komercialnega oddelka in delal kot prokurist.

V zakonu so se jima rodili trije otroci, dva sinova in hči. Vsi trije so pridobili akademsko izobrazbo: sin Robert je postal dipl. inž. kemije, sin Jernej dipl. inž. strojništva

Slika 2: Robert Jedlovčnik je bil aktiven član zreškega Sokola. Na fotografiji iz leta 1938 je prvi z leve (vir: Arhiv družine Jedlovčnik).

in hči Hedviga stomatologinja. Pod drugi svetovni vojni so vsi trije gradili svojo politično pot brez politične pomoči in se niso zapletali v ozadje političnega delovanja.

Robert Jedlovčnik je v letih zaposlitve v Štajerski železindustrijski družbi dejavno deloval tudi v naprednem sokolskem društvu in se od leta 1930 udeleževal raznih shodov in kulturnih prireditev. Bil je tudi aktiven član sokolske dramske sekcije, kjer je nastopal kot igralec in sodeloval kot režiser. Z igrami in drugimi predstavami je s svojimi somišljeniki gostoval po okoliških krajih, zlasti tam, kjer so imeli ustrezne dvorane za gledališke prireditve. Njegova skupina je sodelovala s podobno kulturno in izobraževalno usmerjenimi Orli in so z njimi pripravljali skupne nastope. Tik pred drugo svetovno vojno je Robert postal starešina Sokolskega društva v Zrečah.

Okupacija Kraljevine Jugoslavije v začetku aprila 1941 in priključitev južne Štajerske k nemškemu rajhu sta prinesli veliko sprememb tudi v Zreče. Veliko ljudi je okupator izgnal, med njimi tudi več zreških tovarniških delavcev.

Za Štajersko železindustrijsko družbo in večino tamkaj zaposlenih je bila srečna okoliščina zlasti gospodarsko uspešno vodstvo in predvsem avstrijski državljani, inž. Walter Mach, ki ga je zanimala uspešnost kovaške industrijske proizvodnje zreškega podjetja. Mach je bil skromen in pošten človek, ki je zaradi svoje dejavnosti

in avstrijskega porekla zaščitil marsikaterega Zrečana in ga obvaroval pred izselitvijo. Jedlovčniku je prepustil vse tiste naloge, ki jih je prej opravljal Milko Bremec. Podjetje je namreč ostalo brez Machovega družabnika Bremca, ki je bil kot rezervni major kraljeve vojske odpeljan v ujetništvo v Nemčijo.

Prva leta okupacije so v zreški Štajerski železindustrijski družbi še poslovali normalno in uspešno. Tovarniške zmogljivosti so bile v polnem zagonu in tudi proizvodni program se ni dosti menjal v primerjavi z leti pred vojno. Vodja podjetja Mach se je izkazal za ljudem vsestransko naklonjeno osebo in dopuščal, da je del tovarniških rezerv hrane prešel med prebivalstvo. Mach je tudi vedel, da je marsikatera tovarniška podpora prebivalstvu pristala v rokah partizanov, še posebej v enotah njegovega predvojnega prijatelja in partizanskega komandanta Borisa Winterja. Poudariti je potrebno, da je bil v te oskrbovalne dejavnosti partizanov s Pepijem Lepšino vključen tudi Robert Jedlovčnik.

Po partizanskem požigu zreške tovarne (27. aprila 1944) se je ves kolektiv skupaj z vodstvom lotil njene obnove, ki se je nadaljevala še v letih po vojni. V obnovo se je intenzivno vključil tudi Robert Jedlovčnik, ki je za to in druge uspešno izpolnjene naloge prejel republiško priznanje z nagrado.

Slika 3: Pogorišče tovarne v Zrečah, ki so jo požgali partizani aprila leta 1944, fotografija je iz osebnega arhiva Milka Bremca (vir: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 32).

Roberta Jedlovčnika je nato Okrajni komite OF Slovenske Konjice imenoval za administrativnega vodjo podjetja vse do leta 1947. Tega leta se je z odlokom vlade Ljudske republike Slovenije podjetje preimenovalo v Tovarno kovanega orodja Zreče in začel se je proces preusmeritve iz kmetijskega orodja v smer mehanskega orodja in odkovkov za avtomobilsko industrijo. V tem času je Jedlovčnik v tovarni opravljal najrazličnejša dela in dejavno sodeloval pri razvoju kraja.

Od leta 1945 pa do Jedlovčnikovega prevzema redne funkcije glavnega direktorja Tovarne kovanega orodja Zreče v letu 1953 se je na direktorskem mestu zvrstilo kar pet direktorjev. Robert Jedlovčnik je kot direktor podjetja imel to srečo, da je sodeloval s strokovno zanesljivim in podjetju predanim kadrom. Imel je poštene sodelavce, ki so v težkih poslovnih razmerah v državi dosegali optimalne proizvodne rezultate in bili uspešni v svojem javnem delovanju v kraju.

V času Jedlovčnikovega vodenja podjetja se je uspešno dokončala leta 1950 začeta rekonstrukcija podjetja z izgradnjo novih objektov, kot so kovačnica, orodjarna, generatorska in transformatorske postaje ter nova upravna zgradba. Nove delavnice so dobile novo opremo, ki je omogočala proizvodnjo avtomehanskega orodja in kovaških odkovkov za avtomobilsko industrijo. Med drugim je bila postavljena za tisti čas najmodernejša enota za galvanizacijo in uvedena utopna kovačnica.

Tovarna se je dejavno vključevala tudi širše krajevno okolje. Sodelovala je pri asfaltiranju ceste skozi Zreče, za tovarniške delavce zgradila nekaj stanovanjskih blokov, obnovila in posodobila Osnovno šolo Zreče, gradila nove počitniške zmožljivosti v Motenetu v hrvaški Istri, obnovila planinsko kočo na Rogli. Tovarna je vlagala v zdravstvo, saj je bil takrat zgrajen nov zdravstveni dom z dvema stanovanjema za zdravnike. Direktor Robert Jedlovčnik se je aktivno vključeval v družbenopolitično dogajanje v kraju, čeprav ni bil član zveze komunistov.

Bil je tudi sodnik porotnik na konjiškem sodišču, namestnik predsednika Skupščine Občine Slovenske Konjice, predsednik Socialistične zveze delovnega ljudstva za kraj Zreče, član organov gospodarskih zbornic Slovenije in Jugoslavije.

Sodeloval je v delovni skupini, ki je ustanovila podjetje za proizvodnjo umetnih brusov, kasneje imenovano Comet. V letih 1958–1964 je bil njegov direktor.¹

Robert Jedlovčnik je bil direktor zreške Tovarne kovanega orodja od leta 1952 do leta 1962, ko se je upokojil. Svojo življenjsko pot je sklenil 7. oktobra 1989 v Ljubljani, kjer je tudi pokopan. Žena Hedvika je umrla 31. 8. 1994 v Ljubljani in je tam tudi pokopana.

¹ Podjetje Comet je takrat šele začelo z aktivnostjo, proizvodnja brusov za kovaštvo pa je bila njihova rešitev problema silikoze.

FUŽINAR

POSLOVNO ZDRUŽENJE KOVAŠKE INDUSTRIJE LRS, LJUBLJANA, PARMOVA 41

LJUBLJANA, dne 6.I. 1960.

ODLOČBA O NAMESTITVI.

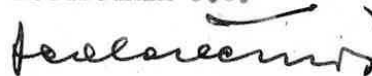
Na osnovi sklepa Upravnega odbora „FUŽIBAR“ poslovno združenje, Ljubljana, z dne 8. oktobra 1959. se namešča

tov. ing. BREMEC MILKO

s 1. januarjem 1960. pri navedenem poslovnem združenju kot direktor združenja z mesečno plačo 40.282.- din neto, ki se izplačuje za nazaj.

„FUŽINAR“
POSLOVNO ZDRUŽENJE

Predsednik U.O.

(glav.dir.Jedlovčnik Robert)

Odločba se dostavi:

1 x ing. Bremec Milko,

1 x arhiv.

TELEFON 30428 - BRZOGAV »FUŽINAR« LJUBLJANA - TEK. RAČUN KB 600-701/1-352

Slika 4: Odločbo o namestitvi inž. Milka Bremca za direktorja poslovnega združenja Fužinar leta 1959 je podpisal Robert Jedlovčnik (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 1).

Slika 5: Srečanje trgovskih potnikov Poslovnega združenja Fužinar v Zrečah leta 1955, v sredini sta od leve Robert Jedlovčnik z očali in Milko Bremec (vir: Arhiv družine Jedlovčnik).

Slika 6: Comet Zreče, 1962 (vir: Robert Jedlovčnik starejši, prvi direktor Cometa).

Martin Mrzdovnik

Pustili so sled

Izvleček:

Zreška kovaška industrija je nastajala ob spletu različnih okoliščin v začetku 20. let 20. stoletja. Vidne zasluge za njen razvoj imata industrialca Milko Bremec in Walter Mach, ob njiju pa še vrsta uspešnih sodelavcev, ki so kot proizvodni in vodstveni delavci načrtali pot danes uglednega in mednarodno uspešnega podjetja Unior, kovaška industrija, d. o. o. Pričujoče besedilo predstavlja življenjske zgodbe osmih začetnih sodelavcev zreške kovaške industrije, ki jih je pisec besedila sestavil iz pripovedi njihovih sorodnikov iz drugega in tretjega sorodstvenega kolena. To so pripovedi, združene v besedilo, ki iz svojega zornega kota osvetljuje življenje in delo pod južnim Pohorjem.

Ključne besede:

Delavstvo, sindikalni zaupnik, kovač, kovaštvo, tovarniška hala.

Abstract:

The Zreče blacksmith industry was formed under a combination of various circumstances in the early 1920s. Industrialists Milko Bremec and Walter Mach have visible merits for its development, as well as a number of successful collaborators who, as production and management workers, charted the path of today's renowned and internationally successful company Unior, kovaška industrija, d. o. o. This article presents the life stories of eight initial collaborators of the Zreče blacksmith industry, composed by the author of the text from the stories of their relatives from the second and third kinship generation. These are narratives combined into a text that illuminates life and work beneath Southern Pohorje from its point of view.

Keywords:

Workers, union trustee, blacksmith, blacksmithing, factory hall.

Uvod

Prvi korak do ustanovitve Štajerske industrijske družbe v Zrečah je bil narejen z nakupom zemljišča 2. 11. 1920, kot drugi korak, a tisti odločilen, je bilo zavedanje idejnega vodje in ustanovitelja Štajerske industrijske družbe inž. Milka Bremca, da brez strokovnega kadra pač ne bo šlo. Čeprav je tukajšnje širše okolje bilo posejano z mnogimi kovačijami, tudi večjimi¹, ki so se že prilagodile sodobnemu obrtniškem in industrijskemu načinu dela, je načrtovana kovačija presegala tukajšnje znanje in izkušnje domačinov. Nekaj znanja in kadra je bilo še iz časa delovanja premogovnikov², ki so v letih po prvi svetovni vojni počasi zapirali svoje jaške. Snovalec nove in velike kovačije je tako bil prisiljen k sodelovanju povabiti izkušen in strokovni kader, ki se je kalil v večjih tovarnah, npr. v ladjedelnici v Pulju in drugod po takratni Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev in zunaj nje. Dobrih delavcev ni bilo nikjer v izobilju in vsak tovarnar jih je držal zase. Milko Bremec je tako moral ponuditi nekaj več; najprej jih je privabila plača, nato stanovanja. V ta namen je bil zelo pripraven zreški grad, dvorec, ki so ga leta 1717 za svoje potrebe zgradili kartuzijani iz samostana Žiče³, ki je poleg stanovanja nudil tudi nekaj ohišnice, da je družina lažje živela. Franc Kozjek v svojem zapisu zgodovine Zreč z naslovom *Zreče nekoč in danes* zapiše, da je Milko Bremec na Novi Dobrovi od posestnika Ivana Oprešnika odkupil okoli 6 hektarjev zemlje za delavsko naselje, a je druga svetovna vojna preprečila izgradnjo naselbine⁴.

In kdo so bili ti, ki so kot strokovni kader prvi prišli v Zreče?

Dušan Medved, avtor mnogih prispevkov o zgodovini zreške kovaške industrije, jih je navedel, med drugim je zapisal: »Ker Zreče niso imele kovaške tradicije, je bilo potrebno pritegniti orodne kovače iz drugih krajev. Ti so v glavnem prišli iz Ruš in Oplotnice. Iz Ruš so prišli Magerl, Rabič, Drozg in drugi. Iz Oplotnice mojster Koprivnik, Juhart, Bogatin, Obrul in drugi.«⁵

Pri naštevanju je avtor uporabil le priimke, kar je pri poizvedovanju o osebah pomenilo negotovost, ali je ta oseba res tista, ki jo navaja avtor. Takšen primer je Hlastec, ki mu je avtor pripisal velik pomen pri ustanavljanju kovačije v Zrečah, vendar brez dodanega imena.

V tem prispevku smo na osnovi dokumentov ugotavljali istovetnost oseb in o tistih, za katere smo lahko ugotovili istovetnost, pripravili krajše zapise.⁶

Alojz Burja iz Trbovelj

Alojz Burja je bil rojen 30. januarja 1895 v Trbovljah, umrl je 22. 2. leta 1949 in je pokopan v Zrečah⁷. V Zrečah se je naselil leta 1929, ko je takratna tovarna *tajerska Šelezoindustrijska družba*, danes *nior Zreče*, potrebovala dodatno strokovno moč. Ker je v Zrečah in širši okolici takrat primanjkovalo kovačev, ki so bili najbolj iskan poklic, so v Zreče prišli kovaški mojstri iz drugih bolj razvitih industrijskih krajev. Tako je Alojz Burja prišel iz Trbovelj. Kje se je izobraževal in iz katere tovarne je prišel v Zreče, ne vemo. Vsekakor pa je bil kovaški mojster in kot tak lepo sprejet v Zrečah.

Poročil je Marijo z dekliškim priimkom Hren, rojeno 12. 7. 1893. Leta 1931 se jima je rodil sin Slavko. Marija Burja je kot diplomirana babica pomagala pri porodih v Zrečah in okolici, vključno s kraji južnega Pohorja. Nema lokrat se je sredi noči, dežju ali snegu podala na delo peš ali pa so jo prišli iskat z živinsko vprego. Potovanje peš, zlasti ponoči, je bilo za žensko pogosto zelo naporno in povezano s strahom ter nelagodjem.

Slika 1: Poročna fotografija zakoncev Burja (vir: Arhiv družine Burja).

¹ Kovačija Ošlak, Skomarje, h. št. 1.

² Hazler, V. (ur.), *Rudniki, premogovniki in kamnolomi v Dravinjski dolini*, str. 67.

³ Sapač, I., *Freudenberk, Lušperk, Jamnik. Zreški gradovi med včeraj, danes in jutri*.

⁴ Kozjek, *Zreče nekoč in danes*. Zreče, 1972 (tipkopis).

⁵ Čanji, V. (ur.), *100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje*, Zreče, 2019.

⁶ Martin Mrzdovnik, avtor pričujočega članka, je gradivo o delu in življenju pričevalcev zapisal na podlagi ustnih pripovedovanj sorodnikov druge in tretje generacije. Na podlagi navzkrižnega preverjanja ustnih in drugih virov je avtor oblikoval pripovedne zgodbe, ki ohranjajo pripovedni način izražanja.

⁷ Mrzdovnik, M., *Zreški izgnanci: izgnani v času druge svetovne vojne*, str. 23.

Kat. št. 1

Kolka prosto
po razpisu c. kr. naučnega ministrstva
z dne 16. junija 1876, št. 5938.

SPRIČEVALO

OBRTNE NADALJEVALNE ŠOLE.

I. l.

Burja Alojzij
kovaški vajenec

je hodil v šolskih letih 1910, 11, 12

v obrtno nadaljevalno šolo v *Smartnem*

Njegovo vedenje je bilo *popolnoma primerno*

Naučil se je iz posameznih učnih predmetov tako:

Predmet	Red	Podpis
Elementarnega prostoročnega risanja	<i>dobro</i>	<i>M. Tominc</i>
Geometričnega risanja in elementarne geometrije	<i>prav dobro</i>	
Strokovnega risanja za		
Obrtnega spisja	<i>zadostno</i>	<i>M. Debelak</i>
Obrtnega računstva	<i>poročno</i>	<i>R. Legauer</i>
Obrtnega knjigovodstva		
<i>Verouk</i>	<i>zadostno</i>	

Skupno število zamujenih učnih ur: 5; od teh opravičenih: 5

V *Smartnem* dne *28. aprila* 1912

M. Bihor
Ratohet

M. Debelak
voditelj nadaljevalne šole.

Slika 2: Spričevalo Alojza Burje iz Obrtne nadaljevalne šole smartno iz leta 1912
(vir: Arhiv družine Burja).

Kmalu po izbruhu druge svetovne vojne se je družina kovača Burje znašla na seznamu tistih, ki so jih okupatorji predvideli za izgon iz domačega kraja. Najprej je sledila aretacija očeta Alojza, nato zasliševanje v osnovni šoli, sledil je zapor v meljski kasarni in julija 1941 izgon v Smederevo na prisilno delo v železarni. Ostali del družine je našel svoj novi dom v Trsteniku, vasi blizu Kraljeva. Sprejeli so jih manjši kmetje in tako so postali del te gostoljubne družine. Sin Slavko je tam obiskoval in končal osnovno šolo ter pomagal na kmetiji.

Po končani vojni, maja leta 1945, se je družina vrnila v Zreče in nadaljevala družinsko življenje. Zopet je bilo potrebno začeti znova, toda Alojzova bolezen je hitro napredovala. Umrli je leta 1949 za posledicami težkega življenja v izgnanstvu, star komaj 54 let.

Marija Burja je nadaljevala z babištvom, saj so se takrat otroci praviloma rojevali doma. Sin Slavko je po vrnitvi iz izgnanstva nadaljeval šolanje za strojnega ključavničarja v Kamniku in nato ob delu zaključil še mojstrsko šolo v Ljubljani. Kot obratovodja je bil zaposlen v tovarni TKO Zreče.

Po zapisu Boruta Burje uredil avtor tega članka.

Anton Rabič iz Ruš

Anton Rabič je bil rojen dne 16. 1. 1900 v delavski družini v St. Veitu. Slovensko ime za ta kraj je Šentvid in leži ob reki Glini na avstrijskem Koroškem, na severnem delu Gosposvetskega polja. Izučil se je za kovača. V Zreče se je preselil iz Ruš⁸. Ko se je po letu 1920 v Zrečah začela razvijati kovaška industrija pod vodstvom Milka Bremca, je tod primanjkovalo kvalificiranih delavcev, zato je vodstvo slednje iskalo po mnogih krajih in jim obljubljalo dobro plačo in stanovanja. Iz zgodovine tovarne vemo, da so v Zreče prišli kovači z Mute, iz Oplotnice in Ruš, ki so tvorili jedro razvoja komaj začete tovarne kmetijskega orodja. Poleg Antona Rabiča sta iz Ruš prišla še kovača Magerl in Drozg. Anton Rabič je z ženo Justino prišel v Zreče po letu 1922 in družina je najprej stanovala v zreškem gradu, tik ob tovarni. Leta 1924 se je zakonskemu paru rodila hči Rozalija (Justina) in do konca leta 1927 še sinova Anton (Zvonko) in Bruno. Prav tako je iz tovarniških zapisov znano, da je Anton Rabič bil sindikalni zaupnik, kar kaže na njegov ugled med delavci, ki so v tistem času bili v večini nekvalificirani in mnogi slabo pismeni.

Družina se je preživljala z očetovo plačo in koščkom zemlje, ki so ga stanovalci dobili v uporabo. Justina je bila zelo iznajdljiva in je včasih šla delat h kakšnemu kmetu. V tem napetem kulturnem življenju so se tik pred letom 1941 že kazali nekateri škodljivi procesi. Nekatere je pritegnil nemški red, druge kapital in to je bilo usodno tudi za družino Antona Rabiča, ki se je poleg mnogih drugih znašel na spisku za izgon.

Slika 3: Anton Rabič (skrajno levo) je leta 1956 dobil državno priznanje za svoje delo v Tovarni kovanega orodja Zreče (vir: Jože Košir).

⁸ N. d., str. 83.

Tudi družina Rabič se je pred transportom v Srbijo znašla v vojašnici Melje v Mariboru in 1. 7. 1941 je bila s transportom številka 8 odpeljana v izgnanstvo.

Anton Rabič je bil ljubiteljski fotograf, ki je prišel na dom in fotografiral družino še z aparatom na plošče, kasneje je imel že sodobnejše aparate. Bil je tudi prvi predsednik delavskega sveta, izvoljen v septembru leta 1950. V publikaciji, izdani ob 100-letnici Uniorja, je zapisano:

»Leta 1950 so tovarne postale last delavcev. To se je v Zrečah zgodilo 9. 9. 1950. Izvoljen je bil prvi delavski svet pod vodstvom Antona Rabiča, izmenovodje kovačnice. V prvi delavski svet Tovarne kovanega orodja je bilo izvoljenih 30 članov delovnega kolektiva.«

Leta 1956 je Anton Rabič še z nekaterimi drugimi sodelavci dobil priznanje za svoje delo v tovarni.

Po pripovedovanju sorodnikov zapisal avtor tega članka.

Vinko Koprivnik iz Oplotnice

Vinko Koprivnik je bil 22. 1. 1897. rojen materi Uršuli Koprivnik v Gorici pri Oplotnici. O očetu ni podatkov. Vinko Koprivnik je moral zelo hitro v rejo, saj ga mati ni imela možnosti preživljati. Po pripovedovanju njegove-

ga vnuka je preživel otroška leta v reji v pomanjkanju ljubezni in družinske toplote. Izkušnja, da je nezakonski sin, ga je zaznamovala in obenem utrdila v prepričanju, da bo nekoč sam svoj gospodar.

Ko je bil dovolj star, je šel v uk k Ošlakovim nad Zrečami. Tam se je naučil prvih veščin kovaštva in gotovo je bil talentiran, saj si je kmalu po učni dobi v bližini Oplotnice omislil svojo kovačijo.

Poročil se je okoli leta 1920 z Ano Kvas iz Oplotnice in v zakonu so se njima rodili štirje otroci: Feliks, Vinko, Anica in Erna.

Ko so leta 1922 v Zrečah začeli z industrijsko kovačijo, se je zaposlil. Na seznamu delavcev je vpisan pod številko 1 in z datumom zaposlitve 8. 10. 1922. Vnuka Vinko in Andrej sta povedala, da je bil spreten kovač in da je njegova plača bila res dobra, zato ženi ni bilo potrebno iti v službo. Bil pa je tudi zelena poročna priča mnogim sodelavcem. Skupaj s tovarno in njenimi lastniki je preživel dobre in težke čase vse do konca druge svetovne vojne, ko so tovarno podržavili. Z družino je stanoval v zreškem gradu, kjer so imeli nekaj vrta. Tudi njega so hoteli v organih upravljanja, a se ni uklonil in je ostal zvest svoji kovačiji.

Upokožil se je aprila 1953 in leta 1968 po daljši bolezni umrl. Pokopan je na starem pokopališču.

Njegovi otroci so si vsi razen enega ustvarili družine: Feliks Koprivnik, rojen 7. 4. 1921, se je poročil z Zlato Šuder, njuna hči Milada pa z Danielom Lamutom, s katerim imata hčeri Aljo in Mašo. Vinko Koprivnik je

Slika 4: Vinko Koprivnik pred Kračunovo gostilno. Na fotografiji so od leve: Anton Kragolnik, Slavko Bombek, predzadnji Vinko Koprivnik in gostilničar Martin Kračun v zadnji vrsti (vir: Vinko Krančan).

Slika 5: Poročna fotografija Ane Koprivnik, hčerke Vinka Koprivnika. Na fotografiji so: nevesta Ana Koprivnik, ženin Anton Podgrajšek, za njima kot družica Erna Koprivnik, Feliks Koprivnik je v zadnji vrsti tretji od leve, oče Vinko Koprivnik je prvi z desne, ob njem je njegova žena Ana, ob njej pa gostilničar in trgovec Martin Kračun (vir: Vinko Krančan).

bil rojen 21. 1. 1923. Bil je v nemški vojski in tam ranjen. Glede na razmere po vojni je ostal v Avstriji. Ni imel družine. Anica Koprivnik, rojena 11. 7. 1925, se je poročila z Antonom Podgrajškom, rojenim 13. 6. 1919, in mu rodila Branka in Jurija. Branko si je ustvaril družino in se poročil z Danico, s katero imata hčerko Tejo in sina Roka.

Erna Koprivnik, rojena 14. 12. 1931, se je poročila z Lubanom Krančanom, rojenim 22. 12. 1927. V zakonu sta imela sinove: Andreja, poročenega z Dragico Cvelfer (otroci Katja, Simona, Ana), Vinka, poročenega s Tinko Rančnik (otroka Gregor in Alja), in Mirana, poročenega z Dušanko Magerl (otroka Robin, Mitja).

Po pripovedovanju Vinka in Andreja Krančana zapisal avtor tega članka.

Ivan Detiček iz Čadramske vasi pri Poljčanah

Ivan Detiček je bil rojen 8. 8. 1906 v Čadramski vasi pri Poljčanah očetu Jakobu, ki je imel manjše posestvo, in materi Mariji, rojeni Leskovar, kot edinec. V osnovno šolo je hodil v Poljčane in nato šel v uk v Zreče, v takratno tovarno Štajerska železoindustrijska družba. Iz Čadramske vasi, kjer je družina imela svoj dom, se je vozil z vlakom v Zreče. Na tej progi se mu je zgodila nesreča – vlak mu je odrezal nogo.

Po končanem vajeništvu se je zaposlil v Štajerski železoindustrijski družbi kot ključavničar. V Zrečah je spoznal Veroniko Rušnik iz Spodnjih Zreč in se z njo poročil. V zakonu so se jima rodili: Olga, rojena 30. 8. 1926, Breda, rojena 30. 10. 1929, Marjan, rojen 1. 11. 1936. Hči Olga se je poročila z Ivanom Ledinekom in imela sta 13 otrok. Breda Detiček se je poročila s Tonetom Klinčarjem in imela 4 otroke (2 s Tonetom Klinčarjem). Sin Marjan se je poročil s Karolino Čebular in imela sta 2 otroke.

Žena Veronika je bila iz znane družine Rušnik izpod Brinjeve gore. Njen oče je bil Pavel Rušnik, mati pa Marjeta z dekleškim priimkom Očko iz Kunigunde. Veronika je bila tretja od sedmih otrok. Po smrti žene Veronike se je Ivan Detiček poročil z Lojzko Lipuš. Živela sta na Novi Dobrovi.

Ivan Detiček je bil po poklicu strojni ključavničar, a bolj kot to delo so ga zanimali stroji, ki so prihajali v tovarno oz. že bili v njej. Poznal je njih delovanje in bil tudi njih vzdrževalec. Milko Bremec in kasneje še drugi direktorji so znali izkoristiti njegovo znanje, zato je večkrat pomagal reševati težave v drugih tovarnah, povezanih z zreško kovačijo. Dušan Medved ga v svojih spominih večkrat navaja kot strokovnjaka za stroje, ki so takrat bili v pogonu v tovarni. Prav tako je sodeloval pri montaži novih strojev, ki so prihajali v tovarno, in se tako od tujih strokovnjakov naučil, kako rokovati in vzdrževati stroje. O tem, kako visoko ga je cenil Milko Bremec, priča podatek, da je leta 1935 Bremec bil birmski boter njegovi hčeri Olgi.

Slika 6: Ivan Detiček z ženo Veroniko in hčerama Olgo in Bredo (vir: Breda Ledinek Hočevnar).

Ivan Detiček je še danes eden najbolj prepoznavnih zaposlenih v zreški kovačiji tistega časa, mojster, ki mu je uspelo vse, kar je vzel v roke. Bil je vodja remontne delavnice in v njegovi šoli je bilo veliko vajencev, ki so tukaj opravljali praktični del pouka. Je tudi zgled vztrajnosti in poguma, saj je bil ob del noge in je imel protezo. V Zrečah se je govorilo, da si je morda v spomin na neljubi dogodek naredil delujočo parno lokomotivo, tračnice in nekaj vagonov.

Slika 7: Ivan Detiček kot upokojenec (vir: Melita Klinčar gank).

ranc Bogatin iz Oplotnice

Med prvimi kovači, ki so prišli iz drugih krajev, je bil tudi Franc Bogatin, ki je prišel iz Oplotnice. Rojen je bil 17. 2. 1876. Poročen je bil z Marijo, rojeno Horvat, in imela sta štiri otroke. Sin Franc je bil prav tako zaposlen v Štajerski železoindustrijski družbi, sledili so še hči Brigita, sin Vincenc in hči Mimika. Sin Franc naj bi po zapisu Dušana Medveda odšel v Železarno Smederevo⁹ in tam pomagal pri vzgoji domačih kovačev.

Franc Bogatin je umrl 21. 2. 1925, žena Marija pa 18. 8. 1924 v Zrečah.

Ivan Hlastec iz Pulja

Po zapisih Dušana Medveda o zgodovini zreške kovačije je Ivan Hlastec precej skrivnostna oseba. Pripisuje mu celo odločilno vlogo, saj naj bi prav on nagovoril Huga Bremca in tako poskrbel, da je novica o prodaji Kračunovega mlina dosegla Milka Bremca. Ker v svojih zapisih ni navedel njegovega imena, je precej otežil iskanje prave osebe s priimkom Hlastec, saj je ta priimek pogost v teh krajih. Pri pregledu popisa arhivskega gradiva je bil naveden tudi seznam zaposlenih v Štajerski železoindustrijski družbi¹⁰.

A ta seznam ni bil narejen po abecednem vrstnem redu, temveč verjetno po delovni dobi v podjetju. S seznama smo izvedeli ime osebe – Ivan, torej Ivan Hlastec. Poleg tega pa tudi letnico njegovega rojstva, rojstva žene in otrok; za Ivana Hlasteca je zapisana letnica 1883, za ženo 1888 in za otroka 1908 in 1909. V krstni knjigi za župnijo Zreče je navedeno, da se je Ivan (Johan) Hlastec rodil 26. 8. 1883 v Gornjih Zrečah očetu Jožefu in materi Tereziji, rojeni Gregorc. Navedena sta tudi smrt, in sicer je umrl 5. 5. 1959 v Spodnjih Zrečah, in podatek, da je bil poročen v Pulju. Glede na to, da v krstnih knjigah za Zreče ni vpisanih njegovih otrok, menimo, da sta bila sinova rojena v Pulju.

Po pripovedovanju Silva Vuhererja, ki je Ivana Hlasteca osebno poznal, saj je stanoval v bližini njegove domačije in bil očetov sodelavec, je njegova družina prišla v Jugoslavijo po porastu fašizma v Italiji, okoli leta 1920. To pa je tudi čas začetka Štajerske industrijske družbe v Zrečah, kjer se je zaposlil kot eden prvih delavcev. V Pulju naj bi bil zaposlen v ladjedelnici in tam si je pridobil veliko kovaških izkušenj, ki jih je v Zrečah znal uporabiti v novi kovačiji.

⁹ Medved, D., *Naše korenine* (tipkopis).

¹⁰ ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 17.

Slika 8: Delavci tajerske železindustrijske družbe Zreče okoli leta 1935. Na fotografiji so: Ivan Detiček (druga vrsta, 6. z leve), Vinko Koprivnik (druga vrsta, 9. z leve). V sredini je zreški župnik Josip Bezjak. Za vse ostale ni točnih podatkov. Ivana Hlasteca na tej fotografiji ni nihče prepoznal (vir: Vinko Krančan).

Slika 9: Ivan Hlastec; prva vrsta od leve: Marija Brglez, Sonja Brglez, Tone Globovnik, Ivan Hlastec in njegova žena, druga vrsta: Herman Brglez, Katarina Brglez, neznana (vir: Franci Brglez Zreče, letnica ni znana).

Konrad Magerl iz Ruš

Družina Konrada Magerla se je iz Ruš preselila v Zreče, kjer je Konrad dobil delo in stanovanje. Kdaj točno je prišel v Zreče in se zaposlil v kovačiji, ni znano. Po letnici poroke, ki je bila v Zrečah, je bilo to leta 1927 ali še kakšno leto prej.

Rojen je bil 13. 2. 1900 v Čadramu pri Oplotnici. Marija z dekliškim priimkom Kauran je bila rojena 6. 11. 1904 v Rušah. Zakonsko zvezo sta sklenila 24. 10. 1927 v Zrečah, ko je Marija bila vdova in je s seboj pripeljala sina Slavka iz prejšnjega zakona. Zakonca Magerl sta tako imela Slavka (1924–1945), Marijo - Marico (1927–1998), Vladimirja (1929–1931), Milana (1933–1981), Dušana (1936–1980), Konrada - Rada (1938–2000) in Herto (1942–2007). Pokopana sta v družinskem grobu poleg Vladimirja in Milana. Sin Slavko je bil vpoklican v nemško vojsko, a je dezertiral in bil zaprt v taborišču, kjer je tik pred koncem vojne umrl. Hčeri Marija in Herta sta pokopani v Piranu.

Konrad Magerl je bil aktiven lovec, saj ga najdemo na spisku zreških lovcev društva Sraka, ki ga je vodil takratni nadučitelj Karel Mravljak. Seznam teh lovcev je iz leta 1936. Po pripovedovanju sorodnice Gordane Brumec Kralj ga je žena Marija večkrat spremljala na lov. Kot spreten kovač je dobro zaslužil, tako da ženi Mariji ni bilo potrebno v službo. Leta 1944 je nepričakovano umrl za posledicami sepse, potem ko je stopil na zarjavel žebelj in ni bil deležen pravočasne zdravniške obravnave.

Slika 10: Marija Magerl, žena Konrada Magerla, 1940 (vir: Gordana Brumec Kralj).

Slika 11: Družina Magerl ob krsti pokojnega očeta Konrada, 1944. Na fotografiji so: Marija, ki ima v naročju hčerko Herto, levo od matere je hči Marica z ruto na glavi, poleg nje so sinovi Dušan, Milan, Rado, mladenič na desni strani bi lahko bil njen sin iz prejšnjega zakona Slavko. Ostali niso prepoznani (vir: Arhiv družine Magerl, hrani Gordana Brumec Kralj).

Slika 12: Skupina delavcev pred starim vhodom v tovarno okoli leta 1948. Z leve: Anton Kragolnik je drugi v vrsti, peti je Vinko Koprivnik in sedmi Ivan Detiček. Antona Kragolnika je na tej fotografiji prepoznal njegov vnuk Anton Kragolnik iz Zreč
(vir: Rebernak, M. (ur.): 100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje. Zreče, 2019).

Vodstvo tovarne je zaposlilo njegovo hčerko Marijo, ki je komaj šestnajstletna prevzela skrb za družino, čeprav si je želela postati medicinska sestra. Mati jo je kar strogo prijala in celotna njena plača je šla za preživetje družine.

Marica se je pri 28. letih osamosvojila in odšla v koprski Tomos, kjer je dobila delo. Mati ji je tja kmalu poslala brata Rada, da se je izučil za strugarja in se je nato vrnil v Zreče. Poslala ji je še sestro Hertto, ki je v Piranu ostala.

Anton Kragolnik iz Zreč

Zelo znano ime prvih let kovaške industrije v Zrečah je tudi Anton Kragolnik. Rojen je bil 24. 10. 1897 na Gračiču materi Mariji Kragolnik, katere oče je bil Karel Kragolnik iz župnije sv. Kunigunda nad Zrečami. Očetovstvo med podatke ni vpisano, zato je dobil materin priimek. Poročil se je 25. 1. 1924 v Konjicah z Marijo Blažič. Imela sta štiri otroke. To so bili: Anton, rojen leta 1924, Franc, rojen leta 1925, Jože, rojen leta 1929, in Slavica, rojena leta 1932. Anton in Franc sta padla v drugi svetovni vojni kot vojaka nemške vojske, Slavica je umrla leta 1974 in Jože 2012.

Po poklicu je bil tesar. Svojo priložnost za zaslužek je našel v času preurejanja Kračunovega mлина v kovačijo. Kasneje je gradil še ostale tovarniške hale in bil v pomoč podjetju Kasal, ki je za kovačijo urejalo vodno turbino. Dušan Medved v svojih spominih *Naše korenine* zapiše¹¹, da je Anton Kragolnik bil zaposlen v novonastali kovačiji in da je ob urejanju turbine inž. Kasal tukaj srečal Kragolnika, za časa vojske njegovega oficirskega sluga, in ga vključil v projekt regulacije Dravinje z izgradnjo vodne turbine. Antona Kragolnika najdemo med zaposlenimi še po drugi svetovni vojni, ko je vodil mizarstvo delavnico.

Šk. št.	Ime nastanjenca	roj. leto	Družinski člani						
			žena roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj. l.	roj.
26	Magerl Konrad	1900	1904	1914	1914	1914			
27	Schwaibich Anton	1889	1888	1919	1911	1913	1915	1917	19
28	Lipus Franc Filip	1890	1891	1911	1914				
29	Vejsen Tomaz	1894	1896	1913	1914	1916			
30	Poljnik Konrad	1885	1901	1911	1917				

Slika 13: Detajl seznama delavcev tajerske industrijske družbe okoli leta 1925, Konrad Magerl je zapisan pod št. 26
(vir: Si AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986. šk. 17).

¹¹ Medved, D., *Naše korenine* (tipkopis).

Zaključek

Bili so prvi in pustili so globoko sled, ki tudi po več kot 100 letih ni izginila. Njihovi potomci – vnuki, vnučkinje in drugi – so sami s pripovedovanjem in fotografijami omogočili avtorju tega članka, da je nastal ta zapis. Če so v preteklih zapisih bili omenjeni samo s priimki, sedANJI opis daje več podatkov o njihovem delu, življenju in prispevku tovarni. Oba lastnika Štajerske industrijske družbe Milko Bremec in Walter Mach sta z izbiro kadra v nastajanju družbe in kasneje v njenem zagonu po ugotovljenih podatkih izbrala prave strokovnjake, ki so izpolnili njuna pričakovanja. Širši zreški okoliš jih takrat še ni imel in odločitev za kader od drugod je bila pravilna. Delavce so dobro sprejeli tudi domačini, kajti skoraj vsi delavci od drugod so ostali v kraju in si tod ustvarili družine ter tod dočakali svoj konec.

Slika 14: Zreški dvorec, med domačini znan tudi kot »zreški grad«, je bil zgrajen leta 1718 za potrebe uprave kartuzije iče na zreškem območju. Leta 1920 je prišel v last štajerske industrijske družbe, ko ga je uporabila za delavska stanovanja. Leta 1973 je bil porušen za potrebe širjenja tovarne Unior; fotografija je iz začetka sedemdesetih let, malo pred rušenjem dotrajane zgradbe (vir: Arhiv KUD Vladko Mohorič Zreče).

Slika 15: Srečanje upokojenih delavcev zreške tovarne v letu 1961 z vodstvom podjetja. To so delavci, ki so še vsi delali pri Milku Bremcu. (vir: Zasebni arhiv družine Burja).

VIRI IN LITERATURA

PISNI VIRI

- **Arhiv Republike Slovenije**, fond: SI AS 1225, Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 17.
- **Kozjek**, Franc: *Zreče nekoč in danes*. Zreče, 1972 (tipkopis, hrani avtor tega zapisa).
- **Medved**, Dušan: *Naše korenine* (tipkopis, brez navedbe datuma, hrani avtor tega zapisa).

LITERATURA

- **anji**, Vanesa (ur.), Marjana Rebernak, et al.: *100. obletnica Unior: stoletje izkušenj za novo tisočletje*. Zreče: Unior, 2019 (samozaložba).
- **Hazler**, Vito (ur.), et al.: *Rudniki, premogovniki in kamnolomi v Dravinjski dolini*. Zreče: Občina Zreče, 2011.
- **Mrzdovnik**, Martin: *Zreški izgnanci: izgnani v času druge svetovne vojne*. Zreče: Občina Zreče, 2020.
- **Sapač**, Igor, et al.: *Freudenberk, Lušperk, Jamnik. Zreški gradovi med včeraj, danes in jutri*. Zreče: Univerza v Mariboru, Fakulteta za gradbeništvo, prometno inženirstvo in arhitekturo, 2016.

Seznam slik in dokumentov

NASLOVNICA

Motivi iz kovaških delavnic: Lokovec, Muta, Zreče
(Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec in fotografiji iz osebnega arhiva
Milka Bremca (vir: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 32).

UVOD

Slika: Nekdanji Kračunovi objekti – zadaj že delujoča tovarna, fotografija iz Bremčeve zapuščine je nastala med letoma 1935 in 1938 (vir: Fotografijo hrani Arhiv Republike Slovenije). 7

Slika: Pnevmatška kovaška kladiva v proizvodnih prostorih v Zrečah, fotografija je nastala po letu 1945 (vir: Fotografijo hrani Arhiv Republike Slovenije). 9

RAZISKAVE

Slika: Inž. Milko Bremec (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Fotografija iz albuma M. Bremca, šk. 32.). 10

Miroslav ulogoj Bremec MILKO BREMEC

Slika 1: Hiša prednikov Milka Bremca v Gorenjem Lokovcu je zanj postala mesto oddiha. Kamnite hiše s strmimi slamnatimi strehami po vzoru idrijsko-cerkljanske arhitekture so bile raztresene po vsej planoti, skoraj vsaka pa je imela svojo kovačijo (vir: Fotografijo iz leta 1953 hrani Arhiv Republike Slovenije). 12

Slika 2: Inž. Milko Bremec (levo) v pogovoru z Viktorjem Ličerjem in Mirom Plevnikom (desno) (vir: Družinski arhiv Mohorovih). 13

Slika 3: Novi prostori in prva strojna oprema so kovačem olajšali delo in izpolnjevanje naročil kovanih izdelkov, ki so pokrivali trg celotne takratne Jugoslavije (vir: Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec). 13

Slika 4: Milko Bremec (sedi tretji z desne) v družbi lokovski kovačev leta 1954 (vir: Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec). 14

Slika 5: Nov proizvodni program Kovaške zadruge Lokovec ob koncu 50. let 20. stoletja (vir: Pavšič Zavadlav). 14

Slika 6: Milko Bremec (stoji tretji z leve) v družbi vodstva Kovaške zadruge Lokovec in inž. Hamdija iz Egipta leta 1959 (vir: Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec). 15

Slika 7: Bremec (desno) je poskrbel, da so se izdelki Kovaške zadruge Lokovec predstavljali na različnih sejmi v tedanji Jugoslaviji (vir: Arhiv Kulturno-turističnega društva Lokovec). 16

Slika 8: V lokovski kovačiji pri Iluščku, od koder je bil doma Albin Humar, ki je za Milka Bremca zbiral gradivo (vir: Arhiv Republike Slovenije). 17

Slika 9: V spominsko knjigo Milku Bremcu so svoje slike prispevali tudi otroci, ki so rasli ob zvokih kladiv in so spoznavali kovaški poklic v očetovi delavnici. Takratni tajnik Kovaške zadruge Lokovec Viktor Ličer se spominja besed Milka Bremca, ko je otroke videl na dvorišču vaše gostilne: »Poglej, kako so ti otroci lepo oblečeni. Pravo zadovoljstvo jih je videti in kažejo na to, da njihovi očetje dobro zaslužijo.« (vir: Spominska knjiga Milku Bremcu, hrani Arhiv Republike Slovenije). 17

Aleksandra Boldin

IVLJENJSKA IN USTVARJALNA POT JE MILKA BREMCA POPELJALA TUDI V ZREČE

Slika 1: Milko Bremec (vir: ARS, fond: SI AS, 1225, Milko Bremec, Gradivo iz zapuščine M. Bremca, šk. 1). 20

Slika 2: Milko Bremec z zreškimi Sokoli, 1935
Na sredini 2. vrste je starešina Milko Bremec, levo od njega je Robert Jedlovčnik, na njegovi desni pa si sledijo: Dušan Hus, Alojz Cotman, Ivo Rudolf; v 3. vrsti je drugi z leve Anton Podgrajšek, peta je Vida Cotman, nato si sledijo: France Kozjek, Anton Podvršnik, Alojz Oprešnik, Rudi Oplotnik, Dušan Medved; v 4. vrsti sta drugi in tretji z leve Jože Kovše in Jože Košir, peti je Gabriel Dereani, sedmi Albin Višner (vir: Zasebni arhiv Jožeta Barage). 21

Slika 3: Rojstna hiša Milka Bremca in cerkev v Trnovem (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Gradivo iz albuma M. Bremca, šk. 32). 21

Slika 4: Patentna listina, št. 620 193, inž. Milku Bremcu za patent šminke z zaščitnim ohišjem, 1933 (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Patentna listina, št. 620 193, šk. 1). 22

Slika 5: Strokovni karton (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Strokovni karton, šk. 1). 22

Slika 6: Potrdilo o zaključku šolanja na realki (vir: ARS, fond SI AS 1225, Milko Bremec, Reifezeugnis, šk. 1). 23

Slika 7: Pismo sina Rojka očetu, rokopis (vir: ARS, fond SI AS 1225, Milko Bremec, Pismo sina Rojka očetu, šk. 1). 23

Slika 8: Milko Bremec kot jugoslovanski rezervist leta 1941 (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Fotografija iz albuma M. Bremca, šk. 1.). 24

Slika 9: Dokumentacija o Milku Bremcu iz nemškega vojnega ujetništva Oflag; pošiljka sina Milka Rojka očetu (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Gradivo iz albuma M. Bremca, šk. 1). 24

Slika 10: Izjava Mestnega poglavarstva Ljubljana o priselitvi na Bičevje 19, Ljubljana (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Izjava, Municipio Lubiana, Mestno poglavarstvo Ljubljana, 15. 9. 1941, šk. 1). 25

Slika 11: Pošiljka sestre Paule Kolenc bratu Milku v Oflag (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Gradivo iz albuma M. Bremca, šk. 1). 25

Slika 12: Rokopis ministra za industrijo FLRJ o pogodnem izpustu iz kazenskega zavoda (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Rokopis ministra za industrijo Ljudske republike Slovenije, šk. 1). 25

Slika 13: Milko Bremec s svojim avtomobilom (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Fotografija iz albuma M. Bremca, šk. 1). 26

Slika 14: Razglednica Zreč, ki jo je založil M. Kračun, odposlana l. 1934 (vir: Zasebni arhiv Iva Jančiča). 27

Slika 15: Izdelki tajerske železindustrijske družbe Zreče (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Katalog iz zapuščine M. Bremca, šk. 17). 28

Slika 16: Milko Bremec (četrti z leve), obratovodja Dušan Hus, inženir Robert Jedlovčnik idr. pred tovarno v Zrečah (vir: Zasebni arhiv Jožeta Barage). 29

Slika 17: Milku Bremcu v slovo (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, Nekrolog, šk. 1). 29

Milko Mikola

SODNA PROCESA PROTI IN . MILKU BREMCU LETA 1946

Dokument št. 1: Sodba, ki jo je Vojaško sodišče mariborskega vojnega področja, senat v Celju 22. avgusta 1945 izreklo Walterju Machu (vir: PAM, SI-PAM/0720, spis Sod 927/45).	33
Dokument št. 2: Sodba, ki jo je posebni senat Vrhovnega sodišča federalne Slovenije za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže Milku Bremcu izrekel 31. januarja 1946 (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).	35
Dokument št. 3: Članek o sodnem procesu proti Milku Bremcu, ki je bil 2. februarja 1946 objavljen v Ljudski pravici (vir: Ljudska pravica, 2. februar 1946).	37
Dokument št. 4a: Peticija sindikalne podružnice elezarne Muta z dne 3. februarja 1946 z zahtevo revizije procesa proti Milku Bremcu (1/3) (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).	38
Dokument št. 4b: Peticija sindikalne podružnice elezarne Muta z dne 3. februarja 1946 z zahtevo revizije procesa proti Milku Bremcu (2/3) (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).	39
Dokument št. 4c: Peticija sindikalne podružnice elezarne Muta z dne 3. februarja 1946 z zahtevo revizije procesa proti Milku Bremcu (3/3) (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).	40
Dokument št. 5: Peticija Krajevnega ljudskega odbora Muta in Krajevnega odbora OF Muta z dne 4. februarja 1946, v kateri oba organa navajata zasluge Milka Bremca za razvoj podjetja in kraja (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).	41
Dokument št. 6: Dopis dr. Maksa nuderla javnemu tožilcu za Jugoslavijo z dne 3. februarja 1946 v zvezi z na smrt obsojenim Milkom Bremcem (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).	42
Dokument št. 7: Dopis dr. Maksa nuderla Prezidiu Narodne skupščine FLRJ z dne 4. februarja 1946 v zvezi z na smrt obsojenim Milko Bremcem (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).	44
Dokument št. 8: Sklep Prezidija Ljudske skupščine FLRJ z dne 7. februarja 1946 o pomilostitvi na smrt obsojenega Milka Bremca (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).	45
Dokument št. 9: Sodba, ki jo je posebni senat Vrhovnega sodišča federalne Slovenije za sojenje kaznivih dejanj nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže Milku Bremcu izrekel 6. novembra 1946 (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).	46
Dokument št. 10: Pola Kazensko-poboljševalnega zavoda Ljubljana o obnašanju Milka Bremca med prestajanjem zaporne kazni (vir: ARS, SI-AS 1267, mapa zapornika Milka Bremca).	47
Dokument št. 11: Odločba Ministrstva za notranje zadeve LRS z dne 1. avgusta 1947 o pogojnem odpustu Milka Bremca s prestajanja zaporne kazni s prisilnim delom (vir: ARS, SI-AS 1267, mapa zapornika Milka Bremca).	48
Dokument št. 12: Odločba ljubljanskega kazenskega zavoda z dne 8. avgusta 1947 o pogojnem odpustu Milka Bremca s prestajanja zaporne kazni s prisilnim delom (vir: ARS, SI-AS 1267, mapa zapornika Milka Bremca).	50
Dokument št. 13: Sodba Vrhovnega sodišča Republike Slovenije z dne 9. marca 1994 (vir: ARS, SI-AS 1237, spis Kv 7/46).	51

Damijana išt

PRELOMNI TRENUTEK, KI JE MILKU BREMCU RE IL IVLJENJE

Slika 1: Dr. Stojan Pretnar (vir: Osební arhiv dr. Bojana Pretnarja).	57
Slika 2: Faksimile intervjuja Alenke Puhar s Stojanom Pretnarjem <i>S primorskim ozadjem in primorskim podstavkom, Delo</i> , Sobotna priloga, 30. oktober 1998.	57
Slika 3: Faksimile članka Stojana Pretnarja <i>Domobrankska izdaja naroda, ki ga je fašizem obsodil na smrt</i> , Delo, Sobotna priloga, 8. julij 1996.	58
Slika 4: Faksimile članka Mojce Drčar Murko in Slave Partljič <i>Država nima pravice do nadzorstvene pristanskosti, Delo</i> , Sobotna priloga, 10. maj 1997, str. 37.	60

ODZIVI ČASA

Slika: Fotografija vodno gnanega kovaškega kladiva repača, imenovanega tudi norec ali tolkač (vir: SI 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 32).	62
--	----

Ludvik Jerčič

IN . MILKO BREMEC NA MUTI MED KAPITALIZMOM IN SOCIALIZMOM (1930–1971)

Slika 1: Prodajni katalog elezarne Muta (vir: Osební arhiv Ludvika Jerčiča).	64
Slika 2: Mehanična delavnica v elezarini Muta leta 1939 (vir: Osební arhiv Ludvika Jerčiča).	65
Slika 3: Milko Bremec v svojem avtomobilu Mercedes-Benz (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Milko Bremec, fotografija iz zapuščine M. Bremca, šk. 34).	66
Slika 4: Kovači na Muti leta 1940, priučeni kovač Karel Pečko sedi drugi z leve (vir: Karel Pečko, monografija, 2006).	67
Slika 5: Zadnji kovači v spodnji kovačiji Rosenhof leta 1955. Delali so v Kovačiji (Zgornja kovačija) in v kovačiji Rosenhof (Spodnja kovačija). V ozadju je vhod v kovačijo Rosenhof, na levi spodaj teče Bistrica, onkraj, na levi strani so so stavbe stare livarne Muta. Seznam kovačev na hrbtni strani fotografije je napisal Rudolf Kerec, ki je bil tudi idejni oče ustanovitve kovaškega in livarskega muzeja na Muti. Od leve proti desni stojijo: Breznik Jurij, kovač v Kovačiji, stanoval v stari brusilnici; Ditinger Ivan, razširjač v Rosenhofu, mojster izmene; ober Jože, kovač, Kovačija; Jamernež Feliks, razširjač, Kovačija; Praprotnik Ivan, kovač, Kovačija; Urisk Anton, razširjač, gladilec, Rosenhof; inž. Milko Bremec, direktor poslovnega združenja »Fužinar«; Verdnic Franc, napenjalec, obrezač, Rosenhof; Sahnornik Marko, gladilec, Rosenhof; Gerold Jože, glavni kovaški mojster obeh kovačij, obratovodja; Izak Herman, obrezač, napenjalec, Rosenhof; Pušnik Vili, gladilec, Rosenhof; Irgl Jože, razširjač, Kovačija; Podpečan Alojz, kovač, Kovačija; Smaričnik Jože, st., kovač, Kovačija; Sahnornik Ivan, razširjanje tuljav, kovačija. (vir: Koroški pokrajinski muzej, Arhivsko gradivo Kovaškega in gasilskega muzeja na Muti).	69
Slika 6 in 7: Razdejan betonski vodni kanal ob kovačiji po povodnji, ki jo je povzročila narasla Bistrica februarja leta 1950, fotografiji iz osebne arhiva Milka Bremca (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 30).	70
Slika 8: Karel Pečko, Avtoportret, Lesorez 1950 (vir: Odsevanja – revija za leposlovje in kulturo, št. 39/40, jesen 2000, str. 66).	71
Slika 7: Emil Dobnik, Repač s kovaškim kuriščem, olje, 1975 (vir: osebni arhiv Ludvika Jerčiča).	72
Slika 8: Pogled na kovačijo in del Spodnje Mute. Oljna slika je delo slikarja Friderika Jerine iz leta 1931 (vir: Občina Muta).	73
Slika 9: Stara kovačija na Muti. Akvarel je delo akademskega slikarja Draga (Karla) Pečka iz leta 1951 (vir: Občina Muta).	73
Slika 10: Muta, stara livarna, spredaj kovačija Rosenhof. Avtor akvarela je akademski slikar Alojzij ušmelj (vir: Občina Muta).	74

Martin Mrzdovnik VSE IMA SVOJ ZAČETEK

Slike 1, 2, 3, 4: Kupoprodajna pogodba med Hugom Bremcem in Martinom Kračunom iz leta 1920 (vir: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 16).	78
Slika 5: Izpisek iz registra podjetij pri Trgovskem sodišču v Mariboru, ko so prijavili družbo z imenom tajerska industrijska družba (vir: SI PAM/0645 Okrožno sodišče Maribor. Spis tajerska industrijska družba, C 1 62, šk. 1006).	81
Slika 6: Pismo Davorina Kračuna vodstvu tajerske železindustrijske družbe Zreče, v katerem prosi ravnatelja Walterja Macha za pomoč pri izterjavi dolgov oseb, zaposlenih v tovarni (vir: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 3).	82
Sliki 7, 8: Mara in Dravograjka rafinerija, izpiski iz registra podjetij pri Trgovskem sodišču v Mariboru (vir: SI PAM/0645 Okrožno sodišče Maribor. Spis »Dravograjka rafinerija mineralnega olja, C 1 46, šk. 1005. Spis »Mara«, Mariborska rafinerija mineralnega olja, C 1 48, šk. 1005).	84
Slika 9: Seznam delavcev tajerske industrijske družbe okoli leta 1925 (vir: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 17).	85
Slike 10, 11, 12, 13: Seznam delavcev tajerske industrijske družbe okoli leta 1925 (vir: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 17).	86
Slika 14: Fotografija Mare iz knjige Staneta Lenarčiča <i>Naftno gospodarstvo na Slovenskem</i> , str. 67.	87
Slika 15: Fotografija Zreč tik pred letom 1920 iz arhiva Milka Bremca (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 32).	87
Slika 16: tajerska železindustrijska družba – Obrtni list (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16).	88
Slika 17: Notarski zapis o ustanovitvi tajerske železindustrijske družbe (vir: SI 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16).	89
Slika 18: Fotografija vodno gnanega kovaškega kladiva repača, imenovanega tudi norec ali tolkač (vir: SI 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 32).	89
Slika 19 in 20: Fotografija dizelskega motorja in lokomobile, ki sta nekoč delovala v Zrečah (vir: SI 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 32).	90

Martin Mrzdovnik MILKO BREMEC IN NJEGOVA VLOGA PRI USTANAVLJANJU PODJETJA COMET ZREČE

Slika 1: Prva stran dopisa Združenja kovaških in kovinskih podjetij Zvezni industrijski zbornici Beograd, ki v celoti zajema 6 listov in pomeni začetek reševanja poklicne bolezni kovaških brusilcev (vir: ARS, fond: SI AS Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).	94
Slika 2: Dopis Milka Bremca direktorju Tovarne kovanega orodja Zreče Robertu Jedlovčniku glede poteka obravnave elaborata o kovaških brusilnicah na pristojnih institucijah (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).	95
Slika 3: Odgovor Zavoda za proučevanje organizacije dela in varnosti pri delu v LRS o rekonstrukciji kovaških brusilnic Strokovnemu združenju kovaških in kovinskih podjetij v LRS (vir: ARS, fond: SI AS 1225, Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).	95
Slika 4: Odgovor Tovarne kos in sprav Lovrenc na Pohorju z dne 29. 10. 1955, naslovljen na Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij v LRS, o brušenju z umetnimi brusi (vir: AES, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).	96
Slika 5 in 5a: Dopis, naslovljen na Strokovno združenje kovaških in kovinskih podjetij v LRS, o podatki o brusačih za Zreče in Muto, ki kažejo na hude posledice silikoze med brusilci (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986).	97
Slika 6: Članek iz Ljudske pravice o problematiki brušenja z naravnimi brusi (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).	98

Slika 7: Dopis Okrajnega ljudskega odbora Celje tovarni Kambrus, kjer se vidi, v kakšnih težavah je bilo to podjetje (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).	99
Slika 8: Dopis podjetja Kambrus združenju kovaških in kovinskih podjetij, v katerem je slutiti neodločnost pri predlogu, da se preusmeri v proizvodnjo umetnih brusov (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).	99
Slika 9: Dopis inž. Milka Bremca S at ju oz. prošnja za sodelovanje. Ta je bila napisana po predhodnih pogovorih z vodilnimi te tovarne, ki so podprli izdelavo umetnih brusov na drugi lokaciji, to je v Zrečah (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).	100
Slika 10: Odgovor Delavskega sveta Tovarne umetnih brusov S at Maribor, ki je odobril pomoč Tovarni kovanega orodja Zreče pri ustanovitvi obrtnega podjetja za proizvodnjo velikih kovaških brusov z opozorilom, da imajo tudi sami težave z magnezitnimi brusi manjših dimenzij (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).	100
Slika 11: Zgodovinska seja UO Strokovnega združenja kovaških in kovinskih podjetij o ustanovitvi obrtnega podjetja za proizvodnjo umetnih brusov v Zrečah. Prav TKO Zreče je bila največja porabnica teh brusov (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).	101
Slika 12: Odpoved UO Comet Zreče honorarnega delovnega razmerja inž. Milku Bremcu, 18. 12. 1961 (vir: ASR, fond: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986).	102
Slika 13: Pismo Bremca Vilku Brunčku in Danilu Hanžureju, v katerem predstavi dogajanje v tovarni, ko se je od zunaj vršil pritisk, naj odpustijo zunanje sodelavce. V njem Bremec prvič zapiše o svoji odločilni vlogi pri tem, da je to »lukrativno« dejavnost pripeljal v Zreče (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986).	103
Slika 14: Dopis zunanjih sodelavcev iz Tovarne umetnih brusov S at Vilka Brunčka in Danila Hanžureja po odločitvi, da se inž. Bremcu odpove honorarno delovno razmerje. Na 6 straneh opisujeta svoje delo in vodilno vlogo inž. Bremca ter posledice, ki se bodo pokazale po njegovem odhodu (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986).	104
Slika 15: Realizacija pritiskov na honorarne sodelavce se je izvršila na seji UO Comet Zreče, 18. 12. 1961, pod 2. točko dnevnega reda (vir: ARS, fond: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986).	105
Slika 16: Gradnja tovarne umetnih brusov Comet v Zrečah, 1962 (vir: Robert Jedlovčnik starejši, prvi direktor Cometa).	105

Martin Mrzdovnik WALTER MACH, SOUSTANOVITELJ IN SOLASTNIK TAJERSKE ELEZO-INDUSTRIJSKE DRU BE V ZREČAH

Slika 1: Podatki iz rojstne knjige župnije Baldramsdorf za Sch ttbach pri pitalu ob Dravi na avstrijskem Koroškem za osebo Walther E. Mach (vir: Spletni portal Matricula Online).	109
Slika 2: Fotografija Walterja Macha (vir: Osební arhiv Roberta Jedlovčnika mlajšega).	110
Slika 3: Načrti inž. Miroslava Kasala in Milka Bremca za kovačijo (vir: Arhiv Republike Slovenije, fond: SI AS Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 16).	111
Slika 4: Reklamni letak; nova trajna os proizvajalca tajerska železindustrijska družba Zreče (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 17).	112
Slika 5: Pogled na zreško kovačijo s stroji v letih pred drugo svetovno vojno (vir: SI AS 1225 Milko Bremec (Melhior), 1890–1986, šk. 32).	113
Slika 6: Birma v Zrečah leta 1935. Botri so bili od leve: France Kozjek, Milko Bremec, Hana Bremec, Ana Kozjek, Walter Mach in Robert Jedlovčnik (vir: Osební arhiv Franca Kozjeka, železniškega postajenačelnika v Zrečah).	114
Slika 7 in 8: Fotografija požgane tovarne v Zrečah leta 1944 je iz osebnega arhiva Milka Bremca (vir: SI AS 1225 Bremec Milko (Melhior), 1890–1986, šk. 30).	115

An aerial photograph of a dense forest with a small, winding stream. The text is overlaid on the image in a bold, sans-serif font. The text is arranged in five lines, with the first line being the longest and the last line being the shortest. The text is in a light gray color, making it stand out against the darker background of the forest.

**MIHKO BREMEC
IN VAHTER MACH
- GRADITEJA
KOVASKE
INDUSTRIJE**

NA SLOVENSKI

MILKO BREMEC IN WALTER MACH – GRADITELJA KOVAŠKIH INDUSTRIJ NA SLOVENSKEM

ISBN 978-961-92153-4-0

9 789619 215340

CENA: 25 EUR

MILKO BREMEC in **WALTER MACH** – graditelja kovaške industrije na Slovenskem

MILKO BREMEC in WALTER MACH – graditelja kovaške industrije na Slovenskem

L O K O V E C – M U T A – Z R E Č E

MILKO BREMEC IN VALTER MACH — GRADITELJA KOVASKE INDUSTRIJE NA SLOVENSKEM

ISBN 978-961-92153-4-0

9 789619 215340

CENA: 25 EUR